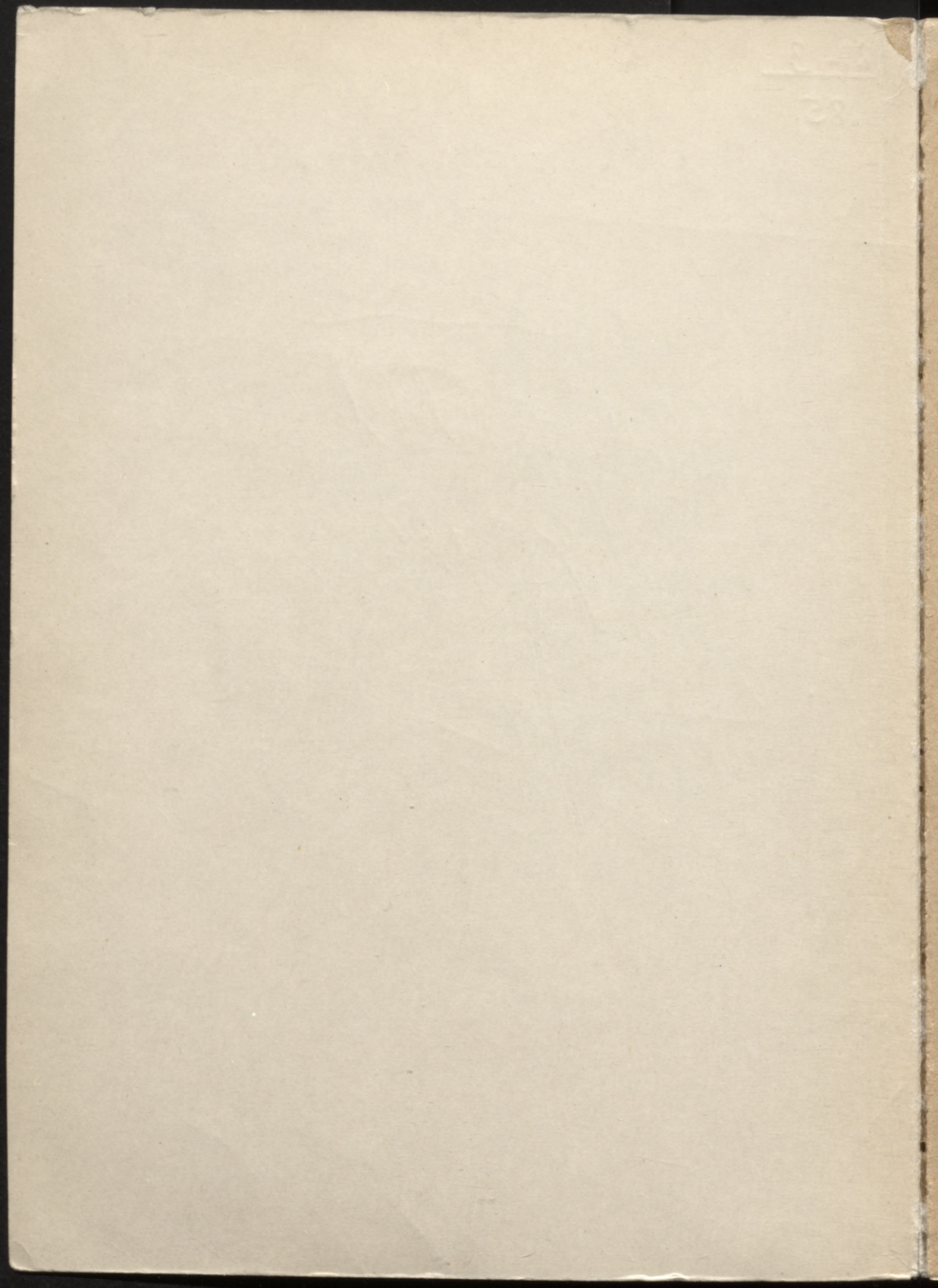

L 87-3

185

SOCIĀLIE
PROCESI
UN
NACIONĀLĀS
ATTIECĪBAS
PADOMJU
LATVIJĀ

L 87-3
L 185

L
66

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

**SOCIĀLIE
PROCESI
UN
NACIONĀLĀS
ATTIECĪBAS
PADOMJU
LATVIJĀ**

RĪGA „ZINĀTNE” 1987

66. 3(2L)

So 083

Socīlie procesi un nacionālās attiecības Padomju
Latvijā. - Rīga: Zinātne, 1987. 284 lpp.

Rakstu krājumā apkopoti pētījumi par sociālo un nacionālo procesu mijiedarbību Latvijas PSR. Tajā ir darbi par Latvijas ekonomiskajiem sakariem ar citām republikām un tās vietu PSRS tautasaimnieciskajā kompleksā, par republikas sociāli šķiriskās struktūras dinamiku. Sniegtas ziņas par iedzīvotāju demogrāfisko uzvedību, par kultūras attīstības īpatnībām u.c. jautājumiem.

Vēsturniekiem, propagandistiem, sociologiem un visiem, kas interesējas par mūsdienu nacionālajiem un internacionālajiem procesiem.

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

0308055617

~~87 - 32.005~~

Atbildīgā redaktore LPSR ZA korespondētājlocekle I. Apine

Sestādītāja filoz. zin. kandidāte B. Pudele

Recenzenti vēst. zin. kandidāti Dz. Viksna un J. Goldmanis

Izdots saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
Redakciju un izdevumu padomes 1987. gada 5. marta lēmumu

S 0802010206-103
M 811(11)-87

© LPSR ZA Vēstures institūts,
1987

Priekšvārds

Rakstu krājums iecerēts kā apkopojošs darbs par sociālo un nacionālo procesu mijiedarbību. Krājumā iekļauti 12 raksti, to autori ir speciālisti savās nozarēs un astoņi no tiem LPSR Zinātņu akadēmijas darbinieki. Nacionālām attiecībām ir komplekss raksturs, tās ir daudzšķautņainas un cieši saistītas ar sabiedrībā notiekošajiem sociāli ekonomiskajiem un sociāli šķiriskajiem procesiem. Krājumā ir pētījumi par Latvijas ekonomiskiem sakariem ar citām republikām un Latvijas vietu PSRS tautsaimnieciskajā kompleksā (P. Guļāns un Ē. Rozenbaums), par republikas sociāli šķiriskās struktūras dinamiku (M. Ašmane), Padomju Latvijas valstiskuma vēsturi (V. Millers).

Otra rakstu grupa lasītāju ciešāk pietuvinās nacionālajai problemātikai un sniegs ieskatu par iedzīvotāju demogrāfiskās uzvedības īpatnībām (P. Eglīte un I. Markausa), kultūras attīstības problēmām (A. Muceniece un V. Podnieks), latviešu valodas attīstības likumsakarībām (A. Blinkena) un internacionālistiskās audzināšanas rezultātiem republikā (J. Brolišs). Izdevumu padara pabeigtāku raksti par nacionālās politikas teorētiskajiem pamatiem (I. Apine), nacionālo attiecību izpētes stāvokli (B. Pudēle) un starptautiskiem sakariem (I. Neilande). Apkopoti vienā grāmatā, šie materiāli raksturo nacionālo attiecību, sabiedriskās dzīves internacionalizācijas u. c. problēmu izpētes stāvokli mūsu republikā.

Latviešu valodā šādas apkopjošas informācijas par mūsdienu Latvijas apstākļos notiekošajiem nacionālajiem un internacionālajiem procesiem ir visai maz. Krājuma autori centušies būt konsekventi nacionālo attiecību izpētes jomā pieņemto terminu lietošanā, izņemot tos gadījumus, kad bija nepieciešams atstāt savā zinātnes nozarē pieņemtos apzīmējumus (P. Eglīte, I. Markausa).

PSKP XXVII kongresa un PSKP CK 1987. gada janvāra plēnuma republikā ir notikušas zināmas pozitīvas izmaiņas nacionālo attiecību pilnveidošanas, tautu draudzības tālākas nostiprināšanas virzienā, kā arī darbaļaužu augsta internacionālistiskā brieduma formēšanas jomā. 1986. gada 30. decembrī Latvijas KP

CK biroja kārtējā sēdē tika izskatīts jautājums par pasākumiem, kas veicami, lai uzlabotu Padomju Latvijas iedzīvotāju patriotiskās un internacionālistiskās audzināšanas darbu, tālāk pilnveidotu starpnacionālo attiecību kultūru patreizējos mūsu valsts sociāli ekonomiskās attīstības apstākļos. 1987. gada 19. maijā tika apstiprināta Latvijas KP CK nacionālo un starpnacionālo attiecību komisija, kuru vada LKP CK pirmais sekretārs B. Pugo. Komisija uzsākusi darba plānā paredzēto uzdevumu veikšanu.

Rakstu krājuma autori un sastādītāji cer, ka izvirzīto problēmu loks ieinteresēs gan speciālistus, gan plašākas lasītāju aprindas, un tas būs zināms ieguldījums nacionālo procesu izpētē un nacionālo attiecību pilnveidošanā republikā.

I. Apine

PSKP NACIONĀLĀS POLITIKAS TEORĒTISKIE PAMATI UN PRINCIPI

Nāciju un nacionālo procesu zinātniskajā izpētē un vadīšanā vienādi nepieciešami zinātniskā metodoloģija, precīzi izstrādāta nāciju un nacionālo attiecību teorija, kā arī pamatoti nacionālās politikas principi. Nāciju un nacionālo procesu pētišanas metodoloģisko pamatu veido dialektiskais un vēsturiskais materiālisms. Fundamentāla tipoloģiska pieeja sabiedriskām parādībām iedibināta reizē ar formāciju likuma atklāšanu K. Marksa un F. Engelsa darbos. Vispārsocioloģiska marksistiska teorija ļauj jebkuras strādnieku partijas vadītājiem saskatīt nācijas dabu, tās vietu pārējo sociālo kopību sistēmā, rēķināties ar nacionālās dzīves procesu iekļaušanos sociāli ekonomiskajās, sociāli šķiriskajās un valstiski politiskajās parādībās.

V. I. Ļeņina ilggadējā teorētiskā un praktiskā darbība, viņa daudzie tieši nacionālajām problēmām Krievijā veltītie darbi liecina, ka to izpratnē sevišķi liela nozīme ir konsekventi ieturētam historismam un konkrētībai. Cik bīstama ir ārpusvēsturiska un abstrakti formāla pieeja, V. I. Ļeņins pierādīja, atklājot vairākus nacionālisma tipus un veidus, pret kuriem arī strādnieku partijas nevar izturēties vienādi.¹ Viņš atzina, ka nacionālās parādības, kas radušās noteiktos sociāli ekonomiskajos un politiskajos apstākļos, reizē ir arī relatīvi patstāvīgas, ar lielu atgriezeniskas iedarbības spēku uz dažādām sabiedrības dzīves pusēm.

¹ Ļeņins V. I. Jautājumā par tautībām jeb "autonomizāciju". - Raksti. 36. sēj., 554.-555. lpp.

Kopš marksistiski ļepiniskās partijas rašanās sākuma Latvijā komunisti nacionālās dzīves parādības vērtē no zinātniskās metodoloģijas pozīcijām. Pirmie marksisti Latvijā Jaunās strāvas laikā, sekmīgi pārvarējuši provinciālismu, kļuva novatori arī nacionālo procesu skaidrošanā. Pretēji ideālismam un metafizikai latviešu buržuāzisko autoru publikācijās, viņu ar iracionālisma miglu pilnajiem prātojumiem latviešu marksisti ienesa skaidru izpratni par nacionālo dzīvi kā sabiedriskās dzīves vienu pusi, kuru ietekmē dažādi procesi un kā noteicošie - ekonomiskie. Arī vēlākajos gados latviešu marksisti P.Stučka, V.Dermanis, J.Jansons (Brauns), J.Daniševskis, atmaskojot latviešu buržuāzijas uzskatu šaurību un eklektismu, no konsekventa internacionālisma pozīcijām apkaroja arī oportūnismu, sevišķi asi un neatlaidīgi nacionālrevizionismu O.Bauera un R.Špringera darbos.²

Daudznacionālā Padomju valsts nodibinājās 1922.g. 30. decembrī. Zeme tikai pirms pieciem gadiem bija atbrīvojusies no patvaldības jūga un sapēmusi no cariskās Krievijas neticami smagu mantojumu nacionālo attiecību jomā. Jaunās valsts nodibināšanos varētu uzskatīt par brīnumu, taču tam ir izskaidrojums. Brīvprātīgu apvienošanās nodrošinājusi marksistiskās metodoloģijas precizitāte, sekmējusi V.I.ļepina tālredzība un bolševiku partijas konsekventā nacionālā politika.

Padomju autori arī mūsdienās nopietnu uzmanību veltī metodoloģisko pieeju precizēšanai. To vidū izceļas P.Fedosejeva, J.Bromleja, A.Dašdemirova, M.Kuļičenko, M.Džunusova darbi. J.Bromleja kapitālie pētījumi plašā teorētiskā kontekstā aplūko etnisko parādību, etnisko procesu kopsakarū ar citām sabiedriskajām parādībām Padomju Sa-

² Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā (1900-1920). R., 1976, 178.-179.lpp.

vienība. Vīpa nopelns - etnisko kopību un procesu tipoloģija, etnisko procesu īpatnību izziņāšana PSRS.³ M. Kuļičenko vienā no saviem pēdējiem darbiem veltī īpašu uzmanību nācijas lomai cilvēces sociālajā progresā.⁴ Nacionālās dzīves psiholoģisko aspektu izgaismo A. Dašdamirovs,⁵ bet M. Džunusovs apkopojis nacionālisma teoriju.⁶

Nacionālo attiecību pētnieku metodoloģiskais arsenāls 80. gadu pirmajā pusē kļuvis ievērojami bagātāks. Tas papildinājies ar vairākām jaunām atzīpām PSKP XXVI kongresā, PSKP CK 1983. g. jūnija un 1984. g. aprīļa plēnumu lēmumos, bet visvairāk PSKP Programmas jaunajā redakcijā un citos PSKP XXVII kongresa materiālos.

Minētās vispārfilozofiskās pieejas veido zinātnisko vispārinājumu pašu "augstāko" stāvu un piemērojamas visai sabiedriskajai dzīvei kopumā. Nāciju un nacionālo attiecību teorija ir konkrēti vispārinājumi un spriedumi, kā arī vesela jēdzienu sistēma, kas ļauj izskaidrot tieši nacionālās dzīves likumsakarības. Teorētisko vispārinājumu vidū īpašu vietu ieņem V. I. Ļeņina atklātais kapitalisma pasaules likums nacionālajās attiecībās: nacionālās dzīves atmoda, tieksme pēc nacionālu valstu dibināšanas vienlaicīgi ar dažnedažādu sakaru vairošanos starp nāci-

³ Бромлей Ю. Современные проблемы этнографии. Очерки теории и истории. М., 1981. 390 с.; Бромлей Ю. Очерки теории этноса. М., 1983. 412 с.

⁴ Куличенко М. И. Нация и социальный прогресс. М., 1983. 320 с.

⁵ Дашдамиров А. Ф. Проблема личности в марксистско-ленинской теории нации и национальных отношений. Баку, 1984. 155 с.

⁶ Джунусов М. С. Буржуазный национализм: принципы критики. М., 1986. 239 с.

jām un valstīm.⁷

V.I. Ļeņina formulētais divu tendenču likums ļāva visu zemju marksistiem ieraudzīt nacionālās un valstu attiecības kā vienotu vispasaules procesu, saistītu ar imperiālisma būtību, kā arī izstrādāt zinātniski pamatotu programmu nacionālā jautājuma atrisināšanai. Ļeņiniskā metodoloģija deva iespēju padomju teorētiķiem saskatīt un formulēt sociālisma likumu nacionālajās attiecībās - sociālistisko nāciju un tautību vispusīgu uzplaukumu un pakāpenisku tuvināšanos. Likums formulēts jau 1961. gadā toreiz pieņemtajā PSKP Trešajā programmā. XXVII kongresā pieņemtā PSKP Programmas jaunā redakcija ierāda šim likumam vēl lielāku vietu. Nodalījumam par mūsdienu nacionālo attiecību pilnveidošanas uzdevumiem dots virsraksts "Sociālistisko nāciju un tautību tālākais uzplaukums un tuvināšanās".⁸

Partijas dokumentos un valsts vadītāju runās un referātos allaž uzsvērta doma par abu tendenču darbības dialektisku vienību.⁹ Kopējā un īpatnējā attīstības dinamiku, uzplaukuma un tuvināšanās ciešo savstarpējo iedarbību un saistību vienprātīgi uzsver padomju zinātnieki.¹⁰ Padomju Latvijas autori savlaicīgi iekļāvās divu tendenču

⁷ Ļeņins V.I. Kopoti raksti. 20.sēj., 11.lpp., 366.-367.lpp.

⁸ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Jaunā redakcija. R., 1986, 35.lpp.

⁹ Par PSRS nodibināšanas 60. gadadienu. PSKP CK lēmums. R., 1982, 12.-13.lpp.

¹⁰ Бромлей Ю. Очерки теории этноса. М., 1983. 343 с.; Егизарян А. Две тенденции развития социалистических наций в СССР. Автореф. диссерт. на соискание уч. степени доктора ист. наук. М., 1969, с. 35-37; Куличенко М.И. Расцвет и сближение наций в СССР. М., 1981, с. 115-118.

likumsakarību izpētē, veltīdami tām vietu savos darbos.¹¹
Parādījās arī šim jautājumam veltītas īpašas publikācijas.¹²

Likuma izpratne atspoguļojās Latvijas Komunistiskās partijas praktiskajā darbībā, vadot nacionālos un internacionālos procesus republikā. Latvijas organiska iekļautība PSRS tautu saimnieciskajā, politiskajā un garīgajā dzīvē savienojas ar pašas republikas un tajā skaitā latviešu sociālistiskās nācijas vispusīgu un dinamisku attīstību. Tikai rēķinoties ar nacionālā un internacionālā dialektiku, var pareizi izskaidrot tādus procesus kā internacionalizācija un etniskā konsolidācija, nāciju tuvināšanās un nacionālās pašapziņas aktivizēšanās. Nostiprinās krievu valodas pozīcijas nacionālajās republikās, tajā skaitā arī Latvijas PSR, par ko liecina to latviešu skaita pieaugums, kas krievu valodu pārvalda brīvi (no 45,3% 1970. gadā līdz 58,3% 1979. gadā). Taču nesašaurinās latviešu literārās valodas funkcijas republikā. Pieaug internacionālā, citnacionālā apjoms latviešu kultūras dzīvē, bet kultūras nacionālā specifika ne tikai neizzūd - nācijas garīgajā dzīvē rodas arī jaunais nacionālais.

Viena no svarīgākajām sociālisma likumsakarībām ir ideju kompleks par padomju tautu. Pēdējo divdesmit gadu laikā ir sarakstīts daudz speciālu darbu par tās būtību. Pētnieku uzmanības lokā ir padomju tautas ģenēze, pazi-

¹¹ Nacionālās attiecības un internacionālistiskā audzināšana komunisma celtniecības apstākļos. Sastād. Brolišs J. un Holmagorovs A. R., 1975, 29.-43.lpp.; Šmidre Dz. Nacionālais un internacionālais latviešu sociālistiskajā nācijā. R., 1976, §4, 33.-38.lpp.

¹² Пуделе Б.Я. О двух тенденциях в развитии социалистических наций. - Известия АН ЛатвССР, 1972, № 8 (301), с. 8-19.

mes, padomju tautas un sociāletnisku kopību mijiedarbība. Savu ieguldījumu šīs problēmas risināšanā devuši arī Padomju Latvijas autori. Pirmā Padomju Savienībā doktora disertācija par padomju tautu aizstāvēta 1972. gadā uz Latvijas materiāla pamata.¹³

Padomju autoriem nav izkristalizējies kopīgs viedoklis par padomju tautas veidošanās vēsturi. M.Kims uzskata, ka tā ir izveidojusies jau pārejas periodā no kapitālisma uz socialismu, pēc tam turpinājusies tās pilnveidošana.¹⁴ Turpretim M.Kuļičenko, A.Holmogorovs un citi padomju tautas izveidošanos saista ar nobriedušu sociālismu.¹⁵ Pie padomju tautas pazīmēm M.Rosenko pieskaita teritoriālu vienību un krievu valodu kā starpnacionālās saziņas līdzekli.¹⁶ Viņai iebilst P.Fedosejevs, M.Kuļičenko, A.Boronojevs, aizrādīdami, ka nevar likt vienlīdzības zīmi starp nācijas un padomju tautas pazīmēm. Teritorijas kopība un valodas kopība nācijai ir etniskas pazīmes. Teritorijas kopība visai padomju tautai ir politiski valstiska, nevis etniska pazīme. Padomju tauta ir daudz nacionāla, līdz ar to arī daudzvalodīga.¹⁷ Kā redzams, kļūdainu apgalvojumu pamatā bieži ir veco kategoriju piemērošana pilnīgi jaunas, nekad vēl nebijušas parādības analīzei.

¹³ Холмогоров А.И. Единый и многонациональный. Рига, 1970. 172 с.

¹⁴ Ким М.П. Советский народ - новая историческая общность. М., 1972. 252 с.

¹⁵ Куличенко М.И. Нация и социальный прогресс. М., 1983, с.10.

¹⁶ Росенко М. Советский народ - новая историческая общность. Л., 1973, с.11.

¹⁷ Куличенко М.И. Нация и социальный прогресс, с.12.

Padomju tauta nav nedz jauna šķira, nedz arī jauna nācija, tas ir principiāli jauns veidojums - starpšķirisks, starpnacionāls, daudznacionāls. Padomju tauta neļikvidē nācijas un tautības, bet vieno tās jauna tipa kopībā. Jārespektē nācijas kā sociāletniskas kopības specifika; tās pazīmes ir sociāli ekonomiskas un arī etniskas. Etniskais nacionālajā pēc savas izcelsmes ir senāks nekā sociāli ekonomiskais un stabilāks formāciju maiņas process. Kā redzams, dažādā tempā ritēs arī nācijas dažādu pazīmju transformācija nākotnē. Katrā ziņā kļūdaini ir piedēvēt padomju tautai tai nepiemētošas etniskas pazīmes un pareģot padomju tautas pārvēršanos par supernāciju. Lai gan šāds nacionālais nihilisms izpaužas tīri teorētiski, tomēr, kā uzsver M. Kuļičenko, tas nav nekaitīgs, jo ir pretrunā ar nacionālo attiecību attīstības patieso gaitu un var izest nevēlamu pretreakciju.¹⁸

PSKP CK lēmumā sakarā ar PSRS 60. gadadienu atzīmēts, ka padomju tauta radusies saimnieciskās un visas sabiedriskās dzīves internacionalizācijas rezultātā.¹⁹ Jaunā kvalitātē tiek risināts arī nacionālais jautājums. Uzskatām, ke pārāgri būtu padomju tautas izveidošanos attiecināt uz pārejas periodu no kapitālisma uz sociālismu, kas Vissavienības mērogā noslēdzās 30. gadu vidū.

PSKP XXVII kongress PSKP Programmas jaunās redakcijas tekstā pirmoreiz ieviesa padomju tautas jēdzienu, uzsverot, ka tā ir jauna sociāla un internacionāla kopība.²⁰ Padomju zinātnieki ir mēģinājuši paredzēt padomju tautas nākotni, tās vietu cilvēces turpmākajā attīstībā. Izteikts viedoklis, ka visā sociālistiskajā pasaulē vei-

¹⁸ Куличенко М.И. Расцвет и сближение наций в СССР, с.6.

¹⁹ Par PSRS nodibināšanas 60. gadadienu, 7.lpp.

²⁰ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Jaunā redakcija, 8.lpp.

dosies līdzīga tipa reģionālas sociālistiskas kopības zinānā to brieduma pakāpē.²¹ Vēl tālākā nākotnē tās varētu kļūt par starpposmu no cilvēces sociāletniskās struktūras un vienotu komunistisku cilvēci.²²

Padomju Savienības pieredze šāda tipa daudznacionālas kopības tapšanā ir unikāla un ar pasaulvēsturisku nozīmi. Līdz ar to aktuāls kļuvis jautājums par vispārso-cioloģisku terminu šāda tipa kopību apzīmēšanai visā pasaulē. Padomju etnogrāfi ir izvirzījuši priekšlikumu ieviest apzīmējumu "metaetnopolitiska" kopība (pēc analogijas ar slāviem kā metaetnolingvistisku kopību vai Indoki-nas pussalas iedzīvotājiem - metaetnokulturālu kopību).²³

Maz ticams, ka šo apzīmējumu varēs plaši lietot un tas ieviesīsies zinātniskajā un politiskajā literatūrā. Tas, ņemts no etnogrāfu arsenāla, ir pārāk specifisks. Maldināt var arī piedāvāt "etno" iekļaušana apzīmējumā. Joprojām svarīgi pētnieciski virzieni ir padomju tautas un sociālistisko nāciju un tautību kopsakars un padomju tautas vieta starp pārējām vēsturiskām kopībām tagad un nākotnē. Aktuālu zinātnisku problēmu vidū izceļas jautājums par reģionālām kopībām PSRS republiku ietvaros.

Terminoloģiskā aparāta precizēšana un pilnveidošana saistīta ar partijas vadīto teorētisko darbu nacionālo attiecību jomā un tai piemītošo prognozējošo funkciju. Praktiskās pieredzes vispārinājums nacionālajās attiecībās ļāvis pēdējo gadu desmitu laikā izvirzīt jaunus vai arī precizēt vecos jēdzienus un kategorijas "sociālistiskais internacionālisms", "koppadomju lepnums", "interna-

²¹ Джунусов М.С. Некоторые закономерности формирования и развития советского народа. - Вестник МГУ, 1982, № 5, сеп.12, с.13.

²² Коммунизм и нации. М., 1985, с. 145-146, 150.

²³ Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. М., 1983, с. 83-84.

cionālais piēnākums", "starpnacionālās saskarsmes kultūra" u.c.

Padomju Latvijas zinātnieki jau 70. gados aktīvi iekļāvas terminoloģijas precizēšanā latviešu valodā. To prasīja zinātnisko pētījumu vajadzības, zinātnisko atziņu popularizēšana, kā arī ideoloģiskās cīņas asums nacionālā attiecību jomā. Virknē publikāciju²⁴ Latvijas autori iestājās par terminu "internacionālais" un "internacionālistiskais" precīzu lietošanu, par jēdzienu "tauta", "nācija", "tautība", "nacionalitāte" zinātniski pamatotu tipoloģiju. Terminoloģiskā darba rezultātā tapa skaidrojošā vārdnīca ar 106 terminu skaidrojumu nacionālo attiecību jomā²⁵ - pirmais šāda tipa izdevums Padomju Savienībā.

PSKP Programmas jaunā redakcija, tajā ietvertie formulējumi par nacionālo attiecību attīstības gaitu un perspektīvām liek uzmanīgi, saskaņā ar ļeņinisko pieeju un procesa patieso norisi interpretēt jēdzienus "nacionālais jautājums", "nāciju saplūšana", "nāciju pilnīga vienotība", "internacionalizācija", "integrācija", "asimilācija", "konsolidācija".

Ar nacionālo jautājumu marksisms-ļeņinisms saprot nāciju antagonismu, nacionālos konfliktus, diskrimināciju un privilēģijas, ko nāciju dzīvē ienes kapitālisms. Nacionālajam jautājumam ir konkrēti vēsturisks saturs, kas cieši saistīts ar kapitālistisko iekārtu vai tās atstāto mantojumu. Nevis nāciju pastāvēšana, bet kapitālisms rada

²⁴ Brolišs J. Internacionālistiskā audzināšana. R., 1978, 96.-99.lpp.; Apine I. Parunāsim par terminiem. Kā apzīmēsim dažādas etniskās kopības? - Literatūra un Māksla, 1980, 17.okt.

²⁵ Nacionālās attiecības. Proletāriskais internacionālisms. Internacionālistiskā audzināšana. Vārdnīca. R., 1981, 224.lpp.

nacionālo jautājumu, un tā atrisināšana, kas ir saistīta ar strādnieku šķiras vēsturisko misiju, ir sociālisma celtniecības neatņemama sastāvdaļa. PSKP Programmas jaunajā redakcijā pasvītrots, ka ".. nacionālais jautājums, kas bija palicis no pagātnes, Padomju Savienībā ir sekmi- gi atrisināts"²⁶.

Turpretim nacionālās attiecības veidojas visā nāciju pastāvēšanas laikā un var izzust tikai tad, kad cilvēku sociāletniskās kopības forma zaudēs savas sabiedriskās funkcijas. Nacionālo attiecību subjekts ir sociāletniska kopība, vispirms nācija, un šīm attiecībām ir daudz aspektu, tās nepārtraukti mainās un attīstās. Nacionālo attiecību pilnveidošana ietver cīņu pret lokālistu un nacionālo aprobežotību, kā arī nacionālo nihilismu un augstprātību.

Nāciju attīstības perspektīva vienmēr iepānusi zināmu vietu padomju autoru pētījumos. Savu attieksmi pret to izteikuši M.Kammari,²⁷ P.Fedosejevs,²⁸ I.Camerjans,²⁹ M.Kuļičenko³⁰ u.c. Vairums padomju autoru, skaidrojot jēdzienus "nāciju saplūšana" un "komunistiskās nācijas", nacionālo atšķirību pilnīgu izzušanu un nacionāli nedalītas cilvēces pastāvēšanu attiecina uz ļoti tālu nākotni - komunisma pilnīgu uzvaru visā pasaulē, uzskatot, ka tā ir tīri teorētiska problēma, kurai nav vietas pašreizējā

²⁶ PSKP Programma. Jaunā redakcija, 35.lpp.

²⁷ Каммари М. Расцвет социалистических наций и их об-
лижение в период перехода от социализма к коммунизму.
Львов, 1961. 29 с.

²⁸ Федосеев П.Н. Марксизм в XX веке. М., 1977. 638 с.

²⁹ Цамерян И.П. Нации и национальные отношения в разви-
той социалистической общности. М., 1979. 192 с.

³⁰ Куличенко М.И. Нация и социальный прогресс. М., 1983.
320 с.

partijas nacionālās politikas arsenālā.³¹ Komunisma celtniecība Padomju Savienībā un komunisma uzvara mūsu zemē šajos darbos saistīta ar nāciju tuvināšanos, komunistisku nāciju pastāvēšanu un to pilnīgu vienotību.

Patlēban aktualizējies jautājums par jēdziena "nācijas pilnīga vienotība" saturu, jo PSKP Programmas jaunajā redakcijā apzīmējuma "nāciju saplūšana" vispār nav, bet teksts, ka uzplaukuma un tuvināšanas gaita "ietver nāciju pilnīgu vienotību" attālā vēsturiskā perspektīvā.³²

Kā allaž, prasīsim padomju V.I.ļeņinam, rūpīgāk iedziļinoties viņa darbos. Par pilnīgu nāciju vienotību viņš rakstīja 1919. gadā "Vēstulē Ukrainas strādniekiem un zemniekiem" un 1920. gadā "Težu pirmuzmetumā par nacionālo un koloniālo jautājumu". Pirmajā darbā ar šo jēdzienu V.I.ļeņins apzīmē valstisku robežu izzušanu vienotā pasaules sociālistiskajā republikā,³³ otrajā - vienotu sociālistisku pasaules saimniecību.³⁴

Ģen vienā, gan otrā gadījumā runa nepārprotami nav vis par etnisku saplūšanu, bet par reāli pastāvošu sociālistisku nāciju iespējami pilnīgāku vienotību.

Ņemot vērā pašreizējo nacionālo attiecību attīstības pakāpi, varam secināt, ka nāciju pilnīga vienotība nākotnē nozīmēs sociāli šķirīsko struktūru tuvināšanos, bet vēlāk nāciju sociālo viendabību, to ekonomisko līmeņu izlīdzināšanu, ievērojami ciešāku nekā pašreiz, garīgu tuvinību un principiāli jaunu internacionālā brieduma pakāpi cilvēku personiskajos kontaktos - to, ko mēs šodien saucam par augstu starpnacionālās saskarsmes kultūru.

³¹ Куличенко М.И. Нация и социальный прогресс, с.284.

³² PSKP Programma. Jaunā redakcija, 35.lpp.

³³ Ļeņins V.I. Raksti. 30.sēj., 264.-265.lpp.

³⁴ Ļeņins V.I. Raksti. 31.sēj., 120.-121.lpp.

Internacionalizācijas gaitai un būtībai veltīta plaša zinātniskā literatūra - monogrāfijas³⁵ un kolektīvie darbi.³⁶ Internacionalizācijas - visu dzīves pušu universalizācijas visdziļākie avoti ir ražošanas spēku attīstības iekšējā loģika. Starptautiskā darba dalīšana pastāv kopš kapitālistiskās prēcū saimniecības rašanās. Ražošanas sabiedriskošanas nepielūdzamo gaitu atsedza K. Marks un F. Engels "Komunistiskās partijas manifesta", to piemin V. I. Ļepins savās "Kritiskajās piezīmēs nacionālajā jautājumā". Internacionalizācija izpaužas kā lokālu, reģionālu, arī nacionālu robežu pārvarēšana. Katrai nācijai rodas iespēja izmantot visas cilvēces ražošanas sasniegumus, kā rezultātā pastiprinās tautu savstarpējā atkarība un kopīgu iezīmju attīstība.

Vai var identificēt internacionalizāciju ar V. I. Ļepina formulēto kapitalisma attīstības otro tendenci - sarkaru vairošanos starp nācijām? Pilnīgi piekritam M. Kuļičenko, ka nevar,³⁷ jo šo tendenci ir radījis kapitalisms

³⁵ Бурмистрова Т. Ю. Интернациональное единство советского народа. Л., 1982. 142 с.; Дашдамиров А. Ф. Советский народ. Баку, 1977. 155 с.; Джунусов М. С. Две тенденции социализма в национальных отношениях. Ташкент, 1975. 232 с.; Куличенко М. И. Нация и социальный прогресс. М., 1983. 320 с.; Нормуратов Б. Характерные особенности и основные тенденции интернационализации. Ташкент, 1979. 197 с.

³⁶ Интернационализация: сущность, тенденции, перспективы. Минск, 1977. 174 с.; Интернационализация общественной жизни. Волгоград, 1982. 247 с.; Интернациональное и национальное в социалистическом обществе. Киев, 1976; Теория и практика современных национальных отношений. Л., 1984. 176 с.

³⁷ Куличенко М. И. Нация и социальный прогресс. М., 1983, с. 130.

un tai ir sakars ar nacionālajām attiecībām. Internacionalizāciju rada ražošana vispār, tā ir plašāka, ilglaicīgāka un ietekmē nevis tikai vienu, bet abas kapitālisma tendences.

Gluži tāpat internacionalizāciju nevar identificēt ar sociālistisko nāciju un tautību tuvināšanās tendenci (ko mēs darām ļoti bieži). Atkal un atkal jāuzsver, ka jēdzienu "tuvināšanās" attiecinām uz nacionālās dzīves sfēru tieši Padomju Savienībā, turpretī internacionalizācija ir globāls process un aptver visas dzīves sfēras, ne tikai nacionālo. Protams, internacionalizācija ir objektīvais materiālais tuvināšanās pamats un ietekmē to. Internacionalizācija var novest pie tuvināšanās, bet iespējama internacionalizācija, kura pie tās nenoved. Tuvināšanās ietver propagandu un ideoloģisko iedarbību, starpnacionālo saskaršmi, tātad psiholoģijas sfēru. Sociālistiskā tuvināšanās ir apzināta un mērķtiecīgi virzīta nāciju vispusīga sadarbība.

Samērā izplatīta kļūda ir internacionalizācijas vai tuvināšanās rezultātu sajaukšana ar etniskiem procesiem - asimilāciju un konsolidāciju. Asimilācija - nacionālās pašapziņas maiņa, personas vai nelielas grupas pāreja citā nacionalitātē. Internacionalizācija savā būtībā nav etniskais process. Raksturīgi, piemēram, ka parādība (materiālajā vai garīgajā sfērā), arī internacionalizējoties, kļūstot pieejama un vajadzīga citām tautām, joprojām var palikt par nacionālās dzīves faktu (sevišķi plaši to vērojam garīgajā dzīvē). Internacionalizācija nebūt nenozīmē nacionālo ipatnību izzušanu. Nacionālās vērtības iegūst internacionālu skanējumu, un, jo augstāks tautas radošais potenciāls, jo lielāka nepieciešamība nacionālajām kultūras vērtībām pārvarēt nacionālās robežas.³⁸

³⁸ Теория и практика современных национальных отношений. Л., 1984, с. 60-61.

Piebūrdīsim arī, ka pat zinātniskajā literatūrā jēdzieni "asimilācija" un "konsolidācija" tiek lietoti neprecīzi. Bieži sastopam apgalvojumus, ka kopš padomju varas sākumiem aptuveni 200 nacionālu vienību vietā (1926. gada tautskaite) palikusi 101 (1979. gada tautskaite), ka ar gruzīniem esot asimilējušies svani un hevsuri, ar latviešiem - latgaļi u. tml. Patiesībā šajos faktos izpaužas tieši etniskās konsolidācijas, nevis asimilācijas rezultāti - radniecīgo etnogrāfisko grupu ciešāka apvienošana socialistiskajā nācijā.

Visbeidzot - kurp ved internacionalizācija? Nevaram piekrist baltkrievu autoriem, ka tās nākotne - nāciju saplūšana.³⁹ Ņemot vērā internacionalizācijas izcelsmi, iekšējos dzinulus, attīstības avotus, tās vistiešākais rezultāts varētu būt vienota pasaules saimniecība.⁴⁰

Nacionālo attiecību terminoloģija joprojām atrodas pētnieku uzmanības centrā. Neatrisinātu terminoloģijas jautājumu ošlonis bieži ir nepietiekami izpētītās parādības. Grūtības sagādā arī tas, ka nacionālās attiecības pēti dažādu zinātņu - filozofijas, vēstures, etnogrāfijas, socioloģijas - pārstāvji, bet katrai no tām ir savas terminoloģiskās tradīcijas. Par zinātniski un politiski aktuāliem uzskatām meklējumus sekojošos virzienos. Kā jau atzīmējām, nepieciešams vispārsocioloģisks apzīmējums visai marksistu atzītām jauna tipa vēsturiskām kopībām, pie kurām pieder padomju tauta, Vjetnamas vai Dienvidslāvijas tauta, kā arī citas šāda tipa daudznacionālas sociālistiskas kopības.

³⁹ Интернационализация: сущность, тенденции, перспективы. Минск, 1977, с.19.

⁴⁰ Куличенко М.И. Нация и социальный прогресс. М., 1983, с.120.

Visu padomju cilvēku sociālistiskā lepnuma jūtu apzīmēšanai pašlaik tiek lietoti vairāki termini, to vidū "koppadomju nacionālais lepnums" (krieviski "общенациональная гордость советского человека"). Šķiet, ka pareizāk būtu no šī formulējuma svītrot vārdu "nacionālais" - paliktu isāks un precīzāks apzīmējums "koppadomju lepnums" (krieviski "общесоветская гордость").

Aktuāla praktiska problēma ir, rēķinoties ar republiku vairāknacionālo sastāvu, zinātniskajā un politiskajā literatūrā un presē lietot viennozīmīgus jēdzienus šīs parādības atspoguļošanai. Termins "pamatiedzīvotāji" latviešu apzīmēšanai Latvijā vai gruzīnu Gruzijā nav pats labākais variants, jo tas nozīmētu neuzskatīt par pamatiedzīvotājiem krievus, poļus un baltkrievus Latvijā, kas te dzīvo daudzu paaudžu laikā.⁴¹ Krievu etnogrāfi lieto precīzo terminu "старожильческое население". Katrā ziņā jēdziens "pamatnācija" latviešu statusa apzīmēšanai Latvijā ir precīzāks un korektāks nekā "pamatiedzīvotāji".

J. Broliša⁴² un Dz. Šmidres⁴³ publikācijās rakstīts par sociālu un internacionālu kopību "Padomju Latvijas tauta" salīdzinājumā ar tikpat reāli pastāvošo latviešu sociālistisko nāciju - pamatnāciju Latvijā. Taču pret šī samēra jaunā termina lietošanu jūtami aizspriedumi, kuru pamatā visbiežāk ir neizpratne. Nepieciešams šo parādību vairāk izskaidrot un popularizēt pašu jēdzienu.

⁴¹ Заварина А.А. Русское население Восточной Латвии во второй половине XIX - начале XX века. Рига, 1986, с. 10-45.

⁴² Brolišs J. Nacionālais un internacionālais Padomju Latvijas tautas dzīvesveidā. R., 1984, 12.-33.lpp.

⁴³ Šmidre Dz. Ļepiniskā nacionālā politika un latviešu nācijas atdzimšana. R., 1976, 24.lpp.

Metodoloģija un teorija nav izziņas pašmērķis, bet zinātnisks nacionālās politikas pamatojums. Partijas nacionālās politikas teorētiskos pamatus licis V.I. Ļeņins, tos turpina pilnveidot un konkretizēt PSKP kongresos un CK plēnumos izvirzītās idejas un pieņemtie lēmumi. Pašu nacionālo politiku varētu definēt ar nacionālo attiecību pētnieka M. Kuļičenko vārdiem: "... pasākumu sistēma, kuras pamata ir marksistiski Ļeņinskā mācība par nācijām un nacionālajām attiecībām un kura vedās no sociālā progressa prasībām, tautu dzīves un savstarpējo attiecību objekti-
viem un subjektīviem faktoriem"⁴⁴.

PSKP iekšpolitikas internacionālismu (arī ārpolitikai var būt sakars ar nacionālajām attiecībām) ir pētījuši ļoti daudzi padomju autori.⁴⁵ Visi ir vienisprātis par tās galvenajām iezīmēm - zinātniskumu, realismu un iedarbību. Nacionālās politikas mērķi mūsdienās ir nāciju un republiku uzplaukuma un tuvināšanās veicināšana, republiku internacionālās vienības stiprināšana, jaunā cilvēka - konsekventa internacionālista vispusīga attīstīšana.

Marksistiski Ļeņinskās partijas nacionālās politikas galvenais princips ir uzticība proletāriskajam, socialistiskajam internacionālismam. To novēlējuši marksisma pamatlicēji, to savā praktiskajā darbībā vienmēr ievērojuši Komunistiskā partija. Nacionālās politikas socialistisko principu sistēma prasa strādnieku šķiras revolu-

⁴⁴ Куличенко М.И. Расцвет и сближение социалистических наций в СССР. М., 1981, с.113.

⁴⁵ Аношкин И.Ф. Интернационализм внутренней политики КПСС. Из теоретического наследия В.И.Ленина. М., 1975; Бурмистрова Т.Ю. Национальная политика КПСС. Очерк историографии. М., 1981. 256 с.; Юдин И., Аношкин И., Гугин И. Интернациональный принцип в строительстве и деятельности КПСС. М., 1975, с.296; и др.

cionāro vienotību, strādnieku starptautisko solidaritāti un tās patiesības atzīšanu, ka nacionālās intereses ir pakļautas proletariāta internacionālajām interesēm. PSKP Programmas jaunajā redakcijā teikts, ka padomju patriotismam jāsavienojas ar "... proletārisko, sociālistisko internacionālismu, šķirisku solidaritāti ar brālīgo zemju darbaļaudīm"⁴⁶.

Nacionālā jautājuma atrisināšana, kā arī sociālisma sekmīga attīstība nav iespējama bez visplašākā demokrātisma. Partijas nacionālās politikas demokrātiskie principi saistās ar nāciju pilnīgas līdztiesības un suverenitātes aizstāvēšanu, pašnoteikšanās tiesību atzīšanu. Strādnieku šķira kā nacionālās atbrīvošanās kustības hegmons konsekventi aizstāv visu tautu tiesības pašām lemt savu likteni.

To apliecina Latvijas Komunistiskās partijas vēsture. Jau pats pirmais latviešu strādnieku izdevums "Auseklis" pozitīvi novērtēja nāciju pašnoteikšanās ideju, ko bija pasludinājis KSDSP I kongress 1898. gadā.⁴⁷ Kopš LSDSP I kongresa 1904. gadā nāciju pašnoteikšanās ideja savienojumā ar teritoriālās autonomijas ideju neiztrūkstoši atkārtota Latvijas Sociāldemokrātijas programmatiskajos dokumentos. Latviešu tauta ietenoja savas pašnoteikšanās tiesības pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras. Demokrātiskā ceļā tika atrisināts jautājums par Latgales latviešu apvienošanu ar visu latviešu tautu. Pēc buržuāzijas kundzības gadiem LKP gādāja par nacionālā mazākuma tiesībām: svarīgs likumdošanas akts bija 1940. g. 25. augustā pieņemtais LPSR Konstitūcijas teksts, kurā padomju vara atcēla jebkādas nacionālās privilēģijas un

⁴⁶ PSKP Programma. Jaunā redakcija, 43.lpp.

⁴⁷ Auseklis, 1898, Nr.4, 22.lpp.

ierobežojumus.⁴⁸

Nacionālās politikas demokrātiskie principi saglabā savu nozīmi arī sociālisma pilnveidošanās gaitā. PSRS Konstitūcija garantē pašnoteikšanās tiesības un republiku atdalīšanās tiesības.⁴⁹

Daudznacionālais valsts Komunistiskajai partijai nacionālās politikas praktisko jautājumu risināšanā būtiska nozīme ir nacionālā un internacionālā pārejo samēru ievērošanai un abu momentu saskaņošanai. Protams, te nevar būt gatavu recepšu, runa var būt vienīgi par principiem; katrā dotajā momentā atrast vēsturiski precīzu, situācijai atbilstošu samēru starp kopējo un īpatnējo, vispārējo un atsevišķo.

Marksistisko partiju vēsturē tas ne vienmēr ir izdevies. Dažu kompartiju darbībā 20. gados (Ungārijā, Polijā) nepietiekami tika ievērota nacionālo faktoru nozīme. Nacionālā nihilisma elementi strādnieku partiju politikā, lai arī laikneta gara diktēti, kavēja komunistiem aptvert ar savu ietekmi plašās neproletāriskās masas. Čehoslovākijā pēc 1948. gada netika savlaicīgi koriģēts uzskats par unitārās valsts formas lietderīgumu divu nāciju kopdzīvē. Slovākijas kā vesela reģiona intereses un visas valsts reālās vajadzības lika to izdarīt 1968. gadā, pārvēršot Čehoslovākiju par federāciju.⁵⁰ Arī mūsu valstī dažu praktisko darbinieku rīcību vēl 50.-60. gados diktēja vienkāršots, shematizēts ieskats par nacionālajām atšķirībām kā reliktu, kas tikai kavē komunisma celtniecību un ir ātri pārvarams.

⁴⁸ Padomju varas konstitucionālie akti Latvija. 1917.-1957., 258.lpp.

⁴⁹ PSRS Konstitūcija (pamatlikums). R., 1977, 21.-22.lpp.

⁵⁰ Великий Октябрь и решение национального вопроса. Ереван, 1982, с. 181-183; Теория и практика развития социалистических наций. Л., 1984, с. 129-132.

Mūsu zemes nacionālās politikas vēsture atstājusi arī bezgala daudz piemēru tam, kā boļševiki meklēja un atrada pareizas pieejas, saskaņojot visas valsts internacionālās, visu strādnieku kopējās intereses ar republiku, atsevišķu tautu nacionālajām interesēm. Virzot attiecības starp centru - Krieviju - un nacionālajām malienēm pēc Oktobra revolūcijas uzvaras, V.I. Ļeņins mācījās no dzīves, rēķinājās ar vietējo pieredzi, tāpēc varēja ieteikt vispareizāko risinājumu. Ļoti pamācoši ir nacionālā valstiskuma formu meklējumi resp. federācijas idejas vēsture. T. Burmistrova savā grāmatā uzskata, ka V.I. Ļeņins nonācis pie federācijas nepieciešamības idejas jau pirms Oktobra revolūcijas uzvaras.⁵¹ Gribam pievienoties citu divu autoru - E. Tadevosjana un S. Kuļešova domai, ka tas noticis tikai pēc Oktobra revolūcijas,⁵² kad radās praktiska vajadzība atrast apvienošanās formas, jo sāka veidoties reālas republikas malienēs. Tā mums liek domāt LKP pieredzes izpēti. To, mūsaprāt, apstiprina arī V.I. Ļeņina izteikumi KK(b)P VIII kongresā, kurā, polemizējot ar N. Buharina sludināto nacionālo nihilismu, viņš aizrāda, ka revolūcija radījusi "pēc padomju tipa organizētu valstu federatīvu apvienību".⁵³

Padomju federācijas nākotne dažiem padomju autoriem vēl nesen likās apšaubāma. Viņi pārējoja tās drīzu pārvēršanos par unitāru valsti.⁵⁴ Pavisam cita doma izskan PSKP CK lēmumā "Par PSRS nodibināšanas 60. gadadienu":

⁵¹ Бурмистрова Т.Ю. Национальная политика КПСС. Очерки историографии. М., 1981, с.34.

⁵² Вопросы Истории КПСС, 1982, № 4.

⁵³ Ļeņins V.I. KK(b)P VIII kongress. - Којти raksti, 29. sēj., 146. lpp.

⁵⁴ Кислицын И.М. Вопросы теории и практики федеративного строительства Союза ССР. Пермь, 1969, с.121.

federatīva valsts Padomju Savienība ". ir dinamiska un efektīva padomju nāciju un tautību vēstiskās apvienošanās forma".⁵⁵

Nacionālā un internacionālā dialektika arī tagad ir PSKP nacionālās politikas stūrakmens. Abu aspektu kopsumma sevišķi uzskatāmi atspoguļojas republiku plašajos ekonomiskajos sakaros - veselā sistēmā, kam šīnī krājumā veltīti P. Gulāna un E. Rozenbauma raksti.

Partijas nacionālās politikas nepieciešamā puse ir kritiskā - cīņa ar jebkura nacionālisma formām un paveidiem, nolietība pret mietpilsoniskiem nacionālistiskiem aizspriedumiem, nacionālo egoismu, kā arī augstprātību, birokrātisku nevērību pret nacionālām vajadzībām.

Komunistiem ir nelokāma pārliecība, ka proletārisks internacionālisms un buržuāziskais nacionālisms ir nesamierināmi pretstati.⁵⁶ To pilnā mērā apliecina abu pēdējo partijas kongresu materiāli. PSKP XXVI kongresā izskanēja aicinājums ". cīnīties pret tādām sociālisma dabai svešām parādībām kā šovīnisms vai nacionālisms, pret jebkādam nacionālistiskām kroplībām, teiksim, kaut vai pret antisemitismu vai cionismu"⁵⁷. PSKP XXVII kongress savukārt pievērsis uzmanību tam, ka mūsu dzīvē vēl ". dažkārt sāpīgi liek sevi just tieksme pēc nacionālās noslēgtības un lokālisma"⁵⁸.

Partijas kritiskajā darbībā, ideoloģiskajā un audzināšanas darbā svarīgi ievērot V. I. Ļeņinam ļoti raksturīgo

55 Par PSRS nodibināšanas 60. gadadienu, 14. lpp.

56 Ļeņins V. I. Kritiskas piezīmes nacionālajā jautājumā. - Kopoti raksti, 20. sēj., 10. lpp.

57 Brežņevs L. PSKP CK pārskats PSKP XXVI kongresam. R., 1981, 60. lpp.

58 Gorbačovs M. PSKP CK politiskais referāts PSKP XXVII kongresam. R., 1986, 49. lpp.

sevišķo negiecietību pret vismazāko novirzi no internacionālisma komunistu vidū un ļoti lielu piekāpību un uzmanību darbā ar plašām masām, sevišķi neproletāriskām. Klasiski skaidri šī pieeja, ko varam uzskatīt arī par principu nacionālajā politikā, atspoguļojas vienā no viņa pēdējiem darbiem "Jautājumā par tautībām vai par "autonomizāciju"", kur viņš īpaši asi nosoda vismazākās novirzes uz šovinisma pusi redzamu partijas vadopu rīcībā un tajā pašā laikā runā par sevišķu ierūtību, piesardzību un piekāpību pret agrāk apspiesto nāciju masām, kas "ne pret ko nav tik jūtīgi kā pret vienlīdzības izjūtu un šās vienlīdzības pārkāpšanu .."⁵⁹

Tikai ievērojot abas puses V.I. Ļepina pieeja, var saprast viņa spriedumu par nacionālisma dažādiem tipiem un paveidiem un par to, ka komunistiem jānāk atšķirt apspiedēju (jeb lielu) nāciju nacionālismu no apspiesto (jeb mazo) nāciju nacionālisma.⁶⁰ Nekāds nacionālisma paveids nav samierināms ar komunistisku pārlicību. Runa nav par nacionālisma kā tāda atbalstīšanu, bet par apspiesto nāciju nacionālisma demokrātisko saturu, noteiktu politisku orientāciju. Mūsdienās tas ir aktuāls politisks jautājums. Jaunattīstības zemēs nacionālisma idejas var būt saistītas ar dažādām politiskām orientācijām - no antiimperialistiskās līdz antikomunistiskai. Vienlaicīgi tās var būt gan progresīvas, gan reakcionāras. Kā atzīmē M. Džunusovs, nacionālisms Irākā nesenā pagātnē gan bija progresīvs pēc savas politiskās antiimperialistiskās virzības, gan izpaudās kā reakcionārs spēks attiecībā pret kurdu nacionālajiem centieniem.⁶¹ Šāds stāvoklis prasa no komunistiem lielu elastību praktiskajā darbā.

⁵⁹ Ļepins V.I. Kopoti raksti, 36. sēj., 553.-555. lpp.

⁶⁰ Turpat, 554., 556. lpp.

⁶¹ Джунусов М.С. Буржуазный национализм: принципы критики. М., 1986, с.5, 83.

LKP darbība dažādos tās posmos izpaudusies gan neiecietība, nepieķāpība pret nacionālismu kā buržuāzijas ideoloģiju un politiku, gan arī prasme strādāt ar nepietiekami apzinīgo un politiski mazizglītoto masu. Tā, piemēram, LSD pirmā pasaules kara laikā nelokāni apkaroja buržuāzisko viltus patriotismu un sociālšovinismu, tajā pašā laikā pūlōdamās izskaidrot mazapzinīgajai iedzīvotāju masai aizsardzībniecisma kaitīgumu, pacelt masas līdz politisko cīnītāju līmenim. Ilgstošu izskaidrošanas un audzināšanas darbu prasīja no Latvijas komunistiem Latgales iedzīvotāju tuvināšana pārējai Latvijas daļai. Vēsturiski radusies atsvešinātība bija atstājusi dziļas pēdas apziņā. Vajadzēja ilgi pūlēties, lai Latgales zemnieks pārstatu katrā "baltieti" redzēt saimnieku, apspiedēju, lai noticētu Latvijas KP plāniem celt Latvijas austrumu daļas ekonomiku, darbaļaužu labklājību un kultūras līmeni.⁶²

Pēc Liela Tēvijas kara viens no LKP ideoloģiskā darba svarīgākajiem virzieniem bija nesamierināma cīņa ar latviešu buržuāziskā nacionālisma ietekmi. Vienlaicīgi darbā ar inteligenci partija ievēroja lielu elastību, jo intelligences pāreja jaunajās pozīcijās prasīja laiku un lielu audzināšanas darbu. Raksturīgs notikums bija Latvijas intelligences kongress 1945. g. martā Rīgā. Galveno referātu "Par Latvijas intelligences uzdevumiem" tajā nolāsīja TKP priekšsēdētājs rakstnieks V. Lācis. Ar runām uzstājās LKP CK sekretāri J. Kalnbērziņš un A. Pelše. A. Pelšes runā izskanēja liela uzticēšanās intelligenci, izpratne par tās neatvietojamām funkcijām sabiedrībā.⁶³ Intelligences to prāta novērtēt un sniedza atbalstu partijas uzsāktajam jauncelsmes darbam.

⁶² Apine I. Latvijas Sociāldemokrātija un nacionālais jautājums. R., 1974, 182.-186., 250.-256. lpp.

⁶³ Cīņa, 1945, 21., 22. martā.

J. Goldmanis savā pētījumā, analizējot partijas politiku valodas jomā, akcentē partijas organizāciju dažādās prasības pret plašām masām un pret komunistiem - vadošajiem darbiniekiem, kuru sabiedriskais statuss saistīts ar abu valodu prasmi un lietošanu. Divvalodība plašā mērogā un masu līmenī attīstījās pakāpeniski, ceļā uz to 40.-50. gados bija jāievēro elastība un jārēķinās ar vēsturiskām un nacionālām īpatnībām.⁶⁴

Mūsdienās svarīgs ideoloģiskā darba uzdevums ir cīņā ar nacionālistisku šaurību un nihilistisku augstprātību. Ļeņinskā pieeja presā cīnījās pret aizspriedumiem, bet ar humānu mērķi atbrīvot cilvēkus no tā, kas ierobežo viņu redzesloku, traucē redzēt parādības to kopsakarā, savas tautas sasniegumus visas cilvēces attīstības kontekstā.

Partijas iedarbība uz nacionāliem procesiem var saskatīt, pirmkārt, ilglaicīgu stratēģiju, kas paredz nacionālo attiecību vēsturisko perspektīvu, rada metodoloģiskus pamatus zinātniskiem pētījumiem un praktiskai darbībai. Otrkārt, ikdienā praktiski visos līmeņos tiek risināti dažnedažādi jautājumi, lai pareizi saskatotu nacionālo un internacionālo faktoru mūsu dzīvē. Krievu valodā tam atbilst divi jēdzieni: "научное руководство" (ilglaicīgā stratēģija) un "управление национальными отношениями" (šaurāka, konkrētāka praktiska darbība).⁶⁵

⁶⁴ Goldmanis Ю. Ленинская национальная политика в действительности. Из опыта Компартии Латвии по осуществлению ленинской национальной политики в период построения социализма в республике. Рига, 1986, с. 123-125.

⁶⁵ Холмогоров А.И. Национальные отношения в социалистическом обществе. Проблемы научного управления. Киев, 1982, с.4.

Speciālos darbos par nacionālo procesu vadīšanas mehānismu,⁶⁶ kuru vidū ir arī Latvijas autoru darbi,⁶⁷ vispārīgos vilcienos iezīmēta vadīšanas procesa teorija: tā objekti un subjekti, stadijas, formu un metožu sistēma.

Nacionālās attiecības nav kaut kāds īpašs, no pārējās sabiedriskās dzīves atšķirts process. Tādēļ arī šeit var būt runa par ekonomiskās dzīves, sociāli šķiriskās struktūras vadīšanu, nacionālo un internacionālo garīgajā kulturā, valodā utt. Katrā no sfērām ir savi vadīšanas procesa subjekti, tiek lietotas atšķirīgas formas un metodes. Pievērsīsimies tikai dažiem īpaši aktuāliem nacionālās dzīves vadīšanas jautājumiem - nacionālās dzīves sociāli šķirisko procesu virzīšanai un nacionālo attiecību morāli psiholoģiskā klimata nodrošināšanai.

Metodoloģiski svarīgi, ka PSKP XXVI kongresā nolasītajā PSKP CK pārskata referātā, kā arī PSKP CK politiskajā referātā XXVII kongresam idejas par nacionālajām attiecībām ietvertas nodalījumos par partijas sociālo politiku, tādā veidā saistoties ar sociāli šķiriskajiem procesiem. Nācija ir sabiedriski nepieciešamā cilvēces attīstības forma, sabiedrības sociālās struktūras neatņemams elements, un bez saistības ar pārējiem šīs struktūras elementiem nevar saprast tās šodienu un nākotni.

Šodien starp sociālistiskajām nācijām sociāli šķiriskās struktūras ziņā pastāv vēl nopietnas atšķirības.

⁶⁶ Научное руководство национальными отношениями в развитом социалистическом обществе. Л., 1981.

⁶⁷ Шайкин М.И. Научное управление национальными процессами развитого социалистического общества. Рига, 1979, с.25; Управление национальными отношениями в условиях развитого социализма. Тезисы выступлений на научно-теоретической конференции 20-21 октября в г. Риге. Рига, 1982, с.87.

Tās neapšaubāmi ir viena tipa nācijas, taču tipa ietvaros strādnieku šķiras īpatsvars nācijas sastāvā svārstās no 60-70% (krievi, armēņi, igauņi) līdz 23-27% (tadžiki, turkmēņi, armēņi). Vēl lielākas atšķirības ir pilsētu un leuku iedzīvotāju samēram nācijas sastāvā (no 77% līdz 21%).⁶⁸ Nācijas sociāli šķiriskais un sociāli profesionālais sastāvs ļoti būtiski ietekmē vērtību orientāciju, kultūras dzīvi, otrās valodas prasmi un galu galā arī starpnacionālās sadarbības sfēru. Tādēļ uzdevumam palielināt strādnieku šķiras īpatsvaru dažānu nāciju sastāvā pievērsušies visi pēdējie PSKP forumi.

Latvijas Komunistiskā partija mērķtiecīgi virza sociāli šķiriskos procesus republikā, izmantojot tādas sviras kā plānošana, augstākā un vidējā speciālā izglītība un citas. Latviešu strādnieku īpatsvars republikas strādnieku šķirā visumā atbilst latviešu īpatsvaram republikā, kā arī strādnieku šķiras īpatsvars republikas iedzīvotājos maz atšķiras no Vissavienības rādītājiem. Kopumā tie ir optimāli rādītāji, kas neliecina par nopietnām disproporcijām. Bet kā ir ar latviešu strādnieku pārstāvniecību izšķirošajās nozarēs? Rūpīgāki pētījumi šādu disproporciju atklāja Igaunijā: igauņu strādnieku pilsētās ir par 1/5 vairāk nekā krievu, bet viņu ir ļoti maz mašīnbūves un metālapstrādes nozarēs. Tāpat raksturīgi, ka tādās republiku galvaspilsētās kā Taškenta, Tbilisi, Kišineva un Tallina pamatnācijas pārstāvji izteikti dominē apkalpošanas sfērā.⁶⁹

Padomju Latvijā sociāli šķiriskie procesi tiek rūpīgi pētīti. M. Ašmanes raksts krājumā aplūko republikas iedzīvotāju sociāli šķirisko struktūru kā sociālās vadīšanas objektu un šīs struktūras izmaiņu ietekmi uz nacionālajiem procesiem.

⁶⁸ Социологические исследования, 1985, № 3, с. 28-30.

⁶⁹ Сто наций и народностей. М., 1985, с. 48-49.

Sociālā biedrība rādītāji ir arī nācīgas pārstāvniecība Komunistiskajā partijā. Protams, nācīgas pārstāvniecība partijā nevar būt pašmērķis. Pirms Februāra revolūcijas boļševiku partijas sastāvā latvieši sasniedza 14%.⁷⁰ Tāds neparasts stāvoklis atbilda vēsturiskajiem apstākļiem - Latvijas reģiona kapitālistiskās attīstības līmenim un Latvijas strādniecības revolucionārajai aktivitātei, kas izcēlās uz toreizējā visas Krievijas sociālā fona. Pēc Lielā Tēvijas kara latviešu Ipatsvare LKP rindās nevarēja būt liels zināmu vēsturisku apstākļu dēļ - daudzi LKP biedri atdeva savas dzīvības frontē, partizānos un aizmgures cīņās okupētajā Latvijā. Jaunajā republikā norisinājās šķiru cīņa, jaunās dzīves asni veidojās pakāpeniski.

Visā pēckara laikā Latvijas Komunistiskā partija mērķtiecīgi un sistemātiski audzināja nacionālos kadrus, pievelinot viņu sociālo aktivitāti un tādā veidā nodrošinot latviešu Ipatsvara pieaugumu LKP rindās.⁷¹ No 1946. gada līdz 1977. gadam latviešu skaits PSKP ir audzis 7,9 reizes.⁷² PSKP Programmas jaunā redakcija paredz šķirisko atšķirību izžušanu sociālisma vēsturiskajos ietvaros, un tas nozīmēs arī sociālistisko nāciju pilnīgu sociālo viendabību un vēl ciešāku tuvināšanos.

Gribējam pievērst uzmanību arī etnosocioloģisko pētījumu nozīmei un to rezultātu ievērošanai partijas politikā. Reģiona nacionālās struktūras izpētei nepietiek ar

⁷⁰ Кудин И., Аношкин И., Гугин И. Интернациональный принцип в строительстве и деятельности КПСС. М., 1975, с.78.

⁷¹ Голдманис Ю. Ленинская национальная политика в действии, с. 97-100, 111-116.

⁷² Куличенко М.... Расцвет и сближение социалистических наций в СССР, с.139.

tautskaites rezultātiem. Tā tiek izdarīta reizi 10 gados un nedod detalizētu ainu par visu nacionālo kopību samēriem izkliešēti dzīvojošo nacionālo grupu dinamiku utt. Šādus datus varētu prasīt no speciāliem etnosocioloģiskiem pētījumiem. Tādi mūsu zemē ir izvēraušies kopš 60. gadu beigām, un to centrs ir PSRS ZA Etnogrāfijas institūts. Tiek pētīta sociālo procesu etniskā puse un sociālo izmaiņu ietekme uz etniskajiem procesiem.

Etnosociologu uzmanības lokā ir migrāciju gaita, divvalodības attīstība, jauktas laulības, dažādu sociāli profesionālo un nacionālo grupu kulturālā orientācija u.c. aspekti. No visiem sabiedrisko zinātņu pārstāvjiem partija, kā to īpaši uzsvēra PSKP CK 1983.g. jūnija plenums, gaida pamatotas sociālas prognozes. Etnosociologi ir spējīgi prognozēt nāciju un tautību sociāli šķiriskās izmaiņas, izglītības potenciālu, migrantu kustības, tautu mobilitātes kritērijus, piemēram, nacionālo tradīciju un etnisko faktoru ietekmi uz sociāli ekonomisko attīstību. Šajā pētījumu grupā iekļaujas arī etnogrāfiskie darbi.

P.Eglītes un I.Markausas raksts krājumā analizē Padomju Latvijas iedzīvotāju demogrāfisko uzvedību mūsdienās, pievēršot uzmanību dzimstības problēmām Padomju Latvijas dažādu nacionalitāšu pārstāvju, galvenokārt latviešu un krievu vidū. Lai Padomju valsts demogrāfiskā politika būtu efektīva, jāzina dažādu iedzīvotāju grupu motīvācijas īpatnības ģimenes modeļa izvēlē.

Sarunā par zinātnisko pētījumu virzieniem, kuri var pozitīvi ietekmēt nacionālo politiku, esam tuvojušies pēdējam un varbūt pašam komplicētākajam virzienam - etno-

⁷³ Арутюнян Ю.В., Тробижева Л.М., Кондратьев В.С., Сукоколов А.А. Этносоциология: цели, методы и некоторые результаты исследования. М., 1984, с.3, 8, 22.

psiholoģijai. Tagad pilnā mērā atzīstam nacionālās dzīves psihisko parādību lielo atgriezeniskās iedarbības spēku uz nāciju dzīvi un starpnacionālo saskarami. Tādēļ nepieciešami pētījumi, kuri palīdz izprast nacionālā rakstura, nacionālās pašapziņas veidošanās mehānismu, sabiedriskās domas un vērtīborientācijas svārstības u. tml. Ar to saistīta daudznacionālo kolektīvu morāli psiholoģiskā klimata un starpnacionālās saskarsmes kultūras mērķtiecīga veidošana.

Minētie pētījumi kļuvuši neparasti aktuāli un pilnībā atbilst PSKP XXVII kongresa nostādnēm par cilvēka faktora mobilizāciju, atsevišķas personības gribas un apziņas radošā potenciāla maksimālu iznantošanu. Vienlaicīgi tas nodrošina darbaļaužu internacionālistiskās audzināšanas zinātnisku pamatotību un praktisko efektivitāti.

B. Pudele

NACIONĀLO ATTIECĪBU ATSPoguĻojums
PADOMJU LATVIJAS SABIEDRISKO ZINĀTĻU
SPECIĀLISTU DARBOS (1961-1985)

Nacionālais jautājums, nāciju un nacionālo attiecību attīstības likumsakarības mūsdienu apstākļos vienmēr ir saistījušas sabiedrisko zinātņu pārstāvju uzmanību. Daudznacionālās Padomju Latvijas iedzīvotāju bagātās revolucionārās internacionālās tradīcijas, Latvijas Komunistiskās partijas veiktais darbs darbaļaužu internacionālistiskās un patriotiskās audzināšanas pilnveidošanā orientēja republikas speciālistus uz vispusīgu nacionālo attiecību problemātikas izpēti. 60. gadu beigās, bet it īpaši 70. gados Padomju Latvijas zinātnieki sāka pievērsties PSKP un LKP nacionālās politikas vēstures izpētei, republikas iedzīvotāju internacionālistiskās un patriotiskās audzināšanas pieredzes vispārināšanai, latviešu sociālistiskās nācijas attīstības dažādu aspektu analīzei, kā arī konsekventai antikomunistiskās un buržuāziski nacionālistiskās propagandas izdomājumu kritikai nacionālo attiecību jomā.

Nacionālās problemātikas izpēte republikā risinājās kontekstā ar attiecīgu jautājumu izpēti Vissavienības mērogā. Kā zināms, šī pētnieciskā darba aktivizēšanos Padomju Savienībā kopumā un arī Latvijas PSR šajā laikā veicināja nacionālā jautājuma atrisināšanas vispārinājums PSKP Programmā, PSKP XXII-XXVII kongresa lēmumos, kā arī materiālos, kas publicēti sakarā ar PSRS izveidošanas 50. un 60. gadadienas jubilejas svinībām. Minētajos vēsturiskajos dokumentos ne tikai rezumēti sasniegumi sociālisma celtniecības gaitā daudznacionālajā Padomju valstī, bet

arī pamatots visu PSRS nāciju un tautību tālākas tuvināšanās un vispusīgas attīstības maģistrālais virziens, atzīmēts, ka tāda daudz nacionālā valstī, kāda ir Padomju Savienība, starpnacionālās attiecības nav nemainīgas, neatkarīgas no laika un jaunu apstākļu ietekmes, bet dinamiski izmainās attīstības gaitā.¹ PSKP teorētiskās nostādnes veicināja nāciju un nacionālo attiecību mūsdienu problēmu izpēti padziļināšanos. Vienlaicīgi, kā tas tika atzīmēts PSKP CK 1983.g. jūnija plēnuma materiālos, savā teorētiskajā darbībā partija visnotaļ balstās uz padomju filozofu, ekonomistu, vēsturnieku, sociologu, juristu un psihologu labākajiem darbiem.²

Būtisku ieguldījumu dežādu nācijas un nacionālo attiecību teorijas aspektu izpētē devuši redzami šīs nozares speciālisti J.Bromlejs, T.Burmistrova, E.Bagramovs, M.Džunusovs, N.Džandiļdins, I.Drobiževa, S.Kaltahčjans, M.Kims, M.Kuļiņenko, P.Rogačevs, M.Sverdlins, C.Stepanjans, I.Camerjans u.c. Viņu darbos nopietni analizēta PSKP pusgadsimtu ilgā pieredze principiāli jaunu starpnacionālo attiecību veidošanā starp PSRS dzīvojošajām vairāk nekā simt nācijām un tautībām. Darbos analizēta arī jaunās sociālās un internacionālās cilvēku kopības - padomju tautas - veidošanās vēsture, PSKP pieredze darbaļaužu internacionālistiskās audzināšanas darbā, dots argumentēts pretsvars antikomunistiskajiem un pretpadomju izdomājumiem par nacionālās politikas īstenošanu PSRS u.c.

Šos pētījumus aktivizēja arī nacionālās problemātikas analīzei veltītās Vissavienības zinātniski teorētiskās un zinātniski praktiskās konferences. Svarīgākās no

¹ PSKP CK 1984.g. 10. aprīļa plēnuma materiāli. R., 1984, 14.lpp.

² PSKP CK 1983.g. 14.-15. jūnija plēnuma materiāli. R., 1983, 36.-37.lpp.

tām - 1963. gadā Frunzē notikusi konference "Nacionālo attiecību attīstība pārejas apstākļos no sociālisma uz komunismu", kas veica pētniecības darba koordinējošo funkciju; 1969. gadā tai sekoja konference Maskavā "Sociālistiskā internacionālisma teorētiskie jautājumi". 1974. gadā konference Frunzē apkopoja teorētisko un praktisko pieredzi sakarā ar jaunās vēsturiskās un internacionālās cilvēku kopības - padomju tautas - izveidošanos. 1981.g. Frunzē notika konference "Nacionālais un internacionālais padomju tautas sociālistiskajā dzīvesveidā", 1982. gadā konference Rīgā "Nacionālo attiecību attīstība sociālisma apstākļos. Patriotiskās un internacionālistiskās audzināšanas pieredze un problēmas", 1983. gadā Baku "Nacionālā un internacionālā dialektika padomju cilvēka garīgajā dzīvē", 1985. gadā Kišinevā "Padomju tauta - jauna internacionāla cilvēku kopība", 1986. gadā Taškentā "Nacionālo attiecību attīstība PSKP XXVII kongresa lēmumu gaismā" u.c. konferences, kuru gaitā tika apspriestas aktuālākās problēmas, iezīmēti jauni un padziļināti jau esošie pētījumu virzieni. Ņemot vērā to, ka nacionālās attiecības nekad un nekur nepastāv tīrā veidā, bet vienmēr cieši savijas ar ekonomiskajām, politiskajām, kultūras, sadzīves u.c. attiecībām, to izpētē nepieciešama kompleksa pieeja. Tādēļ arī nacionālās problemātikas dažādo aspektu atspoguļojums redzams gan republikas vēsturnieku I. Apines, A. Arntes, V. Blūzmas, J. Goldmaņa, Z. Mironovas, A. Mucenieces, J. Partispanjanas, V. Savčenko, A. Straumes, Dz. Šnīdres, Dz. Viksnas, gan filozofu J. Broliša, I. Īverta, M. Krūmiņas, M. Krūzmētras, E. Mūrnieka, Z. Mikaiņa, B. Pudeles, P. Rajevaskas, A. Strautiņa, M. Šaikina, kā arī ekonomistu P. Guļāna un I. Kirtovska, juristu V. Millera un E. Stumbinas, valodnieku A. Blinkenas, M. Rudzītes, V. Skujīņas, literatūrzinātnieku V. Vāveres, V. Labrences, E. Kokares, V. Hausmaņa, mākslas zinātnieces R. Lāces un daudzu citu

sabiedrisko zinātņu speciālistu darbos (kuru vispārīgai analīzei pievērsīsimies tikai tadā mēra, kādā tajos tiek skartī nacionālo attiecību vēstures un teorijas jautājumi).

Rakstam ir divi uzdevumi: 1) parādīt nacionālo attiecību pētniecības galvenos virzienus, kādos darbojas republikas sabiedrisko zinātņu speciālisti, un 2) dot svarīgāko publikāciju vispārīgu apskatu laika posmā no 1961. līdz 1985. gadam.

Publikācijas nepieciešamību nosaka fakts, ka pagaidām latviešu valodā nav šāda veida apkopjoša raksta. Krievu valodā Padomju Latvijas zinātnieku ieguldījums nacionālās problemātikas izpētē daļēji ir izvērtēts divos speciālistu rakstos, kas publicēti Vissavienības izdevumos.³ Taču jāatzīmē, ka J. Brolišs savā historiogrāfiskajā apskatā jautājumus skata caur internacionālistiskās audzināšanas prizmu, bet A. Bīrons - pievērsoties darbaļaužu kopīgajai cīņai 1905.-1907. un 1917. gadā, izgaismojot Latvijas labāko dēlu ieguldījumu Lielā Oktobra iekarojumu nosargāšanā, ļepinisma ideju ietekmi uz latviešu marksistu pozīcijām nacionālajā jautājumā. Atgriešanos pie problēmas historiogrāfijas par pēdējiem 20 gadiem nosaka arī krājuma kopējā iecere - dot latviešu lasītājam nespeciālistiem iespēju orientēties ar nacionālo problemātiku saistīto jautājumu un publikāciju lokā.

³ Бролиш Я. С. Исследование проблем национальных отношений. (Обзор работ латышских ученых за 1967-1978 гг.) - Вopr. философии, 1978, № 12, с. 165-168; Бирон А. К. Национальные отношения в исследованиях ученых Латвии. - В кн.: Национальные отношения в СССР в трудах ученых союзных республик. М., 1986, с. 229-245.

Laika posmā no 1961. līdz 1986. gadam republikas sabiedrisko zinātņu pārstāvji - nacionālās problemātikas speciālisti galvenokārt apkopoja PSKP un LKP pieredzi, īstenojot ģeogrāfisko nacionālo programmu un politiku, un vērtēja uzmanību nacionālajām attiecībām sociālisma celtniecības procesā un to pilnveidošanai mūsdienu apstākļos, kā arī jautājumiem, kas saistīti ar ģeogrāfiskās nacionālās politikas īstenošanas un nacionālo attiecību attīstības buržuāzisko un buržuāziski nacionālistisko falsifikāciju kritiku.

Vēsturiskajā literatūrā vispusīgi apskatīta PSKP un vienas tās kaujinieciskās vienības - Latvijas KP - pieredze, īstenojot ģeogrāfiskās nacionālās politikas principus, sākot ar 19. gs. 90. gadiem līdz mūsu gs. 50. gadiem. Šo pētījumu vidū redzamu vietu ieņem trīs I. Apīnes monogrāfijas,⁴ kurās apskatīts vesels jautājumu komplekss, kas saistīts ar nacionālajām attiecībām Latvijā līdz 1920. gadam; Latvijas revolucionārā proletariāta partijas programma nacionālajā jautājumā, nacionālā jautājuma īpatnības Latvijā, LKP nacionālā politika Latvijas Padomju republikā 1919. gadā, LKP pozīcija jautājumā par neatkarību, Latvijas darbaļaužu cīņa pret nacionālajiem spaidiem un buržuāzisko nacionālismu, nacionālā jautājuma atrisināšana uz internacionālisma pamata LSDSP - LSD - LKP vadībā, kā arī sistematizēts materiāls par Latvijas strādnieku internacionālās solidaritātes dziļajām tradīcijām.

⁴ Apīne I. Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums (1893-1917). R., 1974. 322 lpp.; Apīne I. Latvijas Komunistiskās partijas nacionālā politika. 1917. g. oktobris - 1920. janvāris. R., 1980. 237 lpp.; Апи́не И.К. Исторический опыт Компартии Латвии по осуществлению ленинской национальной политики (1904-1920 гг.). Рига, 1987. 256 с.

Latvijas Komunistiskās partijas praktiskā darbība nacionālā jautājuma risināšanā pēc 1940. gada sociālistiskās revolūcijas uzvaras Latvijā apskatīta J. Goldmana darbos.⁵ Viena monogrāfijā analizēta LKP darbība, īstenojot leņinisko nacionālo politiku sociālistiskās ekonomikas, kultūras un nacionālā valstiskuma veidošanā un tālākā attīstībā, LKP nacionālās politikas īpatnības Latgalē, internacionālisma principu realizācija darbā ar kadriem un LKP darbība republikas iedzīvotāju internacionālistiskajā audzināšanā.

Uzsākti sekmīgi pētījumi par Latvijas KP politiku nacionālajā jautājumā 20. un 30. gados - buržuāziskās diktatūras laikā, kas atrodas A. Arntes, I. Kapenieces, A. Straumes u.c. vēsturnieku uzmanības lokā.⁶

⁵ Goldmanis J. Latvijas KP vēsturiskā pieredze nacionālā jautājuma risināšanā. R., 1980. 36 lpp.; Goldманис Ю.И. Ленинская национальная политика в действии. Из опыта Компартии Латвии по осуществлению ленинской национальной политики в период построения социализма в республике. Рига, 1986. 198 с.

⁶ Вопросы национальной политики партии. Респ. межвузовский сб. науч. тр. ЛГУ им. П. Стучки. Рига, 1974. 148 с.; Арнте А.Я. Борьба КПЛ против буржуазной и реформистской идеологии в годы буржуазной диктатуры (1920-1940 гг.). - В кн.: Вопросы истории партийного строительства КПЛ. Рига, 1982, т.4, с. 146-166; Арнте А.Я. Об интернациональных связях Коммунистической партии Латвии с компартиями Прибалтийских стран (1920-1940 гг.). - В кн.: Вопросы истории и партийного строительства Коммунистической партии Латвии. Рига, 1984, т.6, с. 62-75; Арнте А. Par LKP ideoloģisko cīņu pret buržuāzisko nacionālismu Latvijas jautājumā. 1920.-1934. - Grām.: Partijas nacionālās politikas jautājumi. Rep. augstsk. zin.

Padomju Latvijas vēsturnieku pētījumos uzskatāmi atspoguļojas latviešu tautas draudzīgās attiecības ar krievu un citām daudznacionālās Padomju valsts tautām, kas veidojušās kopīgās cīņās par padomju varu, sociālistiskās sabiedrības celtniecībā, smagajos pārbaudījumos Lielā Tēvijas kara gados.⁷

Darbu autori pierāda, ka Latvijas KP konsekventi un aktīvi cīnījies pret buržuāziskā nacionālisma ideologi-

r. krāj. R., 1977, 52.-83.lpp.; Arnte A. Cīņa bez kompromisiem. No Latvijas Komunistiskās partijas pieredzes cīņā pret buržuāzisko ideoloģiju (1920.-1940.g.). R. 1986. 115 lpp.; Капениеце И.В. Деятельность КП Латвии в массовых организациях и органах самоуправления по созданию интернационального единства пролетариата (1920-1940). - В кн.: Управление национальными отношениями в условиях развитого социализма. Рига, 1982, с. 65-74; Страуме А.И. Идеологическая борьба Компартии Латвии против буржуазного национализма 1920-1934 гг. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. Рига, 1975. 30 с.; и.с.

⁷ Бирон А.К. Пролетарская солидарность трудящихся Латвии (на примере революционных событий 1905-1907 годов). - В кн.: Первая русская революция - генеральная репетиция Великого Октября. Тбилиси, 1974, с.50-52; Ronis I. Latviešu buržuāzijas politika 1907.-1914.g. R., 1978. 238 lpp.; Под знаменем пролетарского интернационализма: Большевики Петрограда и Прибалтики в борьбе за Октябрь. Л., 1972. 315 с.; История латышских стрелков. 1915-1920. Рига, 1972. 788 с.; Дризул А.А. Великий Октябрь в Латвии: канун, история, значение. Рига, 1971. 364 с.; Самсон В.П. Дружба народов победила: Совместные действия красных партизан и советских разведчиков в "Курляндском котле" в 1944-1945 гг. Рига, 1980. 274 с.; и.с.

ju un praksi visā savas pastāvēšanas laikā un guvusi vēra piemēru pieredzi, īstenojot ļēpiniskos nacionālā jautājuma risināšanas principus. Ļoti sarežģītos apstākļos komunisti cīnījās buržuāziskajā Latvijā, kad latviešu buržuāzija, sapēmusi savās rokās varu, kā valdošo ideoloģiju uzspieda nacionālismu.

Latvijas iekļaušanās PSRS sastāvā 1940. gadā, citu savienoto republiku materiālā un organizatoriskā palīdzība bija galvenie faktori, kas veicināja sociālisma celtniecības darbu Latvijā PSR. Republikas panākumi ekonomikas un kultūras jomā ir uzskatāms paraugs, ko padomju tautām dod ļēpiniskās nacionālās politikas principu īstenošana.

Padomju Latvijā socialistiskās sabiedrības veidošanas procesā paralēli būtiskām izmaiņām ekonomiskajā un garīgajā dzīvē notika izmaiņas arī nacionālajās attiecībās: izveidojās latviešu socialistiskā nācija, tika likti ekonomiskie, sociālie, politiskie, kultūras un psiholoģiskie pamati tās kopībai un draudzībai ar pārējām Padomju Savienībā dzīvojošajām nācijām un tautībām.

Viens no pirmajiem, kas plevērsās nacionālo attiecību izpētei Padomju Latvijā sociālisma celtniecības periodā, bija LPSR ZA akadēmiķis K. Strazdiņš.⁸ Viņš analizēja nācijas veidošanās vēsturisko procesu, kas noslēdzās 19. gs. otrajā pusē ar latviešu buržuāziskās nācijas izveidošanos, un raksturoja tās pārtapšanu par socialistisko nāciju, izvirzot domu, ka tieši tautsaimniecības atjaunošanas un sociālisma celtniecības periods Latvijā uzskatāms par izšķirošo faktoru šajā procesā. Autors parāda arī

⁸ Strazdiņš K. Latviešu socialistiskā nācija. R., 1961. 105 lpp.; Страздынь К.Я. Формирование латышской социалистической нации. - В кн.: Формирование социалистических наций в СССР. М., 1962, с. 454-489.

latviešu socialistiskās nācīgas sasniegumus ekonomikā un kultūrā divu pēckara piegāžu laikā un iezīmē tās attīstības perspektīvas PSRS tautu brālīgajā saimē.

Socialisma celtniecības gaita Padomju Latvijā plaši atspoguļota vēsturnieku darbos.⁹ Tajos uzsvērta sadarbības loma ekonomikas un kultūras uzplaukumā Padomju Latvijā.

PSKP XXII kongresā pieņemta Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma, apkopojot PSRS vēsturisko pieredzi nacionālā jautājuma risināšanā un iezīmējot nāciju un nacionālo attiecību attīstības perspektīvas, aktivizēja pētījumus nacionālās problemātikas jomā. Aktuālu un zinātniski svarīgu uzdevumu izpētei veltīta V. Savčenko grāmatā.¹⁰ Autors stāsta par procesiem, kas iezīmējas Padomju Savienībā starpnacionālajās attiecībās, par uzdevumiem, kas izvirzās cīņā pret buržuāzisko propagandu un

⁹ Зиле Л.Я. Исторический путь строительства социализма. Рига, 1978. 300 с.; Каралюк В.Ю. Союз промышленности и сельского хозяйства: Деятельность Компартии Латвии по развитию аграрно-индустриальных отношений в 1940-1959 гг. Рига, 1979. 355 с.; Построение социализма в Советской Прибалтике: Исторический опыт Компартий Литвы, Латвии и Эстонии. М., 1982. 506 с.; Муцениек А.П. Партийное руководство формированием и деятельностью художественной творческой интеллигенции в условиях строительства и упрочения социализма в Советской Латвии. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. докт. ист. наук. Вильнюс, 1984. 36 с.; Мусениеце А. Radoša intelīgence socialisma celtniecībā: LKP - latviešu tautas radošas intelīgenes vadītāja laika rosmā no 1940. līdz 1959. g. R., 1981. 255 lpp.; u.c.

¹⁰ Савченко В.И. Новый этап в развитии национальных отношений. Рига, 1962. 132 с.; u.c.

buržuāziskā nacionālisma izpausmēm, kā arī par darbaļaužu internacionālistiskās audzināšanas formām, no kurām daudzas laika gaitā ir aiznirstas, bet nav zaudējušas savu aktualitāti arī šodien. Taču jāatzīmē, ka 60. gados publicētajos gan Vissavienības, gan republikas mēroga darbos vērojama zināma nosliece idealizēt notiekošos procesus, atrauties no realitātes. 1966.-1970. gadā daži nacionālo attiecību attīstības momenti tika precizēti un pārskatīti diskusijā žurnālā "Вопросы истории", īpaši attiecībā uz nācijas pazīmju izpēti, nācijas definīciju, buržuāzisko nāciju pārveidošanos par sociālistiskajām.

Nāciju un nacionālo attiecību problēmu izpētē gan visā PSRS, gan Latvijas PSR būtiski sasniegumi tika gūti 70. un 80. gados.

Balstoties uz labākajiem Vissavienības pētījumiem, republikas sabiedrisko zinātņu speciālisti pievēršas sociālistisko nāciju un tautību attīstības galvenās likum-sakarības - to vispusīgas attīstības un pakāpeniskas tuvināšanās - tendenču dialektikas izpētei, kā arī atspoguļo latviešu sociālistiskās nācijas iekļaušanos padomju tautu tuvināšanās un savstarpējās bagātināšanās procesā.¹¹ I. Īverta monogrāfija, kas veltīta PSRS nodibināšanas 50. gadadienai, atsedz ļēpiniskās nacionālās politi-

¹¹ Īverts I. Brīva un varena republiksaime. R., 1972. 335 lpp.; Šmīdre Dz. Nacionālais un internacionālais latviešu sociālistiskajā nācijā. R., 1976. 207 lpp.; Šmīdre Dz. Latviešu nācija attīstīta sociālistisma periodā. R., 1979. 32 lpp.; Pudels B. Simt tautu draudzības dižajā lokā. R., 1982. 55 lpp.; Голдманис Ю.И. Ленинская национальная политика в действии. Из опыта Компартии Латвии по осуществлению ленинской национальной политики в период построения социализма в республике. Рига, 1986. 198 с.

kas panākumus Padomju Latvijā. Pamatojoties uz padomju vēsturnieku, filozofu, ekonomistu, juristu, etnogrāfu pētījumiem, autors iepazīstina latviešu lasītāju ar dažādām nācijas un nacionālo attiecību teorijas problēmām, piemēram, skaidro jēdzienus "nācija" un "tautība", sakarības starp nāciju un rasī, nācijas pazīmes, apskata Komunistiskās partijas programmu nacionālajā jautājumā u.c. Darbā apskatīti arī padomju sociālistiskās daudznacionālās valsts izveidošanas pamatprincipi, Vissavienības un nacionālo interešu saskaņošanas mehānisms, kā arī krievu valodas kā starpnacionālās saziņas valodas nozīme sociālistiskās kultūras attīstībā Padomju Savienībā kopumā un Padomju Latvijā īpaši.

Dz. Šmidres monogrāfija "Nacionālais un internacionālais latviešu sociālistiskajā nācijā" ir pirmais mēģinājums latviešu vēstures literatūrā parādīt nacionālā un internacionālā attiecības, to dialektisko vienotību mūsu dzīvē. Izmantojot valodnieku, etnogrāfu, mākslas un literatūras zinātnieku savākto bagātīgo faktu materiālu, autore analizē republikā notiekošos ekonomikas, nacionālās kultūras, valstiskuma un sadzīves internacionalizācijas un valodas attīstības jautājumus. Autore pieskārusies arī svarīgiem teorētiskiem jautājumiem, piemēram, sniegusi žurnālā "Вопросы истории" 1966.-1970. gadā notikušās diskusijas rezultātu analīzi, apskatījusi nacionālās psiholoģijas u.c. jautājumus, tādējādi ievadot latviešu lasītāju aktuālo diskutējamo jautājumu lokā. Darbu oarvij doma, ka vienlaicīgi ar nācijas iekšējo konsolidāciju paplašinās un kļūst daudzveidīgāki arī tās starpnacionālie kontakti.

Iepiniskajiem daudznacionālās sociālistiskās Padomju valsts uzbūves principiem, nacionālā valstiskuma izveidošanās un funkcionēšanas vispārējām likumsakarībām un specifiskajām īpatnībām, likumdošanas pamatprincipiem, sa-

vienības un nacionālā valstiskuma funkcionēšanas mūsdienu aspektiem veltīti juristu V. Millera, E. Stumbinas u.c. darbi.¹²

Bez iepriekšminētajiem darbiem 70.-80. gados republikas vadošajos žurnālos "Padomju Latvijas Komunisti" un "LPSR ZA Vēstis" publicēts liels skaits zinātnisku rakstu par aktuāliem ģeogrāfiskās nacionālās politikas teorētiskajiem, metodoloģiskajiem un praktiskajiem jautājumiem,¹³ nāciju un nacionālo attiecību attīstības tendencēm,¹⁴ uzsverot, ka padomju tauta pēc sava sastāva ir daudznacionāla un daudzvalodīga, bet pēc nāciju savstarpējo attiecību tipa - internacionāla kopība un tās ietvaros padziļinās visu nāciju un tautību uzplaukuma un

-
- ¹² Миллер В.О. Создание советской государственности в Латвии. Рига, 1967. 528 с.; Стумбина Э.Я., Миллер В.О. Роль В.И.Ленина в образовании Союза ССР. - Изв. АН ЛатвССР, 1982, № 12, с. 74-85; Стумбина Э.Я., Миллер В.О. Советская союзная и национальная государственность: укрепление их единства в развитом социалистическом обществе. Рига, 1983. 34 с.; Миллера В. PSKP nacionālās politikas ģeogrāfiskie principi. - Padomju Latvijas Komunisti, 1972, Nr.10, 7.-12.lpp.; Vissavienības un nacionālā valstiskuma vienotība PSRS. - Padomju Latvijas Komunisti, 1982, Nr.6, 24.-30.lpp.; u.c.
- ¹³ Šmidre Dz. Daži jautājumi, kas saistīti ar nacionālo attiecību attīstību brīdumu sasniegušā sociālisma posmā. - Padomju Latvijas Komunisti, 1985, Nr.9, 12.-20.lpp.
- ¹⁴ Пуделс Б.Я. О двух тенденциях в развитии социалистических наций. - Изв. АН ЛатвССР, 1972, № 8, с. 8-19; Пуделс В. Nacionālo attiecību attīstība Padomju Savienībā mūsdienu apstākļos. - LPSR ZA Vēstis, 1972, Nr.12, 115.-124.lpp.

tuvinašanas procesi,¹⁵ atspoguļota arī nacionālā jautājuma risināšanas pieredze PSRS un tās starptautiskā nozīme, kā arī citi jautājumi. 80. gadu sākumā republikas presē sāka parādīties raksti, kuru autori pievērsās jauniem nacionālo attiecību izpētes aspektiem. Šeit minēmi I. Apines pētījumi par nacionālo pašapziņu, par tās vietu citu psiholoģisko un ideoloģisko parādību lokā, par tās sakarību ar koppeldomju apziņu, par starpnacionālās saskarsmes kultūru u.c. jautājumiem,¹⁶ kas ir aktuāli, pētot republikas nacionālo attiecību attīstību mūsdienu apstākļos.

Patstāvīgs nacionālo attiecību izpaušmes virziens ir tautu kontakti un savstarpējie sakari ekonomikas un kultūras jomā. Šī starpnacionālās saskarsmes forma Padomju Latvijā tiek pētīta visai veiksmīgi. 60.-80. gados republikā publicētas monogrāfijas, brošūras un raksti, kas

¹⁵ Šmidre Dz. Padomju tauta. - Padomju Latvijas Komunisti, 1972, Nr.8, 12.-16.lpp.; Īverts I. Vienotā un daudz nacionālā padomju tauta. - Padomju Latvijas Komunisti, 1973, Nr.12, 19.-23.lpp.; Šmidre Dz. Latviešu nācija attīstīta sociālisma posmā. - Padomju Latvijas Komunisti, 1978, Nr.12, 25.-31.lpp.; Šmidre Dz. Vispusīgs latviešu nācijas uzplaukums sociālisma apstākļos. - Padomju Latvijas Komunisti, 1982, Nr.12, 27.-33.lpp.; Mūrnieks E. Sociālās struktūras pilnveidošana un nacionālo attiecību sociālie aspekti. - Padomju Latvijas Komunisti, 1983, Nr.10, 61.-68.lpp.; u.c.

¹⁶ Apine I. Sociālistisko nāciju un tautību psiholoģijas izpētes aktuāli jautājumi. - Padomju Latvijas Komunisti, 1981, Nr.6, 50.-57.lpp.; Apine I. Par nacionālās un koppeldomju pašapziņas saskaņu. - Padomju Latvijas Komunisti, 1983, Nr.11, 10.-17.lpp.; Apine I. Starpnacionālās kopības kultūra. - Padomju Latvijas Komunisti, 1984, Nr.8, 23.-30.lpp.; u.c.

vēlītīti Padomju Latvijas sakariem ar citām republikām un socialistiskās sadraudzības valstīm. Viens no galvenajiem PSRS tautu draudzības un vienotības nostiprināšanas priekšnot ikumiem ir visu PSRS nāciju un tautību ekonomiskās vienlīdzības, ciešas sadarbības un savstarpējas palīdzības nodrošināšana vienota tautsaimnieciskā kompleksa ietvaros. Latvijas PSR ekonomisko sakaru attīstība, to ietekme uz republikas ekonomikas attīstību, Padomju Latvijas sasniegumi PSRS tautu brālīgajā saimē un to attīstības perspektīvas analizētas ekonomistu P. Gulāna, J. Porieša, V. Pūriņa u.c. darbos.¹⁷

Vēsturnieku I. Apīnes, V. Savčenko, I. Tālbergas, Dz. Viksnas, E. Žagara u.c. darbos¹⁸ atrodams bagātīgs fak-

¹⁷ Гулян П.В. Латвия в системе народного хозяйства СССР. Рига, 1982. 295 с.; Виксне И.Э. Экономические и культурные связи Латвийской ССР с братскими советскими республиками (1940-1950 гг.). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. Рига, 1982. 24 с.; Гулян П.В. Единый народнохозяйственный комплекс - материальная основа дружбы народов СССР. - Коммунист Советской Латвии, 1982, № 5, с. 17-24; Киртовский И.Х. Экономика Латвийской ССР в едином народнохозяйственном комплексе СССР. - Коммунист Советской Латвии, 1982, № 9, с. 10-16; Экономические связи союзных республик. Тез. докл. межресп. симп. по исслед. экон. связей союзных респ. Рига, 1979, ч. 1-2; Rikāis V., Porietis J. Dodot gūtais. R., 1974. 119 lpp.; Latvijas PSR socialistiskajā darba dalīšanas sistēmā. R., 1978. 188 lpp.; Pūriņš V. Latvijas PSR ekonomika - mūsu valsts vienotā tautsaimnieciskā kompleksa neatņemama sastāvdaļa. - Padomju Latvijas Komunisti, 1979, Nr.7, 40.-46.lpp.

¹⁸ Viksna Dz., Savčenko V. Kad Daugava un Dņepra saplūst. R., 1971. 137 lpp.; Ābola M., Viksna Dz. Tā draudzība

tu materiāls par latviešu tautas vēsturiskajiem sakariem ar krievu, baltkrievu, ukraiņu un citām kaimiņu tautām. Pētnieki atzīmē, ka sociālistiskās pārmaiņas latviešu tautas dzīvē, Padomju Latvijas uzplaukums bija iespējams, tikai pateicoties PSRS tautu kopīgajām pūlēm, senajām draudzības saitēm un sakaru tradīcijām. Savukārt Padomju Latvijas sakarus un sadarbību ar sociālistiskās sadraudzības valstīm pētījuši I. Neilande, I. Drobinka u.c. vēsturnieki.¹⁹

mūžības ilgumu zin. R., 1977. 166 lpp.; Apine I. Padomju Latvijas draudzība un sadarbība ar Padomju Krieviju un citām padomju republikām 1919.g. - Grām.: Oktobri dzimusī. R., 1979, 77.-95.lpp.; Tože I., Savčenko V. Aug Latvija padomju saimē. R., 1972. 196 lpp.; Савченко В.И. Исторические связи латышского и русского народов. Рига, 1959. 137 с.; Вискна Д.А. Латыши в Белорусской ССР в 20-30-х годах. - Изв. АН ЛатвССР, 1970, № 12, с. 15-27; Жагар Э.А. Укрепление и развитие связей Латвийской ССР с братскими республиками Советского Союза (1940-1941 гг.). - Изв. АН ЛатвССР, 1968, № 3, с. 74-92; и.с.

- ¹⁹ Неиланде И.Р. Участие Латвийской ССР в общественно-политических и культурных связях СССР с ГДР, ПНР и БНР (1945-1980 гг.). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. Рига, 1982. 25 с.; Неиланде И.Р. Участие Латвийской ССР в дружественных общественно-политических и культурных связях СССР со странами социалистического содружества. - В кн.: Актуальные проблемы теории и истории развитого социалистического общества. Рига, 1983, с. 163-166; Дробинка И.Г. Деятельность Компартии Латвии по развитию и повышению эффективности дружественных связей с братскими странами социалистического содружества (1966-1976). Автореф. дисс. на со-

Savstarpējā bagātināšanās un mijiedarbība ir kļuvusi par nacionālo kultūru attīstības likumsakarību. Sakarā ar Padomju Latvijas kultūras spilgto un vērienīgo uzplaukumu un nemitīgi notiekošo PSRS tautu kultūru tuvināšanās procesu to aktuālo problēmu vidū, kas interesē republikas mākslas un literatūras zinātniekus, redzamu vietu ieņem internacionālo un nacionālo momentu apzināšana dažādos mākslas veidos, daļlīdētāru formu savstarpējā ietekmē, intensīvie garīgie kontakti ar citu republiku pārstāvjiem. J.Kalniņa, V.Hausmanis, V.Vāveres, M.Ābolas, R.Lāces, L.Akurāteres, L.Dzenes, P.Zeiles u.c. pētnieku darbos²⁰ uzsvērts, ka nacionālais un internacionālais

иск. уч. степ. канд. ист. наук. Вильнюс, 1985. 20 с.; Neilande I. Padomju Latvijas darbaļaudis starptautiskajā miera aizstāvēšanas un solidaritātes kustībā. - LPSR ZA Vēstis, 1981, Nr.10, 66.-76.lpp.; u.c.

- 20 Kalniņš J. Latviešu literatūra padomju tautu literatūru saimē. - Padomju Latvijas Komunisti, 1972, Nr.12, 24.-28.lpp.; Latviešu literatūra PSRS tautu saimē. R., 1967. 419 lpp.; Latviešu - slāvu literatūras un mākslas sakari. R., 1982. 199 lpp.; Žanri un kanoni. Žanri un to izmaiņas jaunākajā latviešu padomju literatūrā. R., 1977. 326 lpp.; Ābola M. Latviešu un baltkrievu sakari 1940.g. - LPSR ZA Vēstis, 1983, Nr.8, 43.-55.lpp.; Akurātere L. Spilgts divu kultūru mijiedarbības piemērs. - LPSR ZA Vēstis, 1983, Nr.11, 35.-41.lpp.; Hausmanis V. Kontakti ar brālīgo tautu teātriem kā Latvijas padomju teātra mākslas veidotājs faktors. - LPSR ZA Vēstis, 1982, Nr.12, 117.-125.lpp.; Рижский театр русской драмы 1940-1983. Очерк истории. Рига, 1983. 359 с.; Lāce R. Padomju tautu mākslas savstarpējā bagātināšanās. - Padomju Latvijas Komunisti, 1974, Nr.6, 67.-72.lpp.; Latviešu tēlotāja māksla (1860-1940). R., 1986. 499 lpp.; u.c.

mākslā un literatūrā atrodas sarežģītās savstarpējas attiecības, ka tikai nacionālo kultūru savstarpējas bagātināšanās un ietekmes procesā un uz sociālistiskā internacionālisma pamata iespējams patiesi augsts jebkuras, arī latviešu nācijas un nacionālās kultūras uzplaukums. Autori uzsver, ka tieši tas, ko esam mācījušies no citām tautām, ir pasargājis Padomju Latvijas literatūru un mākslu no provinciālisma un nacionālās aprobežotības, nesis tai pelnītu atzinību kā Vissavienības, tā pasaules mērogā.

Internacionalizācijas un tautu draudzības nostiprināšanas procesā svarīga nozīme ir latviešu un krievu valodas attīstībai un savstarpējai ietekmei. 70. gadu beigās - 80. gadu sākumā šiem jautājumiem lielu uzmanību pievērš republikas valodnieki. Šo pētījumu vidū vadošā loma ir A.Blinkenas publikācijām, kā arī viņas vadībā sagatavotajiem A.Upīša Valodas un literatūras institūta līdzstrādnieku darbiem. Padomju varas gados latviešu valoda attīstījusies visā savā daudzveidībā un stilu bagātibā, tā tiek plaši lietota visās latviešu sociālistiskās nācijas dzīves jomās. Vienlaicīgi mūsu republikā pastāv divvalodība, t.i., paralēli funkcionē latviešu un krievu valoda. Krievu valoda kalpo par starpnacionālās saziņas līdzekli, par PSRS tautu vienotājfaktoru, ar tās palīdzību PSRS tautām kļūst pieejami citu brālīgo tautu, kā arī pasaules tautu kultūras sasniegumi.²¹

²¹ Blinkena A. Latviešu valodas attīstība sociālistisko nāciju uzplaukuma un tuvināšanās procesā. - Padomju Latvijas Komunisti, 1974, Nr.8, 62.-68.lpp.; Blinkena A. Valodas situācija un valodas kultūra. - LPSR ZA Vēstis, 1975, Nr.8, 102.-109.lpp.; Blinkena A. Valoda un sabiedrības attīstība. - Padomju Latvijas Komunisti, 1984, Nr.12, 56.-61.lpp.; Grabis R. Savējā un aizgūtā saaudumi zinātnes valodā. - LPSR ZA Vēstis, 1978, Nr.

PSRS tautu kultūras sakari saistīti ne tikai ar garīgo vērtību radišanas procesu, bet arī ar šo vērtību pārēšanu. Tādēļ svarīgs kultūras sakaru aspekts ir to loma cilvēku internacionālistiskajā audzināšanā. Sabiedriskās dzīves internacionalizācijas procesus un ar tiem saistīto internacionālistiskās audzināšanas jautājumu izpēti republikā 70. gadu sākumā uzsāka A. Holmogorovs.²² Darbā "Padomju nāciju internacionālās Ipašības", pamatojoties uz 60. gados Baltijas republikās izdarītajiem konkrētajiem socioloģiskajiem pētījumiem, autors analizē internacionālistisko Ipašību veidošanos Padomju Latvijas iedzīvotāju sadzīvē un garīgās dzīves jomās, atspoguļo internacionālo parādību nostiprināšanos. Darbā "Vienotā un daudz nacionālā" analizēta padomju tautas un tās sastāvā ietilpstošo padomju sociālistisko nāciju (pirmkārt latviešu sociālistiskās nācijas) kā kopējā un atsevišķā savstarpējās attiecības. Tās A. Holmogorovs izseko ekonomiskajā, kultūras, valodas, sadzīves un psiholoģijas sfērā. Tādēļ darbam piemīt ne vien teorētiska, bet arī praktiska un politiska nozīme.

Aktuālām nacionālo attiecību teorijas un internacionālistiskās audzināšanas problēmām veltīts rakstu krājums

12, 70.-88.lpp.; Bušs O. Divvalodība un valodas kultūra. - Padomju Jaunatne, 1979, 20.febr.; Контакты латвийского языка. Рига, 1977. 270 с.; Контакты русского языка с языками народов Прибалтики. Рига, 1984. 188 с.

²² Холмогоров А.И. Интернационалистские черты советских наций. М., 1970. 223 с.; Холмогоров А.И. Единый и многонациональный. Рига, 1970. 172 с.; Холмогоров А.И. Новая историческая общность людей. М., 1975. 46 с.; Холмогоров А.И. Проблемы национальных отношений и интернационального воспитания в материалах XXV съезда КПСС. Рига, 1976. 27 с.

"Nacionālās attiecības un internacionālistiskā audzināšana komunisma celtniecības apstākļos"²³, kurā analizēta PSKP Programmas nacionālo attiecību jomā, sociālistisko nāciju attīstības pamattendences, padomju tautas attīstības likumsakarības, kā arī apkopotī rezultāti, kas gūti nacionālās problemātikas izpētē republikā.

Internacionālistiskās audzināšanas teorētisko jautājumu izpētei savus darbus velta J. Brolišs.²⁴ Viņa monogrāfija "Internacionālistiskā audzināšana. Teorijas un prakses jautājumi" apskatīta republikā izveidotā internacionālistiskās audzināšanas sistēma. Pamatojoties uz zinātniskā komunisma pamattēzēm, izmantojot padomju zinātnieku atzītas internacionālistiskās audzināšanas jautājumus un paša izdarīto socioloģisko pētījumu materiālu, autors atsedz internacionālistiskās audzināšanas procesa būtību, galvenos mērķus, funkcijas, uzdevumus un galvenos principus, parāda tās specifiku un vietu komunistiskās audzināšanas kompleksajā sistēmā. J. Brolišs uzsver, ka internacionālistiskās audzināšanas galvenais mērķis ir cilvēka un visas sabiedrības internacionālistiskā brieduma izveidošana. Darbā liela uzmanība veltīta terminoloģijas jautājumiem, piemēram, analizēts jēdziens "internacionālistiskais briedums", tā kritēriji un pazīmes. J. Broliša darbi ir nozīmīgi ne tikai teorētiskā ziņā, bet

²³ Nacionālās attiecības un internacionālistiskā audzināšana komunisma celtniecības apstākļos. R., 1975. 192 lpp.

²⁴ Brolišs J. Internacionālistiskā audzināšana. Teorijas un prakses jautājumi. R., 1978. 195 lpp.; Brolišs J. Nacionālais un internacionālais Padomju Latvijas tautas dzīvesveidā. R., 1984. 35 lpp.; Brolišs J. Avoti un literatūra par internacionālistiskās audzināšanas jautājumiem. R., 1976, I-II d.

galvenokārt tā ieguldījuma dēļ, ko tie sniedz partijas darbā un audzināšanas praksē, ieviešot republikas darba kolektīvos zinātniski pamatotu internacionālistiskās audzināšanas sistēmu.

Lielu uzmanību internacionālistiskās audzināšanas problēmām savos darbos pievērš arī U. Augstkalns, V. Bluka, M. Krūmiņa, Z. Mikainis, A. Hofrāte u.c. speciālisti.²⁵ Pa-

²⁵ Бролин Я.С. Интернациональное воспитание учащейся молодежи. Рига, 1972. 32 с.; Аугсткалн У.Э. Интернациональное воспитание советской молодежи в условиях строительства коммунизма (на материале Латвийской ССР). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. филос. наук. Рига, 1974. 20 с.; Крумина М.К. Интеллигенция как объект и субъект интернационального воспитания (на материале Латвийской ССР). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. филос. наук. Рига, 1975. 33 с.; Холмогоров А.И. Интернациональное воспитание - важнейший фактор развития многонационального советского народа. Рига, 1969. 32 с.; Bluka V. Audzināt patriotus un internacionālistus: LKP organizatoriskā pieredze patriotiskajā un internacionālistiskajā audzināšanā rūpnīcības uzņēmumu darba kolektīvos. R., 1978. 136 lpp.; Krūmiņa M. Darbaļaužu internacionālistiskā audzināšana un inteligence. - Grām.: Partijas nacionālās politikas jautājumi. R., 1977. 148 lpp.; Krūmiņa M. Par dažādām internacionālistiskās audzināšanas formām. R., 1973. 27 lpp.; Holmogorovs A., Brolišs J. Internacionālais un nacionālais padomju dzīvesveidā. R., 1975. 24 lpp.; Mikainis Z., Krūmiņa M. Sabiedriskās dzīves internacionalizācija un darbaļaužu internacionālistiskā audzināšana. R., 1979. 36 lpp.; Hofrāte A. Internacionālistiskās audzināšanas jautājumi attīstīta sociālisma apstākļos. R., 1980. 24 lpp.; Muceniece A. Kultūras masu

matojoties uz konkrētu socioloģisko pētījumu materiāliem, viņi analizējuši internacionālistiskās audzināšanas formas un metodes dažādu republikas iedzīvotāju slāņu vidū, īpaši jaunatnes un inteliģences vidū, kā arī apskatījuši internacionālistiskās audzināšanas un sabiedriskās dzīves internacionalizācijas procesa teorētiskos jautājumus.

Literatūras apskatā raksta ierobežotā apjoma dēļ nav skarta skolēnu internacionālistiskās audzināšanas problemātika, kas atspoguļota J. Broliša, L. Crudula, D. Gruntes, P. Liepiņa, A. Loseva, I. Uļjūneļ u.c. pētnieku darbos un ir speciāla pētījuma objekts.

Svarīgs nacionālo attiecību attīstības izpētes aspekts ir buržuāzisko falsifikāciju atmakošana. 70. gados un 80. gadu sākumā republika iznākuši vairāki darbi, ku-

darba loma jaunā cilvēka audzināšanā. - Rīgas Politehniskā institūta zinātniskie raksti. R., 1964, 13. sēj., 35.-57. lpp.; Krūmiņa M. Republikas partijas organizācijas rūpes par skolotāju lomas celšanu darbaļaužu internacionālistiskajā audzināšanā. - Grām.: Вопросы истории и партийного строительства КПЛ. Рига, 1981, т.3, с. 139-153; Маркварте В. Латвийской ПСР культурно-просветительской организации и партийной политики осуществление в работе рабочих интернационалистической воспитательной работы. - Grām.: Вопросы истории и партийного строительства КПЛ. Рига, 1984, т.3, с. 109-125; Маркварте В. Деятельность КП Латвии по повышению роли культурно-просветительских учреждений в коммунистическом воспитании трудящихся (1959-1965 гг.). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. Рига, 1974. 36 с.; Муцениек А.П. Мероприятия КП Латвии по интернациональному воспитанию музыкальной интеллигенции (1945-1965). - В кн.: Сборник научных статей РПИ. Рига, 1975, с. 24-43; и.с.

ros kritiski analizēta buržuāziskā historiogrāfija par padomju pieredzi nacionālā jautājuma atrisināšanā, nacionālo attiecību veidošanās vēsturē un šodienu. Republikas sabiedrisko zinātņu speciālistu uzmanības centrā nepārtaukti atrodas jautājumi, kas saistīti ar buržuāziskā nacionālisma un antikomunistisko koncepciju kritiku, ar reakcionārās latviešu buržuāziski nacionālistiskās emigrācijas ideoloģiskās un praktiskās darbības atmakošanu. Latviešu buržuāziskā nacionālisma koncepcijas buržuāziskās diktatūras laikā (20.-30. gados) analizētas V.Samsona²⁶ un B.Samuilovas²⁷ darbos.

Latvijas buržuāziskā historiogrāfija analizēta Padomju Latvijas vēsturnieku J.Krastiņa, A.Sprešļa, M.Koziņa u.c. darbos. Tās kritikai redzama vieta ierādīta A.Birona un V.Dorošenko pētījumā.²⁸ Padomju Latvijas vēsturnieki pārliecinoši pierāda, ka latviešu buržuāziskā nacionālisma ideoloģijai un politikai vienmēr piemītis prettautisks raksturs, visos vēstures posmos tā nodevusi tautas intereses.

Antikomunistiskās un buržuāziski nacionālistiskās falsifikācijas, kas cenšas diskreditēt ļepiniskās nacio-

²⁶ Samsons V. Ekstrēmā latviešu nacionālisma un vācu nacionālsociālisma idejisko pozīciju tuvums (XX gs. 30. g.). - LPSR ZA Vēstis, 1978, Nr.6, 7.-30. lpp.; Samsons V. Naids un maldu slikšpā: Ieskats ekstrēmā latviešu nacionālisma uzskatu evolūcijā. R., 1983. 238 lpp.

²⁷ Самуйлова В. Критика концепций латышского буржуазного национализма. - В кн.: Мат. науч. конф. каф. общественных наук вузов ЛатвССР за 1967-1968 гг. Рига, 1971, с. 18-59.

²⁸ Бирон А.К., Дорощенко В.В. Советская историография Латвии. Рига, 1970. 498 с.

nāls politikas principus un to realizāciju sociālisma celtniecības laikā republikā, kritizētas A.Jānes, Z.Mironova, F.Rajevskas, B.Pudeles, J.Vēja, J.Prikuļa u.c. darbos.²⁹

Nacionālās problemātikas dažādu aspektu izpētes lokam paplašinoties, auteru kolektīvs J.Broliša vadībā 80. gadu sākumā sagatavoja attiecīgo terminu skaidrojošo

- ²⁹ Baltijas reakcionārā emigrācija šodien. R., 1987. 214 lpp.; Brolišs J. Antikomunisms un nacionālais jautājums. R., 1970. 142 lpp.; Baltijas Padomju republikas PSRS tautu brālīgajā saimē. R., 1960. 1.-6. burtn.; Pudels B. Nacionālais jautājums ideoloģiskās cīņas fokusā. R., 1982. 75 lpp.; Pudels B. PSRS pieredzes nacionālā jautājuma risināšanā buržuāzisko falsifikāciju kritika. - Padomju Latvijas Komunisti, 1982, Nr.11, 17.-22.lpp.; Apine I. Nacionālā jautājuma Latvijā buržuāziskā historiogrāfija. - Padomju Latvijas Komunisti, 1972, Nr.12, 65.-70.lpp.; Zem sveņa, prettautiska kāroga. R., 1986. 190 lpp.; Baltijas Padomju republikas PSRS tautu brālīgajā saimē. 1960.g. 6.-10. jūnijā Rīgā notikušās starprepublikāniskās apspriedes materiāli. R., 1960, 1.-6. burtnīca; Раевская Ф.С. Критика фальсификаторских измышлений латышской буржуазной эмиграции по вопросам социалистического строительства в Латвийской ССР. Рига, 1976. 34 с.; Национальные отношения и идеологическая борьба. Рига, 1982. 148 с.; Миронова З.Н. Критика современных буржуазных фальсификаций Великой Октябрьской социалистической революции. Рига, 1977. 38 с.; Яне А.Я. Латышские буржуазные эмигранты на службе у международного империализма. Рига, 1975. 81 с.; у.с.

vārdnīcu.³⁰ Vārdnīcā skaidroti vairāk nekā 100 biežāk lietojamie termini. Autoru kolektīvs iepazīstina lasītāju arī ar šo terminu dažādiem traktējumiem, izsakot savu attieksmi pret tiem. Tādējādi jautājuma speciālisti un propagandisti saņēmuši kvalificētu materiālu, kas diemžēl jau kļuvis par bibliogrāfisku retumu republikā.

Apakatāmajā periodā republikā ir izstrādātas un aizstāvētas apmēram 40 doktora un kandidāta disertācijas par nacionālajām attiecībām, kuru saturs izklāstīts apskatītajās monogrāfijās un zinātniskajos rakstos.

Varam secināt, ka laika posmā no 1960. līdz 1986. gadam nacionālās problemātikas izpētē republikā veikts ievērojams darbs. Tajā iekļāvušies visu sabiedrisko zinātņu pārstāvji - gan vēsturnieki, ekonomisti, filozofi, juristi, gan arī valodnieki, mākslas un literatūras zinātnieki. Tas ir labi saprotams, jo nacionālās politikas, nacionālo attiecību kultūras, internacionālistiskās audzināšanas problēmas ļoti tieši skar ikvienu mūsu sabiedrības locekli. Paveiktais pētnieciskais darbs dos iespēju nākotnē pievērsties latviešu sociālistiskās nāciņas un visas daudznacionālās Padomju Latvijas tautas attīstības un tās internacionālo sakaru padziļinātai izpētei, jo arī uz Padomju Latvijas autoriem attiecināms PSKP CK 1987.g. janvāra plēnumā dotais vērtējums: "Liela parādniece nacionālo attiecību praksei ir mūsu teorētiskā doma. Es te domāju mūsu zemes pašreizējam attīstības posmam atbilstošas nacionālās politikas jautājumu acimredzami nepietiekamo izstrādāšanu .. Ir jāatzīst, ka kļūdas, ko pieļauj nacionālo attiecību jomā, un to izpausmes palika ārā un runāt par tām nebija pieņemts. Tas radīja negatīvas se-

³⁰ Nacionālās attiecības. Proletāriskais internacionālisms. Internacionālistiskā audzināšana. Vārdnīca. R., 1981. 225 lpp.

kas, ar kurām tagad jāsaucurās."³¹ Padziļinātu izpēti gaida tautu draudzības un mūsu daudz nacionālās sabiedrības internacionālās vienotības tālākas nostiprināšanas jautājumi, sabiedriskās apziņas attīstības jautājumi mūsdienu apstākļos, visas padomju sabiedrības tālākās attīstības virzīnu analīze. Sociālistiska sabiedrisko attiecību pilnveidošana, pārkārtošanās, kas mūsu sabiedrībā vēršas plašumā, dod ļoti atbildīgu pasūtījumu visai sabiedrisko zinātņu sistēmai.³² Taču nacionālo attiecību pilnveidošanas jaunos uzdevumus, kas ļetver nāciju tālāku uzplaukumu un to vispusīgu tuvināšanos, būs iespējams risināt tikai, pamatojoties uz praksē pārbaudītajiem ļepiniskās nacionālās politikas principiem. PSKP atzīmē, ka konsekventa PSKP nacionālās politikas īstenošana, vispusīga PSRS tautu draudzības stiprināšana ir sociālistiska pilnveidošanas sastāvdaļa, kas likumsakarīgi veicinās daudz nacionālās Padomju valsts tālāku nostiprināšenu, tās starptautiskās autoritātes paaugstināšenu.

³¹ PSKP Centrālās Komitejas 1987. gada 27.-28. janvāra plēnuma materiāli. R., 1987, 31. lpp.

³² M. Gorbačova runa Sabiedrisko zinātņu katedras Vissavienības sanāksmē. - Čiņa, 1986, 2. okt.

J. Broliņš

PADOMJU LATVIJAS TAUTAS
INTERNACIONĀLISTISKAIS BRIEDUMS

Padomju Latvijā dzīvo, mācās, strādā dažādu nacionalitāšu cilvēki. Viņi veido monolītu sociālistiskās republikas daudznacionālu kopību - Padomju Latvijas tautu. Visiem tās locekļiem ir vienots nākotnes mērķis, kopējas pamatintereses, sociālās vajadzības un vienoti pamatuzdevumi. Šī raksta uzdevums ir īsi apskatīt Padomju Latvijas tautas veidošanās vēsturi un Padomju Latvijas tautas jēdzienu, kā arī Padomju Latvijas tautas internacionālistiskā brieduma izpausmes mūsdienās.

Saprotams, ka, ņemot vērā skarto jautājumu sarežģītību un daudzpusību un raksta ierobežoto apjomu, vairāki tēmas aspekti izrādīsies tikai ieskicēti, dažkārt tikai aizsākti. Tomēr uzskatu, ka šeit skartajām problēmām ir ne vien vēsturiska un teorētiska, bet noteiktos aspektos arī aktuāla praktiska nozīme.

Internacionālisms tautu, darbaļaužu dzīvē nav abstrakcija, skaists sapnis, vēlme vai tikai teorētiska koncepcija. Internacionālisms jau labi sen ir objektīva realitāte, daudzu tautu un valstu prakse. Tā ir pozitīva, rosinoša, radoša nepieciešamība visām tautām un visu nacionalitāšu darbaļaudīm, vajadzīga un izdevīga parādība. Tas attiecas uz visiem tautu dzīvesdarbības aspektiem un formām, uz cilvēku sabiedriski derīgajiem darbības virzieniem. Internacionālisms un sabiedrības sociālais progress nav šķirami.

Konsekventi realizēt internacionālisma principus un pilnībā baudīt tā augļus, darboties patiesa progressa virzienā spēj tikai internacionālistiski nobriedušas perso-

nības, kolektīvi, āķīras, sociālie slāņi, nācijas un tautības, internacionālistiski nobriedušas tautas. Vēstures attīstības gaitā vienotas padomju tautas ietvaros par internacionālistiski nobriedušu kopību ir kļuvusi arī Padomju Latvijas tauta un tās neatņemamais komponents - latviešu sociālistiskā nācija.

Padomju Latvijas tauta

Zinātniski pierādīts, ka tagadējā Latvijas teritorijā jau sen dzīvojuši dažādu nacionalitāšu cilvēki. Viņi šajā apvidū atnākuši pa dažādiem ceļiem.¹ Daudzām vēsturiskām kopībām tie vēl nav izpētīti un pietiekami precīzi datēti, bet tā jau ir ne vienā vien apgabalā un kontinentā.

Nav īsti izpētīti arī ceļi, pa kuriem pie Baltijas jūras ieradās tagadējo latviešu priekšteči, un tas, kā īsti risinājās viņu "sajaukšanās" process ar šeit dzīvojošiem pamatiedzīvotājiem.

Vēstures attīstības gaitā dažādu cēloņu dēļ sajaucoties, asimilējoties un konsolidējoties gan pašām baltu ciltīm, gan arī tām sajaucoties un asimilējoties ar somugru un slāvu izcēlmes pamatiedzīvotājiem, pamazām izveidojās latviešu tautība. Savu nosaukumu tā neleguve uzreiz. Vispirms par latviešiem (latvjiem, letiem) sāka saukt latgaļu apdzīvoto apgabalu (tagadējā Latgale un daļa no mūsdienas Vidzemes) iedzīvotājus, tāpat kā viņu apdzīvoto teritoriju viduslaikos - par Latviju (Letigolu, Latigolu). Laika gaitā par latviešiem sāka dēvēt arī Kur-

¹ Latvijas PSR vēsture. No vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām. R., 1986, 1.sēj., 15.lpp.

zemes un Zemgales² iedzīvotājus. Piezīmēsim, ka ir bijuši mēģinājumi izvairsties no apzīmējuma "latvieši", saucot Kurzemes, Zemgales iedzīvotājus un daļu Vidzemes iedzīvotāju par baltiešiem, bet Austrumlatvijas iedzīvotājus - par latgaliešiem. 20. gs. 20. un 30. gados, kad ar Ārzemju imperiālistu atbalstu pie varas nāca latviskās izcelsmes buržuāzija, daļa tās ideologu izplatīja uzskatu, ka latvieši dzīvojuši tikai Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē. Par Latgales iedzīvotāju nacionālo piederību viņi spriedelējumi bija visdažādākie. Vieni uzskatīja, ka Latgalē dzīvojuši pavisam cita nācija (tauta), citi, ka Latgales iedzīvotāji par latviešiem tikai veidojoties. Daži - tūpēc ka Austrumlatvijā dzīvoja samērā daudz krievu, baltkrievu un poļu nacionalitātes cilvēku un vairākos novados augšzemnieku dialekte latgaliskajās izloksnēs runājošie latvieši lietoja diezgan daudz krievu³ un citu tautu velodu izcelsmes vārdu - Latgales iedzīvotājus pat dēvēja par krieviem vai poļiem. Par poļiem tūpēc, ka šejienes iedzīvotāji vairumā bija katolīciski un pat lūgšanas bija sulisti skaitīti poliski. Jāteic, ka pārpoļošanas centieni no baznīcas puses Latgalē savā laikā bija acīmredzami,⁴ tāpat kā buržuāziskās Latvijas gados poļu, baltkrievu un krievu pārlatviskošanas mēģinājumi. Par to liecina, pie-

² Senie zemgāļi tika vai nu iznīcināti sadursmēs ar vācu iebrucējiem, vai arī daļēji aizgāja uz lietuviešu apdzīvoto teritoriju, vai arī sajaucās ar latgaļiem.

³ Par krievu nacionalitātes iedzīvotājiem Latgalē sk.: Запарина А.А. Русское население Восточной Латвии во второй половине XIX - начале XX века. Рига, 1986. 247 с.

⁴ Bālevis Z. Katolīciskas Latvijas sociālpolitiskajā vēsturē. Imperiālisma periods. R., 1978, 118.-120.lpp.; u.c.

mēram, 1935. gadā tautskaites laikā izdotā oficiālā labiņā, kas aicināja Latgalē dzīvojošos baltkrievus, krievus un poļus labi padomāt, vai viņu senči nav bijuši latvieši. Ja kāds no viņu radniekiem ir latvietis vai arī kādām ir ciešas valodas saites ar latviešiem, tad arī viņam pašam sevi jāuzskata par latvieti.⁵

Nepematomā uzskats par latgaliešu etnisko piederību diemžēl bija izplatīts arī padomju zinātnieku, sevišķi etnogrāfu vidū. Tā, piemēram, pēc Lielā Tēviņas kara izdotajās kartēs par iedzīvotāju etnisko sastāvu Padomju Savienībā Latgale atšķīrība no citiem Latvijas novadiem bija iekrāsota citā krāsā. Daži etnogrāfi pat 80. gadu sākumā latgaliešus tikai ar zināmām atrunām pieskaitīja latviešiem.

Īpaša loma Latvijas iedzīvotāju daudznacionālā sastāva veidošanā bija vācu iedzīvotāju jūgam. Latvijas teritorijā iepilda liels skaits vāciešu, lielākā daļa no viņiem apmetās pilsētās.

P. Stučka min detus, ka 18. gs. otrajā pusē Vidzemes pilsētās dzīvojuši 57% latviešu; pamatā tie bijuši strādnieki.⁶ Turpat viņš atzīmē, ka Vidzemē 1771. gadā no visiem iedzīvotājiem 4,5% bijuši vācieši, bet 1881. gadā vāciešu bijis 9%, 1870. gadā pat 15,0%.⁷ Tik strauju vāciešu skaita pieaugumu P. Stučka izskaidroja gan ar pieņemto pārvācošanas politiku, gan arī ar latviešu brīvprātīgu pārvācošanos, lai varētu baudīt zināmas, vispirms ekonomiskas, privilēģijas.

Buržuāziskās Latvijas autori apgalvo, ka 1881. gadā

⁵ Sk.: Ефремова Л.С. Латвийская крестьянская семья в Латгале. 1860-1939. Рига, 1982, с.176.

⁶ Stučka P. Nacionālais jautājums un latviešu proletariāts. Darbu izlase. 1906.-1930. R., 1972, 46.lpp.

⁷ Turpat, 48.lpp.

Latvijā (bez Latgales un Ilukstes apriņķa) dzīvojis 135 120 vāciešu (11,3% no visiem iedzīvotājiem),⁸ lielākā daļa pilsētās. 19.gs. beigās Rīgā vāciešu bijis 42,9% un Liepājā - 33,1%.⁹ Padomju izdevumi mūsdienās uzrāda datus par tālaika Rīgas iedzīvotāju sadalījumu pēc valodes. Piemēram, grāmatā "Rīga" uzrādīts, ka 1867. gadā šajā pilsētā 42,9% iedzīvotāju ikdienā runājuši vācu valodā, 23,6% - latviešu, 25,1% - krievu valodā. Turpat atrodam ziņas, ka 1881. gadā ikdienā vācu valodu lietojuši 39,4%, latviešu - 29,5%, krievu - 18,9%, ebreju valodu - 8,4% rīdzinieku.¹⁰

1897. gada tautskaites dati¹¹ liecina, ka tās laikā no 1929 tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju latviešu bijis 68,3%, krievu, baltkrievu un ukraiņu - 12,0%, ebreju - 7,4%, vāciešu - 6,2%, poļu - 3,4%, lietuviešu - 1,4%, igauņu - 0,9%, pārējo nacionalitāšu - 0,4%. Iedzīvotāju nacionālā sastāva izmaiņas Latvijas teritorijā zināmā mērā ietekmēja pirmais pasaules karš, Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas un Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas notikumi, Pilsoņu karš padomju republikās, kā arī latviešu nacionālistiskās buržuāzijas iekšēja un ārējā politika. Iedzīvotāju sastāvs joprojām palika daudz nacionāls. Jāsaka, ka par to buržuāziskajā Latvijā izdotā literatūra un Padomju Latvijas zinātnieku darbi sniedz nevienādus datus. Autors šajā jautājumā atturas no polemikas, jo viņa galvenais uzdevums nav noskaidrot, par cik procentiem pieļāvuši kļūdu dažādi autori, uzrādot tās

⁸ Vācieši Latvijā. - Atbaiss. Izmeklētu rakstu krāj. R., 1940, Nr.1, 24.lpp.

⁹ Turpat.

¹⁰ Rīga. 1860-1917. R., 1978, 22.lpp.

¹¹ Sk.: Mežgallis B., Zvidriņš P. Padomju Latvijas iedzīvotāji. R., 1973, 151.lpp.

vai citas nacionalitātes iedzīvotāju skaitu, bet gan konstatēt realitāti - Latvijas teritorijā iedzīvotāju sastāvs bija visai daudz nacionāls. Ir pilnīgs pamats piekrist pētnieku B.Mežgailē un P.Zvidriņa u.c. apgalvojumam, ka latviešu skaits 30. gados pat oficiālajā statistikā tika mākslīgi palielināts. Padomju Latvijas enciklopēdijā sniedz ziņas, ka 1930. gadā no visiem Latvijas iedzīvotājiem latviešu bijis 73,4%,¹² tātad vairāk nekā katrs ceturtais iedzīvotājs bija nelatvietis. Šādu realitāti nevarēja neatzīt kā tā laika oficiālās politiskās aprindas, tā enciklopēdiska rakstura grāmatas. Vienā no tām teikts: "Latvijas tauta nozīmē visus Latvijas pilsoņus, nešķirojot tos pēc nacionālās piederības."¹³ Šāda vārdiska atzišana tomēr nenozīmēja, ka itin visu nacionalitāšu pilsoņi baudīja vienādas tiesības praktiskajā dzīvē. Minētais izdevums visus Latvijas iedzīvotājus sagrupēja valdošās nācijas pilsoņos un svešautiēšos. Pēdējiem pat augstāka bērnu dzimētība bija nevēlama, salīdzinot ar "valdošo" nāciju.¹⁴

Istenībā beztiesīgi svešinieki savā dzimtenē bija visu nacionalitāšu darbaļaudis, ieskaitot latviešus. 1935. gadā latviešu, vācu, poļu, ebreju, krievu izcelsmes buržuji ekspluatēja dažādu nacionalitāšu strādniekus, kuru bija 30,0% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Latviešu, vācu un citu nacionalitāšu budžu lauku lielsaimniecībās vergoja desmitiem tūkstošu latviešu, lietuviešu, poļu nacionalitātes kalpu. Tāpat buržuāzijas interesēs strādāja

¹² Latvijas Padomju enciklopēdija. R., 1984, 5.sēj., 2.grām., 120.lpp.

¹³ Nācija. - Latviešu konversācijas vārdnīca. R., 1936, 14.sēj., 28291.sl.

¹⁴ Tautas dzīvais spēks. - Atbalss, 6.lpp.

demītiem tukstošu kelpotāju.¹⁵ Līdz pat padomju veras utjaunošanai Latvijā 1940. gadā latviešu nācijā, tāpat kā Ikvlonā kapitālistiskajā nācijā, pastāvēja "divas nācijas" - buržuāzija un strādājošā un ekspluatētā masa. Latviešu buržuāzija gāja savienībā ar vācu, poļu, krievu, ebreju izceļsmes buržuiem. Pretī tai stāvēja latviešu darbaļaudis, kuru sabiedrotie oipā par patiesi nacionālajām tautu interesēm bija krievu, poļu, vācu, ebreju un oītu nacionalitāšu strādnieki, kalpi, bezdarbnieki, darba zemnieki. Te visā pilnībā apstiprinājās V.I.ļeņina secinājums, ka "katrā patiešām nopietnā un dziļā politiskā jautājumā grupēšanās notiek pēc šķīrām, bet nevis pēc nācijām"¹⁶. Sociālā un nacionālā demagogija, šovīnisms un nacionālisma sludināšana un piekopšana bija galvenie latviešu buržuāzijas politikas un ideoloģijas pamatvirzieni. "Tur, kur strādnieki un zemnieki cenšas būt pilntiesīgi savas nācijas locekļi, kur viņi aizstāv savas tautas vienādas tiesības ar citām brīvām tautām," sludināja buržuāziskie ideologi, "tur viņi ir nacionālisti."¹⁷ Lūk, kā! Bet kā tad ar internacionālistiem? Tie esot nacionālo interešu, nacionālā, nacionalās līdztiesības pretinieki.¹⁸ Taču jau toreiz vēstures reālā prakse bija pierādījusi, ka tieši marksisti, internacionālisti aizstāv patiesās visu nāciju, tautību, etnisko grupu, visu nacionalitāšu darbaļaužu intereses, tikai internacionālisti cenšas maksimāli saskāpot, savienot nacionālās un internacionālist-

¹⁵ Latvijas Padomju enciklopēdija, 5.sēj., 2.grām., 122.lpp.

¹⁶ Ķeņins V.I. Kritiskas piezīmes nacionālajā jautājumā. - Raksti, 20.sēj., 19.lpp.

¹⁷ Nācija. - Latviešu konversācijas vārdaocis, 14.sēj., 28294.sl.

¹⁸ Turpat.

tiskās interesēs.

Latviešu buržuāzija, sadarbojoties ar citu nacionalitāšu kapitālistiem, ne vien politiski un ekonomiski apspieda un pazemoja itin visu latvijas nacionalitāšu darbaļaudis, ne vien kurināja nacionālo naidu un izraisīja nacionālās nesaskaņas, lai neļautu viņiem apvienoties, bet arī ķēras pie nācījas, tās asins "tīrīšanas" propagandas trikiem. Jau minētais buržuāzijas rupors - "izmeklētu rakstu" krājums "Atbalss" bridināja: "Ik gadus no Lietuvas un bij. Polijas esam ievēduši vairāk par 10 000 laukstrādnieku. Tie zināmā mērā ar latviešiem sajaukušies. Pasaules karā un bēgļu gaitās daudzi mūsu tautas locekļi - sevišķi inteligēntie darbinieki - apprecējušies ar cittautiešiem, un tautā ieplūdis daudz svešu asiņu. Pret to mums jābūt uzmanīgiem." Tālāk seko rasistisks "SOS" kļiedziens: "Tautām un rasēm krustojoties, iedzimtības ceļā nākamās paaudzēs var ieviesties nevēlamas īpašības. Nelabvēlīgi krustojumi var radīt pēcnācējos dažādas slimības, nesamērību starp vispārējo ķermeni uzbūvi un dažiem orgāniem, sarežģījumus dzemdībās un postīt arī garīgās spējas."¹⁹ Šīs "zinātniskās" pasacīpas bija domātas dažādu nacionalitāšu darba cilvēku nošķiršanai, politiski nenobriedušu, mazizglītotu indivīdu ietekmēšanai, nacionāli aprobežotu pilsoņu prāta aptumšošanai. Šim nolūkam noderēja gan "radniecīgu tautas asiņu", gan "latviskā gara", "tautas gara", gan "latviskā skaistuma" lozungi un koncepcijas. Pēdējo kā lielu vispārinātu vērtību popularizēja buržuāziskais profesors E. Laube. Apcerot "latviskā skaistuma" objektus, viņš raksta: "Rodas jautājums: kāds latviskā skaistuma nesēja elements var būt kopīgs visām un visādām latviskā skaistuma parādībām? .. Mums atliek tikai konstatēt, ka visiem latviskā skaistuma

¹⁹ Tautas dzīvais spēks. - Atbalss, 6. lpp.

izpaušanas veidiem kopējais skaistuma elements var būt un ir vienīgi pats latviskais skaistums, par sevi pats, metafiziskas debas .."²⁰ Pēc buržuāzisko ideologu uzskate, saglabāt, attīstīt šo neizprotamo "latvisko skaistumu" iespējams, vienīgi nošķiroties no citām tautām, nodalot vienas tautas locekļus no citu tautu piederīgiem, attīstot nacionālismu, iepotējot to katram latvietim.

No nacionālisma un šovinisma, no "tautas gara" un "tautas asiņu tīrības" sludināšanas vārdos daļa latviešu buržuāzijas kopā ar vācu fašistiem pārgāja pie tautas "attīrīšanas" praksē, fiziski iznīcinot gan Latvijas tautas nacionālo minoritāšu cilvēku tūkstošus, gan savas nācijas "nepilnvērtīgos".

Tāds bija buržuāzijas nacionālās politikas un tās "tautas garā" ieturētās nacionālistiskās ideoloģijas fināls.

Padomju varas atjaunošana Latvijā, sociālisma nostiprināšana, nacionālā jautājuma sociālistiskā atrisināšana, sociālistiskā internacionālisma principu iedzīvināšana visās republikas daudznacionālās darbaļaužu saimes dzīvesdarbības jomās radīja jaunu vēsturisku situāciju un jaunu, progresīvu-sabiedrības kvalitāti. Padomju Latvijā izveidojās gan jauna tipa - sociālistiska latviešu nācija, kurā nepastāv dalījums "istajos" un "neistajos" latviešos, gan principiāli jauna, sociālistiska, daudznacionāla cilvēku kopība - Padomju Latvijas tauta. Tajā nevis pēc kaut kādām deklarācijām un pavēlēm, bet pēc būtības visciešākējā kopībā sakļāvušies visu nacionalitāšu apzinīgie republikas pilsoņi.

Padomju Latvijas tautas rašanās un funkcionēšana ne likvidēja latviešu sociālistisko nāciju. Tās abas, papildinot un bagātinot viena otru, attīstās atbilstoši sociā-

²⁰ Kas ir latviskais skaistums. - Atbalss, 14.lpp.

lisma vispārējām likumsakarībām, ieskaitot nāciju un nacionālo attiecību attīstības divu tendenču objektīvo likumu. Tās attīstās, pilnveidojoties starpnacionālas saskarsmes kultūrāl.

Padomju Latvijas tauta nav voluntārs veidojums vai vienkārši sociāletnisku kopību konglomerāts, kurā mākslīgi iekļauta latviešu sociālistiskā nācija. Padomju Latvijas tauta un latviešu sociālistiskā nācija veido vienotu, monolītu sabiedrisku organismu. Tas nevarētu normāli funkcionēt, ja kādā no tā locekļiem kaut uz īsu laiku parādītos deformācijas, kas svešas sociālistiskā internacionālisma principiem.

Padomju Latvijas tautu un latviešu sociālistisko nāciju vieno kopēja Tēvzeme. Tās abas radušās, veidojušās un funkcionē uz vienas un tās pašas visu nacionalitāšu darbaļaužu padomju politiskās varas un sociālistiskās demokrātijas principu bāzes, kura pauž un nodrošina vienādas brīvības un līdztiesību visiem republikas pilsoņiem neatkarīgi no viņu nacionālās piederības. Tām ir vienots ekonomiskais pamats - sociālistiskais īpašums uz gelvenajiem ražošanas rīkiem un līdzekļiem, vienots nedalāms tautsaimniecības komplekss. To ciešā vienotība sakopas visu nacionalitāšu darbaļaužu paaudžu kopējā revolucionārajā cīņā pret visiem sociālajiem spaidiem, ieskaitot nacionālos, cīņā par sociālismu, kaujās pret fašismu un mūsdienās - pašizliedzīgā darbē par sociālisma pilnveidošanu, par miera saglabāšanu visai cilvēcei. Padomju Latvijas darbaļaudis neatkarīgi no nacionālās piederības stingri nostājušies marksisma-leņinisma pozīcijās. Padomju Latvijas tauta un tās neatņemamais komponents - latviešu sociālistiskā nācija dzīvo, strādā, ceļ jaunu dzīvi saskopā ar sociālistiskā dzīvesveida humānajiem principiem. Tās ir internacionālistiski nobriedušas kopības. Gan latviešu sociālistiskajai nācijai, gan Padomju Latvi-

Jes tautai ir augsta internacionālistiskā apziņa, stingra internacionālistiskā pārliecība, tai piemīt noturīgas internacionālistiskās jūtas un internacionālistisks takts, atbilstošas uzvedības normas, kā arī stingrs internacionālistisks raksturs, apzinīga griba, un, kas ir ļoti svarīgi, tām ik dienas raksturīga aktīva dzīves pozīcija un darbība, kas atbilst sociālistiskā internacionālistiska pamatprasībām. Padomju Latvijas tautas augstais internacionālistiskais briedums pārvērtis to kopumā par jauno pasaulē internacionālistiskās audzināšanas subjektu, par nesemierināmas cīņas subjektu pret antikomunisma spēkiem, ieskaitot to kalpībā un to interesēs darbojošos latviskās izcelsmes antikomunistus.

Pie Padomju Latvijas tautas piederīgos dažādu nacionalitāšu cilvēkus vieno koptadomju kultūra, kuras kodols ir sociālistisks, internacionālistisks.

Būt par Padomju Latvijas tautas locekli nenozīmē kļūt par nacionālo nihilistu vai kosmopolītu. Padomju Latvijas apzinīgie pilsoņi ir sociālistiskie patrioti, kam nav svešas nacionālā lepnuma jūtas. Viņi atzīst un aizstāv vienlīdz visu patiesi nacionālo. Brīvi no nacionālās uzpūtības un dižmanības, viņi ievēro itin visu cilvēku nacionālo pašcieņu, aizstāv un ievēro visu nacionalitāšu pilsoņu tiesības uz dzimteni, uz dzimto valodu, kā arī uz valodu, kuru cilvēki izvēlējušies saņemt ar citu nacionalitāšu pilsoņiem.

Tāpat kā Padomju Latvijas tautas funkcionēšana neļikvidē latviešu sociālistiskās nācijas pastāvēšanu, arī piederība pie Padomju Latvijas tautas nenozīmē, ka latvietis kļūst par baltkrievu vai arī krievs par latvieti. Lai gan piederībā pie abām šīm sociālistiskajām kopībām noteicošais ir padomju, sociālistiskais saturs, tas neļikvidē nacionālo formu, nacionālo izcelsmi vai nacionālo piederību. Izprotot un apzinoties kopējo, vienojošo, no-

teicošo, tomēr nav jāaizmirst, ka latviešu sociālistiskā nācija (latviešu tauta) ir sociāletniska (etnosociāla) kopība, turpretī Padomju Latvijas tauta ir daudznacionāla, sociālpolitiska kopība. Abu kopību sociālo virzību objektīvi nosaka vienotā, sociālistiskā Padomju Latvijas strādnieku šķira, kuru vada Komunistiskā partija - patiesu patriotu, nelokāmu, konsekventu internacionālistu partija. Tās vadībā Padomju Latvijas tauta dod savu ieguldījumu visas padomju tautas vienotā internacionālā pienākuma izpildē.²¹

Šodien tas izpaužas PSKP XV VII kongresa un PSKP Centrālās Komitejas 1987. g. janvāra un jūnija plēnumos izvirzīto uzdevumu īstenošanā - sociālistiskās sabiedrības pilnveidošanā, padomju sabiedrības attīstības paātrināšanā, cilvēka faktora lomas paaugstināšanā, aktīvā apzinātā darbībā, lai starpnacionālo attiecību un starpnacionālās saskarsmes jomā īstenotu leģitīmiskās nacionālās politikas principus, leģitīmisku tautu dzīvesdarbībā PSKP Programmas atzītas internacionālisma, nacionālo attiecību un internacionālistiskās audzināšanas jautājumos.

Padomju Latvijas tautas
internacionālistiskā brieduma izpausmes

Internacionālistiskais briedums²² ir personības, sociālas grupas, šķiras, etnosociālas kopības un visas sabiedrības pilsoniskā, patiesi sociālā brieduma neatņemama sastāvdaļa. Vēl vairāk - tādā daudznacionālā sabiedrībā, kāda ir padomju sabiedrība kopumā un mūsu re-

²¹ Sk.: Nacionālās attiecības. Proletāriskais internacionālistisms. Internacionālistiskā audzināšana. Vārdnīca. R., 1981, 24.-26., 156.-157.lpp.

²² Turpat, 49.-51.lpp.

publikas sabiedrība kā tās sastāvdaļa, internacionālistiskais briedums izšķiroši nosaka tās sociālo briedumu. Internacionālistiskais briedums veidojas sabiedrisko apstākļu, sociālās vides ietekmē, cilvēka, sabiedrības aktīvas dzīvesdarbības un cīņas, kā arī mērķtiecīgas, sistematiskas, organizētas internacionālistiskas audzināšanas rezultātā. Ikviens subjekta internacionālistiskajam briedumam jāizpaužas aktīvā sabiedriskā darbībā. V.I. Ļeņins pastāvīgi atgādināja, ka proletāriskajā internacionālismā pats galvenais ir darbs.²³ Rakstā "Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā" viņš uzsvēra: "Būtiski svarīgais nav internacionālisma "pasludināšana", bet prasme pat visgrūtākajos laikos būt internacionālistam darbos."²⁴ Turpat viņš atgādināja, ka internacionālists ir tikai viens, tāpēc nepieciešams pilnīgi skaidri, precīzi un noteikti nostādīt internacionālistu darbos pretim internacionālistam vārdos.²⁵ Atsedzot cēloņus, kāpēc gan sociālisma pretinieki, gan šīs kustības līdzskrējēji un politiski līdz galam nenobrieduši cilvēki izmanto internacionālisma karogu, V.I. Ļeņins 1917. g. septembrī rakstīja, ka "internacionālistam mūsdienās nezvēr tikai laiskais"²⁶, un nedaudz agrāk - "Ne jau tas ir internacionālists, kas zvēr un dievojas, ka viņš ir internacionālists, bet tikai tas, kas patiesi internacionālistiski cīnās ar buržuāziju, ar sociālšovinistiem, ar kautskiešiem."²⁷ Tātad darbs sabiedrības labā, darbība ne vien

²³ Ļeņins V.I. Par revolucionāro frāzi. - Raksti, 27. sēj., 5. lpp.

²⁴ Ļeņins V.I. Raksti, 24. sēj., 59.-60. lpp.

²⁵ Turpat, 52. lpp.

²⁶ Turpat.

²⁷ Ļeņins V.I. Tēžu projekta pirmraksts. - Raksti, 23. sēj., 193. lpp.

savas nācijas interesēs, bet visu nacionalitāšu darbaļaudžu interesēs nesamierināmā cīņā pret sociālisma, internacionālisma ienaidniekiem - lūk, galvenais internacionālistiskā brieduma rādītājs. Internacionālisms (proletāriskais, sociālistiskais) un patriotisms (darbatautas, sociālistiskais) nav šķīrāmi, tie izpaužas vienoti. F.Engelss bija pilnīgi vienprātis ar franču sociālistu 1893. gada uzsaukumā "Francijas darbaļaudīm" izteikto secinājumu, ka tas, kurš nostājas uz internacionālisma ceļa, kas ved uz cilvēces pilnīgu uzplaukumu, nepārstāj būt patriots. Gluži otrādi, vienīgi internacionālisti var saukt sevi par patriotiem, tāpēc ka tikai viņi izprot to, kā jāizmainās apstākļiem, kādos var būt nodrošināta tēvzemes, visu tēvzemju nākotne un varenība, tēvzemju, kuras no antegonistiskām kļūst par solidārām. Patriotisms un internacionālisms ne tikai neizslēdz viens otru, bet ir divas savstarpēji papildinošas cilvēkmālestības formas.²⁸

Patrioti internacionālisti izmanto visu labāko, ko radījusi cilvēce, lai realizētu savus cēlos mērķus, to vidū ikvienu patiesi nacionālu vērtību - gan "savu", gan citnacionālo, gan daudz nacionālo, gan internacionālo (starp-
tautisko un starpnacionālo). V.I. Ljepins šajā sakarībā paskaidroja: "Kamēr pastāv nacionālas un valstiskas izšķirības starp tautām un valstīm, - bet šīs izšķirības vēl turēsies ļoti ilgi pat pēc proletariāta diktatūres realizēšanas vispesaules mērogā - visu zemju komunistiskās kustības internacionālās taktikas vienība prasa ne dažādību novēršanu, ne nacionālo izšķirību iznīcināšanu .., bet tādu komunisma pamatprincipu (padomju vara un proletariāta diktatūra) lietošanu, kas pareizi modificētu šos

²⁸ Маркс К., Энгельс Ф. Примечание (96) к Письму Ф.Энгельса Полю Лафаргу. В Ле-Перре. Лондон, 27 июня 1893 года. - Соч., т.39, с.75 (458-459).

principus atsevišķos gadījumos, pareizi tos pielāgojot nacionālajām un valstiskajām īpatnībām. Izpētīt, izstudēt, atrast, uzminēt, uztvert nacionāli īpatnējo, nacionāli specifisko katras zemes konkrētās pieejās vienotā internacionālā uzdevuma atrisināšanai .."²⁹

Minētās un vēl citas marksisma-lenīnisma atziņas redzami atspoguļotas PSKP Programmā. Padomju ļaudis arī mūsu republikā cenšas tās īstenot sevā praktiskajā darbībā.

Latvijas strādnieku šķira un tās avangards - komunisti vienmēr stingri stāvējuši internacionālisma pozīcijās. Viņi to pierādīja cīņā pret carismu un buržuāziju, Oktobra revolūcijā un Pilsoņu kara frontēs. Latvijas Komunistiskā partija organizēja Latvijas darbaļaudis cīņā pret buržuāzijas diktatūru 1920.-1940. gadā, vadīja masas padomju varas atjaunošanu 1940.-1941. gadā. Milzīgu darbu tā veica Lielā Tēvijas kara gados kaujās pret vācu fašismu, fašistu līdzskrējējiem un pakalpiņiem Latvijā. Ne mazāk varonīgs bija komunistu vadītās daudznacionālās darbaļaužu saimes darbs sociālisma pamatu celtniecībā un to nostiprināšanā mūsu republikā. Tieši šajā revolucionārā pārveidojumu procesā veidojās latviešu sociālistiskā nācija, veidojās un norūdījās Padomju Latvijas tauta, veidojās un nostiprinājās darbaļaužu internacionālistiskais brīvēdums. Šādā jaunā kvalitātē Padomju Latvijas tauta sāka sociālisma pilnveidošanas uzdevuma īstenošanu. PSKP Programmas jaunajā redakcijā izvirzīts uzdevums "visnotaļ stiprināt un attīstīt vienoto savienoto daudznacionālo valsti".³⁰ Lai to izpildītu, nepieciešams "palielināt katras republikas materiālo un garīgo potenciālu vienotā

²⁹ Ļeņins V.I. Bērnišķīgā "kreisuma" slimība komunismā. - Raksti, 31.sēj., 68.lpp.

³⁰ PSKP Programma. Jaunā redakcija. - Grām.: PSKP XXVII kongresa materiāli. R., 1986, 179.-180.lpp.

tautsaimniecības kompleksa ietvaros".³¹

Padomju Latvijas tautas vēsturiskie sasniegumi plaši atspoguļoti gan oficiālajos partijas un valsts dokumentos, izziņu avotos, gan šiem sasniegumiem veltītajos zinātniskajos un populārzinātniskajos uzdevumos. Par tiem raksta vairāki autori arī šajā krājumā.

Šeit uzskatu par nepieciešamu akcentēt tikai dažus momentus, kuri raksturo republikas darbaļaužu internacionālistisko biedumu sociālisma pilnveidošanas formā.

Galvenie Padomju Latvijas politiskie, ekonomiskie, sociālie un garīgās kultūras sasniegumi ir visaa republikas dažādu nacionalitāšu padomju cilvēku kopējā darba rezultāts. Latviešu strādnieka un zemnieka darbs, tā augļi nav atdalāmi no krievu, baltkrievu, ukraiņu izcelsmes pilsoņu ieguldījuma republikas uzplaukumā. Tas, ka rūpnieciskās produkcijas izlaide 1985. gadā salīdzinājuma ar 1940. gadu bija pieaugusi 53 reizes³² un republika sekmi- gi bija izpildījusi iepriekšējās piegādes uzdevumus rūpnieciskajā ražošanā un nokārtojusi savas saistības ar valsti lauksaimniecības produktu pārdošanā, bija visu Padomju Latvijas pilsoņu nopelns. Daudznacionālā darbaļaužu kolektīva augsto sociālo biedumu apliecina arī tas, ka 11. piegādē Padomju Latvijas tauta par 6% pārsniedza plānoto uzdevumu nacionālā ienākuma palielināšanā un par 2% rūpniecības produkcijas izlaidē. Vīrs plāna tika saražota produkcija par 600 milj. rubļu. Svarīgi, ka ražošanas pieaugums tika gūts uz darba ražīguma rēķina, sasniedzot jau 12. piegādei paredzētos rādītājus.³³ Arī trans- porta, sakaru u.c. tautsaimniecības nozaru attīstības rā-

³¹ PSKP Programma. Jaunā redakcija. - Grām.; PSKP XXVII kongresa materiāli, 180.lpp.

³² Latvijas PSR tautas saimniecība. R., 1986, 4.lpp.

³³ LKP XXIV kongresa materiāli. R., 1986, 16., 17.lpp.

ditāju kāpums pagājušajā piecgadē ir Padomju Latvijas tautas augstā sociālā brieduma rādītājs.

Kopšjo puļu rezultātā uz lielražošanas ceļa stingri nostājusies republikas socialistiski pārkārtotā lauksaimniecība. Ikvienā no 320 Padomju Latvijas kolhoziem, 248 padomju saimniecībām draudzīgā pulkā strādā daudzu nacionalitāšu cilvēki. Spītējot dabas kaprīzēm, pārvarot sociāla rakstura trūkumus, jaunā saimniekošanas ceļa grūtības, lauku daudznacionālie kolektīvi devuši savu ieguldījumu republikas attīstībā. Minēsim šādus datus. Pēdējos divos gados graudaugu vidējais ievākums no viena hektāra salīdzinājumā ar 1940. gadu pieaudzis divas reizes (1940. g. - 12,1 cnt, 1984. g. - 26,7 cnt, 1985. g. - 22,1 cnt).³⁴ Piezīmēsim, ka uzdevums tuvākajos gados ir ievākt vismaz 30 centnerus graudu no hektāra. Cēlusies lopkopības produkcijas ražošana. Piemēram, 1940. gadā tika saražots 65 kg gaļas (kaulsvaņā) uz vienu iedzīvotāju (no tiem oūkgaļa - 38 kg), bet 1985. gadā - 124 kg (oūkgaļa - 58 kg); olu ieguve uz vienu iedzīvotāju 1940. g. bija 92 gab., 1985. gadā - 337 gab. Tomēr vēl atpaliekam piena produktu ražošanā. 1985. gadā tika saražots par 63 kg mazāk piena produktu uz vienu iedzīvotāju nekā 1940. gadā,³⁵ lai gan vidējais izslaukums no vienas govš šajā laikā ir ievērojami cēlies.

Ar brālīgo padomju republiku palīdzību Padomju Latvijā radīta spēcīga lauksaimnieciskās ražošanas materiāli tehniskā bāze. Pašlaik tā tiek pārkārtota, tāpat kā rūpniecība, atbilstoši PSKP XXVII kongresā izvirzītajām prasībām. Jāuzsver, ka viens no izšķirošajiem faktoriem, kas nodrošināja un joprojām spēj nodrošināt sociālisma piln-

³⁴ Latvijas PSR tautas saimniecība. R., 1986, 128.lpp.

³⁵ Turpat, 154.lpp.

veidošanas un visu dzīves jomu pārkārtošanas uzdevumu sekmīgu izpildi, ir visu nozaru kadru augstais internacionālistiskais briedums mūsu republikā. Tas izpaužas mērķtiecīgā masu politiskajā, saimnieciskajā, organizatoriskajā vadībā, to ideologiskajā audzināšanā, mērķtiecīgā perspektīvajā orientācijā sociālā progresa virzienā.

Ir vispārzināms, ka Padomju Latvijas kadru sastāvs gan centrālajos vadības orgānos, gan uz vietām rajonos un kolektīvos ir daudznacionāls. 1. tabulā dots Latvijas PSR sabiedrisko organizāciju un valsts pārvaldes orgānu vadošo darbinieku nacionālais sastāvs.

1. tabula

Sabiedrisko organizāciju un valsts pārvaldes orgānu
vadošo darbinieku nacionālais sastāvs
70. gadu otrajā pusē (%)[■]

Grupa	Lat- vieši	Krievi	Ukrai- ņi	Balt- krievi	Citu nacio- nalitāšu pilsoņi
Partijas, komjaunat- nes, arodbiedrību u.c. sabiedrisko organizāciju vadi- tāji	57,8	31,8	3,0	2,2	5,2
Valsts pārvaldes or- gānu vadītāji	67,9	22,8	-	2,2	7,1

[■] Krūmīpa M. Darbaļaužu internacionālistiskā audzināšana un inteliģence. - Grām.: Partijas nacionālās politikas jautājumi. R., 1977, 130.lpp.

Sociālisma celtniecības prakse mūsu republikā apstiprina, ka izšķirošais nav visi kadru nacionālā piederība, bet to internacionālistiskais briedums, prasme vadīt, organizēt, aizraut masas kopumā, spēja pareizi novērtēt un aktivizēt cilvēka faktoru, nepazaudēt jaunā izjūtu, atrasties sociālā progresa prasību līmenī, prasme pareizi saskatīt nacionālās un internacionālās intereses.

Bēbūs lieki atgādināt, ka viens no svarīgākajiem faktoriem republikas straujajā augšupejā bija visu PSRS tautu nesavtīgā savstarpējā internacionālistiskā palīdzība, brālīgā sadarbība. Runājot par latviešu sociālistiskās nācijas vēsturiskās attīstības nosacījumiem, diemžēl jākonstatē gadījumi, kad daži autori nekorekti izmanto skaitliskos rādītājus. Visbiežāk latviešu sociālistiskās nācijas sasniegumus bez jebkādam atrunām pamato ar visas Padomju Latvijas tautas kopējiem sasniegumiem, bet tas nozīmē patvarīgi pierakstīt latviešu paderītajam visu pārējo nacionalitāšu darbaļaužu (gandrīz puse republikas iedzīvotāju) darba rezultātus. Līdz ar to tiek noniecināts viņu ieguldījums ne vien republikas attīstībā kopumā, bet arī latviešu sociālistiskās nācijas straujajā augšupejā. Lai kādi būtu autoru rīcības motīvi (nezināšana, grūtības izdalīt datus no kopējiem skaitļiem, aiznārbība u.c.), tamlīdzīgi pamatojumi var nepareizi ietekmēt nacionālā lepnuma veidošanu un deformēt koppedomju lepnuma apziņas un jūtu nostiprināšanos, sevišķi jauniešos. Atraujot nacionālos sasniegumus no internacionāli radītā materiālā pamata, var rasties iluzorisks, idealistisks priekšstats par tautas iespējām. Patiešām, vai bez materiālajiem līdzekļiem, ko dod visa Padomju Latvijas tauta kopumā, bez organizatoriskajiem pulļiem, ko pieliek visu nacionalitāšu sabiedrisko, valsts un kooperatīvo organizāciju un iestāžu darbinieki, būtu iespējams tik vērīnīgi, skaisti un ietekmīgi sarīkot dziesmu svētkus, organi-

zēt mākslas, dzejas dienas, atvērt muzejus (pat vienai teātra izrādei, kā tas ir ar R. Blaumaņa "Skroderdienām Silmačos")! Šādi pasākumi notiek republikas, pilsētu, rajonu un ciemu, atsevišķu saimniecību kolektīvu ietvaros. un vai gan citādi tas ir ar pasākumiem ārpus republikas, lai atzīmētu latviešu tautas dižgaru devumu, parādītu mūsu kultūras, mākslas, literatūras panākumus? Atcerēsimies K. Barona 150. dzimšanas dienas svinības Maskavā, J. Rainim veltīto sarīkojumu, mūsu republikas izcilo mākslinieku izstādes, koncertus un citus pasākumus. Tie liecina ne vien par latviešu padomju tautas, bet par visu Padomju Latvijas pilsoņu internacionālistiskā brīduma likumsakarīgām izpausmēm.

Tikai sociālisma apstākļos, tikai īstenojoties internacionālisma principiem, pirmo reizi latviešu tautas vēsturē radās un izveidojās patiesi vienota tās sociāletniska kopība, nostiprinājās veselīga nacionālā pašapziņa, kas izpaužas visciešākajā kopsakerā ar internacionālistisko apziņu, ar piederību pie padomju tautas, pie Padomju Latvijas tautas. Sociālistiskais, internacionālistiskais vieno visus republikas pilsoņus, palīdz pārvarēt pretrunas starp nacionālo, daudznacionālo, internacionālo (starpautisko un starpnacionālo) un nodrošina bāzi internacionālistiskajam brīdumam.

Padomju Latvijas kultūras - arī latviešu nacionālās kultūras - attīstībā ieguldījumu dod ne tikai latvieši, bet visi kultūras jomā strādājošie republikas pilsoņi. To dara vispirms tālāk minēto kultūras nozaru pārstāvji, kuru nacionālo sastāvu atspoguļo 2. tabula.

Minēto darbinieku vairākums nāk no tiem 155,5 tūkstošiem Padomju Latvijas augstskolu un 280,3 tūkstošiem vidējo speciālo mācību iestāžu absolventu, kuri padomju varas gados (1945-1985) beiguši mūsu republikas mācību

Kultūras nozaru darbinieku nacionālais sastāvs
70. gadu otrajā pusē (%)³⁶

Nozare	Latvieši	Krievi	Pārējo nacionalitāšu pilsopi
Zinātnes un pedagoģiskie kadri	58,6	29,0	22,4
Kultūrizglītības iestāžu darbinieki	66,5	23,5	10,0
Mākslas darbinieki	67,4	19,5	13,1
Literatūras un preses darbinieki	63,8	24,7	11,5

³⁶ Krūmiņa M. Darbaļaužu internacionālistiskā audzināšana un inteliģence. - Grām.: Partijas nacionālās politikas jautājumi, 130.lpp.

iestādes.³⁶ Viņi strādā visās tautsaimniecības un kultūrizglītības nozarēs, audzina nākošās paaudzes padomju patriotisma un internacionālisma garā. Viņi ir tie, kas ar 10 profesionālo un 34 pašdarbības Tautas teātru³⁷ palīdzību audzina visu nacionalitāšu cilvēku savstarpējo attiecību skaistuma izpratni, veido un stiprina tautu draudzības apziņu, veido cildenās internacionālisma jūtas. Padomju Latvijas tautas daudznacionālās inteliģences loļojums ir arī izdotās grāmatas un brošūras. Tā, piemēram, 1985. gadā izdotas 2306 grāmatas un brošūras (sal. 1940.

³⁶ Latvijas PSR tautas saimniecība, 326.lpp.

³⁷ Turpat, 332.lpp.

gadā - 392), 1072 no tām latviešu valodā (1940. gadā - 286). Grāmatu un brošūru kopējais metiens latviešu valodā 1985. gadā bija 12,1 milj. eksemplāru (1940. gadā - 2,3 milj.).³⁸

Minēsim arī vairāk nekā miljonu eksemplāru lielo laikrakstu tirāžu, kas visu nacionalitāšu republikas iedzīvotājiem nes partijas patiesības vārdus. Desmitiem tūkstošu skolotāju, augstskolu pasniedzēju, dažādu apmācības un kvalifikācijas celšanas kursu pasniedzēji sniedz zināšanas Padomju Latvijas tautai, veido tās pasaules uzskatu. Lielākā daļa republikas pedagogu mācību priekšmetus pasniedz latviešu valodā. Tikai padomju varas gados valodas attīstīšanai un kopšanai tika radīta stabila materiālā un zinātniskā bāze. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas A. Upiša Valodas un literatūras institūts ar tā daudzpusīgo darbību un izcili nozīmīgiem darbiem³⁹ ir vēl viena spilgta liecība par labu sociālistiskajam internacionālismam. Padomju Latvijā sāk iedibināt tādas valodas kopšanas tradīcijas kā Valodas nedēļa un Valodas svētki (pirmo reizi sarīkoti 1987. g. pavasarī). Tas viss apgāž antikomunistiskos sludinājumus un melus par latviešu valodas noniecināšanu Padomju Latvijā, par valodu nelīdztiesību, par republikā it kā notiekošo "rusifikāciju".

Latviešiem pavērtas visplašākās iespējas apgūt starptautiskās saskarsmes valodu, padomju tautu sadarbības un draudzības stiprināšanas līdzekli - krievu valodu. Savukārt krievu, ukraiņu, lietuviešu un citu nacionalitāšu republikas apzinīgie pilsoņi labprāt mācās un lieto latviešu valodu. Tiesa, daudzviet izglītības iestāžu u.c. vadītāju kūtības un neizdarības dēļ iespējas apgūt lat-

³⁸ Latvijas PSR tautas saimniecība, 336.lpp.

³⁹ Sk.: Latvijas Padomju enciklopēdija, 5.sēj., 2.grām., 530.-542.lpp.

viešu (dažkārt arī krievu) valodu tiem, kuri to vēlētos, vēl ir stipri apgrūtinātas. Valoda patiesam internacionālistam nav pašmērķis, nav tiksmiņāšanās vai savtīgu spekulāciju objekts. Valoda ir līdzeklis, lai tauta un tautas attīstoties saprastos, uzkrātu, nodotu un izplatītu kultūras vērtības. Valodas internacionālistam ir arī spēcīgs kritikas līdzeklis, bet tā jāizmanto prasmīgi, godīgi, sabiedriski interesēti, nepretstatot vienu nacionālo parādību citām. Vienu un to pašu valodu var lietot gan konsekvents internacionālists, sociālistiskais patriots, gan nacionāli aprobežots indivīds, nihēlists, gan nacionālists un šovinists. Tas, ka indivīds runā tajā vai citā valodā, vēl neparāda viņa internacionālistisko briedumu. Cilvēka internacionālistiskā vērtība parādās viņa paderītajos tautai, sabiedrībai, tautām nozīmīgos darbos, kas atbilst sociālā progresā interesēm, pozitīvi nozīmīgā rīcībā, aktīvajā dzīves pozīcijā, bezkompromisa cīņā pret sociālismu, internacionālistismu, tautu draudzībai svešām parādībām, nevis vienīgi kailos, skaļos apgalvojumus, abstraktos saukļos par nacionālo interešu aizstāvēšanu.

Par internacionālistiski nobriedušiem cilvēkiem nepiedzimst, bet veidojas pamazām gan vides, gan audzināšanas, gan pašaudzināšanas ietekmē. To nodrošina un garantē mūsu republikas Pamatlikums, kura 34. pantā lasām: "Dažādu rasu un nacionalitāšu Latvijas PSR pilsoņiem ir vienlīdzīgas tiesības.

Šo tiesību realizēšanu nodrošina visu PSRS nāciju un tautību vispusīgas attīstības un tuvināšanās politika, pilsoņu audzināšana padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālistiskā garā, iespēja lietot dzimto valodu un citu PSRS tautu valodas. Jebkādu tiešu un netiešu pilsoņu tiesību ierobežošanu vai netiešu priekšrocību noteikšanu pilsoņiem atkarībā no viņu rases un nacionālās piederības, kā arī jebkādu rases vai nacionālā pērākuma, naida

vai nievāšanas sludināšanu soda saskaņā ar likumu."⁴⁰

Veicot padomju pilsoņu internacionālistisko audzināšanu, nedrīkst aizmirst, ka cilvēka internacionālistiskā biedrība veidošanos un nostiprināšanos var ietekmēt, bremzēt un palēnināt antikomunistu ideoloģiskās un psiholoģiskās diversijas. To var traucēt arī atsevišķu padomju pilsoņu antisabiedriska, antisociālistiska un antiinternacionālistiska rīcība, uzvedība, pret ko pamatoti ar sašutumu vēršas mūsu sabiedrība.

Padomju cilvēku internacionālistiskais un patriotiskais biedrums ir drošs pamats, lai realizētu gan radošos sociālistiskā internacionālisma celtniecības uzdevumus, gan arī lai veiktu nesamierināmu cīņu pret parādībām, kas traucē veselīgas starpnacionālās saskarsmes kultūras attīstību, tautu draudzības vispusīgu nostiprināšanu, visu nacionalitāšu padomju cilvēku sociāli politiskās un morālās vienotības izveidošanu. To prasa Padomju Latvijas Pamatlikums: "Katra Latvijas PSR pilsoņa pienākums ir respektēt citu pilsoņu nacionālo pašcieņu, stiprināt daudz-nacionālās Padomju valsts nāciju un tautību draudzību."⁴¹

Padomju Latvijas tautas internacionālistiskais biedrums mūsdienās izpaužas visā tās dzīvesdarbībā, tās apziņīgo locekļu starpnacionālajā saskarsmē. Internacionālistiski apzinīgie Latvijas PSR pilsoņi savu internacionālo pienākumu pilda gan pašu republikā, gan BAM trasē, Krievijas nemelnzemes rajonos, Tjumeņas ceļos, gan arī Černoņijas avārijas seku likvidēšanā. Internacionālistisku atbalstu viņi sniedz tālās Afganistānas tautai, kura cīnās pret imperiālistisko un citu reakcionāro spēku agresiju, par nacionālo pašnoteikšanos un suverenitātes nosargāšanu.

⁴⁰ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). R., 1978, 15.lpp.

⁴¹ Turpat, 23.lpp.

Vērtējot Padomju Latvijas tautas lielos vēsturiskos sasniegumus, nevajadzētu izdarīt secinājumu, ka republikā viss iet gludi, ka viss jau ir padarīts, ka šeit nav nekādu problēmu socialisma pilnveidošanā, internacionālistiskā brieduma nostiprināšanā, nacionālā un internacionālā pareizā saskāpošanā. Arī Padomju Latvijā ļoti nopietni jāizturas pret PSKP XXVII kongresā Centrālās Komitejas Politiskajā referātā izteikto brīdinājumu, ka "mūsu sasniegumi nedrīkst radīt priekšstatu, ka nacionālajos procesos nav problēmu, pretrunas ir raksturīgas jebkurai attīstībai, tās neizbēgamas arī šajā sfērā. Galvenais ir saskatīt pretrunu aspektus un šķautnes, kas rodas, meklēt un laikā dot pareizas atbildes uz jautājumiem, ko izvirza dzīve."⁴² Šos jautājumus, atzīmēts PSKP Programmā, "partija risinājusi un risinās, balstoties uz pārbaudītajiem ļējiniskās nacionālās politikas principiem"⁴³. Uz šiem principiem vispirms arī jābalstās, veidojot jaunās paaudzes internacionālistisko briedumu, attīstot augstu starpnacionālās saskārmes kultūru.

⁴² PSKP XXVII kongresa materiāli, 61.lpp.

⁴³ Turpat, 179.lpp.

V. Millers

BALTIJAS REPUBLIKU IESTĀŠANĀS PSRS SASTĀVĀ

Padomju Sociālistisko Republiku Savienība pastāv 65 gadus. Brālīgo padomju tautu saimē dzīvo lietuviešu, latviešu un igauņu tauta. Daudznacionālās Padomju valsts sastāvā Baltijas republikas iestājās 1940. gadā.

Tāpēc 1940. gads Baltijas vēsturiskajā liktenī ir īpaši nozīmīgs. Ar to lietuviešu, latviešu un igauņu dzīvī saistītas dziļas pārmaiņas. Tieši šajā tagad jau tālajā gadā Baltijas tautas revolucionārā ceļā gāza fašistiskos režīmus, atjaunoja padomju varu un izveidoja sociālistiskas padomju republikas.

Tā pašā gada augustā šīs republikas pēc tautu gribas brīvprātīgi iestājās PSR Savienībā kā savienotas republikas.

Šis lēmums nebija nejaušs. Baltijas republiku iestāšanās PSRS bija objektīva likumsakarība, kas izrietēja no to iepriekšējās vēsturiskās un ekonomiskās attīstības, Baltijas un Krievijas darbaļaužu kopīgās revolucionārās cīņas. Veltīgas izrādījās buržuāzisko nacionālistu iznīcīgās pūles sēt naidu Baltijas tautu un Padomju Savienības tautu starpā, ietekmēt vēstures gaitu pēc savas gribas, noslēpt to dziļo vēsturisko draudzību, kāda lietuviešiem, latviešiem, igauņiem bija izveidojusies ar Padomju Savienības tautām. Baltijas darbaļaudis nekad neaizmirsīs cīņās un revolūcijās izveidojušos draudzību ar citām tautām un labi saprata, ka tikai Padomju Savienības sastāvā Baltijas republikas panāks nepieciešamos apstākļus savas tautas saimniecības, zinātnes, kultūras attīstībai, mierīgam radošam darbam.

Kopš tā laika pagājuši 47 gadi, kas parādījuši, ka

sociālistiskais attīstības ceļš, ko izvēlējās Baltijas tautas, ir vienīgi pareizais. Tieši padomju varas gadi to gadsimtiem ilgajā vēsturē ir paši spilgtākie, nozīmīgākie un ražīgākie.

Šodien mēs varam droši apgalvot, ka sociālisms ir uzvarējis pilnīgi un galīgi gan Lietuvā, gan Latvijā, gan Igaunijā un pasaulē nav tādu spēku, kuri padomju Baltija varētu restaurēt kapitālismu.

Dienāžēl šo patiesību negrib saprast reakcionārās aprindas kapitālistiskajās valstīs. Šodien aiz mūsu valsts robežām atrodas cilvēki un pat valdības, kas apšaubā lietuviešu, latviešu un igauņu padomju valstu pastāvēšanas likumīgumu. Tās nekādi nevar samierināties ar jau sen notikušo padomju varas nodibināšanas faktu Baltijā, ar to, ka Baltijas tautas atdalījušās no kapitālisma nometnes un iekļāvušās pasaules sociālisma sistēmā.

Dažu Rietumvalstu reakcionārās aprindas un valdības joprojām atbalsta bijušo, 1940. gadā Baltijas tautu gāzto fašistisko režīmu darbiniekus, kuri otrā pasaules kara laikā ar sirdi un dvēseli kalpoja Hitleram, darbiniekus, kuri sen jau vairs neko nepārstāv, bet tomēr nav atteikušies no murgainajiem plāniem atjaunot Baltijā kapitālistisko iekārtu.

Pēckara gados "Baltijas jautājumam", ko izvirzīja un sagrozītā veidā pārspilēja reakcionārie politiķi ASV, Anglijā un citās kapitālistiskajās valstīs, bija negatīva loma pret Padomju Savienību uzsāktā "aukstā kara" gaitā un likvidēšanā.

Lūk, kāpēc šodien vēsturnieku un juristu pētījumi par padomju varas atjaunošanu, par Baltijas valstu likumdošanas radīšanu 1940. gadā, kā arī par padomju ārpolitiku tajā laikā, par Baltijas republiku iestāšanos PSRS sastāvā un tās nozīmi PSRS cīņā par mieru un drošību ir aktuāli gan no zinātniskā, gan politiskā viedokļa.

Šajos gados uzrakstītajos padomju zinātnieku darbos padomju varas atjaunošanas un Baltijas valstu padomju likumdošanas process guvis dziļu un vispusīgu atspoguļojumu. Padomju zinātnieki savos secinājumos ir vienisprātis: padomju varas uzvara 1940. gadā bija ilggadēja revolucionārā procesa rezultāts, kas noslēdzās ar sociālistiskajām revolūcijām. Pie padomju varas uzvaras šajās valstīs noveda pirmkārt šķirīšāo pretrunu saasināšanās, valdošo apriindu iekšējās un ārējās politikas bankrots un nevis revolūcijas eksports, ko negrib saprast mūsu aizrobešu kritiķi.

Viena no šo revolūciju īpatnībām ir to mierīgais raksturs. Salauzuši reakcionāro spēku pretošanos, Latvijas, Lietuvas un Igaunijas darbaļaudis ar proletariātu priekšgalā pārņēma valsts varu bez pilsoņu kara un nodrošināja ražošanas līdzekļu pāriešanu tautas rokās.

Sociālistiskās revolūcijas Baltijas valstīs nebija nejaušība. Jau kopš 1939. gada rudens Lietuvā, Latvijā un Igaunijā sevišķi saasinājās fašistisko režīmu krīze, aktivizējās revolucionārā kustība, arvien skaidrāk nobrieda revolucionārā situācija. Šie iekšējie procesi Baltijas valstīs tad arī noveda pie fašistisko režīmu gāšanas un tautas valdību izveidošanas: Lietuvā 1940. gada 17. jūnijā, Latvijā 20. jūnijā, Igaunijā 21. jūnijā.

Līdz ar varas pāriešanu tautas rokās Baltijas valstu valstiskajā iekārtā notika būtiskas pārmaiņas. No pagrides iznākušās Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Komunistiskās partijas vadīja izveidotās tautas valdības un virzīja to darbību uz revolucionāro sociālistisko pārkārtojumu īstenošanu. Īsā laikā (no 17. jūnija līdz 21. jūlijam) Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tautas valdības, balstoties uz plašām darbaļaužu masām, īstenoja svarīgākos revolucionāri politiskos un ekonomiskos pasākumus. Rezultātā tika likvidētas fašistiskās iestādes, demokratizēta

politiskā un sabiedriskā dzīvē, radīti nepieciešamie apstākļi tam, lai darbaļaudis patiešām varētu izmantot demokrātiskās tiesības un brīvības. 1940. gada 14.-15. jūlijā Lietuvā un Latvijā tika ievēlēta Tautas saeima un Igaunijā - Valsts dome. 1940. gada 21. jūlijā šo republiku augstākie valsts varas orgāni svinīgi pasludināja padomju varas atjaunošanu. Līdz ar to varas pārņemšana strādnieku šķiras rokās bija beigusies.

Sociālistisko revolūciju mierīgo uzvaru Baltijā ļoti spēcīgi ietekmēja Padomju Savienības varenības pieaugums, morālais atbalsts un palīdzība, ko tā sniedza Baltijas darbaļaudīm viņu revolucionārajā cīņā. Pasākumi, ko Padomju Savienība 1940. gada vasarā veica, lai aizsargātu Baltijas valstis no imperiālistiskās agresijas, novērsa iespēju atkārtot 1918.-1920. gada kontrrevolūcijas eksportu šajās zemēs. Padomju valsts ārpolitika, kas atbalstīja Baltijas tautu cīņu par tiesībām pašām lemt savu likteni, nodrošināja labvēlīgus apstākļus sociālistisko revolūciju norisei mierīgā ceļā.

Baltijas republikas pašas tūlīt uzsāka miermīlīgu politiku un atbalstīja arī PSRS miermīlīgo politiku. Tas bija ļoti svarīgi laikā, kad pasaulē jau bija sācies otrais pasaules karš.

Tādi ir galvenie iekšējie procesi Baltijā, kuri noveda pie padomju varas uzvaras, suverēnu republiku izveidošanās, to iestāšanās Padomju Savienības sastāvā 1940. gada augustā. Tieši tā šis revolucionārais process Baltijā 1940. gadā novērtēts padomju zinātnieku darbos.

Pavisam citādi 1940. gada notikumi aprakstīti Rietumu buržuāziskajā literatūrā. Pēckara gados kapitālistiskajās valstīs Rietumeiropā un ASV publicēts daudz grāmatu un rakstu par 1940. gada notikumiem Baltijā.

Raksturīgas šīs literatūras iezīmes ir secinājumu nepamatotība, neobjektivitāte un vēsturiskā procesa faktu

un notikumu novērtējumu tendenciozitāte, padomju autoru darbu ignorēšana, dokumentu ļaunprātīga izmantošana. Tas izskaidrojams galvenokārt ar to, ka autoriem ir ar vēsturisko patiesību nesavienojami mērķi - pierādīt, ka Padomju Savienība Baltijas valstis "sagrābusi", "inkorporējusi", ka padomju vara tikusi uzspiesta Baltijas tautām ar varu, ka tā neatbilst viņu interesēm. Lai to pierādītu, viņi falsificē, apmelo, vilto faktus un izmanto citus netirus papēmienu. Slēpjot savus patiecos politiskos nolūkus, visi šie pseidopētnieki apgalvo, ka viņi cīnīties par brīvību, taisnību un citiem gaišiem ideāliem. Patiesībā visa šī "zinātniskā darbība" nebūt nav nesavtīga. To visai dāsnī finansē zināmas kapitālistisko valstu aprindas. Tieši viņu bagātās žēlastības dāvanas ļāvušas Lietuvai, Latvijai un Igaunijai reakcionārajiem emigrantiem radīt visāda veida "centrus", "padomes", "biedrības", "fondus", "komitejas" u.tml. organizācijas, kurās fabricē netiras pretpadomju publikācijas.

Fakts, ka šādas organizācijas naidīgi izturas pret Padomju Savienību, Padomju Baltiju, ir saprotams un likumsakarīgs, jo Baltijas darba tautas atņēma kapitālistiem fabrikas un rūpnīcas, namīpašumus un zemi, atņēma viņiem varu un privilēģijas; baidīdamies no atmaksas par savu prettautisko darbību fašistiskās okupācijas periodā, viņi bēga no tautas naida. Uz viņiem pilnībā var attiecināt V.I. Ļeņina vārdus: "Un pēc pirmās nopietnās sakāves gāztie ekspluatatori, kas savu gāšanu negaidīja, tai neticēja, nepieļāva pat domas par to, ar desmitkārtīgu enerģiju, ar traku kaislību, simtkārt pieaugošu naidu metas kaujā par zaudētās "paradīzes" atgūšanu, par savām ģimenēm, kas dzīvoja tik bezrūpīgi un ko tagad "vienkāršu ļaužu vazaņķi" nolīd izputināšanai un nabadzībai (vai

"vienkāršam" darbam ..)." ¹

Kādi tad ir tipiskākie buržuāzisko pētnieku apgalvojumi? Pirmkārt nepārprotami izkropļotā veidā tiek attēloti padomju varas uzvaras ekonomiskie un politiskie priekšnoteikumi Baltijā, kā arī tendenciozā gaismā parādīta Lietuvas, Latvijas un Igaunijas buržuāzisko valdību ārējā un iekšējā politika. Vērojami nepārprotami centieni attaisnot Baltijas fašistisko kliķu prettautisko darbību 30. gadu beigās, to vēršanos pret ekonomiskajiem, kultūras un politiskajiem sakariem ar Padomju Savienību. Īpaša vieta šajos darbos ir centieniem nomelnot Padomju Savienības politiku attieksmē pret šīm valstīm 1939.-1940. gadā.

Taču objektīva tā laika padomju ārpolitikas analīze dod pilnas tiesības apgalvot, ka tā bija vērsta uz Padomju valsti - tātad arī citu valsti - miera un drošības nostiprināšanu. ² Pietiek atcerēties, ka Baltijā plašu tautas masu dziļu neapmierinātību tai laikā izraisīja ne tikai valdību iekšējā, bet arī ārējā politika, kas, neraugoties uz lietuviešu, latviešu un igauņu nacionālajām interesēm, ne tikai zemojās fašistiskās Vācijas valdības priekšā, bet bija arī gatavas pārvērst savas valstis par placdarnu uzbrukumam Padomju Savienībai.

Objektīvi novērtējot situāciju, var teikt, ka Baltijas valdību prettautiskā ārpolitika noveda pie tā, ka, sākoties otrajam pasaules karam, šīs valstis atradās ārkārtīgi neizdevīgā stāvoklī. Tām draudēja hitleriskās Vācijas okupācija. Čehoslovākijas, bet pēc tam arī Polijas piemērā lietuviešu, latviešu un igauņu tauta pārliecinā-

¹ Ļepins V.I. Proletāriskā revolūcija un renegāts Kautskis. - Raksti, 28.sēj., 228.lpp.

² Dziļā tā laika padomju ārpolitikas un buržuāziskās Latvijas ārpolitikas analīze dota V.Sipola darbos.

jās, ka Anglija un Francija nevēlas aizkavēt Centrālās un Austrumu Eiropas mazo un vidējo valstu okupāciju. Padomju Savienība, rūpēdamās par savām rietumu robežām un vienlaikus cenšoties novērst Baltijas valstu okupāciju, piedāvāja Lietuvai, Latvijai un Igaunijai savas garantijas un palīdzību agresora uzbrukuma gadījumā.

Baltijas valstu tautas bija stingri pārliecinātas, ka Padomju Savienība ir vienīgā valsts, kas spēj aizsargāt Baltiju no hitleriskās Vācijas okupācijas režīma un postoša kara, un izteica kvēlas simpātijas idejai parakstīt savstarpējās palīdzības paktu ar PSRS. Apstākļu spiestas, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdības noslēdza savstarpējās palīdzības paktu ar PSRS. Neraugoties uz savu tautu nacionālajām interesēm, tās gribēja saņemt palīdzību un atbalstu no otras puses, no hitleriskās Vācijas, un attekties no paktu noslēgšanas ar PSRS. Dabiski, ka hitleriskā Vācija bija pret Baltijas valstu paktu noslēgšanu ar PSRS. Bet, tā kā Vāciju un PSRS saistīja neuzbrukšanas līgums un - galvenokārt - tāpēc, ka Vācija jau bija uzsākusi karadarbību Rietumos, tā bija spiesta atturēties no atklātas uzstāšanās pret Padomju Savienību. Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdības plašu tautas masu ietekmē 1939. gada septembrī-oktobrī noslēdza paktus ar PSRS.

Pakti pavēra plašas iespējas nostiprināt mieru Baltijas reģionā, nostiprināt gan Baltijas republiku, gan PSRS drošību.

Tas redzams no pašu paktu satura. Tie paredzēja, ka jebkuras Eiropas valsts uzbrukuma gadījumā vienai no pusēm jāsniedz palīdzība otrai. Lai nodrošinātu Baltijas valstīm reālu palīdzību, paktos tika paredzēts, ka Padomju Savienība iegūst tiesības izvietot katrā no šīm valstīm stingri ierobežotus sauszemes un gaisa karaspēka kontingentus un zināmās vietās ierīkot jūras un sauszemes

karaspēka bāzes un aerodromus.

Puses apņēmās nenoslēgt nekādus līgumus un nepiedalīties koalīcijās, kas vērstas pret otru pusi.

Pakti, kā tajos ierakstīts, tika noslēgti, "lai brīdinātu un novērstu iespējas iesaistīt puses pašreiz Eiropā notiekošajā karā". Pakti neierobežoja Lietuvas, Latvijas un Igaunijas suverēnās tiesības, neskāra to valsts iekārtu, ekonomisko un sociālo sistēmu. Tie tika noslēgti "uz vienlīdzības principiem, neiejaucoties otra iekšējās lietās, ievērojot savstarpēju cieņu, neatkarību un suverenitāti".

Nevar neatzīmēt, ka VFR, ASV un citās valstīs ne vienu reizi vien izdarīti mēģinājumi pierādīt PSRS un Baltijas valstu savstarpējās palīdzības paktu "nelikumīgumu".

Sevišķi centīgi PSRS un Baltijas valstu savstarpējās palīdzības paktu likumīgumu centās apgāzt rietumvācu sovietologs B.Meisners. Viņš uzrakstījis vairākus darbus, kuros cenšas pierādīt, ka, tā kā Padomju Savienība paktu noslēgšanas laikā lietojusi ne tikai diplomātisku, bet arī tiešu spiedienu, šie pakti jāuzskata par nelikumīgiem.

Viņa pūles ir saprotamas, jo šie pakti izjauca hitleriešu plānus par Baltijas valstu sagrābšanu.

Ja fašistiskā Vācija būtu okupējusi Baltijas valstis jau pirms uzbrukšanas Padomju Savienībai, tad tas lielā mērā ietekmētu visu Lielā Tēvijas kara gaitu, dotu hitleriešu karaspēkam iespēju sākt karu ar PSRS no daudz izdevīgākām pozīcijām.

Patiesībā paktiem bija liela militāri politiska nozīme gan Baltijas valstīm, gan Padomju Savienībai. Padomju Savienībai tie palīdzēja nostiprināt savas aizsardzības spējas un drošību rietumos, aizsteigties priekšā hitleriskās Vācijas centieniem nostiprināt pozīcijas šajā

stratēģiski svarīgajā rajonā, izjaukt hitleriskās Vācijas plānus okupēt Baltiju jau 1939.-1940. gadā.

Ne velti pat tāds Rietumu buržuāziskais valsts darbinieks kā V.Čerčils pozitīvi novērtēja Padomju Savienības un Baltijas valstu līgumu noslēgšanu. Viņš atzīmēja, ka ar šiem paktiem tiek nostiprināta Austrumu fronte pret Vāciju. Novērtējot 1939. gada paktu nozīmi, nevar neatzīmēt, ka lielu iespaidu ne tikai uz lietuviešu tautu, bet arī uz latviešu un igauņu tautu atstāja tas, ka Padomju Savienība nodeva Lietuvai Viļņu un Viļņas apgabalu. "Padomju valdība," teikts 1939. gada 31. oktobra padomju paziņojumā šajā sakarā, "vadījās no tā, ka Viļņas pilsētai, ko Polija varmācīgi atrāva no Lietuvas, ir jāpieder Lietuvai, jo ar to saistīta, no vienas puses, Lietuvas valsts pagātne, bet no otras - lietuviešu tautas nākotnes cerības." Ar šo aktu Padomju Savienība vēlreiz nodemonstrēja, ka tai attiecībā uz Baltijas valstīm nav nekādu agresīvu nolūku. 1939. gadā savu apmierinātību ar savstarpējās palīdzības pakte noslēgšanu izteica ne tikai darbaļaudis, bet arī ievērojama daļa buržuāzijas. Pakta pozitīvo nozīmi Latvijas liktenī atzīmēja visas Latvijas buržuāziskās avīzes, piemēram: "Ja tagad mūsu lielais kaimiņš līdz ar savas drošības un Baltijas jūras drošības garantēšanu uzpēms palīdzēt aizsargāt arī mūsu krastus, tad tas pārlicinā mūs par to, ka Baltijas jūrā ir radīts organisms, kas kalpos mieram un drošībai"; līgums "... var tikai stabilizēt stāvokli Eiropas mūsu daļā". Tāpat pozitīvi 1939. gada paktus 1939. gadā novērtēja Lietuvas un Igaunijas prese.

Vārdos Baltijas valstu valdošās kliķes uzstājās par paktu izpildīšanu, bet darbos savas saistības neievēroja un pārkāpa. Un tām bija iemesls tā rīkoties. Tās labi saprata, ka pakti atbilst Baltijas tautu vitālajām interesēm, bet redzēja arī, ka to noslēgšana cēlusi Padomju

Savienības autoritāti tautas masās, iedvesmojot darbaļaudis revolucionārai cīņai ar fašistiskajiem režīmiem.

Ne velti "Cīņa" - Latvijas Komunistiskās partijas nelegālais laikraksts - rakstīja: "Līgums atraisīja tautas dinamiskos revolucionāros spēkus, kas bija nospiesti 20 gadus. Šie spēki ir sākuši darboties, un nekas tos vairs neapturēs, kamēr pašreizējā iekārta nebūs pilnīgi sagrauta." Tas bija pilnīgi skaidrs arī Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdībām, tāpēc arī tās neievēroja paktus, tā cerot iedragāt ne tikai paktu, bet arī Padomju Savienības autoritāti.

Tā vietā, lai patiešām sadarbotos ar PSRS, tās novilcināja sarunas par padomju karaspēka ieviešanas termiņiem, kā arī par padomju garnizonu izvietotānu. Varas orgāni centās novērst jebkādus iedzīvotāju kontaktus ar padomju karavīriem, darīja visu, lai viņus izolētu no iedzīvotājiem.

Kad 1939. gada beigās - 1940. gada sākumā risinājās karadarbība uz padomju un somu robežas, Baltijas valstu valdības neatsacījās piedalīties pretpadomju "krusta gājienā", ko gatavoja angļu un franču imperiālisti. Latvijas valdība sniedza slepenu militāru un materiālu palīdzību Somijai. Baltijā, sevišķi Igaunijā, notika brīvprātīgo vervēšana uz Somiju. Kaujās pret padomju karaspēku Somijā piedalījās ap 3000 igauņi.

Pārkāpjot paktus, Baltijas valstu valdošās aprindas stiprināja savstarpējo sadarbību, arvien vairāk piešķirot tai pretpadomju raksturu. Paplašinājās militārie kontakti starp buržuāzisko armiju štābiem, notika sarunas par šo valstu armiju kopīgajiem plāniem un manevriem pret PSRS. Neraugoties uz noslēgtajiem paktiem, karaspēku dislokācija joprojām bija vērsta nevis pret rietumiem, bet pret austrumiem, pret Padomju Savienību. Šo valstu valdošās aprindas aktīvi gatavojās piedalīties gaidāmajā karā pret

PSRS.

Šo pretpadomju plānu izgāšanās un cerības uz angļu un franču iejaukšanos Baltijas lietās, kā arī pieaugošās bailes par savas šķiriskās kundzības saglabāšanu mudināja Lietuvas, Latvijas un Igaunijas fašistiskos valdniekus arvien straujāk un straujāk pārorientēties uz hitlerisko Vāciju.

Izveidojās situācija, kad par visas Baltijas valstu iekšējās un ārpolitiskās cīņas centrālo jautājumu kļuva dažādu sociāli politisko spēku attieksme pret savstarpējās palīdzības paktiem ar PSRS, t.i., cīņa starp divām politiskajām orientācijām - uz hitlerisko Vāciju vai Padomju Savienību.

1940. gada pavasarī Baltijas valstu valdošās aprindas, juzdamas arvien lielāku sava iekšējā stāvokļa nedrošību, sāka aktīvāk uzstāties pret padomju karaspēku, pret Padomju Savienību. Tā, piemēram, Lietuvā provokatoriskā nolūkā ar valsts orgānu ziņu un atbalstu notika padomju karavīru nolaupīšanas un slepkavības.

Vācijas militāro panākumu apstākļos Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdošo reakcionāro aprindu veiktie pretpadomju un prettautiskie pasākumi nozīmēja to, ka fašistiskās valdības var iesaistīt Baltijas valstis hitleriskās Vācijas karā pret PSRS. Tas bija ārkārtīgi bīstami gan Baltijas, gan PSRS tautām.

Pārliecinājusies, ka Baltijas valstu valdošās aprindas tiši pārkāpj savstarpējās palīdzības nolīgumus, Padomju Savienības valdība 1940. gada 14. un 16. jūnijā iesniedza Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdībām notas, kurās parādīja to politikas pretpadomju raksturu un sistematisko tišo un rupjo savstarpējās palīdzības līgumu pārkāpšanu. PSRS valdība izvirzīja jautājumu par nepieciešamību ieviest izmaiņas Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdību sastāvā, lai tās būtu spējīgas un gatavas no-

drošināt godīgu savstarpējās palīdzības paktu īstenošanu. Sakarā ar pieaugošajiem vācu agresijas draudiem valdība izvirzīja arī priekšlikumu izvietot Baltijas valstu teritorijās 11 padomju karaspēka papildu daļas. 1940. gada 15.-16. jūnijā Baltijas valstis pieņēma padomju priekšlikumus.

Lietuvā, Latvijā un Igaunijā sāka ierasties padomju karaspēka papildu daļas, ko - svarīgi atzīmēt - priecīgi un draudīgi sagaidīja darbaļaudis.³

Turpretī buržuāziskajā literatūrā Padomju valdības notas tiek kvalificētas kā agresijas akts. Tāda apgalvojuma nepārprotami absurda raksturs ir skaidrs katram saprātīgi domājošam cilvēkam. Pasaules kara laikā, kad Hitlers bija kļuvis par gandrīz visas Rietumeiropas saimnieku un Padomju Savienība Eiropas kontinentā bija palikusi viena pret fašistisko Vāciju, Baltijas valstu valdību nevēlēšanās lojāli pildīt 1939. gada paktus spieda Padomju Savienību spert izšķirošus soļus, lai nodrošinātu savu drošību, bet vienlaikus arī šo valstu drošību.

Savā notā Padomju valdība pilnīgi pamatoti pieprasīja izveidot Lietuvā, Latvijā un Igaunijā valdības, kuras varētu nodrošināt paktu izpildīšanu, jo pie varas esošās valdības to darīt negribēja. Turklāt jāievēro, ka netika izvirzītas nekādas prasības mainīt šo valstu sociāli ekonomisko iekārtu. Navis Padomju Savienības notas, bet gan tautas masu revolucionārā kustība, kas saprata, pie kādas katastrofas savas valstis ved fašistiskās valdības, spēlēja izšķirošo lomu sekojošajos vēsturiskajos notikumos. Tieši te izpaudās patiesā tautas masu loma vēs-

³ Восстановление Советской власти в Латвии и вхождение Латвийской ССР в состав СССР. Док. и мат. Рига, 1986. 110 с. (Notas pilns teksts ievietots avīzē "Известия", 1940, 17 июня.)

turē, to tiesības mainīt pēc saviem ieskatiem valsts sabiedriski politisko iekārtu, radīt valdības, kas atbilst to interesēm, ko tik neatlaidīgi noliedz buržuāziskie ideologi. Novērtējot PSRS ārpolitiku vispār un 1939. gada PSRS un Baltijas valstu savstarpējās palīdzības paktu konkrēti, kā arī Padomju Savienības izšķirošos soļus šo paktu izpildes nodrošināšanā, jāsecina, ka tie objektīvi noveda pie nopietnām politiskām pārmaiņām Baltijā un spēku pārkārtošanās starptautiskā mērogā.

Ievērojami nostiprinājās Padomju Savienības pozīcijas šajā stratēģiski nozīmīgajā reģionā, kas noveda pie PSRS un Baltijas valstu drošības nostiprināšanās, atturēja Vācijas agresiju 1939.-1941. gadā.

Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tautu valdības deva visai būtisku ieguldījumu miera un drošības nostiprināšanā Baltijas reģionā, samērā neilgajā laika posmā no 1940. gada 17. līdz 21. jūlijam daudz paveicot, lai tiktu vispusīgi izpildīti savstarpējās palīdzības pakti ar PSRS, nostiprinot draudzību ar padomju tautu, likvidējot Baltijas valstu politisko un ekonomisko atkarību no imperālistiskajām valstīm.

Padomju Savienības iespējas cīnīties par mieru un drošību Baltijā sevišķi pieauga pēc tam, kad pēc lietuviešu, latviešu un igauņu tautu gribas Lietuvas un Latvijas Tautas saeimas un Igaunijas Valsts dome 1940. gada 21. jūlijā pasludināja padomju varu, padomju republiku izveidošanos, kad 1940. gada augustā PSRS Augstākā Padome ar likumu apstiprināja Baltijas republiku iesaistīšanos PSRS sastāvā.

Lietuviešu, latviešu un igauņu iesaistīšanās brālīgajā padomju tautu saimē bija ārkārtīgi nozīmīga Baltijas tālākajā liktenī. vēsturiski izveidojušos Lietuvas, Latvijas un Igaunijas un PSRS ekonomisko un kultūras sakaru atjaunošana galīgi nostiprināja sociālistisko revolūciju

uzvaru šajās republikās.

Līdz ar Baltijas republiku iestāšanos Padomju Savienības sastāvā bija pabeigta lietuviešu, latviešu un igauņu atbrīvošana no ekonomiskās atkarības, kādā viņus turēja Vācijas, Anglijas un ASV imperiālisti, kā arī no to politiskās kontroles.

Baltijas republikas ieguva tiesības būt par savienotas valsts locekļiem un līdz ar to saņemt savu interešu tiesisko aizsardzību no visas PSR Savienības kopumā. Tajā pašā laikā šīs jaunās republikas ieguva tiesības piedalīties Padomju Savienības iekšējā un ārpolitiskajā dzīvē.

Tas liecināja par aizsardzības spēju, ekonomisko un citu iespēju daudzkārtīgu palielināšanos. Baltijas valstis vairs nebija sīknauda imperiālistisko lielvalstu rokās. Jebkādas imperiālistisko lielvalstu pūles pārkāpt vai ierobežot Baltijas republiku un to tautu likumīgās tiesības un intereses būtu tajā pašā laikā arī visu PSR Savienībā iesaistījušos padomju tautu tiesību un interešu pārkāpšana ar visām no tā izrietošajām sekām.

Līdz ar Baltijas republiku iesaistīšanos Padomju Savienības sastāvā visas Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valdību funkcijas starptautiskajās attiecībās saskaņā ar PSRS 1936. gada Konstitūcijas 14. pantu pārgāja Savienības augstāko varas un vadības orgānu rokās. Tāpēc ar jauno republiku valdību lēmumu 1940. gada augustā tika izbeigta Lietuvas, Latvijas un Igaunijas vēstniecību darbs ārzemēs. Vienlaikus tika izbeigta visu ārzemju misiju un konsulātu darbība šo republiku teritorijā.

Saskaņā ar PSRS 1936. gada Konstitūcijas 14. pantu Baltijas republiku TKP pārveidoja savas nacionālās armijas par Sarkanās Armijas teritoriālajiem korpusiem.

1940.-1941. gadā tika veikti arī citi pasākumi, lai nostiprinātu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas un citu savienoto republiku valstiskās saites; vienlaicīgi nostip-

rinājās visu Padomju Savienības tautu brālīgā draudzība un savstarpējā palīdzība.

Jaunajos vēsturiskajos apstākļos, kad Baltijas republikas bija kļuvušas par vienotas valsts sastāvdaļu, savstarpējās palīdzības pakti savu uzdevumu bija izpildījuši un to darbība beidzās.

Republiku aizsardzības spēju jautājumus sāka risināt jau uz cita juridiskā pamata, proti, uz PSRS 1936. gada Konstitūcijas pamata.

Baltijas republikas ir PSRS sastāvā jau vairāk nekā 45 gadus, bet to iekļaušanās fakts nav zaudējis savu vēsturisko nozīmi Padomju Savienības cīņā par mieru un drošību. Tas devis iespēju arī Baltijas padomju republikām aktīvi piedalīties kopīgajā cīņā par mieru.

P. Guļāns

TAUTAS SAIMNIECĪBAS INTERNACIONALIZĀCIJA - RAŽOTĀJSPĒKU IZAUGSMES NOSACĪJUMS

Parādībai, kas minēta šī raksta nosaukumā, ir samērā sena vēsture un globāls raksturs. Ar tautas saimniecības un tās pamata - ražošanas - internacionalizāciju mēs saprotam starptautisku darba dalīšanu materiālo labumu ražošanā un ar to saistīto ražošanas rezultātu apmaiņu. Viens no darba dalīšanas objektīviem cēloņiem ir būtiskās atšķirības starp dažādiem zemeslodes reģioniem agroklimatisko apstākļu ziņā un it sevišķi nodrošinājumā ar derīgajiem izrakteņiem, otrs - nepieciešamība koncentrēt ražošanu lielos specializētos uzņēmumos, kas dod iespēju lietot modernu tehnoloģiju un izgatavot produkciju ar minimālām izmaksām.

Tehniskā progresa ietekmē nemitīgi paplašinās ražojumu klāsts, kas nepieciešams kādas valsts iedzīvotāju un tautas saimniecības vajadzību apmierināšanai. Neviena valsts praktiski nav spējīga ražot visus tai nepieciešamos izstrādājumus. Tādēļ atsevišķās valstīs izveidojās specializēti uzņēmumi noteiktu izstrādājumu, to modifikāciju un detaļu vai mezglu izgatavošanai, kā arī specifisku darba veidu izpildei. Darba dalīšanas process līdz ar ražošanu aptver arī zinātniskos pētījumus, projektēšanas darbus un citas cilvēka darbības sfēras.

Ražošanas internacionalizācija sākās attīstīta kapitālisma laikmetā un tālāk izvērās imperiālisma apstākļos. Zinātniski tehniskās revolūcijas ietekmē šis process kļūst arvien intensīvāks. Kapitālisma apstākļos tā attīstības galvenais stimuls ir atsevišķu kapitalistu un to apvienību dzīšanās pēc maksimālās peļņas ar visām no tā

izrietošajām sekām. Ražošanas izvēršana, paplašināšana vai sašaurināšana, arī izbeigšana atsevišķos reģionos notiek, nerēķinoties ar darbaļaužu interesēm. Pēdējo gadu desmitu vēsture, it sevišķi Eiropas Ekonomiskās asociācijas darbība, te sniedz daudz spilgtu piemēru.

Pasaules sociālistiskās sistēmas izveidošanās radija iespēju un arī nepieciešamību organizēt jauna tipa darba dalīšanu, kas atbilstu sociālisma ekonomiskā pamatlikuma prasībām. Ražošanas līdzekļu sabiedriskais īpašums dod iespēju ražošanas internacionalizācijas priekšrocības izmantot visu tās dalībnieku interesēs. V.I. Ļeņins "Tēžu pirmuzmetumā par nacionālo un koloniālo jautājumu" (1920. g. 5. jūnijā) uzsvēra nepieciešamību censties pēc arvien ciešākas padomju republiku savienības, ievērojot "... tendenci radīt vienotu, visu nāciju proletariāta pēc kopēja plāna regulējamu pasaules saimniecību kā veselu vienību, kāda tendence pilnīgi skaidri izpaudusies jau kapitālisma laikā un kas bez vārda runas tālāk attīstāma un pilnīgi izveidojama sociālisma laikā"¹.

Līdz ar sociālistisko valstu izveidošanos sāka veidoties arī šo valstu tautas saimniecības internacionalizācija. Sākuma periodā tā izpaudās galvenokārt ārējās tirdzniecības jomā. Balstoties uz atsevišķu sociālistisko valstu dabas resursiem, kā arī uzkrāto ražošanas pieredzi, tika noslēgtas un realizētas vienošanās par abpusēju preču apmaiņu un norēķinu sistēmu. Obligāts šo nolīgumu princips bija abpusējs izdevīgums.

Pieredze rādīja, ka, lai pilnīgi izmantotu priekšrocības, ko dod darba dalīšana starp atsevišķām valstīm, nepieciešams izveidot ciešāku šo valstu apvienību. Šādu apvienību 1949. gadā nodibināja sešas Eiropas sociālistiskās valstis (Bulgārija, Čehoslovākija, PSRS, Polija,

¹ Ļeņins V.I. Raksti, 31.sēj., 121.lpp.

Rumānija un Ungārija), izveidojot Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padomi (SEPP). Vēlāk šajā organizācijā iekļāvās VDR, Mongolija, Kuba un Vjetnama. SEPP valstu darbības pieredze pierādīja šādas sadarbības ekonomisko izdevīgumu visām tās dalībniecēm, kā arī nepieciešamību tālāk palielināt sadarbības apmērus un pilnveidot tās formas, sākot ar stabilu sakaru izveidošanu starp atsevišķo valstu tautas saimniecības nozarēm un svarīgāko zinātnes un tehnikas problēmu kopīgu izstrādi līdz tiešu sakaru nodibināšanai uzņēmumu līmenī. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programmā atzīmēts, ka PSKP "sevišķi svarīgu nozīmi .. piešķir brālīgo zemju pūlīpu konsekventai apvienošanai galvenajos ražošanas intensifikācijas un zinātniski tehniskā progresa paātrināšanas virzienos, lai kopīgi risinātu vēsturiski svarīgo uzdevumu - sasniegt zinātnes un tehnikas priekšējās robežlīnijas nolūkā tālāk paaugstināt savu tautu labklājību un nostiprināt to drošību"². Atzīmēts arī, ka ".. sociālistiskās integrācijas attīstībai jāstiprina sadraudzības tehniski ekonomiskā drošība pret imperiālista naidīgajām akcijām, pret ekonomisko krīžu un citu kapitālismam raksturīgo negatīvo procesu ietekmi"³.

Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā, kuru veido suverēnas republikas, tautas saimniecības internacionalizācija ir sasniegusi augstāko pakāpi, proti, radīts vienots tautsaimniecības komplekss. Šāda kompleksa izveidošanas nepieciešamību un iespēju nosaka sabiedriskais ipašums uz ražošanas līdzekļiem, no vienas puses, un kopēji attīstības mērķi, no otras puses.

Sabiedriskais ipašums uz ražošanas līdzekļiem iz-

² Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Jaunā redakcija. R., 1986, 49.lpp.

³ Turpat, 50.lpp.

slēdz iespēju ne tikai vienam cilvēkam ekspluatēt otru, bet rada arī nepieciešamos nosacījumus, lai izslēgtu iespēj vienai republikai vai apgabalam gūt kādus materiālus labumus uz citās teritorijās dzīvojošo izmantošanas rēķina. Katra cilvēka un visas republikas iedzīvotāju labklājības līmeni nosaka to darbs. Līdz ar to visi PSR Savienībā apvienotie iedzīvotāji objektīvi ir ieinteresēti gan sava darba ražīguma kāpināšanā un pārējo ražošanas resursu efektīvā izmantošanā, gan arī tautas saimniecības augstas efektivitātes sasniegšanā visā valsts teritorijā.

Vienota tautsaimniecības kompleksa veidošanas un attīstības lietderību nosaka arī lielās atšķirības republiku nodrošinājumā ar derīgajiem izrakteņiem, bioloģiskajiem resursiem, zemes dabiskajā auglībā un agroklimatiskajos apstākļos. Šīs atšķirības savu atspoguļojumu rod iegūstošās rūpniecības uzņēmumu izvietojumā un dažādu teritoriju lauksaimnieciskās ražošanas specializācijā.

Otrs objektīvs nosacījums tautas saimniecības internacionalizācijai ir darba dalīšana, realizējot tās iespējas ražošanas efektivitātes kāpināšanā, ko sniedz tehniskais progress. Izstrādājumu klāsts, kas nepieciešams tautas saimniecības normālai funkcionēšanai un iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai, tehniskā progresā gaitā nemīgi paplašinās. Rodas arvien jauni izstrādājumi un arī jaunas rūpniecības nozares. Atcerēsimies, ka laika posmā pēc Lielā Tēvijas kara tautas saimniecībā ienāca un stabilu vietu ieguva atomenerģētika un ar to saistītās nozares, strauji attīstījās skaitļošanas tehnikas ražošana un izmantošana tautas saimniecībā un cilvēka ikdienas darbībā. Plaši attīstījās televīzija, laika gaitā nomainījās vairākas televīzijas aparatūras paaudzes. Informācijas pārraidē un zinātniskajos pētījumos paliekošu vietu iepēma mākslīgā Zemes pavadoņi un cita kosmiskā tehnika. Cilvēka radošais gars meklē un atrod arvien jaunas meto-

des ražošanas pilnveidošanai, rada jaunus tehnoloģiskos papēmienu un izstrādājumus.

Padomju Savienības tautām ir kopējs mērķis - nodrošināt tautas labklājības nemitīgu kāpumu un radīt nepieciešamos apstākļus ikkatra cilvēka radošo spēju attīstībai, nodrošināt personības izaugsmi. Pats par sevi saprotams, ka sasniegt šo mērķi nevar, balstoties uz primitīvu tehniku un naturālo saimniecību. Augsta dzīves līmenis ir iespējam, tikai nodrošinot augstu darba ražīgumu visās cilvēka darbības jomās. Bet tas savukārt prasa balstīt ražošanu uz vismodernāko tehniku, plaši izmantojot jaunākos zinātnes sasniegumus. Modernās tehnikas un tehnoloģijas lietošanas priekšnoteikums ir liels ražošanas apjoms, jo tikai tad šādas tehnikas izmantošana ir ekonomiski izdevīga.

Zinātnes un tehnikas plaša ieviešana ražošanā savukārt ir tas reālais pamats, kas rada apstākļus cilvēka radošo dotību attīstībai, bet darbs lielos kolektīvos nodrošina nepieciešamo vidi personības izaugsmei.

Minētie apsvērumi rāda, ka vienota PSRS tautsaimniecības kompleksa izveidošanā un tā vispusīgā attīstībā objektīvi ir ieinteresētas visas republikas. Šāda kompleksa izveidošana nostiprināta PSRS Konstitūcijā, kur teikts, ka "PSRS ekonomika ir vienots tautsaimnieciskais komplekss, kas aptver visus sabiedriskās ražošanas, sadales un maiņas posmus valsts teritorijā"⁴. Attīstoties tā ietvaros, katrai republikai ir radīti nepieciešamie nosacījumi ekonomikas izaugsmei un sociālo problēmu risināšanai.

Latvijas PSR tautas saimniecības attīstības vēsture uzskatāmi parāda internacionalizācijas metožu un pakāpes ietekmi uz ekonomiskās un sociālās attīstības līmeni un

⁴ Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcija (Pamatlikums), 16. pants.

izaugsmes tempiem. Sevišķi spilgti tas izpaužas rūpniecības attīstībā. Mašinizētās rūpniecības attīstības vēsture Latvijas teritorijā aizsākās 19.gs. pēdējā trešdaļā. Šajā vairāk nekā 100 gadus ilgajā laika posmā reljefi izdalās trīs atšķirīgi periodi.

Pirmais periods aptver laika posmu no rūpniecības attīstības sākuma līdz pirmajam pasaules karam. Tas ir laiks, kad latviešu apdzīvotā teritorija ietilpa Krievijas impērijas sastāvā un tās ekonomikā bija cieši saistīta ar visas Krievijas impērijas tautas saimniecību. Svarīgs faktors, kas veicināja reģiona attīstību, bija tā ģeogrāfiskais stāvoklis. Tagadējās Latvijas teritorijā izveidojās trīs lielas (pēc tā laika mērogiem) jūras ostas, kurās notika ievērojama daļa Krievijas eksporta un importa operāciju. Attīstoties Krievijas ārējiem sākumiem, 19.gs. otrajā pusē tika uzbūvētas dzelzceļa līnijas, kas ostas pilsētas (Rīgu, Liepāju un 1901.g. arī Ventspīli) savienoja ar Krievijas iekšējām gubernijām.

Ārējās tirdzniecības apgrozījuma pieaugums, samērā labs nodrošinājums ar satiksmes ceļu tīklu bija pamats straujai rūpniecības attīstībai, un 20.gs. sākumā tagadējās Latvijas teritorija kļuva par vienu no attīstītākajiem Krievijas reģioniem.

Raksturīga rūpniecības attīstības īpatnība bija tās orientācija galvenokārt uz valsts iekšējo tirgu. Izejvielas Latvijas rūpniecība saņēma no citām Krievijas gubernijām, daļēji no ārzemēm, bet ražoto produkciju realizēja galvenokārt Krievijas iekšējā tirgū. Spilgts piemērs šīn ziņā ir Rīgas rūpniecība. Pēc Rīgas biržas komitejas ziņām, 1913. gadā no pilsētā saražotās rūpniecības produkcijas uz vietas patērēja tikai apmēram 26% uz ārzemēm eksportēja 11%, bet galveno daļu, apmēram 63%, realizēja Krievijas iekšējā tirgū.

Plašais noieta tirgus radīja priekšnoteikumus liel-

ražošanas attīstībai. 1913. gadā Latvijas teritorijā bija 19 rūpniecības uzņēmumu ar strādnieku skaitu virs 1000 cilvēkiem. Šāda lieluma uzņēmumos bija nodarbināta apmēram trešā daļa no visiem rūpniecības strādniekiem. Vēl lielāka ražošanas koncentrācija bija galvenajā rūpniecības centrā Rīgā, kur šādu uzņēmumu bija 16 un tajos strādāja 41,8 tūkst. strādnieku jeb pāri par 40% no to kopskaita pilsētā.

Tā laika rūpniecības uzņēmumiem raksturīgs samērā augsts specializācijas līmenis. Vadošā rūpniecības nozare bija mašīnbūve un metālapstrāde. Te darbojās uzņēmumi, kas specializējās kravās un pasažieru vagonu, tvaika katlu un tvaika mašīnu, lauksaimniecības mašīnu, elektrotehnisko ierīču, velosipēdu u.c. produkcijas ražošanā.

Ķīmiskās rūpniecības nozarē vadošo vietu ieņēma gumijas rūpniecība. Lielos daudzumos ražoja un izveda gumija apavus un tehniskos gumijas izstrādājumus. Ārpus Latvijas realizēja arī vieglās rūpniecības izstrādājumus - vilnas audumus, ādas, apavus u.c. Turklāt vilnu un jēlādas ieveda no citām Krievijas gubernām, kā arī no ārzemēm, bet kokvilnu tikai no ārzemēm.

Latvijas kokapstrādes rūpniecība aplūkojamā laika posmā balstījās gan uz vietējiem kokmateriāliem, gan arī uz piegādēm no citām gubernām - it sevišķi no tām, kas atradās Daugavas baseinā vai tā tuvumā. Kokapstrādes rūpniecības produkciju, galvenokārt zāģmateriālus, realizēja ārzemēs, bet finieri un papīru - arī Krievijas iekšējā tirgū.

Latvijas plašie ekonomiskie sakari ar pārējām Krievijas gubernām nodrošināja strauju rūpniecības attīstību, bet augstais rūpniecības attīstības līmenis veidoja nepieciešamo fonu pārējo tautas saimniecības nozaru attīstībai un ražotājs pēku izaugsmei vispār, kas savukārt radīja nepieciešamību un minimālus apstākļus iedzīvotāju

izglītības un kultūras līmeņa kāpināšanai.

Otrais periods ir laika posms, kad Latvija pastāvēja kā atsevišķa buržuāziska valsts (1920-1940). Buržuāziskās Latvijas nodibināšanās un tās valdības realizētā politika būtībā sarāva vēsturiski izveidojušās un ģeogrāfiski pamatotās ekonomiskās saites ar agrākās Krievijas teritorijā nodibinātās Padomju Sociālistisko Republiku Savienības tautas saimniecību. Orientācija uz Rietumvalstu ekonomiku nedeva un arī nevarēja dot pozitīvus rezultātus. To monopoli nebija ieinteresēti Latvijas rūpniecības attīstībā. Visu buržuāziskās Latvijas pastāvēšanas laiku tās rūpniecība (t.i., galvenokārt mašīnbūve un ķīmiskā rūpniecība) nebija spējīga konkurēt ārējos tirgos. Vietējais tirgus savukārt nebija pietiekams lielražošanas attīstībai un modernās tehnikas izmantošanai ražošanā. Līdz ar to pārsvarā bija nelieli uzņēmumi ar samērā primitīvu tehniku. Lielu uzņēmumu skaits - ar 1000 un vairāk strādniekiem - no deviņpadsmit 1913. gadā samazinājās līdz septiņiem 1940. gadā, bet tajos nodarbināto strādnieku īpatsvars bija tikai 12% no rūpniecības strādnieku kopskaita. Turklāt arī šie lielie uzņēmumi, it sevišķi mašīnbūves nozarē, būtībā sastāvēja no daudzām sīkām ražotnēm. To izgatavotās produkcijas klāsts bija plašs, bet katra izstrādājumu veida daudzums neliels. Piemēram, Latvijas lielākā uzņēmuma VEF ražojumu sarakstā līdz ar telefona aparāturu, telefona centrālēm un radiouztvērējiem ietilpa putekļu sūcēji, elektriskie gludekļi, elektrības skaitītāji, apgaismes spuldzes, fotoaparāti. Līdzīga aina bija arī otrajā lielākajā uzņēmumā "Vairogs", kurš bija izveidots kādreizējā Krievijā plaši pazīstamā vagonbūves uzņēmuma "Fenikss" vietā. Tagad šis uzņēmums vagonus ražoja tikai epizodiski. Tā svarīgākā produkcija bija automašīnas, ko montēja no amerikāņu firmas "Ford" piegādātajām detaļām un mezgļiem, izgatavojot uz vietas tās daļas, kuras nebi-

ja izdevīgi transportēt pāri okeānam. Par ražošanas tehnoloģiju zināmu priekšstatu sniedz izgatavoto automašīnu skaits 1938. gadā - 155 vieglie un 252 kravas automobiļi. Vietējam tirgum uzņēmumā ražoja pakavus, pakavu radzes un naglas, dažādus lauksaimniecības darbarīkus. Līdzīga aina bija vērojama arī citos kādreiz lielajos uzņēmumos. Uzņēmumu tehniskais līmenis visumā atbilda atsevišķo izstrādājumu izlaides apjomam: pārsvarā bija roku darbs, kas balstījās uz primitīvu tehniku. Mašīnbūve zaudēja kādreiz galvenās rūpniecības nozares nozīmi. Tās produkcijas apjoms 1940. gadā bija tikai 40% no 1913. gada līmeņa.

Samazinājās arī ķīmiskās rūpniecības ražošanas apjoms. Kādreiz lielākais Latvijas uzņēmums "Provodņik", kurā 1913. gadā strādāja 16 tūkst. cilvēku, vispār tika slēgts. Zināma rosība bija vērojama tikai tajās nozarēs, kas ievērojamu daļu savas produkcijas realizēja ārējā tirgū, - piena un gaļas rūpniecība un daļēji arī vieglā rūpniecība. Šo nozaru produkcijas pieaugums tomēr nevarēja kompensēt ražošanas apjoma samazināšanos mašīnbūves un ķīmiskās rūpniecības nozarēs. Rūpniecības produkcijas apjoms visos buržuāziskās Latvijas pastāvēšanas gados tā arī nesasniedza 1913. gada līmeni. Lai pilnībā novērtētu šo faktu, atcerēsimies, ka PSRS rūpniecības produkcijas apjoms šajā laikā palielinājās 7,7 reizes. Zināms, lai gan mazāks nekā PSRS, rūpniecības produkcijas ražošanas pieaugums bija arī daudzās kapitālistiskās sistēmas valstīs.

Salīdzinot Latvijas rūpniecības attīstības rezultātus divos aplūkotajos laika posmos, ir acīmredzams, ka pirmajā posmā šie rezultāti ir daudz iespaidīgāki nekā otrajā. Ar ko tas izskaidrojams? Atbildi nevar dot atšķirības sabiedriskajā iekārtā un ekonomiskajā sistēmā, jo Krievijas impērijas apstākļos tās nebūt nebija progresīvākas kā buržuāziskajā Latvijā. Galvenais iemesls ir tas,

ka līdz pirmajam pasaules karam Latvijas rūpniecība balstījās uz plašu noleta tirgu, kas deva iespēju, kaut arī ekonomiski atpalikušās cariskās Krievijas apstākļos, specializēt rūpniecības uzņēmumus samērā šauras nomenklatūras izstrādājumu izlaidē un līdz ar to ražot konkurencspējīgu produkciju. Turpretī buržuāziskās Latvijas apstākļos, strādājot galvenokārt vietējam, mazietilpīgam tirgum, nebija reālu iespēju izveidot modernas ražotnes, kas balstītos uz laikmetam atbilstošu tehnisko iekārtu.

Trešais Latvijas rūpniecības attīstības periods aptver laika posmu no padomju varas atjaunošanas Latvijā līdz mūsu dienām. Latvija, iestājoties Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā, atkal atguva iespējas, kādas tai bija līdz pirmajam pasaules karam rūpniecības nodrošināšanā ar izejvielām un ražotās produkcijas realizācijā. Turklāt tagad šīs iespējas bija daudz plašākas ne tikai kvantitatīvi, bet arī kvalitatīvi: agrāk Latvija bija ekonomiski atpalikušās Krievijas sastāvdaļa, bet tagad tā iekļāvās tautas saimniecības sistēmā ar ļoti augstiem attīstības tempiem; stihiskās attīstības vietā iestājās plānveidīga ekonomikas vadība; konkurences cīņu aizstāja visu republiku savstarpēja sadarbība; uzņēmumu celtniecības vai paplašināšanas iespējas vairs nebija atkarīgas no katra uzņēmuma vai arī visas republikas investīcijas resursiem (tos izdalīja no PSRS kopējiem fondiem), bet gan no ekonomiskās lietderības apsvērumiem.

Minēto apstākļu kopums noteica tās būtiskās pārmaiņas republikas tautas saimniecībā, kas radikāli izmainīja tās ražotājspēkus un ražošanas attiecības. Uzskatāms ražotājspēku izaugsmes rādītājs ir nacionālā ienākuma pieaugums, kurš 1940.-1985. gadā palielinājies 12,5 reizes. Šādu pieaugumu nodrošināja galvenokārt sabiedriskā darba ražīguma kāpums - minētajā periodā tas audzis 11,8 reizes. Šāds kāpums sasniegts, gan ceļot darba ražīgumu atseviš-

kos uzņēmumos, gan arī būtiski izmainot tautas saimniecības struktūru - straujākos tempos attīstot tās nozares, kurās darba ražīgums ir augstāks. Notikusi darba resursu pārdale starp mājsaimniecību un personisko palīgsaimniecību, no vienas puses, un sabiedrisko saimniecību, no otras puses, par labu pēdējai. Būtiski izmainījies nodarbinātības struktūra tautas saimniecībā. Agrāk iedzīvotāju galvenā daļa strādāja lauksaimniecībā un mežsaimniecībā (1935. gadā - 65%), bet tagad vadošās ir kļuvušas industriālās nozares: 1985. gadā rūpniecības un celtniecības Ipatsvars tautas saimniecībā nodarbināto kopskaitā bija 41% (1935. gadā - 17%), bet lauksaimniecības un mežsaimniecības ipatsvars - tikai 16%.

Rūpniecības produkcijas apjoms 45 gados (1940-1985), neskatoties uz lielajiem karā nodarītajiem postījumiem, palielinājies 53 reizes. Tādējādi Latvijas rūpniecība tagad vienas nedēļas laikā ražo vairāk produkcijas nekā visā 1940. gadā. Radikāli izmainījies republikas rūpniecības struktūra. Vadošā loma pieder mašīnbūves kompleksam - piemēram, 1985. gadā tas nodrošināja 26,5% no Latvijā ražotās rūpniecības kopprodukcijas. Vienā dienā izgatavotās mašīnbūves produkcijas vērtība tagad vairāk nekā 2 reizes pārsniedz visā 1940. gadā ražotās šīs nozares produkcijas vērtību (produkcijas pieaugums 1940.-1985. gadā - 766 reizes). Vēl straujākos tempos pieaugusi ķīmiskās rūpniecības produkcija (817 reizes). Latvijā tagad vienā dienā ražo vidēji 2,2 reizes vairāk ķīmiskās produkcijas nekā visā 1940. gadā. Šāds temps daļēji izskaidrojams ar to, ka agrāk tā bija vāji attīstīta un pēckara gados lielā mērā tika radīta no jauna.

Ievērojami palielināja produkcijas izlaidi arī tās nozares, kas pirms padomju varas atjaunošanas ražoja rūpniecības produkcijas galveno daļu: vieglā rūpniecība - 19 reizes, pārtikas rūpniecība - 15 reizes, mežrūpniecība,

kokapstrādes un celulozes un papīra rūpniecība - 13 reizes.

Labvēlīgie apstākļi tautas saimniecības attīstībā, kādi radās, Latvijas ekonomikā iekļaujoties PSRS vienotajā tautsaimniecības kompleksā, - tātad tās internacionalizācija - radija būtiski jaunas iezīmes republikas ekonomikā un visspilgtāk rūpniecības attīstībā. Aplūkosim galvenās no tām.

Lielražošanas ieviešana visās tautas saimniecības nozarēs. Rūpniecībā lielražošana ietilpst darba dalīšanā starp savienotajām republikām kā tās sastāvdaļa. Bez darba dalīšanas nevar izveidot lielus specializētus uzņēmumus, kā tas uzskatāmi redzams no buržuāziskās Latvijas rūpniecības attīstības piemēra. Padomju Savienībā katrā republikā darbojas rūpniecības uzņēmumi, kas specializējas kādās noteiktas produkcijas ražošanā. Izstrādājumu klāsts, ko izlaiž kādas republikas rūpniecība, ir lielā mērā atkarīgs no tās īpatsvara kopējā PSRS tautas saimniecības sistēmā, no iedzīvotāju skaita, teritorijas un dabas resursu apjoma. Zināma loma ir arī vēsturiski saņemtajam attīstības līmenim. Plānojot produkcijas izlaidi, tiek ņemtas vērā visas valsts vajadzības pēc šīs produkcijas un ražošanas optimālais apjoms vienā uzņēmumā, kas dod iespēju ražot šo produkciju ar minimālām izmaksām (ņemot vērā izmaksas, kas saistītas ar piegādi patērētājiem). Tādējādi katrā republikā koncentrējas visa kāda izstrādājuma ražošana vai arī tās ievērojama daļa. Piemēram, Latvijas PSR, kur dzīvo 0,94% no PSRS iedzīvotājiem, nodrošina visas valsts vajadzības pēc elektrovilcienu vagoniem un ir vienīgā, kas ražo dīzeļvilcienu un pasažieru mikroautobusus, dažu marķu autoelektropiederumus un hidrometeoroloģiskos aparātus, automobiļu, kombainu, motociklu un velosipēdu piedziņas ķēdes. Republika ir arī viena no galvenajām telefona aparātu un automātisko

telefona centrālu ražotājam. Te izgatavo lielu daļu valstī ražoto mazjaudas dizelu un dizelģeneratoru, mopēdu, radiouztvērēju (1985. gadā - 18,1%), elektrofonu un magnetolu, elektrisko virtuves piederumu (kafijas dzirnaviņas, mikseri u.c.), sadzīves veļas mazgājamo mašīnu (12,8%).

Darba dalīšana visspilgtāk izpaužas mašīnbūves nozarēs, jo šeit ir ļoti liels tautas saimniecības funkcionēšanai nepieciešamās produkcijas klāsts un relatīvi labas iespējas koncentrēt atsevišķu izstrādājumu izlaidi vienā vai nedaudzos uzņēmumos. Citās nozarēs šīs iespējas ir mazākas, jo tajās izstrādājumu skaits ir mazāks un to transportēšana lielā attālumā bieži vien nav ekonomiski izdevīga.

Lai gan ķīmiskā rūpniecība padomju varas gados Latvijā ir attīstījusies visstraujākajos tempos, tomēr republikas loma kopējo PSRS vajadzību apmierināšanā šajā jomā ir ievērojami mazāka nekā dažu mašīnbūves izstrādājumu ražošanā. Republikas ķīmiskā rūpniecība specializējas biokīmisko preparātu un farmaceitiskās produkcijas ražošanā. Šī grupa aptver lielu skaitu izstrādājumu, un daļu no tiem visas valsts vajadzību apjomā nodrošina mūsu republika. Latvijā ir arī specializēti uzņēmumi, kas ražo ķīmiskās šķiedras un diegus (1985. gadā - 3,6% no PSRS kopējās produkcijas), stikla šķiedru, lizīnu, dažādas ķimikālijas sadzīves vajadzībām un citus izstrādājumus.

Kokapstrādes un celulozes un papīra rūpniecības nozarē Latvijas rūpniecība specializējas finiera izgatavošanā (4,9% no PSRS kopējās produkcijas), skaidu un šķiedru plātņu un papīra ražošanā (2,8%). Turklāt republikas papīra rūpniecība ir specializējusies atsevišķu papīra veidu izlaidē un nodrošina visas valsts vajadzību apmierināšanu pēc tiem.

Specializācija vērojama arī vieglajā rūpniecībā. Republikas daļa kopējā PSRS produkcijā triko veļas (2,1%), triko apģērbu (3,7%), zeķu (4,0%), vilnas audumu (2,3%) ražošanā ievērojami pārsniedz LPSR Ipatsvaru pēc iedzīvotāju skaita.

Specializējot Latvijas rūpniecību vienotajā PSRS tautsaimniecības kompleksā, tika ņemti vērā republikas dabas un ekonomiskie apstākļi, kā arī uzkrātā pieredze noteikta veida vai pēc ražošanas tehnoloģijas līdzīgu izstrādājumu izgatavošanā. Šie apsvērumi, kā arī maza materiālietilpība bija pamatā straujai radioaparātūras un sakaru līdzekļu ražošanas attīstībai. Ar radioaparātūras izgatavošanu Latvijā līdz 1940. gadam nodarbojās VEF un vairāki nelieli uzņēmumi. Pēc kara gados šīs aparātūras izlaide tika koncentrēta divos lielos uzņēmumos - VEF un A. Popova Rīgas radiatorūpniecībā. Produkcijas ražošana strauji auga un 1974. gadā sasniedza 2681 tūkst. radiouztvērēju, 61 reizi pārsniedzot lielāko daudzumu, kāds izgatavots buržuāziskajā Latvijā (43,7 tūkst. 1939. gadā), un 122 reizes 1940. gada ražošanas apjomu (22 tūkst.). Pēc 1974. gada sakarā ar pieprasījuma samazināšanos (tirgus piesātinātības un daļēji arī izstrādājumu nepietiekamās kvalitātes dēļ) to izlaide jūtami samazinājās un 1985. gadā bija tikai 1570 tūkst. vienību. Zināmā mērā šīs izmaiņas bija saistītas ar jaunu izstrādājumu - magnetolu - ražošanas apgūšanu; to izlaide 1985. gadā sasniedza 245 tūkstošus.

Attīstot pieredzi, kāda bija telefona aparātu un telefona centrāļu izgatavošanā pēc kara gados, tika noorganizēta šo izstrādājumu masveida ražošana, plaši izmantojot jaunākos tehnikas sasniegumus. Agrāk uzkrātā pieredze bija pamatā apgājis es elektrospludžu ražošanas attīstībai. Pirms kara šīs spludzes izgatavoja rūpniecība VEF (1940. gadā - 1,5 milj.). Pēc kara gados to ražošanai uz-

oēla speciālu rūpnīcu, un spuldžu izlaide atsevišķos gados pārsniedza 100 milj. (1971. gadā - 115 milj.).

Lielākā daļa Padomju Latvijas mašīnbūves uzņēmumu izvietojas no buržuāziskās Latvijas pārmantotajās ražošanas platībās. Attīstības gaitā, lai nodrošinātu ražošanai optimālos apstākļus un radītu nepieciešamos nosacījumus jaunās tehnikas un modernās tehnoloģijas ieviešanai, tika uzcelti jauni ražošanas korpusi. Vairākus uzņēmumus uzcēla pilnīgi no jauna. Tādi ir Rīgas dīzeļu rūpnīca, Daugavpils pievadķēžu rūpnīca, Daugavpils un Rēzeknes elektroinstrumentu rūpnīca, Daugavpils ķīmiskās šķiedras rūpnīca, biķīmisko preparātu rūpnīcas Olainē un Līvānos, vairākas trikotāžas fabrikas un citi uzņēmumi, kā arī Valmieras stikla šķiedras rūpnīca.

Darba dalīšana starp republikām deva iespēju radikāli izmainīt ražošanas koncentrācijas pakāpi. Padomju Latvijā, tāpat kā pārējās savienotajās republikās, rūpniecībā nodarbināto strādnieku lielākā daļa koncentrēta lielajos uzņēmumos. Rūpniecās un fabrikās ar 1000 un vairāk strādniekiem tagad aizņemtas gandrīz divas trešdaļas visu rūpniecības strādnieku (1940. gadā - tikai 12%), un tie izgatavo gandrīz 70% rūpniecības produkcijas.

No teiktā izriet, ka viens no svarīgākajiem Latvijas PSR rūpniecības attīstības rezultātiem vienotā PSRS tautsaimniecības kompleksa ietvaros ir būtiska tās potenciāla palielināšana. Tagad Latvijas teritorijā sekmīgi darbojas lieli, specializēti, mūsdienu prasībām atbilstoši uzņēmumi, kas spējīgi ražot vissarežģītāko produkciju, kura rod noieta citās padomju republikās un ārzemēs. Tai pašā laikā republikā ražoto izstrādājumu klāsts veido tikai nēcīgu daļu no visas daudzveidīgās produkcijas, kas nepieciešama tautas saimniecības un iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai. Šeit minēsim tikai dažus produkcijas un resursu veidus, bez kuriem nav domājama mūsdienu ražošana

un civilizētas sabiedrības eksistence un ar kuriem mūs pilnīgi vai daļēji apgādā citas savienotās republikas.

Vispirms minami enerģētiskie resursi. Visus Latvijā patērētos naftas produktus, dabasgāzi un aļģenogles ievēd no citām republikām. Vietējo kurināmā resursu - kūdras un koksnes - absolūtais daudzums un īpatsvars Latvijas PSR kurināmā bilancē strauji samazinās. Arī elektroenerģijas patēriņš lielu daļu (1981.-1985. gadā - apmēram pusi) sedz tās piegādāšana no citām republikām PSRS Ziemeļrietumu apvienotās energosistēmas ietvaros.

Otrs svarīgs ražošanas faktors ir materiāli un izejvielas. Uz vietējiem izejvielu resursiem pilnīgi vai lielākoties balstās piena, gaļas, zivju rūpniecība, dažas citas pārtikas rūpniecības nozares, kokapstrādes, celulozes un papīra un būvmateriālu rūpniecība. Nozares, kas nosaka Latvijas rūpniecības seju, - mašīnbūve un ķīmiskā rūpniecība, kā arī vieglā rūpniecība - izmanto izejvielas un materiālus, ko piegādā no citām republikām. Tie ir visi krāsainie metāli, melno metālu velmējumi (Latvijā ražoti tikai dažus no plašā tērauda šķirņu un izmēru sortimenta), kabeļu rūpniecības produkcija, izejvielas plastmasu un ķīmisko šķiedru ražošanai, sintētiskais kaučuks un dažādas izejvielas ķīmiskās rūpniecības vajadzībām. Izejvielas vieglajai rūpniecībai - vilnu, kokvilnu, zīdu un daļēji arī ādas - Latvija saņem no citām republikām.

Trešais obligātais ražošanas nosacījums ir darbgaldi un citas ražošanas iekārtas, bez kurām nev domājama ražošana. Latvijā faktiski nav savas darbgaldu ražošanas, te izgatavo tikai dažus aprīkojuma veidus. Metālgriešanas darbgaldus, kā arī spiedes mūsu rūpniecības vajadzībām piegādā citas republikas, vai arī tie tiek iepirkti ārzemēs. Pie mums neražo arī iekārtas vieglajai, pārtikas, būvmateriālu, kokapstrādes un celulozes un papīra rūpniecībai.

Arī republikas lauksaimniecība lielākoties strādā ar mašīnām, kas izgatavotas citās republikās (traktori, kombaini, augenes apstrādāšanas mašīnas).

No transporta mašīnām Latvijā izgatavo jau minētos elektrovilcienu vagonus, dīzeļvilcienus, mikroautobusus, mopēdus. Galvenos transporta līdzekļus - dīzeļlokomotīves, kravas un pasažieru vagonus, kravas automobiļus, autobusus un vieglās automašīnas, upju un jūras kuģus, lidmašīnas, kā arī dzelzceļa sliedes un citu aprīkojumu, jūras navigācijas un gaisa flotes iekārtas mums piegādā pārējās republikas, vai arī tie tiek importēti (kuģi).

Līdzīga aina vērojama arī celtniecības nozarē. Torņa celtnes un autoceltnes, greiderus, ekskavatorus, betona un javas maisītājus republikā neražo.

Izstrādājumu klāsts, ko izgatavo katrā republikā, ir ļoti atšķirīgs.

Krievijas Federācija ir vislielākā savienotā republika. Tās teritorijā ir lielas kurināmo materiālu, metālu rūdu un citu derīgo izrakteņu iegulas. Te koncentrēti arī galvenie koksnes resursi. 1985. gadā šī republika nodrošināja 91% naftas, gandrīz 72% dabasgāzes un 42% dzelzsrūdas kopējās PSRS i guves. Tās īpatsvars lielkoksnēs sagatavošanā pārsniedza 90%. Lai pilnībā izprastu Krievijas Federācijas lomu kopējā PSRS tautas saimniecībā, jāatceras, ka darba apstākļi iegūstošajā rūpniecībā ir daudz sliktāki nekā vairumā apstrādājošās rūpniecības nozaru. Cilvēki, kas šeit strādā, pakļauti atmosfēras apstākļu iedarbībai (sals, karstums, nokrišņi), vai arī darba process noris pazemē, putekļainā un bieži vien mitrā vidē un saistīts ar lielu fizisku piepūli. Derīgo izrakteņu atradnes, kā arī koksnes resursi nereti atrodas tālu no apdzīvotām vietām. Nemitīgi palielinās dabas resursu apguve klimatiskajās zonās, kas nav piemērotas cilvēka normālai dzīvei. Tādēļ darbs tiek organizēts pēc t.s. sardzes me-

tores, kas rada papildu grūtības (ekonomiskas un sociālas). Uz Krievijas Federāciju kā galveno izejvielu sagādātāju Padomju Savienībā gultas minēto grūtību galvenais smagums. Iegūstošā rūpniecība samērā augsti attīstīta ir arī Kazahijā (akmeņogles, dzelzerūda, krāsaino metālu rūdas, nafta) un Ukrainā (dzelzerūda, mangāna rūda, akmeņogles).

Krievijas Federācija ir arī galvenā melno metālu veltmējumu un tērauda cauruļu ražotāja. Tā izlaiž vairāk nekā 60% no Padomju Savienībā izgatavotajiem metālgriekšanas darbgaldiem, tai skaitā apmēram 3/4 diskrētās programmvadības darbgaldū, gandrīz 2/3 kalšanas un spiešanas mašīnu, vairāk nekā 60% rūpniecisko robotu, visus valstī ražotos labības kombainus. Svarīga loma Krievijas Federācijai ir valsts nodrošināšanā ar traktoriem un lauksaimniecības mašīnām, bet it sevišķi ar transporta līdzekļiem - elektrolokomotīvēn, kravas un pasažieru vagoniem, kravas un vieglajām automašīnām, lidmašīnām, jūras un upju kuģiem.

No teiktā izriet, ka Krievijas Federācijā līdz ar iegūstošo rūpniecību ir attīstītas tās nozares, kas veido rūpniecības un visas tautas saimniecības "mugurkaulu". Šīs republikas rūpniecības produkcija lielā mērā rada pamatu visas PSRS rūpniecības un pārējo tautas saimniecības nozaru sekmīgai darbībai.

Liela loma Krievijas Federācijai ir arī dažādu materiālu ražošanā. Tā nodrošina 52% no PSRS ražotajiem minerālmēsliem, tādu pašu daļu ķīmisko šķiedru un diegu un vairāk nekā 83% papīra. Svarīga loma šai republikai ir arī tautas patēriņa preču ražošanā - piemēram, 1985. gadā tā izgatavoja 78% pulksteņu, 64% radiouztvērēju, 51% televizoru, 60% ledusskapju, 65% sadzīves veļas mazgājamo mašīnu, 56% mēbeļu no kopējā PSRS ražotā daudzuma.

Svarīga vieta PSRS tautsaimniecības kompleksā ir

Ukrainas PSR rūpniecībai. Šajā republikā dzīvo 18,3% PSRS iedzīvotāju, un tā aizņem 2,7% PSRS teritorijas. Izejvielu resursi (dzelzsrūda, akmeņogles) ir pamats melnās metalurģijas un tērauda ražošanas attīstībai. Te izgatavo gandrīz 35% no PSRS ražotajiem melno metālu velmējumiem un tērauda caurulēm. Ukrainā izgatavo metālgriešanas darbgaldus, kalšanas un spiešanas iekārtas, elektromotorus (25% no PSRS kopprodukcijas), traktorus (23,9%), kukurūzas novākšanas kombainus (100%) un citas lauksaimniecības mašīnas (25%). Te ražo arī kravas automobiļus, autobusus un vieglās automašīnas.

Plaši attīstīta Ukrainā ir dažādu patēriņa preču ražošana. Viens no specializācijas virzieniem ir televizoru ražošana. Ukrainas daļa krāsaino televizoru izlaidē sasniedz gandrīz 35%.

Baltkrievijas PSR (3,6% PSRS iedzīvotāju un 0,9% teritorijas) ieguldījums kopējā PSRS tautas saimniecībā saistīts ar tādiem svarīgiem produkcijas veidiem kā minerālmēsli (18,1%), ķīmiskās šķiedras un diegi (24,2%), metālgriešanas darbgaldi (11%), traktori (3,3%), lauksaimniecības mašīnas (12,1%), lielkravas automašīnas, skaitļošanas tehnika un citi izstrādājumi.

Teritorijas ziņā viena no lielākajām savienotajām republikām ir Kazahijas PSR. Rūpniecības specializācija saistīta ar šīs republikas dabas resursu apgušanu un izmantošanu visu republiku vajadzību apmierināšanai. Kazahija nodrošina 18% akmeņogļu, 3,8% naftas un 9,3% dzelzsrūdas no PSRS kopējās ieguves. Te iegūst arī citus derīgos izrakteņus. Ražo melno metālu velmējumus, minerālmēslus, sērskābi (6,4%), sintētiskos sveķus un plastmasas, dažus metālgriešanas, kalšanas un spiešanas darbgaldus, lauksaimniecības mašīnas un citu rūpniecības produkciju.

Aizkaukāza republikas (Gruzija, Azerbaidžāna un Ar-

mēnija) aizņem nelielu daļu (0,8%) no PSRS teritorijas. Te dzīvo 5,5% no visiem PSRS iedzīvotājiem. Aizkaukāza republiku rūpniecības specializācija saistīta ar ģeogrāfiskiem izrakstiem, klimatiskajiem apstākļiem un uzkrāto ražošanas pieredzi. Naftas atradnes Azerbaidžānā noteica šīs republikas specializāciju naftas ieguvē un naftas produktu ražošanā. Dzelzs rūdas iegūlas Gruzijā deva iespēju attīstīt melno metalurģiju un tērauda cauruļu ražošanu kā Gruzijā, tā Azerbaidžānā (5,7% no PSRS kopprodukcijas). Aizkaukāza republikās ražo elektrodzinējus (14,2%) un citus izstrādājumus tautas saimniecības un iedzīvotāju patēriņa vajadzībām. Gruzija ir galvenā tējas ražotāja Padomju Savienībā. Zināma loma šīs produkcijas izgatavošanā ir arī Azerbaidžānai.

Vidusāzijas republikas (Uzbekija, Kirgīzija, Tadžikija un Turkmēnija) aizņem samērā plašu teritoriju - gandrīz 1,3 milj. km² jeb 5,7% no PSRS kopējās teritorijas. Liela daļa šīs teritorijas ir maz piemērota dzīvei - tie ir kalni, tuksneši vai pustuksneši. Iedzīvotāju skaits Vidusāzijas republikās nemitīgi palielinās, un aug to daļa PSRS iedzīvotāju kopskaitā (1959. gadā - 6,6%, 1986. g. sākumā - 10,9%). Šo republiku rūpniecības specializāciju nosaka dabas apstākļu īpatnības. Īsti svarīga produkcija ir kokvilnas šķiedra - šīs republikas ir galvenās kokvilnas ražotājas mūsu valstī.

Moldāvijas PSR pēc teritorijas ir viena no vismazākajām savienotajām republikām. Augsnes un klimatiskie apstākļi ir labvēlīgi augļu, vīnogu un dārzeņu audzēšanai, līdz ar to galvenā rūpniecības nozare te ir pārtikas rūpniecība, kas pārstrādā (konservē) šo lauksaimniecības produkciju. Ievērojami attīstīta Moldāvijā ir arī mašīnbūve - te izgatavo elektrodzinējus, kalšanas un spiešanas iekārtas, speciālus traktorņus dārzkopības vajadzībām.

Ietuvā un Igaunijā dabas un klimatiskie apstākļi

daudz neatšķiras no mūsdienu. Izpēnams ir degakmens un fosforītu iegulas Igaunijā, kas arī nosaka republikas specializāciju šo dabas resursu ieguvē un to tālākā izmantošanā - elektroenerģijas, minerālmēslu un ķīmisko vielu ražošanā. Igaunija ir galvenā daudzkausu ekskavatoru ražotāja valsti. Te izgatavo arī elektrodzinējus un dažādu elektrotehniskās rūpniecības produkciju. Lietuvā svarīgs specializācijas virziens ir metālgriešanas darbgaldu ražošana (3,5%), kā arī vairāku citu mašīnbūves produkcijas veidu izgatavošana. Te ražo arī ledusskapjus (5,3%), televizorus (6,5%) un citu sadzīves tehniku.

PSKP XXVII kongress, nosakot PSRS ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvirzienus, paredzēja "pilnveidot sabiedriskās ražošanas teritoriālo struktūru, nodrošināt ekonomiskās un sociālās attīstības racionālu saskapošanu katrā savienotajā republikā un katrā ekonomiskajā rajonā, un abot to sadarbību vienotajā mūsu zemes tautsaimnieciskajā kompleksā.

Veikt tālākus progresīvus pārkārtojumus ražotājspēku izvietojumā, pilnīgāk ievērojot ekonomisko, sociālo un dabas apstākļu teritoriālās īpatnības, nepieciešamību tuvināt energoietilpīgās ražotnes Sibīrijas un Ziemeļkazahijas kurināmā rūpniecības un enerģētikas bāzēm."⁵

Nosakot atsevišķu republiku uzdevumus ražotājspēku attīstīšanā, ņemts vērā to sasniegtais ekonomikas attīstības līmenis un nodrošinātība ar ražošanas resursiem, pirmkārt ar enerģētiskajiem, izejvielu un darba resursiem. Ņemot vērā faktisko stāvokli dažādās Padomju Savienības zonās, PSKP XXVII kongresa lēmumos tām noteikti galvenie attīstības virzieni, proti:

⁵ PSRS ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvirzieni 1986.-1990. gadam un laika posmā līdz 2000. gadam. R., 1986, 51.-52.lpp.

"Vidusāzijas, Dienvidkazahijas un Aizkaukāza rajonos pilnīgāk izmantot darbaspēka un dabas resursus. PSRS Eiropas daļas rajonu un Urālu ekonomiku galvenokārt attīstīt uz strādājošo uzpēnumu tehniskās modernizēšanas un rekonstrukcijas pamata, samazinoties materiālās ražošanas sfērā iesaistīto darbinieku skaitam [7].

Turpināt paātrinātu ražošanas potenciāla palielināšanu un dabas resursu apgūšanu mūsu valsts austrumu rajonos."⁶

Vadoties no minētajiem vispārējiem virzieniem, noteikti arī katras republikas galvenie uzdevumi tautas saimniecības attīstībā. Minēsim tos rūpniecības jomā.

Sevišķa uzmanība tiek veltīta Krievijas Federācijas tautas saimniecības attīstībai, jo tieši te rodas lielas rezerves ražošanas efektivitātes kāpināšanai visā valstī. Krievijas Federācijai arī turpmāk būs izšķiroša loma visas mūsu valsts vajadzību apmierināšanā pēc organiskā kurināmā, melnajiem un krāsainajiem metāliem. Tarežģēts, ka arī 1990. gadā tā nodrošinās apmēram 90% no naftas ieguves PSRS. Tās īpatsvars dabasgāzes ieguvē pārsniegs 76% un akmepogļu ieguvē būs apmēram 56%. Turklāt šo enerģētisko resursu ieguves lielākā daļa jānodrošina austrumu rajonos. Lai šos resursus nogādātu PSRS Eiropas daļā, turpināsies iepriekšējās piecgadēs aizsāktā gāzes vadu un naftas vadu celtniecība.

Nolūkā samazināt izmaksas, kas saistītas ar kurināmā transportu, Sibīrijas un Tālo Austrumu rajonos izvēršīs tādas produkcijas ražošanu, kura prasa lielu elektroenerģijas un siltuma patēriņu. Sevišķi lielas prasības šī ziņā ir krāsaino metālu ieguvei, mikrobioloģiskajai rūp-

⁶ PSRS ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvirzieni 1986.-1990. gadam un laika posmam līdz 2000. gadam, 52.lpp.

niecībai, kā arī dažām ķīmiskās rūpniecības un melnās metalurģijas nozarēm. Līdz ar to attīstību palielināsies elektroenerģijas patēriņš. Tādēļ paredzēts celt lielas elektrostacijas, kas izmantos bagātīgos ogļu resursus.

Lai mazinātu nepieciešamību transportēt kurināmo no austrumu rajoniem uz PSRS Eiropas daļu, kur joprojām būs koncentrēta ražošanas fondu un iedzīvotāju galvenā daļa, tiek izvirzīts uzdevums līdz ar atomenerģijas plašu izmantošanu elektroenerģijas un siltuma ražošanā tālāk attīstīt ogļu un naftas ieguvi PSRS Eiropas daļā. Svarīga loma šo kurināmā veidu ieguvē būs Timanu—Pečoras teritoriālajam ražošanas kompleksam. Paredzēti pasākumi PSRS Eiropas daļas vecākā ogļu ieguves rajona - Dopecas baseina - resursu labākai izmantošanai, rekonstruējot tā ogļu ieguves uzņēmumus.

Naftas ieguvi bez Krievijas Federācijas nodrošinās arī citas republikas, bet to loma nebūs sevišķi liela. Jāpiebilst, ka līdz Lielajam Tēvijas karam galvenā naftas ieguvēja PSRS bija Azerbaidžānas PSR, kura 1940. gadā deva 71% no visas mūsu zemē iegūtās naftas (Krievijas Federācija - tikai 23%), bet sakarā ar naftas resursu izsīkšanu Azerbaidžānā pēckara gados tās ieguve samazinājās. Paredzēts, ka 1990. gadā Azerbaidžānā jāiegūst 14-15 milj. t naftas⁷ jeb 2,3% no PSRS kopējās ieguves. Turklāt lielu daļu no šī daudzuma dos strādnes Kaspijas jūrā. Šis piemērs vēlreiz apstiprina vienotā PSRS tautsaimniecības kompleksa nozīmi visu republiku vajadzību apmierināšanā.

PSKP XXVII kongress katrai republikai noteica tās nozares, kuru attīstībai šeit jānodod prioritāte. Piemēram, Kazahijai tādas ir kurināmā rūpniecības un enerģētikas

⁷ PSRS ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvirzieni 1986.-1990. gadam un laika posmam līdz 2000. gadam, 58.lpp.

komplekss, melnā un krāsainā metalurģija, mašīnbūve, ķīmiskā rūpniecība un naftas ķīmijas rūpniecība. Baltkrievijai - darbģaldu būve, aparātu būve, radiotehniskā, elektrotehniskā un elektroniskā rūpniecība, lopkopības un lopbarības ražošanas mašīnu būve. Latvijai - elektrotehniskā, elektroniskā, ķīmiskā un sakaru līdzekļu rūpniecība, augstas kvalitātes patēriņa preču ražošana.

Līdz ar rūpniecību vienotā tautsaimniecības kompleksa ietvaros lielražošana nostiprinājās arī pārējās ražošanas nozarēs. Lauksaimniecības sociālistiskās rekonstrukcijas rezultātā Latvijā kādreizējo vairāk nekā 200 tūkst. zemnieku saimniecību vietā izveidojās lauksaimnieciskās ražošanas lieluzņēmumi - kolhozi un padomju saimniecības. Attīstības gaitā saimniecības tika apvienotas un pārveidotas. 1985. gadā Latvijā bija 320 kolhozi un 248 padomju saimniecības. To apmērus raksturo šādi skaitļi: katrs kolhozs vidēji apsaimniekoja 3,9 tūkst. ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes, katra padomju saimniecība - 4,3 tūkst. ha. Sējumu platība tajos bija attiecīgi 2,6 tūkst. un 2,9 tūkst. ha, liellopu skaits - apmēram 2,1 tūkst. (slaucamo govju skaits - 700 un 750), cūku skaits - 2,5 tūkst. un vairāk nekā 2,9 tūkst. Uzņēmuma lielumu raksturo arī tajā nodarbināto cilvēku skaits. Kolhozos vidējais sabiedriskajā ražošanā nodarbināto kolhoznieku skaits sasniedza gandrīz 400, bet strādnieku un kalpotāju skaits padomju saimniecībās - 450.

PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumi par lauksaimniecības vadīšanas un tās saimnieciskā mehānisma pilnveidošanu paver plašas iespējas kolhozu un padomju saimniecību rīcībā esošo resursu izmantošanas uzlabošanai. Līdz ar materiālās ieinteresētības un atbildības palielināšanu tālāku attīstību gūst lauksaimniecības uzņēmumu specializācija un ražošanas kooperācija. Rajona apvienību ietvaros atsevišķas saimniecības specializējas

notektu produkcijas veidu ražošanā. Ir noorganizētas saimniecības augstražīgu šķirņu sēklas materiāla ataudzēšanai un tā sagatavošanai izsējai citu saimniecību vajadzībām.

Lauksaimniecības uzņēmumu specializācija dod iespēju labāk izmantot atsevišķu saimniecību augsnes apstākļus un speciālo tehniku, nodrošināt tās ar speciālistu kadriem un operatīvāk ieviest ražošanā jaunākos zinātnes sasniegumus.

Vienotā tautsaimniecības kompleksa ietvaros paveras plašas iespējas izmantot dažādu valsts reģionu agroklīmatisko apstākļu atšķirības, lai nodrošinātu visas PSRS vajadzības pēc lauksaimniecības produkcijas ar vismazākajiem izdevumiem. Nav nepieciešams pierādīt, ka dažādu lauksaimniecības kultūru audzēšana, neskatoties uz selekcionāru panākumiem, ir cieši saistīta ar klīmatiskajām zonām - atšķirīgas ir to prasības attiecībā uz Saules radiācijas intensitāti un ilgumu, ūdens patēriņu, augsnes sastāvu u.c. Šo prasību dēļ mūsu mērenajā joslā nav iespējams gūt ekonomiski pieņemamus rezultātus daudz siltummilošu kultūru audzēšanā, kā, piemēram, saulgriezes, kukurūza, lucerna, vīnogas, nemaz jau nerunājot par tādām kultūrām kā kokvilna, tējas krūmi, citrusaugi, mēndeles, dažādi garšaugi. Arī tādām kultūrām, kuras var audzēt plašā zonā, ražība un pašizmaksa lielā mērā ir atkarīga no agroklīmatisks zonas. Piemēram, graudu pašizmaksa Latvijā ir apmēram 2 reizes lielāka nekā Moldāvijā, Ukrainā un Kazahijā. Arī cukurbiešu pašizmaksa mūsu republikas kolhozos un padomju saimniecībās 1,5-2 reizes pārsniedz attiecīgos rādītājus Moldāvijā un Ukrainā. Visu PSRS nāciju un tautību interesēs ir maksimāli izmantot dabas apstākļu īpatnības, lai nodrošinātu lauksaimniecības produkcijas ražošanu ar vismazākajām izmaksām. Tādēļ, piemēram, tehnisko cukurbiešu audzēšanu maksimāli attīsta

vispirms tajās republikās, kur tās var iegūt ar vismazākajām izmaksām. Ukrainas Ipatsvars PSRS pēc aranzemes platības ir 15,1%, bet 1985. gadā tā nodrošināja 53,6% cukurbiešu kopējās ieguves, Moldāvijas Ipatsvars - 0,8%, tās daļa cukurbiešu ieguvē - 2,9%, turpretī Latvijas Ipatsvars pēc aranzemes platības (0,75%) ir ievērojami lielāks nekā pēc cukurbiešu kopražas (0,4%).

Latvijas PSR, tāpat kā citās republikās, iedzīvotāju uzturā ievērojama vieta ir saulgriežu eļļai. Saugriežu sēklu galveno daļu 1985. gadā ražoja Krievijas Federācija (49,7%), Ukraina (44,0%) un Moldāvija (4,7%).

Vienotā tautsaimniecības kompleksa ietvaros veikti pasākumi, lai katra republika maksimāli izmantotu savas iespējas tādu kultūru audzēšanā, kuras nepieciešamas visu republiku vajadzību apmierināšanai, samazinot to kultūru ražošanu, kuras var audzēt citās republikās. Raksturīgs piemērs ir Vidusāzijas republiku un Azerbaidžānas un Kazahijas atsevišķu rajonu specializācija kokvilnas audzēšanā. Kokvilna te ir dominējošā kultūra. Augu seka un ūdens resursu izlietojums tiek plānots, vadoties no uzturuma nodrošināt maksimāli iespējamu kokvilnas ieguvu. Tāda pieeja ļāva strauji palielināt šīs vērtīgās kultūras ieguvu - laika posmā no 1940. līdz 1985. gadam kokvilnas kopražs augusi gandrīz 4 reizes. Pirms Oktobra revolūcijas daļu nepieciešamās kokvilnas importēja, bet tagad PSRS zināmu daudzumu kokvilnas šķiedras eksportē.

Aizkaukāza republikas, Moldāvija, Ukrainas un Krievijas Federācijas dienvidu rajoni un daļēji arī Vidusāzijas republikas ir galvenās vīnogu un augļu, kā arī dārzeņu ražotājas Padomju Savienībā. Tējas lapu galveno daļu ražo Gruzijas PSR (1981.-1984. gadā - 93,8%). Bez tām šo produkciju ražo vēl Azerbaidžānā (4,9%) un Krievijas Federācijas dienvidu daļā.

Latvijas agroklimatiskie apstākļi ir relatīvi labvē-

līgi lopbarības, it sevišķi sulīgās lopbarības, ražošanai. Tas ir pamats piena lopkopības attīstībai. Latvijā, tāpat kā pārējās Baltijas republikās, piena ieguves pašizmaksa ir zemāka nekā vidēji PSRS. Arī liellopu gaļas ražošana te izmaksā mazāk. Tādēļ šo republiku lauksaimniecības specializācijas galvenais virziens ir piena lopkopība. Baltijas republikās, kur dzīvo 2,8% PSRS iedzīvotāju, ražo 6,2% no PSRS iegūtā piena un 6,1% gaļas. Te gan jāpiezīmē, ka piena ieguves pašizmaksa Latvijas PSR kolhozos ir augstāka nekā Igaunijā un Lietuvā. Arī gaļas ražošanas pašizmaksā mūsu republika vēl atpaliek no Igaunijas, kas norāda uz iespējām tālāk celt ražošanas efektivitāti. Republikā jārealizē tādi pasākumi, kas nodrošinātu zemes agroklimatiskā un mājlopu bioloģiskā potenciāla pilnīgu izmantošanu.

Vienotā PSRS tautsaimniecības kompleksa ietvaros veiktās specializācijas rezultātā Latvijas PSR kolhozos un padomju saimniecībās (izņemot dažas saimniecības) praktiski izbeigta vilnas ražošana. Vilnas ieguves pašizmaksa mūsu republikā ievērojami (1,5 reizes) pārsniedz vidējo pašizmaksu PSRS un 2,3 reizes - viszemāko pašizmaksu (Turkmēnijas PSR). Vilnas ieguves galveno daļu nodrošina Krievijas Federācija (1981.-1984. gadā - 48,3%), Kazahijas PSR (22,9%), Vidusāzijas (17,0%) un Aizkaukāza (4,7%) republikas.

Darba dalīšana starp savienotajām republikām deva iespēju nodrošināt mūsu zemes vajadzības pēc lauksaimniecības produkcijas galvenajiem veidiem ar relatīvi mazām izmaksām. Šinī jomā tomēr vēl ir lielas neizmantotas rezerves. Līdz ar ražošanas efektivitātes kāpināšanu ikvienā saimniecībā ievērojama loma mūsu valsts vajadzību apmierināšanā pēc lauksaimniecības produkcijas joprojām būs darba dalīšanas padziļināšanai starp savienotajām republikām un to ietvaros starp atsevišķām agroklimatiskajām

zonām. Tas dos iespēju sasniegt nepieciešamos produkcijas ražošanas apjomus un nodrošināt šīm vajadzībām izdalāmo līdzekļu racionālu izlietošanu.

PSKP XXVII kongress, nospraužot PSRS ekonomiskās un sociālās attīstības pamatvirzienus 1986.-1990. gadam un laika posmam līdz 2000. gadam, paredzēja saglabāt un tālāk attīstīt darba dalīšanu starp savienotajām republikām lauksaimniecības produkcijas ražošanā. Labību, kā zināms, audzē visās republikās. Kongresa materiālos noteikts uzdevums 1990. gadā 9/10 labības kopprodukcijas iegūt tajās republikās, kur to var sasniegt ar vismazākajiem izdevumiem, proti, Krievijas Federācijā (56%), Ukrainas PSR (21%) un Kazahijas PSR (12%). Šo republiku īpatsvars iedzīvotāju skaita ziņā 1985. gadā bija attiecīgi 51,7%, 18,3% un 5,7%. Nosauktās republikas daļu ražotās labības piegādās republikām, kas specializējas citu kultūru audzēšanā, kā arī lopkopības produktu ražošanā. Pie pēdējām pieder arī Latvijas PSR, kas ik gadus saņem labību no kopējiem PSRS fondiem.

Cukurbiešu pašizmaksa viszemākā ir Moldāvijas PSR un Ukrainas PSR. PSKP XXVII kongresa lēmumos paredzēts, ka no cukurbiešu kopējā ražošanas pieauguma 1986.-1990. gadā (vairāk nekā 11 milj. t) galvenā daļa (9-11 milj. t) jānodrošina tieši Ukrainai. Dažām republikām noteikti uzdevumi sēklas materiāla ražošanā un piegādē Vissavienības fondem. Tā, piemēram, Moldāvijas PSR nodrošinās 70 tūkst. t kukurūzas hibrīdu sēklu un 10 tūkst. t saulgriežu sēklu realizāciju, Kirgīzijas PSR savukārt piegādās Vissavienības fondem 15 tūkst. t cukurbiešu un 6,5-7 tūkst. t lucernas sēklu.

Kongresa apstiprinātajos pamatvirzienos katrai republikai noteikti uzdevumi tās produkcijas ražošanā, kura tai jāpiegādā citu republiku vajadzību apmierināšanai. Blakus jau minētajiem produkcijas veidiem atzīmēsim saul-

griežu audzēšanu, kurā specializējas atsevišķi Krievijas Federācijas un Ukrainas apgabali; kartupeļus audzē Krievijas Federācijā, Baltkrievijā, Lietuvā un Latvijā, dārzeņus - Krievijas Federācijā, Ukrainā, Moldāvijā, Azerbaidžānā, Turkmēnijā un Armēnijā, augļus un ogas - Ukrainā, Moldāvijā, Gruzijā utt. Kokvilnas šķiedru, tāpat kā līdz šim, ražos Vidusāzijas republikas un daļa Azerbaidžānas un Kazahijas rajonu, bet vilnas galvenās ražotājas bez Krievijas Federācijas būs Kazahija, Kirgizija un Turkmēnija.

Lielražošanas ieviešana nav pašmērķis, bet gan pamatnosacījums modernās tehnikas un tehnoloģijas izmantošanai. Ar lielražošanu mūsdienās nav jāsaprot liels nodarbināto strādnieku skaits, bet tādi ražotās produkcijas apjomi, kas dod iespēju ekonomiski efektīvi izmantot moderno tehniku un tehnoloģiju un sasniegt augstu darba ražīgumu. Specializācija un darba dalīšana paver iespēju koncentrēt noteiktu detaļu un mezglu masveidīgu ražošanu uzņēmumos ar samērā nelielu strādājošo skaitu.

Ražošanas koncentrācija un specializācija nodrošina nepieciešamo pamatu darba procesu plašai mehanizācijai un automatizācijai. Laika posmā no 1971. līdz 1985. gadam republikas rūpniecībā mehanizēto plūsmas līniju skaits no 1699 palielinājās līdz 2622. Tas nozīmē, ka vidēji katru gadu ierindā stājās 67 mehanizētās plūsmas līnijas. Automātisko līniju skaits minētajā laika posmā no 266 palielinājās līdz 504. Kompleksi mehanizēto un automatizēto ražošanas iecirkņu un cehu skaits 1985. gadā sasniedza 1446 (1971. gadā - 919). Arvien plašāk rūpniecās izmanto diskrētās programmvadības darbģaldus, kuru skaits 1985.g. vidū bija 2039 vienības, kā arī rūpnieciskos robotus un citus augstraģīgus mehānismus.

Lielražošar s apstākļos cilvēka fizisko spēku arvien vairāk aizstāj maģinas. Tas savukārt palielina enerģētis-

ko resursu izlietojumu. Rūpniecībā strādājošo energoapgādatība 1970.-1985. gadā palielinājusies par 72% un elektroapgādatība - par 58%.

Strauji mainās lauksaimniecības tehniskās apgādātības līmenis. Piecpadsmit gados (1970-1985) Latvijas lauksaimniecības enerģētiskās jaudas palielinājušās 2,6 reizes un sasniegušas 10 839 tūkst. zirgspēku (aptuveni 8 GW). 1985. gadā dažādu energoavotu kopēja jauda uz 100 ha sējumu platības bija 688 zirgspēki, uz vienu lauksaimniecībā nodarbināto - 50,7 zirgspēki, t.i., kāpums salīdzinājumā ar 1970. gadu ir attiecīgi 2,3 un 2,9 reizes. Lielražošana radījusi labvēlīgus apstākļus lauksaimniecības elektrifikācijai. Elektroenerģija ir neatņemams ražošanas mehanizācijas un sadzīves apstākļu uzlabošanas faktors. Tās patēriņš 1970.-1985. gadā palielinājies 3,6 reizes, bet salīdzinājumā ar 1939. gadu - vairāk nekā 2000 reižu. Galvenie darba procesi lauksaimniecībā tagad ir mehanizēti.

Viens no vissvarīgākajiem ražošanas mehanizācijas un automatizācijas rezultātiem ir darba ražīgums strauja celšanās. Sabiedriskā darba ražīgums Latvijas PSR 1940.-1985. gadā palielinājies 11,8 reizes. Turklāt raksturīgi, ka visstraujāk tas augs pirmajās pēckara piecgadēs, t.i., laikā, kad Latvijā norisa sociālistiskās ekonomikas izveidošana un lielražošanas nostiprināšanās visās tautas saimniecības nozarēs. 1940.-1960. gadā sabiedriskā darba ražīgums palielinājās 3,4 reizes. Šis kāpums tika sasniegts praktiski 15 gados, t.i., pēc kara beigām. Nākošajos 15 gados (1960-1975) sabiedriskā darba ražīgums pieauga 2,5 reizes un pēdējos 10 gados (1975-1985) - 1,4 reizes.

Līdzīga aina vērojama rūpniecībā, kur darba ražīgums 1940.-1985. gadā cēlies 14,5 reizes un iepriekāminētajos periodos attiecīgi 4,5, 2,3 un 1,4 reizes.

Lauksaimniecībā darba ražīgums visā aplūkojamā laika posmā paaugstinājies 4,6 reizes. Tas deva iespēju ievērojami samazināt darbaspēka deficītu šajā tautas saimniecības nozarē.

Nozīmīgs lielražošanas un ar to saistītās darba procesu mehanizācijas rezultāts ir apstākļu radišana pašā ražotāja izaugsmei. Lielražošana rada nosacījumus un nepieciešamību nemitīgi celt strādājošo kvalifikāciju, paaugstināt vispārējo izglītības un kultūras līmeni. To iedzīvotāju skaits, kuriem ir vismaz nepabeigta vidējā izglītība, 1959.-1984. gadā palielinājies 2 reizes. No katrēm 1000 tautas saimniecībā nodarbinātajiem iedzīvotājiem vismaz nepilna vidējā izglītība 1959. gadā bija 502, bet 1985. gadā - 855 cilvēkiem.

Būtisks ražošanas industrializācijas rezultāts ir iedzīvotāju nodarbinātības struktūras radikāla izmaiņa. Strādāji palielinājies industriālo nozaru - tātad tādu nozaru, kas prasa kvalificētu darbaspēku, - īpatsvars. Buržuāziskajā Latvijā rūpniecībā un celtniecībā nodarbināto skaits bija 17% no visiem strādājošajiem, 1985. gadā - 41%, bet lauksaimniecībā un mežsaimniecībā strādājošo daļa no 65% samazinājusies līdz 16%, turklāt arī šajās nozarēs liela daļa strādājošo ir speciālisti ar augstāko un vidējo izglītību un lauksaimniecības mehanizatori. Par tautas saimniecībā nodarbināto kvalitatīvā sastāva izmaiņu liecina arī tas, ka veselības aizsardzības, izglītības, kultūras, mākslas un zinātnes darbinieku īpatsvars no 3% 1935. gadā palielinājies līdz 16% 1985. gadā.

Zinātnes uzplaukums Latvijā ir republikas tautas saimniecības industrializācijas un lauksaimniecības socialistiskās rekonstrukcijas tiešs rezultāts. Uz modernu tehniku balstītās lielražošanas ieviešana radīja nepieciešamību izvērst zinātniskos pētījumus kā tehniskā progresa pamatu. No otras puses, darba ražīguma celšanās ra-

dija vajadzīgos resursus zinātnes attīstībai. 1940. gada zinātnisko darbinieku skaits uz 10 000 iedzīvotājiem bija mazāks par 6, bet 1985. gadā - jau vairāk nekā 50. Sistemātiski palielinās finansiālie un materiālie resursi, ko velsts un saimnieciskās organizācijas piešķir zinātnisko pētījumu nodrošināšanai. Jau sen pagājuši laiki, kad zinātniskos atklājumus izdarīja zinātnieki vienpatņi. Mūsdienās, lai sekmīgi risinātu zinātniskās problēmas, nepieciešams šajā darbā iesaistīt lielus kolektīvus, izmantot sarežģītu un līdz ar to arī dārgu aparāturu, balstīties uz vispusīgu informāciju par sasniegumiem pētāmajā un saskarīgajās zinātnes nozarēs.

Problēmu, kuras nepieciešams pētīt, lai nodrošinātu tautas saimniecības sekmīgu attīstību, ir daudz, un to skaits turpina augt. Tajā pašā laikā, lai sasniegtu labus darba rezultātus, zinātniskās iestādes un to ietvaros strādājošos kolektīvus nepieciešams specializēt noteiktu problēmu izpētē. Prakse rāda, ka problēmu, ko var sekmīgi pētīt republikas zinātnē, ir mazāk nekā problēmu, kuru risinājumu prasa efektīva republikas tautas saimniecības attīstība. Izeju no šī stāvokļa rod, katras republikas zinātnē specializējoties noteiktu problēmu risināšanā un tās pētījumu rezultātus izmantojot visā valstī. Arī Latvijas zinātnieki vairākās jomās (organiskā sintēze, tehniskā mikrobioloģija, polimēru mehānika, magnētiskā hidrodinamika u.c.) ir iekarojuši vadošās pozīcijas Padomju Savienībā.

Sociālisma apstākļos tautas saimniecības internacionalizācija, nodrošinot visas valsts ekonomiskās varenības kāpumu, rada nepieciešamos materiālos resursus tautas labklājības un kultūras līmeņa sistemātiskai paaugstināšanai. Zināmu priekšstatu par iespējām tautas labklājības celšanā sriedz nacionālā ienākuma apjoma pieaugums. Latvijas PSR nacionālais ienākums uz 1 iedzīvotāju 1985. ga-

dā bija 9,1 reizi lielāks nekā 1940. gadā. Veirāk nekā 3/4 no republikā ražotā nacionālā ienākuma izlieto iedzīvotāju patēriņa vajadzībām, pārējo - pamatfondu paplašināšanai republikā un arī citās republikās, kur notiek intensīva dabas resursu apguve.

Nacionālā ienākuma pieaugums pavēra iespēju palielināt tautas saimniecībā nodarbināto darba samaksu un sabiedriskos patēriņa fondus. Strādnieku un kalpotāju vidējā mēneša darba alga 1940. gadā bija 31,4 rubļi, 1970. gadā - 122,6 rubļi un 1985. gadā - 195 rubļi. Tātad kāpums salīdzinājumā ar 1940. gadu ir 6,2 reizes un salīdzinājumā ar 1970. gadu - 1,6 reizes. Kolhozieku vidējā mēneša darba samaksa par darbu sabiedriskajā saimniecībā no 31,7 rubļiem 1960. gadā pieaugusi līdz 91,3 rubļiem 1970. gadā un 212,7 rubļiem 1985. gadā, 6,7 reizes pārsniedzot 1960. gada un 2,3 reizes 1970. gada līmeni.

Strauji aug sabiedriskie patēriņa fondi. Uz 1 iedzīvotāju pēdējos 15 gados (1970-1985) tie palielinājušies 2 reizes. Tas nodrošina visiem iedzīvotājiem iespēju saņemt bezmaksas izglītību un bezmaksas medicīnisko palīdzību, samazina tos izdevumus, kas saistīti ar jaunās paaudzes audzināšanu un dzīvokļu uzturēšanu, jo no sabiedriskajiem patēriņa fondiem tiek segti 80% bērnu ārstu un mazbērnu novietņu uzturēšanas izmaksu un 3/4 dzīvokļu un komunālās saimniecības uzturēšanas izmaksu. Gandrīz 40% sabiedrisko patēriņa fondu izlieto pensiju un pabalstu izmaksām. Pensijām izlietotās summas 1970.-1985. gadā palielinājušās apmēram 2,7 reizes. Tēgad Latvijā visi darba nespējīgie un vecie cilvēki (1985. gadā - 590 tūkst. cilvē.) saņem pensijas. Salīdzinājumam atzīmēsim, ka buržuāziskajā Latvijā veco un darba nespējīgo cilvēku uzturēšana bija darbaspējīgo ģimenes locekļu pienākums. Pensijas saņēma tikai neliela darbinieku kategorija - 1939. gadā tādu cilvēku bija 43 tūkstoši.

Aplūkojamā laika posmā, it sevišķi 10. un 11. piec-gadē, notika arī dažu patēriņa precu cenu palielināšana. Tā rezultātā valsts mazumtirdzniecības cenu indekss 1985. gadā salīdzinājumā ar 1970. gadu pārtikas precēm bija 114% un nepārtikas precēm 109%. Tika koriģēti arī daži pakalpojumu tarifi. Tas nedaudz iespaidoja reālo ienākumu sadalījumu starp algu un sabiedriskajiem patēriņa fon-
diem. Reālie ienākumi uz 1 iedzīvotāju Latvijas PSR 1970.-1985. gadā palielinājušies apmēram 1,5 reizes. Pē-
dējos gados notikusi strauja kolhoznieku reālo ienākumu
augšana, un 1984. gadā to reālie ienākumi uz 1 ģimenes
locekli par 49% pārsniedza strādnieku un kalpotāju attie-
cīgos ienākumus.

Nodrošinātība ar dzīvokļiem un citiem sociālās sfē-
ras objektiem ir svarīgs tautas labklājības celšanas fak-
tors. Pēc kara periodā (1946-1985) Latvijā uzceltas (ie-
skaitot karā izpostītā dzīvokļu fonda atjaunošanu) dzīvo-
jamās mājas ar kopējo derīgo platību 29 936 tūkst. m²,
kas 2,5 reizes pārsniedz visu dzīvokļu platību Latvijas
pilsētās 1939. gadā. Turklāt dzīvokļu celtniecību arvien
vairāk finansē no valsts un dzīvokļu kooperatīvu līdzek-
ļiem - 1956.-1960. gadā šādu dzīvokļu daļa visā uzcelto
dzīvokļu platībā bija 65%, bet 1981.-1985. gadā - 76%.
1971.-1985. g. ik gadus uzcēla vidēji 20 tūkst. jaunu
dzīvokļu un dzīvokļa apstākļus uzlaboja 1,4 miljoni ie-
dzīvotāju.

Līdz ar dzīvokļu celtniecību daudz darīts arī citu
sociālās sfēras nozaru attīstībā. 1956.-1985. gadā uzcel-
ta 431 skola 272,4 tūkstošiem skolēnu, pirmsskolas bērnu
iestādes ar 121,9 tūkstošiem vietu un slimnīcas ar vairāk
nekā 14 tūkstošiem vietu.

Lai gan sociālās sfēras attīstībā sasniegti ievēroja-
mi rezultāti, tomēr tās līmenis vēl neatbilst strauji au-
gošajam vajadzībam. Padomju Savienības Komunistiskās par-

tijas Programmā izvirzīta uzdevums "... pacelt padomju cilvēku labklājību kvalitatīvi jaunā pakāpē, nodrošināt tādu materiālo un kultūras labumu patēriņa līmeni un struktūru, kas visvairāk atbilst mērķim izveidot harmoniski attīstītu, garīgi bagātu personību, radīt nepieciešamos apstākļus padomju cilvēku spēju un talantu pilnīgai atraisīšanai sabiedrības interesēs"⁸.

PSKP XXVII kongresa lēmumos noteikti konkrēti uzdevumi atsevišķās sociālās sfēras jomās. Šo uzdevumu realizācija paredz kongresā noteikto ražotājspēku attīstības un it sevišķi ražošanas efektivitātes celšanas rādītāju sasniegšanu un lielā mērā ir no tās atkarīga. Viens no ietekmīgiem faktoriem ražošanas efektivitātes palielināšanā ir ražotājspēku izvietojuma pilnveidošana, kam, kā teikts partijas Programmā, "... jānodrošina sabiedriskā darba taupīšana un katra reģiona kompleksa un augsti efektīva attīstība"⁹.

⁸ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Jaunā redakcija. R., 1986, 30., 31.lpp.

⁹ Turpat, 25.lpp.

Ē. Rozenbaums

LATVIJAS PSR EKONOMISKĀ UN
ZINĀTNISKI TEHNISKĀ SĀDARBĪBA AR CITĀM
SAVIENOTAJĀM REPUBLIKĀM (1961-1970)

Padomju republiku sadarbība ekonomikas, politikas un kultūras jomā ir viens no vissvarīgākajiem sociālistiskās sabiedrības funkcionēšanas elementiem. Ekonomiskā un zinātniski tehniskā sadarbība neapšaubāmi ir vienas sadarbības procesa pamatā. Jau pirmajos padomju varas gados V. I. Ļeņins uzsvēra nepieciešamību izveidot visu padomju republiku kopīgu tautas saimniecības sistēmu. "Tāšu pirmuzmetumā par nacionālo un koloniālo jautājumu" Komunistiskās Internacionāles II kongresam viņš izvirzīja vajadzību "radīt vienotu, visu nāciju proletariāta pēc kopēja plāna regulējamu pasaules saimniecību kā veselu vienību, kāda tendence pilnīgi skaidri izpaudusies jau kapitālistiskā laikā un kas bez vārda runas tālāk attīstāma un pilnīgi izveidojama sociālistiskā laikā"¹.

Tādas "pasaules saimniecības" samazināts variants tapa Padomju Savienībā. Tika radīta stabila ekonomisko sakaru un sadarbības, kooperācijas un integrācijas sistēma - vienotais tautsaimnieciskais komplekss. "Republiku ražošanas kooperācijas sadarbības un savstarpējās palīdzības attīstība ir mūsu daudz nacionālās valsts un katras republikas augstākajās interesēs," teikts PSKP CK politiskajā referātā partijas XXVII kongresam.²

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 31. sēj., 121. lpp.

² Gorbačovs M. PSKP Centrālās Komitejas politiskais referāts Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXVII kongresam 1986. gada 25. februārī. R., 1986, 49. lpp.

Pēc tam kad Latvija 1940. gada vasarā iekļāvās Padomju Savienības sastāvā, republikas ekonomika pakāpeniski kļuva par stabilu PSRS vienotā tautsaimnieciskā kompleksa sastāvdaļu.

Laika periods no 1961. līdz 1970. gadam nav izvēlēts nejauši. PSKP Programmā, ko 1961. gadā apstiprināja partijas XXII kongress, tika izvirzīti plaši sociālistiskās iekārtes pilnveidošanas uzdevumi, tādi kā "pilnīgi elektrificēt mūsu zemi un uz šā pamata pilnveidot sabiedriskās ražošanas tehniku, tehnoloģiju un organizāciju visās tautas saimniecības nozarēs; kompleksi mehanizēt ražošanas procesus, aizvien pilnīgāk tos automatizēt; plaši izmantot ķīmiju tautas saimniecībā; maksimāli attīstīt jaunas ekonomiski efektīvas ražošanas nozares, jaunus enerģijas un materiālu veidus; vispusīgi un racionāli izmantot dabas, materiālos un darba resursus; organiski apvienot zinātņi ar ražošanu un panākt straujus zinātnes un tehnikas progresā tempus; augstu celt darbaļaužu kultūras un tehnisko zināšanu līmeni"³. Nākamos desmit gadus PSRS sociālekonomiskajā attīstībā tiešām var raksturot kā straujas augšupejas periodu. Saražotais nacionālais ienākums pieauga 2 reizes, rūpniecības produkcija - gandrīz 2,28 reizes, lauksaimniecības produkcija - 1,36 reizes.⁴ Šajā laikā strauji attīstījās arī Latvijas PSR ekonomika. Nacionālais ienākums 1970. gadā salīdzinājumā ar 1960. gadu bija pieaudzis par 104%, rūpniecības produkcija - par 27%, iedzīvotāju reālie ienākumi (uz 1 iedzīvotāju) - par 62%.⁵ Šos sasniegumus lielā mērā veicināja arī savie-

³ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. R., 1977, 84.lpp.

⁴ Aprēķināts pēc: СССР в цифрах в 1970 году. Краткий стат. сб. М., 1971, с.33.

⁵ Народное хозяйство Латвийской ССР в 1970 году. Стат. сб. Рига, 1972, с. 34-35.

noto republiku ekonomiskās un zinātniski tehniskās sadarbības tīklā attīstība. 70. gadu sākumā ekonomiskās attīstības tempi dažādu iemeslu dēļ palēninājās. Jautājums par Latvijas PSR ekonomisko un zinātniski tehnisko sadarbību ar citām savienotajām republikām šajā laikā posmā ir aplūkots daudzās republikas ekonomistu, ģeogrāfu un vēsturnieku darbos, tomēr apkopojošu pētījumu par to nav.⁶

1961.-1970. gada Latvijas PSR deva vīrsai nozīmīgu ieguldījumu atsevišķu produkcijas veidu ražošanā visās Padomju Savienības mērogā, neraugoties uz nelielo teritorijas un iedzīvotāju skaita īpatsvaru (1.tab.).

Padziļināta republikas specializācija, kā arī ražošanai nepieciešamo dabas bagātību trūkums noteica vajadzību pēc ciešas ekonomiskās sadarbības ar citām savienotajām republikām. Latvijas PSR transporta un sakaru maģistrāles bija kļuvušas par nozīmīgu Vissavienības transporta un sakaru sistēmas sastāvdaļu. Rīgas, Liepējas un Ventspils ostas nodrošināja 30% no visa Baltijas baseina kravas apgrozības.⁷ Apskatāmajā laika posmā vēl dziļāka kļuva savienoto republiku savstarpējā integrācija un kooperācija. Tika radīta Ziemeļrietumu vienotā enerģētiskā sistēma, kuras sastāvā no 1961.g. oktobra ietilpa Letvi-

⁶ Sk.: Розенбаум Э. Об исследовании экономического, научно-технического и культурного сотрудничества Латвийской ССР с братскими советскими республиками в условиях развитого социализма. - В кн.: Проблемы истории Латвийской ССР. Вып.2. Тез. докл. науч. конф. молодых ученых-историков, посвященной 40-летию победы советского народа в Великой Отечественной войне и 45-й годовшине восстановления советской власти в Латвии. Рига, 1985, с. 38-41.

⁷ Rubenis V. Brāļu saimē. - Padomju Latvijas Komunistis, 1970, Nr.6, 5.lpp.

I. tabula

Latvijas PSR Ipatsvars PSRS tautas saimniecībā
atsevišķu produkcijas veidu ražošanā (%)^{*}

Rādītāji	1960. g.	1969. g.
Teritorija	0,3	0,3
Iedzīvotāji	1,0	1,0
Maģistrālie pasažieru vagoni	22	29
Tramvaja vagoni	20	22
Telefona aparāti	46	48
Saldēšanas iekārtas	16	17
Raģlīdztērēji un radiolas	13	23
Veļas mazgājamās mašīnas	20	12
Motovelosipēdi un mopēdi	48	48
Zivju nozveja un jūras dzīvnieku ieguve	4,0	5,8

^{*} Tabula sastādīta pēc: Народное хозяйство Латвийской ССР в 1970 году, с. 38-41.

jas, Lietuvas, Igaunijas, kā arī Ļeņingradas un Kaļiņingradas apgabala energosistēmas.⁸ Lietuvas, Latvijas un Igaunijas dzelzceļa maģistrāles tika apvienotas Baltijas dzelzceļa sistēmā.⁹ 1961. gada Padomju Savienībā tika izveidotas koordinācijas un plānošanas padomes. Šādu padomi izveidoja arī Rietumu ekonomiskajā rajonā (Lietuva, Latvija, Igaunija un Kaļiņingradas apgabals). Tās uzdevums bija rūpniecības, celtniecības, specializācijas un koope-

⁸ Abolipā J. Vienotā PSRS Ziemeļrietumu enerģētikas sistēma. - Padomju Latvijas Komunisti, 1963, Nr.9, 40.lpp.

⁹ Cīpa, 1963, 26.febr.

rācījas, starpnozaru un starprajonu sakaru galveno problēmu izpēte un koordinācija.¹⁰ No 60. gadu vidus, kad Padomju Savienībā sākās pāreja uz tautas saimniecības vadīšanas nozaru principu, starprepublikāniskā sadarbība kļuva vēl ciešāka.

Padziļinoties starprepublikāniskajai sadarbībai, Latvijas PSR tautas saimniecības atkarība no citās savienotajās republikās saražotās produkcijas ievaduma stipri pieauga (2.tab.).

2. tabula
Ievaduma loma Latvijas PSR tautas saimniecībā (%)¹⁰

Nozares	Ievaduma īpatsvars republikas patēriņā			
	1961.g.	1966.g.	1972.g.	
	1	2	3	4
Materiālā ražošana kopumā, tai skaitā	23,0	28,4	32,4	
Rūpniecība kopumā	29,9	37,2	42	
melnā un krāsainā metalurģija	86,2	90,2	90	
kurināmā rūpniecība	74,6	86,7	90	
elektroenerģija un siltumenerģija	8,0	56,0	57	
mašīnbūve un metālapstrāde	46,4	51,7	62	
ķīmiskā rūpniecība	82,9	77,6	82	

¹⁰ Sitčihins V. Ciešāk apvienot Baltijas republiku pūles. - Padomju Latvijas Komunistis, 1963, Nr.4, 36.lpp.

2. tabulas turpinājums

1	2	3	4
mežrūpniecība, kokapatrādes, celulozes un papīra rūpniecība	22,2	19,8	23
būvmateriālu, stikla, porcelāna un fajansa rūpniecība	9,1	13,1	22,5
viēglā rūpniecība	23,5	30,4	36
pārtikas rūpniecība	16,0	19,8	19
citas rūpniecības nozares	26,4	20,0	-
Mežsaimniecība un lauksaimniecība	9,9	11,0	12
Parējās materiālās ražošanas nozares	10,7	18,5	-

* Tabula sastādīta pēc: Динамика межотраслевых и межреспубликанских экономических связей Латвийской ССР. Сб. стат. материалов. Рига, 1971, с.217; Народное хозяйство Латвийской ССР в 1973 году. Стат. ежегодник. Рига, 1974, с.66; Шмудлер М.В., Линде В.К. Опыт исследования динамики экономических связей Латвийской ССР. - В кн.: Экономические связи союзных республик. Тез. докл. межресп. симпози. по исслед. экон. связей союзных республик. Рига, 17-19 октября 1979 г. Рига, 1979, ч.1, с.43.

Kā liecina statistika, visvairāk no ievēduma bija atkarīga melnā un krāsainā metalurģija, kurināmā rūpniecība, ķīmiskā rūpniecība, kā arī mašīnbūve un metālapstrāde.

Attīstoties un augot Latvijas PSR tautas saimniecībai, apskatāmajā laikā postām pieauga arī ievēduma īpat-

svars saražotajā kopproduktā (3.tab.).

3. tabula

Izveduma īpatsvars Latvijas PSR ekonomikā (%)*

Nozares	Izveduma īpatsvars republikā saražotajā kopproduktā		
	1961.g.	1966.g.	1972.g.
Materiālā ražošana kopumā, tai skaitā	24,2	31,3	32,9
Rūpniecība kopumā	32,8	40,7	43
melnā un krāsainā metalurģija	31,5	61,8	64
kurināmā rūpniecība	11,1	18,3	28
elektroenerģija un siltumenerģija	1,5	35,6	14
ķīmiskā rūpniecība	61,8	65,9	75
mežrūpniecība, kokapstrādes, celulozes un pāpīra rūpniecība	29,3	29,7	31
būvmateriālu, stikla, porcelāna un fajansa rūpniecība	16,1	23,8	26,5
vieglā rūpniecība	32,4	39,8	44
pārtikas rūpniecība	25,6	31,8	28
citas rūpniecības nozares	32,5	27,8	-
Mežsaimniecība un lauksaimniecība	3,8	2,7	4
Pārējās materiālās ražošanas nozares	10,7	18,5	-

* Aprēķinos izmantoti 2. tabulas avoti.

Tādējādi apskatāmajā laika posmā izveduma Ipatsvars republikā saražotajā kopproduktā pieauga. Šī tendence izpaudās gandrīz visās materiālās ražošanas nozarēs. Līdz ar to pieauga arī citu savienoto republiku saistība ar Latvijas PSR. Ekonomiskie sakari aptvēra praktiski visus ekonomiskos rajonus (4.tab.).

4. tabula

Padomju republiku un ekonomisko rajonu devuma
Ipatsvars Latvijas PSR ekonomikā (%)^{*}

Savienotās re- publikas un eko- nomiskie rajoni	Ievedums			Izvedums		
	1961.g.	1966.g.	1972.g.	1961.g.	1966.g.	1972.g.
	1	2	3	4	5	6
Krievijas PFSR, tās ekonomis- kie rajoni	63,7	38,2	50,9	58,9	47,8	59,1
Ziemeļrietumu	11,5	7,1	10,9	18,9	10,3	14,1
Centrālais	29,6	14,6	16,7	20,5	14,7	18,5
Volgas-Vjatkas	3,7	3,8	3,1	1,3	1,9	3,0
Centrālais meln- zemes	2,1	1,2	3,0	1,1	1,5	2,0
Pievolgas	5,8	3,3	6,7	2,8	4,2	5,2
Ziemeļkaukāza	2,0	2,2	2,7	1,8	2,3	3,3
Urālu	6,6	3,5	3,8	2,8	3,3	4,2
Rietumsibīrijas	1,1	1,0	1,8	2,6	2,5	4,0
Austrumsibīrijas	0,5	0,2	0,8	2,6	2,8	2,0
Tālo Austrumu	0,1	0,1	0,2	2,8	1,7	1,9
Kaļiņingradas apgabals	0,7	0,6	1,2	1,7	0,9	0,9

4. tabulas turpinājums

	1	2	3	4	5	6	7
Ukrainas PSR, tās ekonomis- kie rajoni		16,5	13,0	14,7	15,3	11,5	12,8
Dņeprkas-Dņepras	-		5,9	-	-	4,8	-
Dienvidrietumu	-		5,0	-	-	4,4	-
Dienvidu	-		1,1	-	-	1,3	-
Lietuvas PSR		2,3	7,9	8,4	4,7	4,2	5,1
Igaunijas PSR		3,2	4,0	4,8	4,7	4,2	3,4
Gruzijas PSR		0,8	1,3	1,0	1,1	1,1	1,7
Azerbaidžānas PSR		0,8	0,3	1,0	0,8	1,1	1,3
Armēnijas PSR		0,6	0,6	0,8	1,0	0,5	0,7
Uzbekijas PSR		1,8	1,1	1,0	2,0	2,3	3,3
Kirgīzijas PSR		2,7	1,6	0,8	0,5	0,6	0,6
Tadžikijas PSR		0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,7
Turkmēnijas PSR		0,3	0,2	0,3	0,3	0,4	0,8
Kazahijas PSR		0,7	1,7	3,7	4,3	2,9	4,4
Baltkrievijas PSR		4,9	5,1	10,1	5,2	4,5	4,4
Moldāvijas PSR		1,6	1,2	2,4	0,9	1,1	1,7

* Tabula sastādīta pēc: Динамика межотраслевых и межреспубликанских экономических связей Латвийской ССР, с.220, 221; Latvijas PSR socialistiskā darba dalīšanas sistēma. R., 1978, 122.lpp.

Kā liecina statistika, visintensīvākos ekonomiskos sakarus apskatējamajā laika posmā Latvijas PSR uzturēja ar Krievijas PFSR, Ukrainu, Lietuvu, Igauniju un Baltkrieviju. Lai izvērtētu Latvijas PSR ekonomisko sakaru ģeogrāfijas izmaiņas tendences, ir lietderīgi visus ekonomiskos

rajonus sadalīt trijās grupās: 1) Latvijai vistuvākie PSRS rietumu rajoni - Lietuva, Igaunija, Baltkrievija, Ukraina, Moldāvija, KPFSR Ziemeļrietumu un Centrālais ekonomiskais rajons, 2) pārējie KPFSR Eiropas daļas rajoni, ieskaitot Urālu un Ziemeļkaukāza ekonomisko rajonu, 3) tālie rajoni - PSRS Āzijas daļas ekonomiskie rajoni.¹¹ 1961.-1970. gadā šo rajonu īpatsvars Latvijas PSR ekonomiskajos sakaros mainījās par labu tālākajiem rajoniem (5.tab.).

5. tabula

Ekonomisko rajonu grupu īpatsvara izmaiņas
Latvijas PSR ekonomiskajos sakaros (%)*

Rajonu grupas	Izvedums			Ievedums		
	1961.g.	1966.g.	1972.g.	1961.g.	1966.g.	1972.g.
Tuvie rajoni	71	63,5	61,1	70,3	70,7	69,2
Pārējie KPFSR Eiropas daļas rajoni	9,8	16,5	17,8	24,2	18,6	19,4
PSRS Āzijas daļas rajoni	18,3	20,0	21,1	5,5	10,7	11,4

* Tabula sastādīta pēc: Шмудлер М.В., Линде В.К. Опыт исследования динамики экономических связей Латвийской ССР, с.44; Latvijas PSR sociālistiskajā darba dalības sīrtēnā, 122.lpp.

Aizvien pieaugošā Latvijas PSR un citu savienoto republiku savetarpējā ekonomiskā saistība izvirzīja paaug-

¹¹ Шмудлер М.В., Линде В.К. Опыт исследования динамики экономических связей Латвийской ССР, с.43.

stinātas prasības ražošanas un savstarpējo piegāžu ritmiskumam un savlaicīgumam. Ciešas ekonomiskās sadarbības apstākļos no katras rūpnīcas vai uzņēmuma darba bija atkarīgas daudzu citu uzņēmumu darbības iespējas. Atsevišķiem uzņēmumiem piegādātāju skaits sniedza vairākus simptomus. Tā, piemēram, ražošanai nepieciešamos mezglus un detaļas Rīgas VEF 60. gadu sākumā saņēma no aptuveni 700 uzņēmumiem, kuri atradās visās savienotajās republikās; Valmieras stikla šķiedras rūpnīca uzturēja ekonomiskos sakarus ar 65 uzņēmumiem.¹² Tomēr 60. gados šajā jomā vēl bija daudz problēmu. Ražošanas plānu neizpildīšana, nesevlaicīgas piegādes transporta darbinieku vainas dēļ nopietni traucēja gan Latvijas PSR, gan arī citu savienoto republiku ekonomikas attīstību. Pārkāpumus pieļāva gan mūsu republikas uzņēmumi, gan arī partneri citās republikās, un, spriežot pēc arhīvu datiem, vairāk grēkoja tieši pēdējie.¹³

Par svarīgu starprepublikāniskās sadarbības sfēru 60. gados kļuva arī ražošanas pieredzes un tehniskās informācijas apmaiņas process. Pastiprinātu vajadzību pēc tās noteica zinātniski tehniskā revolūcija, kas Padomju Savienībā sākās 50. gadu beigās - 60. gadu sākumā. Starprepublikāniskā pieredzes un tehniskās informācijas apmaiņa deva iespēju daudz ātrāk un plašāk ieviest ražošanā jaunākos zinātnes un tehnikas sasniegumus, ietaupīt līdzekļus, zināmā mērā novērst paralēlismu (tātad arī laika un līdzekļu izšķiešanu) zinātnieku, konstruktoru, izgud-

¹² Vefietis, 1962, 27.dec.; Liesma, 1967, 3.sept.

¹³ Latvijas PSR Centrālais Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvs (turpmāk CVORA), 693.f., 1.epr., 268.l., 43., 46.lp.; 293.l., 44.-46.lp.; 323.l., 40.-41.lp.; 458.l., 146., 148.lp.; 493.l., 130.lp.

rotāju un racionalizatoru darbā. Kā liecina faktu materiāls, apskatāmajā laika posmā šim procesam jau piemita masveida raksturs. Plaši bija izvērstas t.s. netiešā pieredzes apmaiņa - republikas periodiskajos izdevumos (žurnālos, centrālajos un rajonu, resoru un rūpnieciskajās) vairāk vai mazāk regulāri tika publicēti materiāli par jaunākajām pirmrindas iniciatīvām, izgudrojumiem, racionalizācijas priekšlikumiem un to ieviešanu. Ar periodisko izdevumu palīdzību ražošanas pieredze tika nodota citu republiku darbaļaudīm,¹⁴ dažkārt arī paši darbaļaudis izrādīja iniciatīvu preses izmantošanā, lai iegūtu informāciju par citu savienoto republiku pirmrindnieku sasniegumiem.¹⁵ Latvijas Republikāniskais Zinātniski tehniskās informācijas un propagandas institūts, piemēram, 1965. gadā vien popularizēja jaunākos sasniegumus sešos televīzijas raidījumos un 14 radiopārraidēs, 48 avižu un žurnālu rakstos.¹⁶ 1966. gadā šie rādītāji bija jau attiecīgi 24, 18 un 75.¹⁷ Nozīmīgi pieredzes un informācijas apmaiņas centri bija izstādes, kurās eksponēja dažādos mūsu zemes uzņēmumos, padomju saimniecībās un kolhozos saražoto produkciju. Pastāvīgi darbojās Vissavienības un savienoto republiku, arī Latvijas PSR, Tautas saimniecības sasniegumu izstādes. Par to, ka tās bija ne tikai produkcijas demonstrācijas vietas, bet arī pieredzes un tehniskās informācijas apmaiņas centri, liecina fakts, ka mūsu republikas uzņēmumi deva līdzīgu saviem eksponātiem uz VTSSI arī tehnisko dokumentāciju.¹⁸ Bez pastāvīgajām iz-

¹⁴ Cīņa, 1962, 25. maijā.

¹⁵ Padomju Latvijas Komunisti, 1964, Nr.1, 63.lpp.

¹⁶ Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās informācijas un tehniski ekonomisko problēmu ZPI arhīvs, 8.apr., 9.l., 74.lp.

¹⁷ Turpat, 12.1., 56.lp.

¹⁸ CVORA, 441.f., 9.apr., 4.l., 13.lp.

stādām tika organizētas arī dažādas citas izstādes, skates u.c.

Par nozīmīgu, vēl tiešāku formu pieredzes apmaiņā starp Latvijas PSR un citu padomju republiku darbaļaudīm izvērtās arī dažāda mēroga (Vissavienības, reģionālās, republikāniskās) un tematikas (racionalizatoru un izgudrotāju, dažādu tautas saimniecības nozaru darbinieku) semināri, apspriedes, zinātniski praktiskās konferences. Daudzi no šiem pasākumiem tika rīkoti VTSSI ietvaros. Mūsu republikā tika sarīkota Vissavienības autoceļu būvētāju konference (Rīgā, 1961), Vissavienības mežkopju un mežrūpniecības darbinieku konference (Rīgā, Jaunjelgavā, Koknesē, Lubānā, 1962), Vissavienības ostu darbinieku seminārs (Rīgā, 1963), Vissavienības kokrūpniecības darbinieku sanāksme (Ventspilī, 1966).¹⁹ Lielu ieguldījumu šo pasākumu organizēšanā deva Zinātniski tehnisko biedrību Latvijas republikāniskā padome, Latvijas Republikāniskais Zinātniski tehniskās informācijas un propagandas institūts (6.tab.). Institūta organizētajos pasākumos 1966. gadā vien, pēc autora aprēķiniem, piedalījās ne mazāk par 9690 cilvēkiem.²⁰

Ļoti izplatīta bija vistiešākā pieredzes apmaiņas forma starp Latvijas PSR un citu savienoto padomju republiku darbaļaudīm - komandējumi un tikšanās. Tā guva plašu izplatību vairāku priekšrocību dēļ, proti: šī forma dod iespēju piekļūt pie tā vai cita jauninājuma pirmavotiem, redzēt jauno tehniku vai darba metodes praksē, uzzināt dažādas ražošanas nianšes, kas netiek atspoguļotas ne masu informācijas līdzekļos, ne tehniskajā dokumentācijā.

¹⁹ Cīņa, 1961, 11.jūn.; 1962, 31.aug.; 1963, 18.apr.

²⁰ Aprēķināts pēc: Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās informācijas un tehniski ekonomisko problēmu ZPI arhīvs, 8.apr., 12.1., 55., 56.lp.

Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās
informācijas un propagandas institūta
organizētie pieredzes apmaiņas pasākumi^{*}

Pasākumi	1964.g.	1965.g.	1967.g.
Konferences	19	15	21
Semināri	87	72	86
Apspriedes	30	29	26
Pirmrindas pieredzes skolas	18	25	19

^{*} Tabula sastādīta pēc: Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās informācijas un tehniski ekonomisko problēmu ZPI arhīvs, 8.apr., 6.l., 5., 10., 11.lp.; 9.l., 74.lp.; 15.l., 47.lp. Dati par 1968.-1970. gadu autorem nebija pieejami.

Pieredze apmaiņas braucienu regularitāte bija īpaši ievērojama to uzņēmumu, iestāžu un organizāciju darbaļaužu starpā, kurus saistīja sociālistiskās sacensības līgums. Braucienus organizēja arī centralizēti visas republikas mērogā. Tā, piemēram, Latvijas Republikāniskais Zinātniski tehniskās informācijas un propagandas institūts rīkoja komplekso tematisko brigāžu izbraucienus uz citām padomju republikām. 1963. gadā noorganizēja 10 šādas brigādes, 1965. gadā - 18, 1966. gadā - 20 (piedalījās 140 cilvēki), 1967. gadā - arī 20.²¹ Biežāki kļuva arī citu republiku darbaļaužu brigāžu braucieni uz Latvijas PSR. 1964. gadā

²¹ Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās informācijas un tehniski ekonomisko problēmu ZPI arhīvs, 8.apr., 3.l., 6.lp.; 9.l., 74.lp.; 12.l., 56., 48.lp.

mūsu republikā ieradās 68 brigādes (368 cilvēki), bet 1966. gadā - 295 brigādes (1030 cilvēki).²²

Mazāk masveidīgi notika profesionālās meistarības konkursi. Uz tiem parasti devās labākie no labākajiem, un tas arī noteica šo pasākumu skaitliski ierobežoto raksturu. Taču arī profesionālās meistarības konkursi deva savu ieguldījumu pirmrindas pieredzes izplatīšanā. Amata meistari guva iespēju praksē iepazīties ar dažādu darba papēmienu priekšrocībām, vērot augstas profesionālās kultūras paraugus.

Tomēr pieredzes apmaiņas braucieniem bija arī savas vājās puses. Komandējumi prasīja zināmus naudas līdzekļus, strādājošie tika atrauti no viņu tiešajiem pienākumiem darbavietā, un, pats galvenais, šie braucieni nespēja aptvert visu jaunāko izgudrojumu, racionalizācijas priekšlikumu, progresīvo ražošanas un pārvaldes metožu kopumu. Tas izskaidrojams gan ar milzīgo informācijas daudzumu (ZTR apstākļos jauninājumi ražošanā un pārvaldē ieviesās arvien straujāk), gan bieži vien ar lielajiem attālumiem starp radniecīgiem uzņēmumiem un organizācijām. Tādēļ gan mūsu republikā, gan arī visā Padomju Savienībā 60. gados liela vērība tika veltīta tehniskās informācijas apmaiņas sistēmas attīstīšanai.²³

Latvijas PSR ar zinātniski tehniskās informācijas apmaiņas izplatīšanas un ieviešanas jautājumiem apskatāmajā laikā nodarbojās Vissavienības izgudrotāju un racionalizatoru biedrības pirmorganizācijas, kuras apvie-

²² Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās informācijas un tehniski ekonomisko problēmu ZPI arhīvs, 8.apr., 6.l., 19.lp.; 12.l., 56.lp.

²³ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам 1917-1971 гг. М., 1968, т.5, с. 500-503; т.6, с. 267-273.

noja 1958. gadā izveidotā Latvijas republikāniskā padome, Zinātniski tehnisko biedrību Latvijas republikāniskā padome (darbojas no 1959. gada) un LPSR Ministru Padomes Valsts plāna komisijas Latvijas Republikāniskais Zinātniski tehniskās informācijas un propagandas institūts (dibināts 1963. gadā). Institūts organizēja informācijas apmaiņu ar līdzīga rakstura organizācijām visā valstī, piegādāja informāciju dažādi m uzņēmumiem un organizācijām republikā un ārpus tās. Jau 1963. gadā vien institūts no citu savienoto republiku iestādēm un uzņēmumiem saņēma vairāk nekā 1000 informācijas pieprasījumu.²⁴ Iegūto tehnisko informāciju darbaļaužu rīcībā Latvijas republikāniskā padome nodeva ar lekciju un publikāciju starpniecību. Galveno informācijas vākšanas, apstrādes un izplatīšanas darbu uzņēmumos un organizācijās veica štata un sabiedriskie informācijas biroji. 1961. gadā sabiedrisko tehniskās informācijas biroju bija 17, tajos darbojās 500 cilvēku, bet 1969. gadā šie rādītāji jau sasniedza attiecīgi 688 un 4858.²⁵ Rīgas vagonu rūpnīcā, piemēram, no 1963. g. maija kā patstāvīga vienība darbojās tehniskās informācijas birojs, kurš izmantoja 20 zinātniski tehniskās informācijas institūtu izdevumus, zinātniski praktisko konferenču un tehnisko apspriežu rekomendācijas.²⁶ 1963. gadā biroja apstrādāto tehniskās informācijas vienību skaits sasniedza 1500, bet no tehniskās informācijas aizgūto materiālu ieviešana ražošanā deva 146,5 tūkst.

²⁴ Latvijas Republikāniskā Zinātniski tehniskās informācijas un tehniski ekonomisko problēmu ZPI arhīvs, 8.apr., 3.l., 3.lp.

²⁵ CVORA, 322.f., 1.apr., 52.l., 19.lp.; Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes (turpmāk LRAP) apvienotais arhīvs, 1.apr., 38.l., 8.lp.

²⁶ CVORA, 441.f., 9.apr., 1.l., 9.lp.

rubļu ekonomisko efektu.²⁷

Latvijas PSR rūpniecības uzņēmumi palīdzēja arī citu republiku informācijas dienestiem. 1963. gadā Rīgas vagonu rūpniecības tehniskās informācijas birojs deva atbildes uz 53 pieprasījumiem no citām PSRS pilsētām, izsūtot arī tehniskos rasējumus.²⁸ Līdzīgi rīkojās arī daudzi citi mūsu republikas uzņēmumi - Rēzeknes slaukšanas iekārtu rūpniecība (informācija nosūtīta uz Kurgānu un Maskavu), Valmieras stikla šķiedras rūpniecība (uz Mahačkalu, Ufu), VEF (1962. gadā izsūtīti 1009 tehniskās dokumentācijas komplekti).²⁹

Nozīmīga Latvijas PSR un citu savienoto republiku sadarbības sfēra ir sociālistiskā sacensība, kas sākās jau 1940. gadā.³⁰ 1961.-1970. gadā tā turpināja attīstīties un vērsās plašumā visos līmeņos - no individuālās sacensības līdz veselu nozaru, pilsētu un rajonu darbaļaužu sacensībai. Spilgts individuālās sacensības piemērs bija VEF atslēdznieka V. Buša un Tallinas atslēdznieka P. Tomingasa sacensība.³¹ 1966. gadā VEF telefona aparātu ražošanas cehu kolektīvi aicināja sacensties Permas telefonu rūpniecības radniecīgās apakšvienības, savā starpā sacentās Rīgas jūras tirdzniecības ostas O. Karabina brigāde un Ždanovas jūras ostas V. Ivanova brigāde, sociālistiskās sacensības saites vienoja Rīgas un Ļeņingradas jūras tirdzniecības ostu ločus.³² 60. gados visizplatītākā Lat-

²⁷ CVORA, 441.f., 9.apr., l.l., 9.lp.

²⁸ Turpat.

²⁹ Znamja Truda, 1968, 25.janv.; Liesma, 1966, 20.apr.; 1966, 29.jūl.; Vefietis, 1962, 27.dec.

³⁰ Latvijas PSR strādnieku šķira. 1940-1980. R., 1985, 57.lpp.

³¹ Vefietis, 1961, 29. martā; 27.apr.

³² Vefietis, 1967, 21. martā; Cīņa, 1970, 14.jūn.; Darba

vijas PSR un citu savienoto republiku darbaļaužu sociālistiskās sacensības forma bija atsevišķu uzņēmumu un organizāciju sacensība, turklāt nostiprinājās tendence savstarpēji sacensties tieši radniecīgiem darba kolektīviem.

Bieži sacensība pārauga divu uzņēmumu ietvarus.

Daudzpusēja radniecīgo ražošanas kolektīvu sacensība bija neapšaubāmi vismērķtiecīgākā, augstāks bija arī tās ekonomiskais izdevīgums. 1961.-1970. gadā daudzpusējās sociālistiskās sacensības forma bija plaši izplatīta. Turpinājās tradicionālo partneru sacensība - VEF sacentās ar Ļeņingradas uzņēmumu "Krasnaja zarja", RER - ar Tallinas uzņēmumu "Volta", Rīgas tekstilfabrika "Māra" - ar Tallinas trikotāžas fabriku "Marat", Rīgas 4. maizes kombināts - ar Tallinas maizes kombinātu, Rīgas A.Popova radio rūpnīca - ar Tallinas "Punane Ret", Rīgas elektromehāniskā rūpnīca - ar Tallinas "Estoplast" utt.³³ Daudzu Latvijas PSR rūpniecības uzņēmumu kolektīvi atrada jaunus sacensības partnerus citās savienotajās republikās - 1961. gadā Lietuvas, Latvijas un Igaunijas radiatoru rūpniecībā iesaistījās arī Minskas radiobūvētāji, 60. gadu otrajā pusē Liepājas "Sarkanais metalurģis" sāka sacensties ar Suļinas metalurģisko rūpniecību un V.I.Ļeņina metalurģisko rūpniecību Uzbekijā.³⁴ Sociālistiskajā sacensībā piedalījās arī lauku darbaļaužu kolektīvi - Valmieras rajona V.I.Ļeņina kolhozs sacentās ar Igaunijas PSR Tartu rajona kolhozu "Virtsjarve", Krāslavas rajona Raiņa kolhoza, kolhozu "Dzimtene", "Padomju Latvija" un "Rassvet" kolek-

un jaunrades gadi. No sociālistiskās sacensības vēstures Latvijas PSR 1940.-1975.g. Dok. un mat. krāj. R., 1977; 165.lpp.

³³ Vefietis, 1961, 8.febr.; Rīgas Balss, 1961, 18.apr.; 24.apr.; 17.jūn.; Cīņa, 1962, 25.febr.

³⁴ Radiotehniks, 1961, 21. martā; Cīņa, 1968, 2.jūl.

tīvi - ar Baltkrievijas PSR lauku darbaļaužu kolektīviem, 60. gadu sākumā sāka sacensties Lietuvas PSR Zarasu rajona padomju saimniecības "Stelmuže" un Daugēvpils rajona padomju saimniecības "Stars" zemkopji.³⁵ Partneri citās republikās bija arī mūsu republikas transporta, satiksmes, celtniecības un sadzīves pakalpojumu darbiniekiem. Sacensības dalībnieku skaits pieauga ļoti strauji. 60. gadu sākumā 150 Latvijas PSR uzņēmumi bija noslēguši sociālistiskās sacensības līgumus ar citu republiku uzņēmumiem,³⁶ 70. gadu sākumā tādu bija jau 300.³⁷ Visintensīvāk pēc tradīcijas attīstījās Latvijas un Igaunijas darbaļaužu sacensība. 60. gadu vidū Latvijas uzņēmumi sacentās ar vairāk nekā 200 Igaunijas ražotājiem uzņēmumiem.³⁸

Savā starpā sacentās arī veselu tautas saimniecības nozaru darbinieki. Sociālistiskās sacensības līgumi vienoja Latvijas un Igaunijas dzelzceļniekus, Lietuvas un Latvijas Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrijas uzņēmumu darbiniekus, Latvijas un Lietuvas būvmateriālu rūpniecības darbiniekus, Latvijas un Igaunijas celtniekus, Baltkrievijas un Latvijas pārtikas rūpniecības darbiniekus, Igaunijas un Latvijas sadzīves pakalpojumu dienesta darbiniekus.³⁹

Savā starpā sacentās arī Latvijas un citu savienoto

³⁵ Cīpa, 1965, 7.apr.; 1970, 1.apr.; Avangards, 1966, 1. maijā.

³⁶ LRAP apvienotais arhīvs, 6.apr., 278.l., 88.lp.

³⁷ LRAP materiāli.

³⁸ Rubenis J. PSKP XXIII kongress un darbaļaužu internacionālā audzināšana. - Padomju Latvijas Komunisti, 1966, Nr.12, 9.lpp.

³⁹ CVORA, 425.f., 7.apr., 283.l., 30.lp.; Latvijas Celtnieks, 1961, 17. martā; 1969, 17.dec.; Cīpa, 1966, 24. martā; 1970, 6.nov.

republiku administratīvi teritoriālās vienības (pilsētas, rajoni). Līgumu noslēgšana, rezultātu vērtēšana un pārbaude, deleģāciju apmaiņa notika visā rajona vai pilsētas līmenī, tajā piedalījās padomju, partijas un sabiedrisko organizāciju vadošie darbinieki. Apskatāmajā laika periodā turpinājās tradicionālā Tbilisi, Minskas, Tallinas, Viļņas un Rīgas darbaļaužu sacensība, Daugavpils darbaļaudis sacentās ar Narofominskas (Krievijas PFSR), Papevēžas (Lietuvas PSR) un Čerņigovas (Ukrainas PSR) darbaļaudīm, no 60. gadu beigām - arī ar Narvas (Igaunijas PSR) darbaļaudīm.⁴⁰ Sacentās arī pilsētu rajoni - piemēram, Rīgas Oktobra rajons un Ļeņingradas Petrogradas rajons.⁴¹ Plaši izvērās arī sociālistiskā sacensība starp Latvijas un citu republiku lauku rajoniem - Valkas un Valgas rajonu, Valmieras un Tartu rajonu (tiem 1966. gadā pievienojās Ļeņingradas apgabala Lugas rajons), Daugavpils un Baltkrievijas PSR Braslavas rajonu (no 1967. gada daugavpilieši sacentās arī ar Maskavas apgabala Romenskas rajona darbaļaudīm) u.c.⁴²

Par nozīmīgu sadarbības formu izvērtās Latvijas PSR un citu savienoto republiku savstarpējā palīdzība kvalificētu kadru sagatavošanā. Attīstoties savienoto republiku tautas saimniecībai, pieauga vajadzība pēc visdažādākā profila speciālistiem. Tādu speciālistu sagatavošana katrā republikā uz vietas būtu neracionāla (tam nepieciešami lieli līdzekļi, atbilstoša mācību bāze utt.). Turklāt PSKP XXII kongresā izvirzītie sociālistiskās iekārtas pilnveidošanas uzdevumi noteica paaugstinātas prasības

⁴⁰ Rīga sociālistiska laikmetā. 1917-1975. R., 1980, 280. lpp.; Padomju Latvijas Komunisti, 1964, Nr.7, 4.lpp.; Znamja Truda, 1968, 4.janv.; 7. martā.

⁴¹ Padomju Latvijas Komunisti, 1966, Nr.8, 3.lpp.

⁴² Turpat; Cīņa, 1966, 12.nov.; Avangards, 1967, 8.aug.

attiecībā uz kadru sagatavotības līmeni, Tēpēc līdz ar 60. gadu sākumu aizvien plašāk ieviesās kooperācija starp savienotajās republikām kvalificētu speciālistu sagatavošanā,

Viens no šīs sadarbības veidiem bija t.s. ārpuskonkurss uzņemšana citu republiku augstskolās, t.i., katrai republikai tika piešķirtas tiesības sūtīt noteiktu studentu skaitu uz citas republikas mācību iestādēm. Pēc šīs sistēmas citu republiku augstskolās tika uzņemti arī studenti no Latvijas PSR (7. tab.),

7. tabula

Latvijas PSR studentu ārpuskonkurss uzņemšana
citu savienoto republiku augstskolās*

Gads	1961	1962	1963	1964	1965	1968	1970	Kopā
Augstskolu skaits	14	18	24	21	15	23	24	65
Studentu skaits	38	52	105	116	80	74	66	551

* Tabula sastādīta pēc LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas augstskolu pārvaldes materiāliem. Dati par citiem apskatāmā perioda gadiem autorem nebija pieejami.

Apskatāmajā laika posmā gan augstskolu skaitam, gan studentu skaitam bija tendence pieaugt (kaun arī 60. gadu beigās rādītāji ir zemāki nekā 60. gadu vidū). Attiecīgo mācību iestāžu ģeogrāfija ir visai plaša - tās atradās Maskavā (20), Ļeņingradā (15), citās KFFSR pilsētās (9), Ukrainā (10), Baltkrievijā (4), Igaunijā (3) un Lietu-

vā (4).⁴³

Tomēr dati par āspuskonkurša uzņemšanu nesniedz pilnīgu ainu par to, cik Latvijas PSR studentu mācījās citu republiku augstskolās, jo daudzi iestājās neklātienē vai tika ieskaitīti šajās mācību iestādēs pēc vispārējiem noteikumiem. Tā, piemēram, 1962. gadā Leningradas Dzelzceļa transporta inženieru institūtā neklātienes nodaļā iestājās 128 mūsu republikas studenti, bet institūtā kopumā šajā laikā mācījās ap 600 Latvijas PSR pārstāvju.⁴⁴ Daudz pilnīgāku ainu rāda dati par latviešu nacionalitātes studentu skaitu citu republiku augstskolās (8.tab.).

Vērtējot šos datus, tomēr jāņem vērā, ka 60. gados citās padomju republikās dzīvoja ap 101,7 tūkst. latviešu (t.i., 6,5% no visiem latviešiem)⁴⁵, kas arī acīmredzot ir ietverti tabulās datos.

Tomēr arī šeit atspoguļojas tā pati tendence, kā rāda jau 7. tabula, proti, apskatāmā perioda beigās salīdzinājumā ar tā sākumu Latvijas pārstāvju skaits citu republiku augstskolās bija pieaudzis, bet vislielākais tas bija 60. gadu vidū. Pilnīgu datu par Latvijas PSR iedzīvotājiem, kas studēja citās republikās, autora rīcībā nav, tomēr galveno tendenču sakritību rāda dažādi avoti, kas ļauj respektēt arī šeit minētos skaitļus.

Citās republikās Latvijas PSR vajadzībām tika gatavoti arī speciālisti ar vidējo speciālo izglītību (9.tab.). Kā redzams, arī vidējās speciālās izglītības jomā valdība tādas pašas tendences kā augstākās izglītības jomā.

⁴³ Aprēķināts pēc LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas augstskolu pārvaldes materiāliem.

⁴⁴ Cīņa, 1962, 11.okt.

⁴⁵ Latvijas PSR Mazā enciklopēdija. R., 1968, 2.sēj., 241.lpp.

8. tabula

Latviešu nacionalitātes studentu skaits
citu savienoto republiku augstskolās
(mācību gada sākumā)[■]

Republika	1960/1961	1965/1966	1970/1971
KPFŠR	2297	2904	2384
Ukrainas PSR	85	190	189
Baltkrievijas PSR	41	42	48
Uzbekijas PSR	26	28	41
Kazahijas PSR	15	34	35
Gruzijas PSR	10	-	10
Azerbaidžānas PSR	4	9	12
Lietuvas PSR	20	149	139
Moldāvijas PSR	-	-	3
Kirgīzijas PSR	5	4	7
Tadžikijas PSR	4	5	8
Armēnijas PSR	3	3	3
Turkmēnijas PSR	2	5	3
Igaunijas PSR	20	39	59
Kopā	2532	3412	2914

[■] Tabula sastādīta pēc: Народное образование, наука и культура в СССР. Стат. сб. М., 1971, с. 197-204.

9. tabula

Latviešu nacionalitātes audzēkņu skaits
citu republiku vidējās speciālajās mācību iestādēs
(mācību gada sākumā)*

Republika	1960/1961	1965/1966	1970/1971
KPFPSR	739	926	740
Ukrainas PSR	71	94	108
Baltkrievijas PSR	25	31	39
Uzbekijas PSR	7	-	16
Kazahijas PSR	28	73	43
Gruzijas PSR	-	-	6
Azerbaidžānas PSR	-	2	2
Lietuvas PSR	48	53	42
Moldāvijas PSR	-	4	6
Kirgīzijas PSR	-	7	4
Tadžikijas PSR	-	10	7
Armēnijas PSR	1	-	1
Turkmēnijas PSR	3	-	5
Igaunijas PSR	13	30	32
Kopā	935	1230	1054

* Tabula sastādīta pēc: Народное образование, наука и культура в СССР, с. 204-211.

Citu republiku devums kvalificētu speciālistu sagatavošanā (gan augstākās, gan vidējās speciālās izglītības sfērē) Latvijas PSR vajadzībām bija visai ievērojams. Savukārt Latvijas PSR augstākajās un vidējās speciālajās mācību iestādēs profesionālo izglītību guva citu republiku pārstāvji, piemēram, 1967./1968. mācību gadā Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas fakultātē vien mācījās 77 Lietuvas un Igaunijas studenti. Apkopojot šo datu par to, cik citu sevienoto republiku studentu mācījās mūsu republikas augstskolās, autora rīcībā pagaidām nav, bet zināmu ieskatu par to var sniegt ziņas par Latvijas augstskolu studentu nacionālo sastāvu (10.tab.).

10. tabula

Latvijas PSR augstskolu studentu
nacionālais sastāvs (mācību gada sākumā)*

Tautība	1960/1961	1965/1966	1970/1971
Latvieši	13 876	17 959	19 230
Krievi	5 190	10 631	15 890
Ukraiņi	532	794	1 186
Baltkrievi	463	998	1 233
Uzbeki	5	9	15
Kazahi	-	-	33
Gruzīni	25	36	53
Azerbaidžāņi	14	11	15
Lietuvieši	69	211	189
Moldāvi	-	8	11
Tadžiki	7	-	-
Armēņi	57	59	57
Turkmēņi	-	6	-
Igauni	23	100	58

* Tabula sastādīta pēc: Народное образование, наука и культура в СССР, с.201.

Daļēji ieskatu par to, kā kadrus citām republikām gatavoja Latvijas PSR vidējās speciālās mācību iestādes, sniedz dati par mūsu republikas vidējo speciālo mācību iestāžu audzēkņu nacionālo sastāvu (11. tab.).

11. tabula
Latvijas PSR vidējo speciālo mācību iestāžu
audzēkņu nacionālais sastāvs
(mācību gada sākumā)*

Tautība	1960/1961	1965/1966	1970/1971
Latvieši	15 824	19 896	18 471
Krievi	6 413	13 221	14 936
Ukraini	528	1 231	1 131
Baltkrievi	518	1 678	2 076
Uzbeki	-	10	-
Kazahi	14	-	13
Gruzīni	-	35	22
Azerbaidžāņi	13	14	-
Lietuvieši	123	270	304
Moldāvi	204	9	21
Tadžiki	-	4	-
Armēņi	36	63	38
Turkmēņi	-	-	5
Igaņņi	30	37	50

* Tabula sastādīta pēc: Народное образование, наука и культура в СССР, с.209.

Kā redzams, citu savienoto republiku pamattautību pārstāvju skaits Latvijas augstākajās un vidējās speciālajās mācību iestādēs 60. gados pieaug. Tomēr, vērtējot šos datus, jāņem vērā tas, ka daļa citu tautību pārstāvju

(galvenokārt krievu, ukraiņu, lietuviešu, baltkrievu) vai nu bija apmetušies Latvijā uz pastāvīgu dzīvi jau pirms mācību uzsākšanas, vai arī darīja to pēc mācību beigām. Tādēļ pēc minētajiem rādītājiem nevar pilnībā spriest par to, cik speciālistu citu republiku vajadzībām tika sagatavoti Latvijā.

Runājot par Latvijas PSR un citu republiku sadarbību kadru sagatavošanas jomā, jāmin arī tāda forma kā mācību iestāžu audzēkņu prakses organizēšana citu republiku uzņēmumos un organizācijās.

Kopumā Latvijas PSR un citu savienoto republiku ekonomiskās un zinātniski tehniskās sadarbības galvenās sfēras (ekonomiskie sakari, ražošanas pieredzes un zinātniski tehniskās informācijas apmaiņa, sociālistiskā sacensība, savstarpēja kvalificētu kadru sagatavošana)⁴⁶ apskatāmajā laikā vērsās plašumā. Šī sadarbība sekmēja gan visas valsts, gan arī katras republikas ekonomiskā potenciāla izaugsmi, attīstīja republiku savstarpējo integrāciju un kooperāciju. Darbaļaužu masu plašie personiskie kontakti, kuri radās šajā procesā, deva iespēju iepazīties ar kaimiņrepubliku sasniegumiem ekonomikā, sadzīvē un kultūrā.

⁴⁶ Autors nav aplūkojis visus sadarbības aspektus, tādus kā īslaicīgā un ilglaicīgā kadru apmaiņa starp republikām (par migrantu problēmu rakstījuši P. Guļāns, N. Baranovskis, B. Mežgalis, P. Zvidriņš), dažādu republiku zinātniskās pētniecības iestāžu un ražotāju sadarbība u.c.

M. Ašmane

IEDZĪVOTĀJU SOCIĀLĀS STRUKTŪRAS VEIDOŠANĀS IPATNĪBAS LATVIJAS PSR (1940-1985)

Ekonomiskās un sociālās attīstības līmenis atspoguļojas tautu sociālajā struktūrā. Sabiedrības grupu un sociālo slāņu attiecības un to raksturs būtiski nosaka nāciju intereses un starpnacionālās attiecības. Uz to, ka nacionālo problēmu risināšanā nepieciešams ņemt vērā "nāciju daudzveidīgo sociālo sastāvu", vērsa uzmanību V. I. Ļepins.¹

Nozīmīgus sociālos procesus, īpaši nāciju un tautību uzplaukumu un tuvināšanos, nāciju sociālās vienveidošanās tendenci, to radošo iespēju vispusīgu atklāšanos, tuvinoties nacionālajam un visas Savienības valstiskumam, saimnieciskās dzīves integrācijas pastiprināšanos, nāciju ekonomiskās attīstības līmeņa izlīdzināšanos uz sabiedriskās dzīves internacionalizācijas pamata partija fiksējusi PSKP Programmas jaunajā redakcijā.²

Tautu sociālās struktūras izmaiņu analīzei ir ne tikai zinātniska, bet arī praktiska nozīme sociālo un nacionālo procesu vadīšanā. Rūpējoties par nāciju un tautību tālāku uzplaukumu, to tuvināšanos partija uzskata, ka "te nav pieļaujama nekāda mākslīga skubināšana, ne arī nobriedušo objektīvo attīstības tendenču kavēšana"³. Nāciju un tautību sociālās struktūras sakritība daudznacio-

¹ Ленин В.И. Планы к реферату по национальному вопросу. - Полн. собр. соч., т.23, с.445.

² Padomju Savienības Komunistiskās partijas XVII kongresa materiāli. R., 1986, 180.lpp.

³ Turpat, 179.lpp.

nālā valstī ir ļoti nozīmīga, jo šajā procesā, kad valdošā ideoloģija veicina tautu draudzības, internacionālistiskās apziņas stiprināšanu un nacionālās ierobežotības pārvarēšanu, nacionālās intereses realizējas sociālajā vienlīdzībā. Runa ir par sociālo, nevis etnisko vienību; ceļš uz nāciju pilnīgu vienotību ved caur progresējošu internacionālā un nacionālā sintēzi.

Raksta uzmanības centrā ir pašlaik sabiedrībā notiekošās sociāli šķiriskās struktūras izmaiņas. Lai šo procesu izprastu reālistiski, nepieciešama vēsturiska pieeja, kas atklāj sociāli šķiriskās struktūras veidošanās etapus valstī, atsevišķos reģionos un savienotajās republikās un ļauj atklāt šī procesa vispārējās likumsakarības, kā arī specifiskās īpatnības, kas izpaužas garīgā un fiziskā darba tuvināšanās procesu intensitātē, izzūdot būtiskām atšķirībām starp šķirām, dzīves apstākļiem pilsētā un laukos.

Padomju zinātnieku darbos ir izpētīti metodoloģijas jautājumi un daudzi padomju sabiedrības sociāli šķiriskās struktūras veidošanās un attīstības aspekti; definēta padomju sabiedrības sociāli šķiriskā struktūra, izpētīts jautājums par tās attīstības posmiem, noteiktas galvenās pazīmes, kas raksturo strādnieku šķiru, kolhozu zemnieību un sociālistisko inteliģenci.⁴

Daudzi nacionālo republiku un reģionu sociāli šķi-

⁴ Социальная структура развитого социалистического общества в СССР. М., 1976. 233 с.; Семёнов В.С. Диалектика развития социальной структуры советского общества. М., 1977. 200 с.; Руткевич М.Н. Становление социальной однородности. М., 1982. 176 с.; Шкарата О.И. Проблемы социальной структуры рабочего класса СССР. М., 1970. 221 с.; Современные этнические процессы в СССР. М., 1975. 543 с.; и др.

riskās struktūras veidošanās un attīstības jautājumi ir strīdīgi, tie prasa tālākus dziļākus pētījumus.

Padomju Latvijas sabiedrisko zinātņu speciālisti jau izpētījuši daudzas padomju sabiedrības sociāli šķiriskās struktūras veidošanās un attīstības problēmas.⁵

Padomju sabiedrības sociāli šķiriskās struktūras veidošanās un attīstības process, lai gan tas ir objektīvs, tomēr nenotiek automātiski, bet realizējas mērķtiecīgās PSKP un Padomju valsts sociālās politikas ietvaros.

Sociāli šķiriskās struktūras pārmaiņas noteicošie ir sociālie procesi: industrializācija, kolektīvizācija, kultūras revolūcija, urbanizācijas procesi, migrācija un daudzi citi.

Sociālistiskās sabiedrības sociāli šķiriskā struktūra veidojas sociālistisko pārkārtojumu gaitā uz sociālis-

⁵ Зиле Л.Я. Периоды и этапы строительства социализма и изменение социальной структуры общества (на материале Латвийской ССР). Рига, 1975. 198 с.; Исторический путь строительства социализма. Рига, 1978. 299 с.; Проблемы социальной структуры республик Советской Прибалтики. Таллин, 1978. 247 с.; Круминя М.Я. Анализ изменений в социально-классовом составе населения Латвийской ССР. - Изв. АН ЛатвССР, 1980, № 7, с. 92-117; Murnieks E. Latvijas kolhozu zemniecība. Sociālais raksturojums, struktūra, attīstības tendences. R., 1978. 181 lpp.; Mamejeva K. Lauku inteliģence šodien. R., 1972. 88 lpp.; Rivža B., Krūzmētra M. Lauksaimniecības speciālists sociālistiskajā sabiedrībā. R., 1985. 93 lpp.; Latvijas PSR strādnieku šķira. 1940-1980. R., 1985. 557 lpp.; Tālberga J. Padomju Latvijas zinātniskā inteliģence. 1946-1980. R., 1982. 133 lpp.; Ašmane M. Padomju Latvijas inteliģences sociālais portrets. - Grām.: Kultūra un sabiedrība. R., 1979, 32.-49.lpp.

ma celtniecības kopīgo likumsakarību pamata konkrētos vēsturiskos apstākļos.

1940. gadā Latvijā uzsākto sociālistiskās pārkārtošanās procesu - rūpniecības, banku, tirdzniecības uzņēmumu nacionalizāciju, padomju agrārās reformas realizēšanu - pārtrauca karš, fašistiskās Vācijas okupācijas jūgs, kas uz laiku likvidēja sociālistiskās ražošanas attiecības. Lielī zaudējumi tika nodarīti ekonomikai, samazinājās republikas iedzīvotāju skaits.

Pēckara gados sociālistiska celtniecības jautājumi Latvijā tika risināti vienlaikus ar kara laikā izpostītās tautsaimniecības atjaunošanu asas šķiru cīņas apstākļos, pastāvot daudzstruktūru ekonomiskajai iekārtai.

Iepiniskais sociālistiska celtniecības plāns paredz, ka uz dažādām ekonomiskajām iekārtām, uz šķiru cīņas un nacionālo attiecību formām, sociāli šķiriskās struktūras elementiem iedarbojas sociālistiskās pārkārtošanas tempi un pilnīguma pakāpe.

Sociālistiskās sociāli šķiriskās struktūras veidošanās process tajās republikās, kas uz sociālistiska ceļa nostājās 1917. gadā, ilga apmēram divus gadu desmitus un noslēdzās 30. gadu beigās. Buržuāziskās Latvijas sociāli šķiriskā struktūra piedzīvoja revolucionāru sprādzienu, vecā struktūra zaudēja spēku līdz ar proletariāta diktatūras pasludināšanu un valsts varas šķiriskās būtības izmaiņām 1940. gadā, kad sāka darboties jauna politiskā sistēma, kuras galvenais uzdevums bija realizēt sabiedrības pāreju no kapitālisma uz sociālistismu, tās šķiru un visas struktūras kopumā sociālistisku pārveidošanu.

Republikas iedzīvotāju sociālās struktūras pārmaiņu procesam, kas sākās 1940. gadā, ir divas stabilas tendences: strādnieku šķiras un kalpotāju skaita pieaugšana un kolhoznieku skaita samazināšanās. Analizējot 1. tabulu, uzmanību saista lielburžuāzijas un sīkburžuāzijas, sīkra-

1. tabula

Latvijas PSR iedzīvotāju sociālais sastāvs
1935.-1979. gadā (%)^{*}

Sociālā grupa	1935	1959	1970	1979
Strādnieki	30,0	53,0	57,5	58,6
Kalpotāji	10,0	19,5	24,6	27,8
Kolhozu zemnieki	-	26,1	17,6	13,5
Individuālie zemnieki un nekooperētie amatnieki	47,1	0,5	0,3	0,1
Pilsētu lielburžuāzija, sīkburžuāzija, tirgotāji un lielsaimnieki	12,9	-	-	-

* Latvijas padomju enciklopēdija. R., 5₂.sēj., 1984.
122.lpp.

Žošanas uzzušana, bet līdz ar to arī amatnieku jeb privāto sīkražotāju izzušana. No divām iedzīvotāju kategorijām, kas savu darbu organizē uz grupai piederoša īpašuma bāzes, - kolhozniekiem un kooperētajiem amatniekiem - viena, kooperētie amatnieki, 50.-60. gadu mijā beidza eksistēt, jo kooperatīvā rūpniecība saplūda ar valsts rūpniecību.

1959. gadā jau vairāk nekā 73,4% nodarbināto republikas iedzīvotāju bija strādnieki un kalpotāji, t.i., cilvēki, kas savā darbā saistīti tikai ar visai tautai piederošajiem ražošanas līdzekļiem. 1959.-1979. gadā būtiski (gandrīz divas reizes) samazinājās kolhozu zemniecības skaits. Šo procesu veicināja intensīvā republikas rūpniecības un celtniecības attīstība, kā arī straujā

urbanizācijas tempi. Lielākā daļa iedzīvotāju iekļāvās migrācijas plūsmās. Pēc 1979. gada tautskaites datiem, lielākā daļa LPSR iedzīvotāju - 60,4% (62,9% pilsētnieku, 55,3% laucinieku) - vismaz reizi mūžā mainījuši dzīvesvietu; tas atspoguļojas arī republikas pilsētu un lauku iedzīvotāju skaita izmaiņu dinamikā (2.tab.).

2. tabula

Latvijas PSR pilsētu un lauku iedzīvotāju skaita izmaiņu dinamika 1940.-1985. gadā (%)^{*}

Gads	Pilsētu iedzīvotāji	Lauku iedzīvotāji
1940	35	65
1959	53	47
1970	62	38
1979	68	32
1985	71	29

* Народное хозяйство Латвийской ССР в 1984 г. Рига, 1985, с.19.

Augsto migrācijas aktivitāti, kas veicināja pilsētnieku skaita pieaugumu, noteica gan iedzīvotāju starprepublikāniskā migrācija, gan migrācija republikas robežās.

40. gadu beigās - 50. gados Latvijā sākās ievērojams cittautu iedzīvotāju pieplūdums. Tie galvenokārt bija krievu, ukraiņu, lietuviešu, baltkrievu u.c. nacionālitašu rūpniecības strādnieki un speciālisti. Pēc 1959. gada tautskaites datiem, strādnieku no visiem republikas iedzīvotājiem bija 2%, no tiem latviešu - 46%; kalpotāju no visiem republikas iedzīvotājiem bija 21%, no tiem latviešu - 19%.

Pēdējo tautskaišu dati liecina, ka Latvijas iedzīvotāju izvietojums republikas teritorijā ir nevienmērīgs. Septiņās republikas pakļautības pilsētās dzīvo 74% pilsētnieku; no tiem galvaspilsētā koncentrēti 48%. Pirmo vietu iedzīvotāju skaita ziņā ieņem Rīgas reģions - 52,9%; 1970.-1979. gadā iedzīvotāju skaita pieaugums tajā sasniedza 13%.⁶

Pilsētas iedzīvotāju skaita pieaugums ietekmēja republikas nodarbināto iedzīvotāju sadalījumu pa sociālajām grupām (3.tab.).

3. tabula

Latvijas PSR nodarbināto iedzīvotāju sadalījums
pa sociālajām grupām 1959.-1979. gadā
(% no visiem iedzīvotājiem)^{*}

Nodarbinātie iedzīvotāji	Strādnieki			Kalpotāji			Kolhoznieki		
	1959	1970	1979	1959	1970	1979	1959	1970	1979
Pilsētās	66	63,3	62,2	29,3	36	36,7	4,2	0,5	1,1
Laukos	35	47	51,7	8,3	14,2	16,5	56,0	38,1	31,7
Vidēji pil- sētās un laukos	52	58	59,3	19,8	28,9	31,1	27,6	12,7	9,6

^{*} Sastādīts pēc: Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. М., 1973, т.5, с.131; Численность и состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1979 года. М., 1985, с.156.

⁶ Перспективные тенденции развития населения Латвийской ССР. Рига, 1986, с. 53-54.

Pilsētu iedzīvotāju skaita pieaugšana notika vienlaikus ar strādnieku šķiras īpatsvara pieaugšanu visas rep. likas un lauku apvidu nodarbināto iedzīvotāju struktūrā. Gan pilsētās, gan laukos strauji augusi kalpotāju un inteligences grupa. Laikā no 1959. gada līdz 1979. gadam sociālo grupu starpā notika intensīvs iekšējo kvantitatīvo pārmaiņu process.

Pilsētu iedzīvotāju skaita palielināšanās būtiski ietekmēja gan pilsētnieku, gan laucinieku dzīvesveidu. Pilsētas standarti ienāca lauku vidē ne tikai ar masu informācijas līdzekļu starpniecību, bet arī ar tiešajiem kontaktiem. Apstākļi pilsētas standartu pārņemšanai radās pašā lauku vidē, jo mainījās ražošanas tehnoloģiskie pamati, palielinājās augstāko un vidējo speciālo izglītību ieguvušo speciālistu skaits, cēlās iedzīvotāju izglītības līmenis. Visi urbanizācijas procesi atstāja dziļu iespaidu uz nacionālo attīstību. Pilsētas apstākļos salīdzinājumā ar laukiem ir ievērojami mazāk iespēju saglabāt etniskās īpatnības ne tikai ražojošajā, bet arī neražojošajā sfērā. Urbanizācija veicināja kultūru savstarpējo ietekmēšanos un kopīgu normu izplatīšanos dažādu nacionalitāšu cilvēku dzīvesveidā.

Darba apstākļu kopīgais raksturs, ražošanas procesu vienotais ritms, tā unificēšanās atšķirīgu nacionalitāšu strādniekiem objektīvi veicina strādnieku internacionalizēšanos. Kā liecina pētījumi, laikā no 1970. gada līdz 1979. gadam pieaudzis republikas pamatiedzīvotāju kustīgums; to pamatnācijas pārstāvju daudzums, kuri dzīvo pastāvīgā dzīvesvietā mazāk nekā divus gadus, pieaudzis no 5,1% līdz 8,0%.⁷

Kolhoznieku īpatsvaram ir stabila tendence samazinā-

⁷ Перспективные тенденции развития населения Латвийской ССР, с.57.

ties: 1959. gadā to bija 27,6% no visiem republikas iedzīvotājiem, bet 1979. gadā - 9,6%. Šīs darbaļaužu grupas absolūtā un relatīvā samazināšanās ir rūpniecības attīstības, Lauksaimniecības modernizācijas un mehanizācijas, kā arī 50.-60. gados notikušās lauksaimniecības organizatoriskās struktūras pārkārtošanas un strādnieku šķiras agrārās vienības palielināšanās rezultāts. Kopš 70. gadu beigām - 80. gadiem sakarā ar ekonomiski vājo saimniecību nostiprināšanos un partijas agrārās politikas īstenošanu vērojama lauku iedzīvotāju skaita stabilizācijas tendence. Šie pasākumi izraisīja lauku infrastruktūras attīstības procesu, kā arī lauku iedzīvotāju koncentrēšanos saimniecībās visā republikā. Ekonomisti savos pētījumos atzīmē republikas lauku iedzīvotāju aizplūdes samazināšanos un "atpakaļejošās" sociālās pārvietošanās palielināšanos.⁸

Kopumā migrāciju kā galveno teritoriālās un starpnozaru pārdales veidu stimulē straujāka sociālā progresa iespējas, lielāka alga, lielākas profesionālās izaugsmes perspektīvas, labāki darba un sadzīves apstākļi citā nozarē.

Republikas iedzīvotāju sadalījums pa tautas saimniecības nozarēm 50 gadu laikā (sk. 4.tab.) palīdz izveidot priekšstatu arī par izmaiņām tautas saimniecības nozaru struktūrā un dažādās nozarēs nodarbināto pārdales procesiem tautas saimniecības attīstības gaitā.

Republikas nodarbināto iedzīvotāju pārdales starp tautas saimniecības nozarēm liecina, ka nepieciešama pastāvīga zinātniski tehniskā un sociālā progresa uzdevumu analīze saistībā ar ražošanas pārkārtošanu un sabiedrības sociālā vienlīdzīguma veidošanos.

⁸ Перспективные тенденции развития населения Латвийской ССР, с.60.

4. tabula

Latvijas PSR nodarbināto iedzīvotāju sadalījums
pa tautsaimniecības nozarēm 1935.-1985. gadā (%)^{*}

Nozare	1935	1960	1980	1985
Rūpniecība un celtniecība	17	34	41	41
Lauksaimniecība un mežsaimniecība (ieskaitot personiskajā palīgsaimniecībā nodarbinātos)	65	36	16	16
Transports un sakari	3	8	9	9
Tirdzniecība, sabiedriskā ēdināšana, materiāli tehniskā apgāde, realizācija un sagāde	6	6	9	9
Veselības aizsardzība, fiziskā kultūra, sociālā nodrošināšana, tautas izglītība, kultūra, māksla, zinātne	3	10	16	16
Valsts pārvaldes orgānu aparāts, kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju pārvalde, kredīta un valsts apdrošināšanas iestādes	2	2	3	3
Pārējās nozares	4	4	6	6

* Sastādīts pēc: Латвийская ССР в цифрах в 1983 г. Рига, 1984, с. 130-134; Народное хозяйство Латвийской ССР в 1985 г. Рига, 1986, с.229.

Kā atzīmē daudzi pētnieki, jau ir iezīmējusies pret-runā starp šķiru tuvināšanās tendenci un diferenciacijas pastiprināšanos pašās šķirās. Jau sen fiksēta tuvināšanās darba rakstura ziņā starp augsti kvalificēto strādnieku

slāni un inženiertehniskās inteligences daļu, tai pašā laikā stabili saglabājoties nemehānizēta roku darba strādnieku grupai. Tāda tendence pastāv arī kolhozu zemniecības struktūrā, kur līdzās mehanizatoru kadru pieaugumam vērojama liela roku darbā nodarbināto skaita saglabāšanās. 1985. gadā valstī rūpniecībā un lauksaimniecībā roku darbu strādāja 50 milj. cilvēku (rūpniecībā apmēram trešā daļa, celtniecībā puse, lauksaimniecībā - trīs ceturtdaļas nodarbināto).⁹

Zinātnes un tehnikas progress, darba sabiedriskās organizācijas pilnveidošana rūpniecībā, celtniecībā, transportā sistēmā un lauksaimniecībā izvirza veselu rindu problēmu, kas saistītas ar darbaspēka nozaru, profesionālās un teritoriālās struktūras izmaiņām, kuras savukārt tieši saistītas ar pārmaiņām sabiedrības sociālajā struktūrā. Procesi, kas saistīti ar rūpniecības komplekso mehānizāciju, automatizāciju un robotizāciju, mūsdienīgas tehnoloģijas ieviešanu, atbrīvo arvien lielāku cilvēku skaitu un izvirza jautājumu par nepieciešamību strādājošos organizatoriski un psiholoģiski sagatavot perspektīvajām darba pārmaiņām, vispārīgās un tehniskās izglītības līmeņa paaugstināšanai.

Republikas iedzīvotāju izglītības rādītāji liecina par straujām izglītības līmeņa celšanās tendencēm. 1945.-1984. gadā republikā augstāko izglītību ieguvuši 148,5 tūkst. cilvēku; vidējo (vispārīgo un speciālo) izglītību ieguvuši 790 tūkst. cilvēku, no tiem 539 tūkst. beiguši vispārīgzglītojošās skolas, 191 tūkst. - tehnikumus un citas vidējās speciālās mācību iestādes un 60 tūkst. - vidējās profesionāli tehniskās mācību iestādes.¹⁰ Līdz ar

⁹ Горбачев М.С. Коренной вопрос экономической политики партии. М., 1985, с.10.

¹⁰ Народное хозяйство Латвийской ССР. Рига, 1985, с.312, 328.

iedzīvotāju izglītības līmeņa vispārēju celšanos notikušas izmaiņas arī republikas iedzīvotāju sociālo grupu izglītībā (5. tab.).

5. tabula

Dažādu sociālo grupu izglītības līmenis
PSRS un Latvijas PSR 1970. un 1979. gadā
(vidējais klašu skaits)*

	Strādnieki		Kalpotāji		Kolhoznieki	
	1970	1979	1970	1979	1970	1979
PSRS	7,2	8,2	11,0	11,6	6,4	7,4
Latvijas PSR	7,2	8,1	10,9	11,6	6,5	7,5

* Sastādīts pēc: Вестник статистики, 1981, № 2, с.63, 78.

Tabula liecina par atšķirībām dažādu sociālo grupu izglītības līmeni un lielām strādājošo iedzīvotāju izglītības paaugstināšanas rezervēm. Dažādajā izglītības līmenī atspoguļojas atšķirības, kādas pastāv starp pilsētu un lauku iedzīvotājiem, fiziskā un garīgā darba strādniekiem, dažādu dzimumu pārstāvjiem.

Izglītības līmeņa celšanās tempi atsevišķām nacionalitātēm praktiski neatšķiras no vidējiem rādītājiem visā republikā. 6. tabulā ilustrācijai doti dati par latviešu un krievu nacionalitātes pārstāvju izglītības līmeni.

Sabiedrības sociālās struktūras attīstība notiek nepārtrauktā tās ataudzes procesā, paaudžu maiņā. Noteicošais paaudžu izglītības līmeņa atšķirību faktors ir vecums. Izdalot vecuma grupas 20-29 g. un 30-39 g., iespējams salīdzināt triju republikas iedzīvotāju paaudžu iz-

6. tabula

Latviešu un krievu nacionalitātes pārstāvju
izglītības līmenis Latvijas PSR 1959. un 1970. gadā
(% no 10 g. vecumu sasniegušo iedzīvotāju skaita)^{*}

Izglītība	Latvieši				Krievi			
	pilsētās		laukos		pilsētās		laukos	
	1959	1970	1959	1970	1959	1970	1959	1970
Augstākā	3,3	5,8	0,7	1,5	4,2	6,6	0,7	1,3
Nepabeigta augstākā	2,1	2,9	0,7	0,8	1,8	2,8	0,5	0,4
Vidējā speciālā	7,4	10,4	3,5	5,5	8,1	10,8	2,5	3,7
Vispārīgā vidējā	10,7	15,3	3,1	4,9	10,9	16,4	2,9	5,1
Nepilna vidējā	31,4	25,6	23,4	24,3	27,8	25,6	16,5	20,0
Pamatskolas	31,5	27,5	40,2	37,0	29,1	25,2	35,3	35,4

* Sastādīts pēc: Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года. Национальный состав населения СССР. М., 1973, с. 518-519.

glītības līmeni. Kā liecina socioloģiskie pētījumi, izglītības faktoram ir būtiska nozīme katras jaunās paaudzes dzīves ceļa izvēlē, migrācijas procesos, kā arī uzskot darba, sabiedriski politisko un ģimenes dzīvi.

Kaut arī izglītības līmeņa paaugstināšanas politika un atbilstošā finansēšana ir vienāda visām valsts nācijām, tautībām un republikām, tām nepiemīt atpakaļejoša iedarbība, tāpēc vecākās paaudzes pēc faktiskā izglītības līmeņa atšķiras atkarībā no dzimuma un dzīvesvietas. Vidējā un jaunākajā paaudzē situācija mainās. Dabiski, ka

līdz ar izglītības līmeņa celšanos paaugstinās kā visas paaudzes, tā arī šīs paaudzes dažādu nacionalitāšu pārstāvju profesionālā kvalifikācija, kas veido padomju nāciju kultūras līmeņu izlīdzināšanās sociālo pamatu.

1959. gada tautskaitē tika apsekota 1910.-1920. gadā dzimušo paaudze, kas 40-50 gadu vecumu sasniedza 50. gados. Šī paaudze piedalījās 1940. gada sociālistiskajos pārkārtojumos, Lielajā Tēvijas karā, pēckara atjaunošanas darbos un sociālisma celtniecībā republikā. Šajā vecuma grupā 1959. gadā ar pamatskolas izglītību bija 30,4% pilsētnieku, laukos - 43,3% vīriešu un 37,5% sieviešu. Ar vidējo, augstāko un nepabeigtu augstāko izglītību pilsētās bija 32,2% vīriešu un 25,2% sieviešu, laukos - 9,4% vīriešu un 6,0% sieviešu, no tiem ar augstāko izglītību - 10,3% vīriešu un 6,1% sieviešu pilsētās, 2,2% vīriešu un 1,0% sieviešu laukos.¹¹

Šīs paaudzes cilvēki ir vecāki tiem, kas dzimuši 30. gados (1930-1939) un darba dzīvi sāka 50. gados. Šīs paaudzes nodarbinātība rūpniecībā bija lielāka nekā lauksaimniecībā. Izglītības apgūšanu tā pabeidza laikā, kad vienotajā padomju izglītības sistēmā sākās pakāpeniska pāreja no obligātās astoņgadīgās izglītības uz vidējo. Šie jaunieši pēc augstāko mācību iestāžu beigšanas veidoja pirmo Latvijas padomju nacionālās inteligences paaudzi. Tomēr 1959. gada tautskaites laikā šajā paaudzē, kam toreiz bija 20-29 gadi, vēl bija diezgan liela daļa cilvēku ar pamatskolas izglītību - no pilsētu iedzīvotājiem 28,5% vīriešu un 18,6% sieviešu, bet laukos 44,0% vīriešu un 33,5% sieviešu. Ar vidējo, augstāko un nepabeigtu augstāko izglītību pilsētās bija 29,5% vīriešu un 41,3% sie-

¹¹ Лаудам Л.А. Рост образованности населения. - В кн.: Перспективные тенденции развития населения Латвийской ССР. Рига, 1986, с. 74-76.

viēšu, laukos - 13,6% vīriešu un 20,5% sievieti, no tiem ar augstāko izglītību - 7,1% vīriešu un 9,1% sievieti pilsētās, 2,1% vīriešu un 3,6% sievieti laukos.¹²

Trešā paaudze - tie, kas dzimuši 50. gados (1950-1959), - darba dzīvē iesaistījās 70.-80. gadu mijā. Viņi izglītību apguva laikā, kad republikā beidzās pāreja uz obligātu vidējo izglītību. Šī paaudze, kas 1979. gada tautskaites laikā bija sasniegusi 20-29 gadu vecumu, pēc izglītības līmeņa atšķiras no iepriekšējām: no pilsētu iedzīvotājiem šajā vecuma grupā ar pamatskolas izglītību bija tikai 4,5% vīriešu un 2,3% sievieti, no lauku iedzīvotājiem - 9,3% vīriešu un 6,0% sievieti. Ar vidējo izglītību (ieskaitot vidējo speciālo) bija 57,1% vīriešu un 66,4% sievieti pilsētās, 42,8% vīriešu un 57,2% sievieti laukos. Augstāko izglītību ieguvušo cilvēku skaits salīdzinājumā ar iepriekšējo paaudzi bija pieaudzis divkārt: pilsētās ar augstāko izglītību bija 16,2% vīriešu un 18,2% sievieti, laukos 5,0% vīriešu un 9,1% sievieti.¹³

Salīdzinot triju paaudžu izglītību, redzams, ka dominējošā tendence ir vidējo un augstāko izglītību ieguvušo personu skaita pieaugums un pastāvīga augstāko izglītību ieguvušo sievieti īpatsvara pasugstināšanās, kā arī pilsētu iedzīvotāju vēl arvien augstākais izglītības līmenis salīdzinājumā ar lauku iedzīvotājiem.

Izglītības sistēmai ir liela loma sociālās struktūras atražošanā. Vispārīzglītojošā skola šajā procesā kļūvusi par vienu no galvenajiem sabiedrības sociālo grupu tuvinašanās faktoriem, bet speciālā izglītība dod kvalifikāciju, kas atbilst veicamā darba prasībām. Republikas jaunieši sabiedrības sociālās struktūras atražošanas procesā aizņem gan vakantās, gan no jauna radušās darbavie-

¹² Лаудам И.А. Рост образованности населения, с.75.

¹³ Turpat, 76.lpp.

tas, un sociālās pašnoteikšanās procesā viņiem ir brīvas izvēles iespējas. Tas noved pie intensīvām sociālām pār-
virzēm starp paaudzēm, kā arī paver iespējas izlīdzināt
dažādu sociālo grupu kultūras līmeni. Šis process ir se-
višķi svarīgs pašlaik, kad notiek pāreja uz intensīvajām
saimniecības formām, kad tautas saimniecībā pieaug pra-
sības pēc strādājošo vispārīgās kultūras un profesionālā
līmeņa paaugstināšanās.

Republikas iedzīvotāju sociālās struktūras kvalita-
tīvās izmaiņas atspoguļojas vispirms to iedzīvotāju sa-
stāvā, kuri strādā fizisku darbu: šai grupā būtiski sama-
zinājies tādu personu īpatsvars, kurām ir tikai pamatsko-
las vai pat zemāka izglītība, - no 49,8% 1959. gadā līdz
27,5% 1979. gadā, savukārt no 5,5% līdz 11% palielinājies
tādu personu īpatsvars, kurām ir vidējā speciālā un nepa-
beigta augstākā izglītība.¹⁴ Otrs svarīgs moments ir vis-
pārējās izmaiņas darba raksturā un atbilstoši tam inteli-
ģences īpatsvara palielināšanās - no 20,7% 1959. gadā
līdz 32,4% 1979. gadā.¹⁵

Sevišķi strauji audzis augstāko un vidējo speciālo
izglītību ieguvušo cilvēku skaits - no 28,2 tūkst. 1941.
gadā līdz 99,8 tūkst. 1960. gadā un 328 tūkst. speciālistu
1985. gada sākumā. Augstāko izglītību ieguvušo tautas
saimniecībā nodarbināto speciālistu skaits šajā periodā
pieaudzis no 9,8 tūkst. 1941. gadā līdz 144 tūkst. 1985.
gadā, bet vidējo speciālo izglītību ieguvušo skaits - no
18,4 tūkst. līdz 184 tūkst.¹⁶ Tik liels intelīģences pie-
augums nebūtu iespējams tikai uz tās atražošanas pamata
vien - tas liecina, ka padomju sabiedrībā nav noslēgtu
sociālu grupu, ka plaša intelīģences sociālā bāze veido-

¹⁴ Население Советской Латвии. Рига, 1986, с.66.

¹⁵ Вестник статистики, 1984, № 5, с.63.

¹⁶ Народное хозяйство Латвии. Рига, 1986, с.66.

jas no strādnieku, kalpotāju un zemnieku vīdus.

Latvijas PSR, tāpat kā valsti kopumā, ar katru gadu palielinās strādnieku sociālās grupas pārstāvju īpatsvars gan augstskolu studentu kopskaitā, gan no laukiem uzņemto sastāvā. 1978. gadā no republikas augstskolu dienas nodalās uzņemtajiem jauniešiem 41,4% nāca no strādniekiem, 9,2% no kolhoznikiem, 49,4% no kalpotājiem.¹⁷ Studentu sociālais sastāvs atspoguļo republikas iedzīvotāju sociālās struktūras izmaiņas procesus, proti, strādnieku un kalpotāju skaita pieaugumu. Lauku iedzīvotāju sastāvā vērojams strādnieku šķiras agrārās vienības pieaugums, lauku iedzīvotāju kopējam skaitam samazinoties. Kalpotāju un inteligences skaits un īpatsvars palielinājies gan pilsētās, gan laukos. Latvijas padomju inteligences, tāpat kā citu grupu un šķiru, veidošanās un attīstība kopumā atspoguļo republikas iedzīvotāju nacionālo sastāvu. Pēc 1970. gada tautskaites datiem, 56,8% no visiem republikas iedzīvotājiem bija latvieši, 29,8% - krievi, 4% - baltkrievi, 2,7% - poļi, 2,3% - ukraiņi, 1,5% - lietuvieši, 1,6% - ebreji un pārējo nacionalitāšu pārstāvji. 1971. gadā valsts aparātā strādāja 67,9% latviešu, 22,8% krievu, 2,5% poļu, 2,2% baltkrievu, 4,6% pārējo nacionalitāšu pārstāvju.¹⁸ No inženiertehnikajiem darbiniekiem 46,2% bija latvieši, 37,8% - krievi, 4,5% - ebreji, 4,2% - ukraiņi un 7,3% - pārējo nacionalitāšu pārstāvji, no agronomiem un zootehniķiem 89,4% bija latvieši, 6,4% - krievi,

¹⁷ Ашмане М. Социальные источники формирования контингентов студентов Латвийской ССР. - В кн.: Высшая школа и социальная структура развитого социалистического общества. Рига, 1980, с.14.

¹⁸ Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. т.1У. Национальный состав населения СССР М., 1973, с.280.

1,4% - poļi, 1,2% - baltkrievi.

Līdztekus izglītības līmeņa un tās prestiža vispārējam pieaugumam aug arī cilvēku tiekamē pēc profesionālās izvirzīšanās. Šajos apstākļos īpašu nozīmi iegūst patiesi internacionālistiska kadru politika, kad nacionālā piederība pati par sevi nedrīkst būt par cēloni ne privilēģijām, ne šķēršļu radīšanai kādā sabiedrības dzīves sfērā. Mūsdienu apstākļos nacionālo procesu valstiskie un tiesiskie aspekti iegūst arvien lielāku nozīmi.

A. Muceniece

MĀKSLINIECISKĀS KULTŪRAS ATTĪSTĪBA
PADOMJU LATVIJĀ

Nacionālā mākslinieciskā kultūra,
tās attīstības galvenie priekšnosacījumi

Mākslinieciskā kultūra ir svarīga, daudznozīmīga garīgās kultūras sastāvdaļa. Būdam saistīta ar citiem garīgās kultūras veidiem - politisko, tikumisko, darba, sadzīves u.c., kā arī ar materiālo kultūru, tā aptver visas sabiedriskās dzīves sfēras.

Mākslinieciskajā kultūrā ietilpst vēsturiskajā mantojumā pārņemtās mākslinieciskās vērtības un tradīcijas, pašreizējā dzīvē topošā profesionālā māksla un tautas daiļrade, mākslas zinātne. Pie mākslinieciskās kultūras pieder arī visa tās funkcionēšanas sistēma. Mūsu zemē šajā sistēmā iekļaujas radošo darbinieku apvienības, plašais profesionālo un pašdarbības mākslinieku tīkls, partijas un valsts orgāni un sabiedriskās organizācijas, kas nodarbojas ar mākslas dzīves vadīšanu un organizēšanu, mācību iestādes, kas veic mākslinieku kadru sagatavošanu.

Nacionālās mākslinieciskās kultūras attīstības pamats ir valsts sabiedriskā iekārta - ipašuma forma, šķiru attiecības, valdošā ideoloģija, nacionālo attiecību raksturs. No visu šo objektīvo, kā arī subjektīvo faktoru kopsakara un mijiedarbības ir atkarīgs mākslinieciskās kultūras saturs, virzība un attīstības tempi.

Strauju attīstību un noteiktu mērķtiecīgu virzību mākslinieciskā kultūra iegūst sociālistiskajā sabiedrībā. To nosaka pati sociālisma būtība - sabiedriskais ipašums un plānsaimniecība, visām šķirēm un slāpiem kopējās poli-

tiskās, ideoloģiskās, sociāli ekonomiskās intereses un mērķi, sociālistiskais dzīvesveids, kā arī visu nāciju un tautību faktiskā vienlīdzība, līdztiesība, draudzīga sadarbība.

Svarīgs sociālistiskās mākslinieciskās kultūras attīstības priekšnosacījums un reizē priekšrocība salīdzinājumā ar kapitālismu ir mākslinieka radošās brīvības nodrošinājums.

Kapitālisma zemēs, kur mākslas brīvība ir gan pasludināta un tiek plaši reklamēta, tās patiesībā nav un arī nevar būt. V.I. Ļepins norādīja, ka sabiedrībā, ko plosa šķiru pretrunas, "nevar būt reālas un īstenas brīvības, .. runas par absolūto brīvību ir tirā liekulība"; buržuāziskās sabiedrības "rakstnieka, mākslinieka, aktrises brīvība ir tikai maskota (vai liekulīgi maskojama) atkarībā no naudas maisa, no uzkirkšanas, no uzturēšanas".¹

Mūsdienās kapitālistiskajās valstīs nacionālās mākslas attīstību bremzē ne tikai divu ideoloģiju un divu kultūru cīņa pašu zemē, bet arī ASV monopolistiskā uzkuņdzēšanās. Rietumeiropas zemēs amerikānisms neatvairāmi iespiežas visās mākslas nozarēs. Īpaši uzskatāmi tas notiek kino, kur vietējie nacionālā kino producenti pie labākās gribas nespēj izturēt konkurenci ar "lielo partneri". Piemēram, Lielbritānijas kinoiznomāšanā 92% ir amerikāņu filmas.

Tikai sociālismā, kur mākslas uzdevums vienotas kultūras un ideoloģijas apstākļos ir kalpot darbaļaudim, kuri, V.I. Ļepina vārdiem runājot, ir "zemes zieds, tās spēks, tās nākotne", ir iespējama reāla mākslas brīvība un strauja tās attīstība.

Mūsu zemē, kur viss tiek vērsts uz nemitīgu sabied-

¹ Ļepins V.I. Partijas organizācija un partijas literatūra. - Raksti, 10.sēj., 29.-30.lpp.

riņas labklājības izaugsmi, katra pilsoņa vispusīgas un harmoniskas personības veidošanu, mākslinieciskās kultūras attīstībai tiek nodrošināti vislabākie apstākļi. Tas noteikts PSRS Konstitūcija, PSKP Programma un citos partijas dokumentos un konsekventi tiek realizēts dzīvē.

Reālās brīvības nenoliedzams apliecinājums ir ikvienas padomju tautas nacionālās mākslinieciskās kultūras sasniegumi, kas mūsdienās plašo starptautisko sakaru apstākļos gūst aizvien plašāku izplatību un augstu atzinību visas pasaules mērogā.

Nacionālās mākslinieciskās kultūras
avoti un virzošie spēki

Nacionālās mākslinieciskās kultūras avoti ir tautas pagātne un tagadne. Nākdama no tautas dzīvē, mākslinieciskā kultūra pastāvīgi atspoguļo tās dzīvi, sakņojas tajā un piedalās tās veidošanā. Jo ciešāki ir tautas un mākslas sakari, jo lielāks abpusējās iedarbības spēks un reizē bagātāka nacionālā mākslinieciskā kultūra.

Viens no tautas kultūras līmeņa novērtēšanas kritērijiem ir tās attieksme pret pagātnes kultūru. Jo labāk tiek saglabāts tautas kultūras mantojums, jo augstāks ir topošās kultūras līmenis un reizē ar to lielāks tās ieguldījums nākotnes kultūrā. Šī dialektiskās attīstības spirāle labi saskatāma mūsdienu kultūras dzīvē, arī latviešu nacionālās mākslinieciskās kultūras veidojumā.

Taču mākslinieciskā, tāpat kā visa nacionālā kultūra - gan pārmantotā, gan topošā -, nav "tīra", izolēta no citu tautu kultūras ietekmēm. Katrā nacionālajā kultūrā organiski iekļaujas vispārcilvēciskie kultūras elementi un citu tautu, īpaši tuvāko kaimiņtautu, kultūras iespaidi. Tā ir neizbēgama parādība. Katrā nacionālā kultūrā aizgūdamā iegūst un bagātinās, bet, kļūstot bagātāka,

spēj vairāk dot, plašāk izplatīties.

Kultūras integrācija un internacionalizācija ir objektīvs, likumsakarīgs cilvēces attīstības process, un tā tempi pastāvīgi pieaug.

1913. gadā V.I. Ļeņins norādīja, ka "... visa cilvēces saimnieciskā, politiskā un garīgā dzīve aizvien vairāk internacionalizējas 'au kapitālisma apstākļos. Sociālisms to internacionalizēs pilnīgi."²

Sevišķi strauji internacionalizācijas process noris mūsdienās, kad aizvien vairāk paplašinās starptautiskie sakari, palielinās masu komunikācijas un informācijas līdzekļu loma, pastiprinās iedzīvotāju migrācija. Šajā procesā aizvien skaidrāk izpaužas divu sistēmu, divu kultūru un ideoloģiju pretrunas un cīņa.

Kapitālisms, īpaši ASV imperiālisms, cenšas varmācīgi uzspiest citām zemēm un tautām, sevišķi mazāk attīstītām, savu nacionālo buržuāzisko kultūru, panākt tās monopolstāvokli, noniecināt un izskaust vietējās nacionālās kultūras.

Tajā pašā laikā aizvien lielāku īpatsvaru pasaulē iegūst sociālistiskā kultūra. Tās izplatības pieaugums balstās nevis uz varmācīgu uzspiešanu, bet gan uz tās humanismu, demokrātismu, idejiskā un estētiskā satura pievilcības spēku. Starptautiskajā kultūru saskarsmē notiek arī pašas sociālistiskās kultūras bagātināšanās.

Nacionālās mākslinieciskās kultūras galvenais virzošais spēks ir radošā inteligence - profesionāli izglītoti tautas talanti. Parasti tie nāk no savas tautas, iet kopoli ar tautas dzīvi, labi zina tās pagātni, pašreizējās intereses un nākotnes ideālus, spēj visu to dialektiski izprast, radoši apņērot un mākslinieciski zteikt. Jo

² Ļeņins V.I. Tēzes nacionālajā jautājumā. - Raksti, 19.sēj., 213.lpp.

lielāks mākslinieka talants, augstāka profesionālā meistariņa, plašāks vispārīgais redzesloks un ciešākas saites ar tautu, jo spilgtāk izteikta ir viņa daiļrades nacionālā piederība, tai ir lielāka un paliekošāka nozīme nacionālajā un arī internacionālajā kultūrā.

Taču nacionālās kultūras veidošanā piedalās ne tikai savas, bet arī citu nāciju pārstāvji. Mākslinieka nacionālā izcelsme viena pati vēl nenosaka viņa daiļrades nacionālo piederību. To nosaka dzīvesveids, sabiedriskā vide, konkrētie apstākļi, kuros mākslinieks dzīvo un rada. Citas nacionalitātes mākslinieka piederība nācijai, kurā viņš dzīvo, ir atkarīga no tā, cik dziļi viņš tajā ieaudzis, cik lielā mērā spēj izjust un izteikt tās nacionālo savdabību. Tomēr arī tad, ja ieauģme nav dziļa un mākslinieka daiļradē saglabājas viņa nacionālās izcelsmes zīmogs, — arī tad viņš ar savu daiļradi piedalās vietējās nacionālās kultūras veidošanā, ietekmē to un ietekmējas pats.

Vēsturē ir ne mazums faktu, ka vienas tautas pārstāvis ir aktīvs citas tautas nacionālās mākslas vērtību radītājs. Piemēram, Mariuss Petipā — pēc izcelsmes francūzis, kas ilgus gadus dzīvojis un radoši strādājis Krievijā, — ieņem nozīmīgu vietu krievu klasiskā baleta skolas izveidē. Turpretī Sergejs Rahmaninovs, kurš lielu dzīves daļu pavadīja ārzemēs, tā arī palicis visā pasaulē pazīstams izcils krievu komponists ne tikai pēc izcelsmes, bet arī savā daiļradē.

Raksturīgs piemērs ir arī Rietumu zemēs dzīvojošie latviešu emigrācijas mākslinieki. Viņu daiļradē ar katru paaudzi aizvien mazāk sajūtams latviskais elements. Ne velti emigranti sūrojas, ka viņu sabiedrībā latviskā piederība izpaužas vairs vienīgi ārējā atribūtikā un arī tikai svētku reizēs.

Pareiza pieeja nacionālās kultūras veidošanās un na-

cionālās piederības jautājumiem ir svarīga mūsdienās, kad visā pasaulē ievērojami pastiprinās iedzīvotāju migrācija. Intensīvi šis process noris mūsu valstī. Sakarā ar grandiozajiem sociālisma celtniecības uzdevumiem un plašajiem mērogiem, jaunu teritoriju apguvi un paātrinātu ekonomikas attīstību lielas izmaiņas notiek atsevišķu valsts reģionu un republiku iedzīvotāju nacionālajā sastāvā. Tas viss ietekmē kultūras dzīvi, atspoguļojas tajā un neapšaubāmi atstāj iespaidu uz nacionālās kultūras veidošanos, izmaina tās kvantitatīvo īpatsvaru attiecīgās teritorijas vispārējā kultūras dzīvē. Taču pamatnācijas nacionālā kultūra līdz ar to neizzūd un nepērstāj attīstīties. Tieši tāpēc nav arī pamata kultūras nacionālo apzīmējumu aizstāt ar teritoriālo apzīmējumu.

Nevienas valsts teritoriju nekad neapdzīvo tikai viena nācija. Tajā noteikti ir lielāks vai mazāks skaits citu nacionalitāšu pārstāvju un pat vienkopus dzīvojošu grupu. Tomēr šādas valsts kultūra nebūt nav beznacionāla. Ja konkrētās teritorijas, valsts pamatnācija nav izzudusi, pārvietojusies vai pārvietota, tad arī šīs teritorijas kultūra ir un paliek šīs nācijas nacionālā kultūra, neraugoties uz iedzīvotāju sastāva izmaiņām un internacionālizācijas pakāpi.

Ir lietderīgi atcerēties latviešu tautas vēsturi. Latvija, īpaši rūpniecības centros, kopš seniem laikiem ir bijusi daudznacionāla. Piemēram, Rīgā 1897. gadā nelatviešu bija 58,4% iedzīvotāju, bet 1913. gadā - 60,4%.³ Neraugoties uz nelatviešu lielo īpatsvaru, latviešu kultūra neizzuda, nezaudēja arī savas raksturīgās iezīmes.

Mūsdienās spilgts piemērs ir Kazahijas PSR, kur notiek milzīgas ekonomiskās, sociālās, demogrāfiskās pārmaiņas, liels daudnāciju un tautību pārstāvju pieplū-

³ Rīga. 1861-1917. R., 1978, 23.lpp.

dums. Taču neatkarīgi no tā republikas kultūra nepārstāj būt kazahu tautas nacionālā kultūra.

Neprecīza terminu lietošana dažkārt noved pie nepareiziem ieteikumiem un dod ieganstu arī ideoloģiskajiem pretiniekiem falsificēt patiesību.

Mūsu literatūrā sastopamo apzīmējumu "Latvijas kultūra" tādās reizēs, kad runa būtībā ir par republikas pamatiedzīvotāju nacionālo kultūru, emigrācijas buržuāziskie nacionālisti steidzīgi izmanto par apstiprinājumu saviem naidīgajiem izdomājumiem par latviešu pārkrievošanu un latviešu nacionālās kultūras izskaušanu. Taču tas, kā zināms, absolūti neatbilst patiesībai un mūsu valstī konsekventi īstenotajai nacionālajai un kultūras politikai. Latvijā dzīvojošie citu nacionalitāšu mākslinieki, aktīvi piedalīdamies republikas sabiedriskajā dzīvē, ar savu daļrādi latviešu nacionālās kultūras attīstību nebūt nebrīnī, bet tieši otrādi - bagātina to. Apliecinājums tam ir latviešu nacionālās kultūras un mākslas nemitīgā izaugsme.

Latviešu nacionālās mākslinieciskās kultūras attīstības ceļš

Latviešu nacionālās mākslinieciskās kultūras sākums attiecas uz pagājušā gadsimta pēdējām desmitgadēm un mūsu gadsimta sākumu, kad Latvijas kultūras dzīvē ienāca pirmie profesionālie kultūras un mākslas darbinieki, kas izglītību bija guvuši ārpus Latvijas, pārsvarā lielākajos Krievijas kultūras centros. Tad straujāku izplatību ieguva tautas daļrade, īpaši kordziedāšana, aizsākās arī skaistā tradīcija - Dziesmu svētku rīkošana (1873). Dibinājās tautas teātri, daļamatniecības un gleznotāju apvienības, izveidojās arī pirmā operas mākslinieku trupa (1913).

Mākslinieciskās kultūras pacēlumu sekmēja kapitālistiskās ekonomikas attīstība Latvijā un ar to saistītās sociālās pārmaiņas.

Spēcīgu impulsu nacionālās mākslinieciskās kultūras attīstībai deva padomju vara Latvijā 1917.-1919. gadā. Tika likti pamati daudzām profesionālām velsts mākslas iestādēm - dramatiskajiem un operas teātriem, muzejiem un, pats galvenais, Konservatorijai un Mākslas akadēmijai. Līdz ar to radās iespēja mākslas kadrus gatavot uz vietas. Neraugoties uz to, ka padomju vara Latvijā pastāvēja neilgi, tās veiktajiem pasākumiem bija liela un paliekoša nozīme nacionālās mākslinieciskās kultūras tālākajā attīstībā.

Buržuāziskās Latvijas 20 gados mākslas dzīvē norisinājās sarežģīts process. Mākslas vispūrējai attīstībai un izplatībai turpinoties, tajā aizvien krasāk iezīmējās divi pretēji virzieni (jeb divas mākslas) un cīņa to starpā. Viena, buržuāziskā māksla, kuru valdošā šķira visādi atbalstīja, tiecās ieņemt noteicošās pozīcijas visā kultūras dzīvē, iepotēt masās buržuāzisko ideoloģiju, nacionālismu, šovinismu. Otra, demokrātiskā māksla, kuras ietvaros attīstījās arī sociālistiskie elementi, pauda humanismu, progresīvas idejas, sekmēja proletariāta revolucionāro cīņu un darbaļaužu solidaritāti.

Spēku samēri starp abiem virzieniem atsevišķās mākslas nozarēs bija dažādi. Lielā mērā tas bija atkarīgs no mākslas veida, mākslinieku idejiski politiskā noskaņojuma un viņu sabiedriskās aktivitātes. Demokrātiskās tradīcijas centās saglabāt teātris. Visrevolucionārāk noskaņotie bija rakstnieki. Lielākaī buržuāziskās ideoloģijas un Rietumu modernisma ietekmei pakļāvās tēlotājas mākslas un mūzikas pārstāvji. Taču nemītīgas šķiru cīņas apstākļos, īpaši fašistiskās diktatūras periodā, kad skaidri atklājās buržuāzijas prettāziskā politika un pastiprinājās

darbāsužu revolucionārā kustība, notika radošās inteliģences diferencēšanās. Pieauga progresīvi noskapoto mākslinieku skaits un viņu līdzdalība proletariāta revolucionārajā cīņā. Pastiprinājās dažādi ierobežojumi, represijas. Daudziem māksliniekiem nācās pašiem pārliecināties, ko īstenībā nozīmē buržuāziskā "demokrātija".

Tāpēc, kad 1940. gadā Latvijā notika sociālistiskā revolūcija un iesākās radikālas izmaiņas visā sabiedrības dzīvē, radošās inteliģences absolūtais vairākums plaši tajā piedalījās. Īpaši aktīvu darbību izvērsa rakstnieki. Viņu vidū bija visvairāk komunistu. Komunisti un bezpartejiskie aktivisti ieņēma vadošas pozīcijas visās mākslas nozarēs, organizēja un vadīja mākslas iestādes, radošās apvienības, sabiedriskās organizācijas. Mākslinieciskās kultūras dzīvē ienāca jauns idejiskais saturs.

Zīmīgi, ka šajā jaunrades procesā piedalījās pat tie buržuāziskās sabiedrības mākslinieki, kuru sabiedriski politiskie uzskati vēl svārstījās. Pavisam nedaudz bija tādu mākslinieku, kas vai nu nogaidoši stāvēja malā, vai palīdzēja gāztās šķiras pārstāvjiem viņu rīkotajās prettautiskajās politiskajās akcijās.

Tādēļ tagad, kad jautājums par māksliniecisko inteliģenci Latvijā 1940.-1941. gadā ir vēsturnieku izpētīts, pilnīgi nepamatoti izskan emigrācijas nacionālistisko latviešu apgalvojumi, ka tajā laikā visa radošā inteliģence esot bijusi pret padomju varu un tās pasākumiem, ka pret mākslas darbiniekiem esot lietotas represijas. Tie ir meli, apzināta vēstures viltošana. Arhīvu materiāli liecina tieši pretējo. Latvijas Komunistiskās partijas CK uzturēja ciešus sakarus ar visām mākslas iestādēm un organizācijām, ar cieņu un lielu uzmanību izturējās pret mākslas darbiniekiem, pēma vērā viņu intereses un vajadzības, viņu iesniegtās sūdzības un ieteikumus.

Būtiskas pārmaiņas latviešu nacionālās mākslinieciskās

kās kultūras laukā notika Lielā Tēvijas kara gados. Vācu fašistu okupētajā Latvijā mākslinieciskā kultūra, tāpat kā visa sabiedriskā dzīve, tika demoralizēta, pārsātināta ar fašistisko ideologiju, galēju nacionālismu, rasismu. Tika fiziski iznīcināti visi ebreju tautības mākslinieki, represēti, uz Vāciju aizvesti daudzi padomju laika aktīvistī. Kara beigās Latviju atstāja vēl prāva radošo profesiju pārstāvju daļa. Tās bija fašistisko noziedznieku, buržuāzisko nacionālistu propagandas un vardarbības sekas un viņu politiskas nolūks - nodarīt pēc iespējas lielāku ļaunumu Padomju Latvijas kultūras dzīvei, kavēt tās attīstību.

Neraugoties uz karā cirstajām brūcēm, lielajiem zaudējumiem un atjaunošanas grūtībām, latviešu nacionālā māksla un kultūra Padomju Latvijā pēc kara gāja noteiktu sociālistiska attīstības ceļu un, pateicoties padomju varas un Komunistiskās partijas realizētajai nacionālajai un kultūras politikai, guva aizvien jaunus un nozīmīgus sasniegumus.

Latviešu mākslinieciskās kultūras sociālistiskajā attīstībā izdalāmi vairāki etapi. Laika ziņā tie nesakrīt ar vispārējiem sociālistiska celtniecības etapiem, jo mākslinieciskajā kultūrā darbojās arī savi iekšējie likumi un to ietekmēja īpaši konkrētie apstākļi.

Pēc Lielā Tēvijas kara mākslinieciskās kultūras laukā, tāpat kā visā Latvijas saimnieciskajā un sabiedriskajā dzīvē, notika visu spēku un līdzekļu koncentrācija un konsolidācija. Mākslinieciskās kultūras sociālistiskajā veidošanā tika iekļauts arī tas vēsturiskais mantojums, kas bija tapis ārpus Latvijas, Padomju Savienībā kara laikā un pirms tam. Tā bija viena no īpatnībām un priekšrocībām latviešu nacionālās mākslinieciskās kultūras sociālistiskajā izveidē. (Te piezīmējams, ka nacionālās mākslas un kultūras auglīga attīstība ārpus savas tautas

teritorijas nav vispārēja likumība. Šajā gadījumā to noteica labvēlīgi apstākļi, sociālistiskās nacionālās politikas īstenojums Padomju Savienībā.)

Kara laikā, kad okupētajā Latvijā notika nacionālās mākslinieciskās kultūras degradācija, Padomju valsts aizmugūrē, kur atradās Latvijas PSR valdība, Komunistiskās partijas CK un evakuētie kultūras darbinieki, tā turpināja sekmīgi attīstīties. Neraugoties uz kara laika grūtībām, šeit tika radīti apstākļi nacionālo māksliniecisko kolektīvu izveidošanai un darbībai, gatavoti jauni mākslinieciskie kadri. Radās daudzi mākslas darbi, kas nacionālā formā iemiesoja sociālistisku saturu. Tam bija ļoti liela nozīme pēckara Latvijas kultūras dzīves atjaunošanā, sociālisma celtniecībā.

Lai veidotu sociālistisku nacionālo mākslu un radošo inteliģenci, vajadzēja vienlaikus veikt divus galvenos uzdevumus: visu mākslinieku apvienošanu un saliedēšanu uz kopīgiem idejiskiem un mākslinieciskiem pamatiem un jaunu profesionālu mākslas kadru gatavošanu.

Visa organizatoriskā un idejiski politiskās audzināšanas darba priekšgalā bija tā radošās inteliģences daļa, kas kara laikā jau bija guvusi krietnu idejisko rādījumu, sociālistiskās mākslās jaunrades iemaņas un pieredzi. Lietā tika likta vecāko padomju republiku pieredze un praktiskā palīdzība.

Mākslinieciskās kultūras dzīve pēckara Latvijā jau no paša sākuma bija spraiga un izvērstā. Taču sociālistiskā satura ieviešana tajā noritēja lēnāk nekā citās dzīves nozarēs. Lai agrākās buržuāziskās sabiedrības mākslinieki spētu pārvērtēt savus idejiski politiskos uzskatus, apgūtu sociālistiskā reālisma daiļrades metodi un apzināti iekļautos sociālistiskās sabiedrības celtniecībā, bija nepieciešams zināms laiks. Tas bija nepieciešams arī jauno speciālistu sagatavošanai. Ar pirmo pēckara

skolu izlaidumu vēl nebūt nebija atrisināts aktuālais mākslinieku kadru jautājums ne skaitliskā, ne idejiski politiskā ziņā.

Tieši tāpēc 50. gadu sākumā, kad Latvijā sociālisma pamati visumā jau bija uzcelti, mākslinieciskās kultūras laukā šis process vēl nebija beidzies. Tas turpinājās līdz pat 50. gadu beigām, kad sociālisms republikā, tāpat kā visā valstī, bija pilnīgi uzcelts. Jāpiezīmē, ka socialistiskās mākslas izveide var notikt ātrāk nekā socialistiskās radošās inteligences kā sociāla slāņa noformēšanās. Tā tas bija arī Latvijā atsevišķās mākslas nozarēs, pirmkārt literatūrā.

50. gadu otrajā pusē norisinājās strauja radošo savienību un visu mākslas iestāžu darbības pilnveidošana, plašāku vērīenu ieguva republikas mākslinieciskās kultūras dzīve. To veicināja:

- socialistiskās celtniecības panākumi republikā un valstī;

- PSKP XX kongresa lēmumi par socialistiskās demokrātijas attīstību, kas pavēra plašākas iespējas radošai iniciatīvai, daļrades praksei un zinātnei;

- labāks materiālās bāzes nodrošinājums, darbības gaitā uzkrātā pieredze, kā arī tas, ka tieši šajā laikā republikas mākslas iestādes, organizācijas un kolektīvi ievērojami papildinājās ar jauniem kadriem.

Republikas radošajās savienībās bija notikušas šādas biedru skaita izmaiņas:

Radošā savienība	1945.g.	1951.g.	1959.g.	1985.g.
Arhitektu	82	121	174	495
Komponistu	37	36	43	81
Mākslinieku	132	215	346	775
Rakstnieku	40	72	106	222

Bez tam 1959. gadā Žurnālistu savienība (dibināta 1957. gadā) bija 450 biedru un Kinematogrāfistu savienībā (dibināta 1958.g.) 70 biedru. 1960. gadā republikas radošās savienības un Teātra biedrība apvienoja pavisam 1761 mākslas darbinieku, 1985. gadā - 4514.⁴

Latviešu nacionālās mākslas un mākslinieciskās kultūras veidošanā piedalījās dažādu nacionalitāšu pārstāvji. Republikas mākslas darbinieku sastāvā, pēc 1970. gada tautskaites rezultātiem, bija 67,4% latviešu, 19,9% krievu, 5,4% ebreju, 2,1% ukraiņu, 5,2% vēl citu tautību pārstāvju.⁵

50. gadu otrajai pusei raksturīga iezīme bija sakaru paplašināšanās ar brālīgajām republikām, citu padomju tautu kultūras labāka iepazīšana. Šajā laikā sāka veidoties sakari arī ar citām valstīm. 1958. gadā tika nodibināta Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biirība. No 1959. gada darbojas PSRS un Rumānijas kultūras sakaru biedrības Latvijas nodaļa. Pēc tam līdzīgi kontakti izveidojās ar Vācijas Demokrātisko Republiku, Poliju u.c. valstīm.

50. gadu beigās latviešu nacionālā mākslinieciskā kultūra sasniedza kvalitatīvi jaunu attīstības pakāpi. Bija izveidojusies tautas mākslinieciskā inteligence, kas savā daiļradē un sabiedriskajā darbā pauda sociālistiskā reālisma mākslas principus. Latviešu māksla - sociālistiska pēc satura un nacionāla pēc formas - bija kļuvusi par pilnvērtīgu padomju daudznacionālās mākslas un kultūras sastāvdaļu.

⁴ Lendiņa M. Radošā sadarbībā. R., 1986, 144.lpp.

⁵ Internacionālistiskā audzināšana. R., 1980, 121.lpp.

Latviešu nacionālās mākslinieciskās
kultūras plaukums

60. gados, kad pēc PSKP XXII kongresā pieņemtās partijas Programmas valstī iestājās jauns sociālistiskās sabiedrības attīstības posms, republikas mākslinieciskās kultūras dzīve ievirījās straujās un daudzveidīgas attīstības gultnē. Tās raksturīgākā iezīme bija mākslas tuvināšanās tautai.

Iepriekšējā periodā, kad galvenais uzdevums bija sociālistiskās mākslas un mākslinieciskās inteligences radīšana, mākslas līdzdalība masu idejiski estētiskajā audzināšanā bija vēl ierobežota. Mākslinieku saskarsme ar darbaļaudīm galvenokārt kalpoja viņu pašu izaugsmei. Turpretī tagad galvenais uzsvērs tika likts uz to, lai māksla visā pilnībā kalpotu sabiedrībai, tās komunistiskajai audzināšanai, vispusīgi attīstītas personības veidošanai.

PSKP Programmā tika norādīts, ka galvenā līnija padomju literatūras un mākslas attīstībā ir stiprināt saites ar tautas dzīvi, patiesīgi un mākslinieciski augstvērtīgi atspoguļot sociālistiskās īstenības bagātību un daudzveidību, atmāskot visu to, kas traucē sabiedrības virzīšanos uz priekšu.⁶ Partija aicināja sociālistiskā reālistiskā mākslu, kas pamatota uz tautiskuma un partejiskuma principiem, radoši izmantot mūsu zemes un pasaules kultūras progresīvās tradīcijas, attīstīt sociālistiskās mākslas jaunrades formas, stilus un žanrus visā to daudzveidībā. Partija apliecināja dzīvē savas rūpes par pareizu virzienu, augstu idejisko un māksliniecisko līmeni literatūras un mākslas attīstībā, palīdzējama mākslas dar-

⁶ Sk.: PSRS Programma. R., 1962, 117.lpp.; PSKP Programma. Jaunā redakcija. R., 1986, 47.lpp.

binieku sabiedriskajām organizācijām un radošajām savienībām darbā.

60. gados un vēlāk ievērojami pilnveidojās radošo savienību struktūra un darba saturs. Aizvien lielāku vietu ieņēma pasākumi, kas bija vērsti uz mākslas plašāku izplatību un lielāku tās idejisko un estētisko iedarbību. Latvijas PSR Rakstnieku savienības Literatūras propagandas birojs katru gadu organizēja ap 1000 rakstnieku un lasītāju tikšanās. No 1976. līdz 1980. gadam notika vairāk nekā 4000 šādu pasākumu, kuros piedalījās vairāk nekā 4000 cilvēku.

No 1965. gada par tradīciju kļuvušas ikgadējās Dzejas dienas, kuru sākums bija Raiņa dienas 1959. gadā.

Sakarā ar augušo sabiedrības pieprasījumu pēc daļlīteratūras, kā arī ar rakstnieku saimes sakuplošanos, tajā ienākot jauniem talantīgiem dzejniekiem un prozaikiem, palielinājusies daļlīteratūras izdošana. Oriģināldarbu izdevumu apjoms gadā sasniedzis 500 izdevniecības loksnes, tirāža - 30 un vairāk tūkstošus eksemplāru. Dzejoļgrāmatas tiek izdotas 16 un vairāk tūkstošos eksemplāru (50. gados - tikai 3-5 tūkstošos eksemplāru).

Latviešu rakstnieku darbi guvuši aizvien plašāku izplatību, pateicoties to tulkojumiem nīrmkārt krievu valodā, kā arī citu tautu valodās. Tagad latviešu grāmatas tulko praktiski visās PSRS tautu valodās un vairāk nekā 50 pasaules tautu valodās. Savukārt latviešu valodā tiek tulkota daļlīteratūra no 35 PSRS un citu pasaules tautu valodām.⁷

Latvijas PSR Rakstnieku savienībai izveidojušies plaši internacionālie sakari ar visām padomju republikām un sociālistiskajām valstīm, kā arī ar kapitālistisko valstu rakstniekiem. Laikā no 1966. līdz 1970. gadam ār-

⁷ Padomju Latvijas Komunisti, 1986, Nr.5, 76.lpp.

zemju komandējumos bijuši pavisam 35 Rakstnieku savienības biedri, bet kopš 70. gadiem - katru gadu ap 20 cilvēku.⁸

Par sabiedrības atsaucību un lielo ieinteresētību latviešu literatūras attīstībā liecina darba kolektīvu un organizāciju dibinātās prēmijas. Viena no pirmajām bija V. Lāča literatūras prēmija, ko nodibināja zvejnieku arteļis "9. maijs". LPSR Zemkopības un lauksaimniecības ekonomikas institūts reizi piecos gados piešķir A. Upīša prēmijas labākajam prozas, dzejas, dramaturģijas, literatūrkritikas darbam un tulkojumam. 1985. gadā tika nodibināta J. Raiņa prēmija.

Latviešu literatūras sasniegumi guvuši plašu sabiedrisku skanējumu. Mūsu valsts galvaspilsētā Maskavā plaši tiek atzīmētas J. Raiņa un K. Barona, V. Lāča un J. Sudrabkalna jubilejas, notikuši ievērojami latviešu dzejnieku - O. Vācieša, I. Ziedoņa, J. Petera, M. Čaklā u.c. - dielrades vakari.

Latviešu padomju literatūra, attīstoties vienotās daudz nacionālās padomju kultūras ietvaros, pārņemot vērtīgākās savas un citu tautu tradīcijas un saaužot tās ar sava laikmeta būtības atspoguļojumu, iegūst aizvien lielāku internacionālo nozīmību.

No 60. gadiem strauji sāka attīstīties un izplatīties latviešu tēlotāja un lietīšķā māksla. Attīstījās visi šīs mākslas veidi un žanri, plašāka kļuva to propaganda. Pastāvīgi pieauga tēlotājas un lietīšķās mākslas loma sabiedrības estētiskajā audzināšanā un praktiskajā dzīvē.

Par izciliem sasniegumiem glezniecībā, tēlniecībā, lietīšķajā un dekoratīvajā mākslā daudzi meistari saņēmuši augstus valsts apbalvojumus, goda nosaukumus, lielu sabiedrības atzinību.

⁸ Rīga sociālisma laikmetā. R., 1980, 482.lpp.

Par sabiedrības attieksmi pret mākslu zināmu liecību dod izstādes. 70. gados tika organizēts ap 400 izstāžu gadā, tās apmeklēja vidēji apmēram 15-20 tūkstoši cilvēku. Atsevišķas republikāniskās un personālās izstādes apmeklēja vairāk nekā 30 tūkstoši cilvēku.

11. piecgadē šie rādītāji ievērojami palielinājās. Jauno izstāžu zāli "Latvija" vien gadā apmeklēja līdz 180 tūkstošiem cilvēku. Raksturīga ir lielā muzeju apmeklētība. 1984. gadā republikas muzejus apmeklēja 4791 tūkstošis skatītāju, t.i., 1846 apmeklējumi uz 1000 iedzīvotājiem.⁹

Latviešu tēlotājas un lietišķās mākslas augstais idejiskais un mākslinieciskais līmenis nodrošina tai aizvien plašāku rezonansi ārpus republikas. Latvijas mākslinieku darbi guvuši augstu novērtējumu Vissavienības skatēs, tie tiek ietverti Padomju Savienības ārzemju izstādēs. Aizvien biežāk Latvijas ievērojamākie mākslinieki savu daiļradi demonstrē personālizstādēs citās padomju republikās un ārvalstīs. 70. gados ārzemēs vidēji gadā tika organizētas 6-8 latviešu meistarību darbu izstādes. Savukārt ar latviešu mākslu republikā iepazīstas mūsu viesi. 1985. gadā LPSR Mākslas muzeja izstāžu zāles apmeklēja 248 grupas no brālīgajām republikām un 135 ārzemju tūristu grupas.

Lielā nozīme mākslas popularizēšanā ir ikgadējām Mākslas dienām. Šī skaistā tradīcija iesākās 1959. gadā ar sešām izstādēm un dažiem citiem pasākumiem. Tas deva ierosmi, un ar katru gadu Mākslas dienas ieguva aizvien plašāku vērīenu. 1979. gadā Mākslas dienu ietvaros notika vairāk nekā 270 pasākumu visā republikā. Par istiem tautu draudzības svētkiem izvērtās 1983. gada Mākslas dienas,

⁹ Latvijas PSR tautas saimniecība 1984. gadā. R., 1985, 334.lpp.

jo šajā laikā Rīgā notika arī Vissavienības tēlotājas mākslas nedēļa. Svētkos piedalījās visu republiku mākslinieku savienību pārstāvji, kā arī daudzi ārzemju mākslinieki un kultūras darbinieki.

Tas viss sekmē latviešu nacionālās mākslas un mākslinieciskās kultūras bagātināšanos un internacionālo attīstību.

Šajā procesā lielu ieguldījumu dod arī latviešu padomju teātra māksla, saglabādama un vairodama savas labākās tradīcijas, atspoguļojot aktuālās sabiedriskās dzīves parādības un problēmas, audzinot un priecējot skatītāju. Savu augsto profesionālismu un mākslinieciskumu republikas teātri apliecinājuši Vissavienības un reģionālajās skatēs un festivālos, viesizrādēs citēs padomju republikās un ārzemēs.

60.-70. gados daudzi republikas teātru aktieri, režisori un citi darbinieki par nopelniem un ieguldījumu teātra mākslas attīstībā saņēma augstus valdības apbalvojumus, bet mūsu izcilajai aktrisei PSRS Tautas skatuves māksliniecei Lilitai Bērziņai 1978. gadā tika piešķirts Sociālistiskā Darba Varones goda nosaukums.

80. gadu sākumā republikas teātros strādāja 10 PSRS Tautas skatuves mākslinieki, 31 Latvijas PSR Tautas skatuves mākslinieki, 95 Nopelniem bagātie mākslas darbinieki. Taču augstākais apbalvojums teātrim, kā apgalvo paši mākslinieki, ir skatītāju mīlestība un atsaucība. Un tā ir patiešām liela. Par to liecina arī teātru apmeklējumu skaits. 1940. gadā republikas teātrus apmeklēja 938 tūkstoši skatītāju, 1965. gadā - 2087 tūkstoši, 1980. gadā - 2585 tūkstoši (900 uz katrām 1000 iedzīvotājiem).

Stingri iedibinājusies Latvijas teātru radošā sadarbība ar citu republiku un valsts vadošajiem teātriem. Tikai 1981. gadā vien mūsu republikas skatītāji iepazinās ar 20 viesteātru kolektīvu, to skaitā PSRS Lielā teāt-

ra, izrādēm Rīgā.

Radoša sadraudzība republikas teātriem izveidojusies ar sociālistisko valstu, īpaši Bulgārijas un VDR, teātriem. Notiek apmaiņa ne tikai ar viesizrādēm, bet arī ar režisoriem, iestudējot oriģināldramaturģiju. Tādā veidā arī teātris dod savu ieguldījumu citu tautu nacionālās kultūras iepazīšanā un tautu draudzības stiprināšanā.

60.-70. gados krāšņi uzplauka latviešu mūzikas kultūra, kas balstījās uz bagātām muzicēšanas tradīcijām un aktīvu komponistu jaunradi. Uzplaukumu sekmēja arī mākslinieciskās pašdarbības attīstība un muzikālās izglītības iegūšanas nodrošinājums: Konservatorijas bāzi veidoja pāri par pussimt bērnu mūzikas skolu un septiņas mūzikas vidusskolas. Attīstījās visi mūzikas žanri, bagātinājās atskatotājmākslinieku repertuārs. Latviešu mūzika guva aizvien plašāku skanējumu un augstu atzinību. Šajā laikā seši latviešu mūziķu saimes pārstāvji - komponisti Jānis Ivanovs, Marģeris Zariņš, Ādolfs Skulte, dziedoņi Artūrs Frīnbergs, Žermēna Heine-Vāgnere, Kārlis Zariņš - saņēma godpilno PSRS Tautas skatuves mākslinieka nosaukumu.

Pateicoties republikas izcilajiem mūzikas kolektīviem, kā Valsts Akadēmiskais koris, Simfoniskais orķestris un citi, kā arī individuālajiem izpildītājiem, Latvijas komponistu skapdarbi izgājuši tālu aiz republikas robežām. Šajā laikā radās latviešu estrādes mūzikas žanrs, kura iedibināšanā, attīstībā un tagad plašajā popularitātē lieli nopelni ir PSRS Tautas skatuves māksliniekam Raimondam Paulam.

Latviešu mūzikas kultūras attīstīšanā nozīmīga vieta ir pašdarbības kolektīviem, vispirms Tautas korim, kuru priekšgalā ir tādi kolektīvi kā "Dzintars", "Dziedonis", "Ave sol" u.c. Tie piedalījušies daudzos starptautiskos konkursos un festivālos un spējuši izcīnīt augstākās balvas un lielu sabiedrības atzinību.

Par pašdarbības kolektīvu mākslinieciskā līmeņa nemitīgu paaugstināšanos liecina Tautas kolektīvu skaita vairošanās. 1971. gadā Tautas kolektīva nosaukums bija 20 koriem un 15 deju ansambļiem, bet 1980. gadā šādu līmeni bija sasnieguši attiecīgi 48 un 46 kolektīvi. Līdzīga izaugšme notikusi arī citos mākslinieciskās pašdarbības novados - teātra, tēlotājas un lietišķās, kino, foto u.c. mākslās. 1982. gadā republikā bija pavisam 226 Tautas kolektīvi. Te liela nozīme ir kolektīvu vadītāju augstajam profesionālismam. 80. gadu sākumā 34% pašdarbības kolektīvu vadītāju bija ar augstāko izglītību, 65% - ar vidējo speciālo izglītību.

1984. gadā Latvijas PSR Kultūras ministrijas sistēmā darbojās 4241 mākslinieciskās pašdarbības kolektīvs, apvienojot 71 tūkstoši dalībnieku. Arodorganizāciju klubu iestādēs bija 2518 pulciņu ar kopējo dalībnieku skaitu 51,1 tūkstošis.¹⁰

Izteiksmīgu republikas mākslinieciskās kultūras kopainu dod tradicionālie Dziesmu svētki. Īpašu šķanējumu ieguva X Dziesmu un deju svētki 1985. gadā, kas bija veltīti Padomju Latvijas 45. gadadienai un 40. gadskārtai kopā uzvaras Lielajā Tēvijas karā. Tajos piedalījās 323 kori (17 tūkstoši dziedātāju), 291 deju kolektīvs (6400 dalībnieki), 55 pūtēju orķestri (1650 mūziķi), ap 30 etnogrāfisko un koklētāju ansambļu, daudzi citi kolektīvi, kā arī viesi no brālīgajām republikām. Koncertus un citus pasākumus apmeklēja arī viesi no ārzemēm, to skaitā emigrācijas latvieši.

Dziesmu un deju svētki bija ievērojams notikums republikas kultūras dzīvē. Tie bija arī tautu draudzības svētki un uzskatāmi liecināja par latviešu nacionālās kultūras vispusīgo izaugsmi, tās internacionālo bagātināšanos.

¹⁰ Latvijas PSR tautas saimniecība 1984. gadā, 333.lpp.

Kino, ko V.I. Ķepins raksturoja kā visdemokrātiskāko mākslu un spēcīgu masu audzināšanas līdzekli, Latvijā strauji attīstījās 60. un īpaši 70. gados. Rīgas Kinostudijas filmas patiesi iegāja tautā, iemantoja skatītāju simpātijas visā valstī, radīja interesi arī ārzemēs. 70. gadu otrajā pusē Rīgas Kinostudijas filmas apmeklētības ziņā iepēma trešo vietu valstī (tūlīt aiz "Mosfilm" un "Ļenfilm" ražojumiem). X Vissavienības kinofestivālā 1977. gadā, kur piedalījās 19 mākslas filmu studijas, Rīgas lente "Ezera sonāte" saņēma galveno balvu.

Rīgas Kinostudijas ražošanas apjoms 70. gados salīdzinājumā ar 60. gadiem pieauga vairāk nekā divas reizes. Līdz 80. gadiem tā bija nodevusi skatītājiem pavisam 149 pilnmetrāžas filmas, to skaitā 127 mākslas filmas un 22 dokumentāli hronikālās un zinātniski populārās filmas, bez tam vēl 603 īsmetrāžas filmas un 1644 kinožurnālus.¹¹ Līdz 1981. līdz 1985. gadam Rīgas Kinostudijā uzņemtas vēl 36 mākslas filmas. Rīgas studijas filmas tiek pārdotas 50 valstīs, 70. gados caurmērā 10-15 filmas gadā. No astoņām 11. piecgadē ārzemēs pārdotajām mākslas filmām visinteresantākā izrādījusies "Atcerēties vai aizmirst" (rež. J. Streičs), kas iepirkta 27 valstīs, pat Francijā, ASV, VFR, Indijā u. tml. valstīs, kurās ir spēcīga kinoindustrija.

Visu mākslas veidu un mākslinieciskās kultūras dinamisku attīstību sekmē mūsu valsts sasniegumi, padomju tautas garīgās un materiālās labklājības pieaugums, kultūras materiāltehniskās bāzes uzlabošanās un kadru kvalifikācijas nemītīga augšana, kā arī partijas rūpes par radošo savienību un visu māksliniecisko organizāciju darba pilnveidošanu.

¹¹ Латвийская ССР в цифрах в 1979 г. и до. Рига, 1980, с. 275.

Mērķtiecību radošās inteliģences darbībai piešķir partijas lēmumi, kuros dots stāvokļa izvērtējums un izvirzīti uzdevumi kādā atsevišķā mākslas nozarē vai ideoloģiskajā darbā kopumā. Īpaši atzīmējami PSKP CK lēmumi "Par pasākumiem padomju kinematogrāfijas tālākā attīstīšanā" (1972), "Par literatūras un mākslas kritiku" (1972), "Par darbu ar radošo jaunatni" (1976), "Par ideoloģiskās un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu" (1979), "Par literāri māksliniecisko žurnālu radošajām saitēm ar komunistiskās celtniecības praksi" (1982), kā arī PSKP CK 1983. gada plēnuma lēmums "Partijas ideoloģiskā un politiskā masu darba aktuālie jautājumi" un 1986. gada PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmums "Par pasākumiem, kas veicami, lai tālāk attīstītu tēlotāju mākslu un palielinātu tās lomu darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā".

IKP XXIII kongresā tika atzīmēts, ka republikas rakstnieki, mākslinieki, mūziķi, teātra un kino darbinieki savā daiļradē aizvien pilnīgāk atspoguļo sociālistisko dzīvesveidu, tā raksturīgākās iezīmes. Labākie mākslas darbi pārliecinoši parāda padomju cilvēku morālās īpašības - kolektīvismu, patriotismu, internacionālismu, uzticību komunisma idejām, to iemiesošanu dzīvē.

Mūsu valsts sociālistiskās attīstības pašreizējā stadija prasa, lai radošā inteliģence, visi ideoloģiskie darbinieki vēl lielāku vērību veltītu sabiedrības internacionālistiskās audzināšanas jautājumiem. To nosaka PSKP XXVII kongresā izvirzītie vispusīgie grandiozie uzdevumi, sociāli ekonomiskās attīstības paātrināšanas stratēģija, kas neizbēgami saistās ar lielām demogrāfiskām izmaiņām, kad daudznacionāli kļūst atsevišķi valsts reģioni, republikas, darba kolektīvi, internacionalizācijas padomju sabiedrības dzīvesdarbība.

Padomju pilsoņu stingru internacionālistisku pārlicību prasa arī pašreizējās starptautiskās attiecības, cīņa pret imperiālisma reakcionāro nacionālo politiku, ideoloģiskām iversijām, par visu zemju darbaļaužu solidaritāti un tautu draudzību.

PSKP ļeņiniskās nacionālās politikas konsekventa īstenošana mūsu valstī ir drošs garants padomju tautu un kultūru vispusīgai attīstībai. Šajos labvēlīgajos apstākļos krāšņi plaukumi sasniegusi un vispusīgi attīstās arī latviešu nacionālā māksla, mākslinieciskā kultūra, tādā veidā dodot arī savu ieguldījumu pasaules socialistiskās kultūras attīstībā.

A. Blinkena

LĀTVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS
ATTĪSTĪBAS CEĻI UN PERSPEKTĪVAS

Valoda ir īpatnējs fenomens - tās attīstību nosaka divējādi faktori: gan pati valodas struktūra un tās iekšējās likumības, gan arī dažādi ārējie faktori - kā sabiedrības sociālais stāvoklis, ekonomiskās un kultūras vajadzības, tā arī pašas sabiedrības apzināta darbība valodas tālākajā attīstīšanā un pilnīgošanā. Jo vairāk attīstīta sabiedrība, jo vairāk attīstīta un pilnīgāka ir tās valoda un jo lielāka loma valodas attīstībā ir valodas zinātniskajai izpētei un apzinātai valodas kopšanai.

Sociālistiskie pārveidojumi un straujā ekonomikas un kultūras izaugsme padomju laikā ienesusi būtiskas pārmaiņas visās Padomju valsts nacionālajās valodās, no kurām vairāk nekā 70 sasniegušas to attīstības pakāpi, ko dēvē par nacionālo literāro valodu. Šais valodās atspoguļojas jaunie sabiedriskās dzīves procesi un parādības, veidojas jaunas iezīmes gan struktūrā, gan funkcionēšanā, lai šīs valodas varētu apmierināt sabiedrības arvien pieaugošās prasības un vajadzības atbilstoši nācijas sociālās un kultūras dzīves attīstībai.

Padomju valodniecībā nacionālo literāro valodu attīstības problēma ir viena no vissvarīgākajām un tā saistās ne vien ar daudziem tīri lingvistiskiem, bet arī ar sociāliem un sociolingvistiskiem jautājumiem, ne vien ar valodu sabiedrisko funkciju paplašināšanās un funkcionālo stilu īpatnību noskaidrošanu, ar literārās valodas normu veidošanu un nostiprināšanu, bet arī ar funkcionēšanas sfēru sadalīšanu starp nacionālo valodu un Padomju valsts starpnacionālās saziņas valodu - krievu valodu.

Mūsu valsti, balstoties uz ģeņinisko visu valodu līdztiesības principu, vislielākā vērība veltīta katras nacionālās valodas maksimālai attīstīšanai, jo valoda kā viena no nācijas svarīgākajām iezīmēm būtiski ietekmē nācijas kultūras, tāpat arī materiālās kultūras un ekonomikas stāvokli. V.I. Ģeņins īpašu uzmanību pievērsis valodas sabiedriskajām funkcijām un to izpausmēm, kā arī pašas valodas sistēmas un struktūras īpatnībām un to stilistiskajām niensēm.¹ Darbā "Par nāciju pašnoteikšanās tiesībām" viņš 1914. gadā rakstīja: "Valoda ir svarīgākais cilvēku sazināšanās līdzeklis; valodas vienība un netraucēta attīstība ir viens no svarīgākajiem nosacījumiem, lai izveidotos tiešām brīva un plaša, modernajam kapitālismam atbilstoša tirdznieciska apgrozība, brīva un plaša iedzīvotāju grupēšanās visās atsevišķās šķirās, beidzot - nosacījums, lai izveidotos tirgus ciešie sakari ar jebkuru un ikvienu saimnieku vai saimnieķeli, pārdevēju un pircēju."² Arī daudzos citos viņa darbos uzsvēta valodas loma nāciju (arī tautu, tautību) sabiedriskajā dzīvē, to ekonomikas un kultūras attīstībā. PSRS Konstitūcija nosaka: "Dažādu rasu un nacionalitāšu PSRS pilsoņiem ir vienlīdzīgas tiesības. Šo tiesību realizēšanu nodrošina visu PSRS nāciju un tautību vispusīgas attīstības un tuvināšanās politika, pilsoņu audzināšana padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma garā, iespēja lietot dzimto valodu un citu PSRS tautu valodas."³

Nacionālās valodas izplatības un attīstības mērogi

¹ Sk.: Blinkena A., Šimane A. Ģeņinisms un nacionālo valodu attīstība. - LPSR ZA Vēstis, 1980, Nr.4, 123.-135.lpp.

² Ģeņins V.I. Raksti, 20.sēj., 362.lpp.

³ Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcija. (Pamatlikums.) R., 1977, 4.lpp.

ir objektīvi saistīti ar valodas lietotāju kolektīvu un ar nepieciešamību izmantot valodu ekonomikā, kultūrā un sadzīvē.

Latviešu valodai, kas ir viena no divām dzīvajām austrumbaltu valodām, ir senas saknes, bet tās rakstu forma aizsākusies pirms 400 gadiem. Turklāt pirmo rakstu veidošanos noteikuši tā laika vēsturiskie apstākļi, kas nav bijuši labvēlīgi: latviešu tauta ilgus gadsimtus atradās vācu feodālo dzimtkungu pakļautībā, un latviešiem pašiem nebija iespējas iegūt izglītību un veidot savu rakstu valodu. Tāpēc latviešu literārā valoda sākotnēji veidojās divos atšķirīgos variantos - cittautiešu, galvenokārt vāciešu, veidotajā rakstu valodas formā un pašu latviešu veidotajā un koptajā mutvārdu daiļrades formā, kam pārsvarā bija virsdialektāls raksturs un kas varēja noderēt par koptautas valodas formu ar literārās valodas funkcijām. 19.gs. vidū, kad sāka veidoties latviešu nācija, līdz ar nacionālās atbrīvošanās cīņu latvieši sāka iegūt arī izglītības iespējas un paši varēja iesaistīties nacionālās literārās valodas radīšanā. Raksturīgi, ka nacionālās atbrīvošanās kustība arvien ir saistīta ar nacionālo literāro valodu tapšanu un nacionālās valodas tiesību prasībām; nacionālās literārās valodas izveide ir viens no centrālajiem nacionālās atbrīvošanās kustību ideoloģiskās un kultūras programmas jautājumiem.⁴ Liela loma latviešu nacionālās literārās valodas veidošanā un attīstīšanā bija jaunlatviešu kustības darbiniekiem Jurim Alunānam, Krišjānim Valdemāram, Krišjānim Baronam, Atim Kronvaldam u.c., kā arī pirmajiem akadēmiski izglītotajiem valodniekiem, īpaši Kārlim Milenbaham un Jānim Endzelīnam. Jau kopš 19.gs. 80.-90. gadiem var runāt par

⁴ Национальное возрождение и формирование славянских литературных языков. М., 1978, с.6.

mūsdienu latviešu literāro valodu, kurā varēja tapt nacionālā literatūra, publicistika un zinātne. 20.gs. pirmajos gadu desmitos nostabilizējās un precizējās daudzas valodas normas, izveidojās un nostabilizējās t.s. jaunā ortogrāfija, paplašinājās leksika, bagātinājās terminoloģija un nostiprinājās galvenie funkcionālie stili. Taču šai laikā latviešu literārā valoda lielā mērā palika inteliģences ipašums.

Padomju Latvijā latviešu literārā valoda ir kļuvusi par visas latviešu sociālistiskās nācijas ipašumu - tā aptver visas sociālās grupas un visu Latvijas PSR teritoriju. Pat attālākajos republikas nostūros iedzīvotāji aktīvi piedalās sabiedriskajā un kultūras dzīvē, lasa grāmatas, laikrakstus, žurnālus, klausās radio un skatās televīzijas pārraides. Tas viss veicina literārās valodas apgušanu, literāro normu izplatību un nostiprināšanos.⁵

Latviešu valoda ir Latvijas PSR iedzīvotāju pamatsastāva valoda: pēc 1979. gada tautskaites datiem, no 2502 810 iedzīvotājiem 1344 105 ir latvieši un 1314 575 no viņiem par savu dzimto valodu uzlūko latviešu valodu.

Latviešu valoda mūsu dienās funkcionē galvenokārt kā literārā valoda, taču, īpaši lauku rajonos, aktīvi ir arī dialekti, kaut arī dialektu lietojums vairāk raksturīgs ģimenes lokā un lokālai saziņai; tas biežāk vērojams vecākās paaudzes runā. Taču vairums to cilvēku, kas ģimenē lieto dialektu, ir pamatos apguvuši arī literāro valodu, ko lieto saskarsmē ar citu apvidu cilvēkiem, oficiālajās sarunās un uzstājoties publiski. Lai gan samērā labi ir izpētīti latviešu valodas dialekti, tikpat kā nav sociolingvistisku un pat lingvistisku pētījumu, kas parādītu

⁵ Blinkena A. Latviešu valodas attīstība sociālistisko nāciju uzplaukuma un tuvināšanās procesā. - Padomju Latvijas Komunisti, 1974, Nr.8, 62.-68.lpp.

diglosijas izplatību, lietojuma situācijas un literārās valodas un dialektu ietekmes un mijiedarbi.

Literārās valodas lietojuma izplatība mūsu dienās ir plaša un daudzpusīga. Palielinājies ne vien literārās valodas lietotāju skaits, bet izvērkušās un paplašinājušās arī literārās valodas funkcijas. Latviešu literāro valodu izmanto visās sabiedriskās un kultūras dzīves jomās - ražošanas procesu vadīšanā un organizēšanā, ikdienas sadzīves vajadzībās saskarē ar citiem valodas lietotājiem, literārajā valodā top dailliteratūra un zinātniskie darbi, to plaši izmanto publicistikā un zinātnes popularizēšanā, oficiālajos tekstos un likumdošanā. Padomju varas gados strauji pieaudzis iespiesto izdevumu skaits latviešu valodā - 1940. gadā publicētas 392 nosaukumu grāmatas 14 435 iespiedlokšņu apjomā, bet, piemēram, 1983. gadā publicētas 2209 nosaukumu grāmatas 195 787 iespiedlokšņu apjomā.⁶

Ik gadus latviešu valodā iznāk 42 laikraksti un 12 žurnāli. Latviešu valodu lieto kā mācību valodu visu pakāpju un profilu skolās (izņemot Kara aviācijas un Cīvilās aviācijas institūtu).⁷ Tāpēc ik gadus nāk klajā bagātīga mācību literatūra dažādu tipu un pakāpju skolām. Tā, piemēram, 1983. gadā tika izdotas 130 nosaukumu mācībgrāmatas un metodiskie mācību līdzekļi 1493 tūkstošos eksemplāru 3062 000 autorlokšņu kopapjomā.⁸ Tā kā valodu - gan dzimtās valodas, gan citu valodu - mācīšana ir viens no

⁶ Latvijas PSR prese. R., 1984, 96.lpp.

⁷ Блинкена А.Я. Социально-исторические предпосылки становления высшего образования на латышском языке. - В кн.: Развитие национальных языков в связи с их функционированием в сфере высшего образования. М., 1982, с. 127-144.

⁸ Latvijas PSR prese, 99.lpp.

svarīgākajiem cilvēka audzināšanas veidiem un līdzekļiem, vislielākā vērība tiek veltīta valodu mācīšanas uzlabošanai un pilnigošanai, it īpaši sakarā ar jaunās skolu reformas īstenošanu.

Latviešu valodu skolās izmanto gan kā mācīšanas līdzekli, gan kā ļoti svarīgu cilvēka vispārējās attīstības faktoru. Tieši uz dzimtās valodas bāzes bērnam veidojas jēdzieni par dabu, ģimeni, sabiedrību, tieši ar dzimto valodu viņš apguv savas tautas kultūras vērtības. Tāpat zinātnu pamatu apguve lielā mērā atkarīga no tā, kā skolēns pazīst un prot savu dzimto valodu un kā prot to izmantot runā un rakstos mācību procesā un praktiskajā dzīvē.

A.Upīts teicis: "Dzimtā valoda cilvēkam nepieciešama kā maize un ūdens." Tāpēc arī jādara viss iespējama, lai šī maize, ko saņem jaunā paaudze, būtu laba un ūdens tīrs. Tam nepieciešama savas valodas kopšana un pastāvīga bagātināšana.

Dzimtās valodas nozīme katras nācijas dzīvē un attīstībā ir nenovērtējama. "Valoda ir visdzīvākā, visbagātākā un visizturīgākā saikne, kas saista bijušās, tagad dzīvās un nākamās tautas paaudzes vienā lielā, vēsturiski dzīvē veselumā."⁹ P.Stučka, izteikdams savas domas par latviešu valodas lietošanu, žurnālā "Darbs" 1914. gadā rakstīja: "Kamēr vien ir vairāk nekā miljons (te piezīmēši, un pat ja mazāk) latviešu, kas pietiekoši neprot citas valodas, tikmēr mums ne vien jāraksta šī valodā, bet ar visu varu jāizkopj, jākuplina šī valoda kā nepieciešams ļaužu satiksmes un kultūras garīgo mantu piesavināšanas līdzeklis."¹⁰

⁹ Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. М., 1945, с.206.

¹⁰ Stučka P. Nacionālais jautājums un latviešu proletariāts. R., 1972, 105.lpp.

Ne velti starp pirmajiem Padomju Latvijas valdības dekrētiem ir arī Izglītības Tautas komisariāta rīkojums Nr.3, kas 1919.g. 21. martā iespiests Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības "Ziņotājā" un kas nosaka, ka visās Latvijas skolās neatliekami ievedams latīņu šrifts un jaunā ortogrāfija. Kā zināms, ortogrāfijas jautājums latviešu rakstībā arvien ir saistījies ar asām problēmām un diskusijām,¹¹ ilga un grūta bijusi pāreja no t.s. gotiskā tipa burtiem uz latīnisko alfabētu (antikvu) un, kaut arī Ortogrāfijas komisija jau 1908. gadā bija pieņēmusi lēmumu par jaunās ortogrāfijas lietderību, tā ilgi vēl netika ieviesta praksē. Kad 1919. gadā tauta pēma varu savās rokās, kļuva skaidrs, ka nu nācija visā savā politiskajā un ekonomiskajā darbībā, vēl jo vairāk kultūras dzīvē, nevar un nevarēs iztikt bez izkoptas nacionālās valodas, bez ērti un nepārprotami lietojamas rakstu formas, kam turklāt jābūt efektīvam normatīvās izrunas izplatīšanas un valodas sekmīgas mācīšanas līdzeklim. Kā uzsver H. Bendiks, "mūsu praktiskās rakstības un visas literārās valodas vēsturē principiāli svarīgs ir tas, ka jauno ortogrāfiju pirmo reizi bija atzinusi valsts"¹².

Arī 1921. gadā darbā "Pret tautu naidu un tautisko ienaidu" P. Stučka, uzsvēris, ka Padomju Latvijā tūlīt tīcis izdots valodu dekrēts, kurā pasludinātas vienlīdzīgas tiesības runāt un rakstīt ikvienā valodā, secina: "Tas pierāda, ka komunisti nebūt neattiecas vienaldzīgi pret tautisko kultūru, t.i., pret valodu un šinī valodā izpausto mākslu un zinātņi, bet ka viņi šai ziņā prot izšķirt mērķi no līdzekļa. Jo valoda ir nevis kultūra pati,

¹¹ Sk.: Bergmane A., Blinkena A. Latviešu rakstības attīstība. R., 1986. 434 lpp.

¹² Bendiks H. Ceļā uz mūsdienu rakstību. - Latviešu valodas kultūras jautājumi. R., 1969, 5.laid., 12.lpp.

bet tikai līdzeklis, ceļš uz kultūru, un pie tam neizbēgams ceļš. Savukārt, šo velodu neizkopjot, top aizkavēta pati kultūra."¹³

Padomju Latvijā valodniecība ieņem nozīmīgu vietu citu zinātņu vidū. 1946. gadā jaundibinātajā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā izveidojot Valodas un literatūras institūtu, tiek radīta pamatbāze latviešu valodas zinātniskai izpētei. Ar latviešu valodas pētniecību līdztekus pedagoģiskajam darbam nodarbojas arī republikas augstāko mācību iestāžu docētāji. Plaši tiek pētīta latviešu valodas vēsture, tās dialekti, kā arī mūsdienu latviešu valoda, tās struktūra un attīstība, latviešu literārās valodas attīstība un tās tendences, liels darbs ieguldīts latviešu valodas kultūras kopšanā un zinātniskās terminoloģijas veidošanā. Latviešu padomju valodniecības izdevumu pirmais bibliogrāfiskais rādītājs liecina, ka līdz 1976. gadam vien izdots ap 2500 dažāda apjoma darbu,¹⁴ latviešu valodniecībā aizstāvētas 5 doktora disertācijas un ap 80 kandidāta disertāciju.

Latviešu valodas pētīšanai un kopšanai padomju laikā tiek veltīta lielāka uzmanība nekā jebkad agrāk. Tā kā vispusīga un dziļa valodas pētīšana vieglāk paveicama kolektīvi, Padomju Latvijas valodniecībai raksturīgs kolektīvisms un kompleksums. Lingvistiskajos pētījumos izmanto arī moderno tehniku, piemēram, četršējumu "Latviešu valodas biežuma vārdnīcas" (1966-1976) sastādīšanā. Nostiprinājusies sadarbība ar citu republiku valodniekiem, kā arī centrālajiem valodniecības institūtiem padomju valodnie-

¹³ Stučka P. Nacionālais jautājums un latviešu proletariāts, 143.lpp.

¹⁴ Latviešu padomju valodniecība 30 gados. Bibliogrāfiskais rādītājs (1945-1975). Sastādījis Dz.Barbare. R., 1976, 287.lpp.

cibas kopīgo problēmu risināšanā, piemēram, sadarbība ar PSRS ZA Komplekso zinātnisko padomi nacionālo valodu attīstības un divvalodības pētīšanas jautājumos, ar Eiropas valodu atlanta PSRS Nacionālo komisiju latviešu valodas materiāla sagatavošanā šim starptautiskajam izdevumam, tāpat notiek kopīgi regulāri reģionālie semināri Rīgā, Viļņā un Tallinā valodas kultūras un terminoloģijas veidošanas jautājumos.

Latviešu valodniecība ieguvusi ne vien zinātnisku, bet arī sabiedrisku un ideoloģisku nozīmi kopīgajā nacionālās kultūras veidošanas gaitā, aktīvi piedaloties valodas attīstības sociālo procesu vērtēšanā atbilstoši attīstīta sociālisma sabiedrības prasībām zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā.

Tieši pēc valodas bagātības un daudzpusīgas funkcionēšanas spējas vērtē nācijas kultūru un attīstību. Tāpēc jāpēti un labi jāpazīst valodas pašreizējais stāvoklis un tās potences, lai varētu veidot visai sabiedrībai kopīgās literārās valodas normas, lai atbilstoši valodas iekšējām likumbēm un prasībām darīnātu vai aizgūtu no citām valodām jaunus vārdus un citus izteiksmes līdzekļus, kas nepieciešami valodas pilnvērtīgai un vispusīgai lietošanai visdažādākajās ekonomiskās, sabiedriskās un mākslas un zinātnes jomās.

Visvairāk latviešu padomju valodniecībā paveikts latviešu valodas gramatiskās struktūras izpētē. Te vispirms minama akad. J. Endzelina "Latviešu valodas gramatika" (1951). Šis kapitālais darbs, kas vispusīgi aplūko latviešu valodas gramatisko uzbūvi, kā arī tās skapas diahroniskā skatījumā, iemantojis plašu atzinību pasaules valodniekos un kā pirmais no lingvistiskajiem pētījumiem mūsu valstī apbalvots ar Ļeņina prēmiju (1958). Mūsdienu latviešu valodas gramatiskā struktūra normatīvā aspektā aprakstīta divsējumu "Mūsdienu latviešu literārās valodas

gramatika" (1959-1962). Šis darbs ir viena no pirmajām akadēmiskajām nacionālo valodu gramatikām mūsu valstī un apbalvots ar Latvijas PSR Valsts prēmiju (1965). Par gramatikas jautājumiem izstrādātas disertācijas, kā arī citi pētījumi.

Krietns veikums ir arī leksikogrāfijā. Tiek gatavotas dažādu tipu vārdnīcas. Par latviešu literārās valodas vārdu krājuma bagātību un vārdu daudzveidīgajām nozīmēm un lietojuma iespējām liecina "Latviešu literārās valodas vārdnīca", no kuras iecerētajiem astoņiem sējumiem līdz 1986. gadam iznākuši seši. Šajā vārdnīcā atšķirībā no monumentālās K.Milenbaha un J.Endzelīna "Latviešu valodas vārdnīcas" plaši pārstāvēts arī internacionālismu un citu aizgūto vārdu slānis, kam mūsdienu latviešu valodā ir nozīmīga vieta. Vārdnīcā dotas arī normatīvas un stilistiskas norādes.

Ipaša vieta literārajās valodās ir terminoloģiskajai leksikai, ko speciālisti atzīst par galveno vārdu krājuma papildināšanās veidu mūsdienu zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā. Zinātnes un tehnikas progress ir iespējams tikai tad, ja speciālisti saprotas - ja jēdzienus un priekšmetus sauc vienā un tai pašā vārdā. Latviešu literārajā valodā ir ļoti bagāta terminoloģiskā leksika, kas apkopota speciālās terminu vārdnīcās. Kopā 1946. gada, kad nodibināta LPSR ZA Terminoloģijas komisija, šīs komisijas vadībā izstrādātas un publicētas 14 terminu vārdnīcas un 55 biļeteni, kas aptver daudzu zinātnes un tehnikas nozaru terminus.¹⁵ Līdztekus tam daudzi jauni termini veidojas tieši sabiedrības, zinātnes un tehnikas attīstības procesā un aktīvi iekļaujas vispārlietojamā valodā.

¹⁵ Sk. arī: Skujīņa V. Latvijas PSR ZA Terminoloģijas komisijai 30 gadu. - Latviešu valodas kultūras jautājumi. R., 1976, 12.laid., 5.-37.lpp.

Terminoloģisko leksiku ievērojami papildina marksisma-leninisma klasiķu darbu tulkojumi, kuru terminoloģiju apspriež īpaši IKP CK Partijas vēstures institūta izveidota terminoloģijas komisija.¹⁶

Vārdu lietošanas biežumu dažādos valodas funkcionālajos stilos rāda "Latviešu valodas biežuma vārdnīca", par vārdu finālu biežumu ļauj spriest "Latviešu valodas inversā biežuma vārdnīca" (1976).

Latviešu literārās valodas leksikas jautājumi aplūkoti A.Lauas monogrāfijā "Latviešu leksikoloģija" (1969) un R.Veidemanes darbā "Latviešu valodas leksiskā sinonīmija" (1970), L.Rozes darbā "Latviešu valoda pirms simt gadiem" (1962) un daudzos rakstos un disertācijās.

Taču ne visi valodā esošie vārdi ieplūst literārās valodas vārdu krājumā. Tos glabā tautas valoda izloksnēs.

Lai šos vārdus apzinātu, ik gadus tiek rīkotas ekspedīcijas dialektālās leksikas vākšanai, daudz talkā nāk arī brīvprātīgie talcinieki (skolotāji, skolēni u.c.). Līdz šim plašākie dialektālās leksikas krājumi ir A.Reķēnas "Amatniecības leksika dažās Latgales izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās" (1975) un E.Kagaines un S.Reķes "Īrģemes izloksnes vārdnīca" trijos sējumos (1977-1983), tiek gatavota plaša desmitsējumu apvidvārdu vārdnīca. Plašāka apcere par tautas valodas bagāto vārdu krājumu ir B.Laumanes monogrāfija "Zivju nosaukumi latviešu valodā" (1973), izstrādātas arī vairākas disertācijas un krājums "Dialektālās leksikas jautājumi" divos sējumos (1986). Latviešu valodniecībā ir labas tradīcijas toponīmu (vietvārdu) vārdnīcu veidošanā. Akad. J.Endzelīna aizsāktā "Latvijas PSR vietvārdu vārdnīca" (1.sēj. 1.-2.d., 1956-1961) tiek turpināta

¹⁶ Sk., piem.: Goldmanis J. "Partejišks" vai "partijišks". - Cīņa, 1986, 28.aug.

A.Upiša Valodas un literatūras institūtā.

Nozīmīgi pētījumi veikti latviešu valodas dialektu izpētē, jo dialekti var sniegt vērtīgas ziņas par mūsu valodas pagātņi, valodas sakariem ar citām valodām, par mūsu tautas etnoģenēzi. Plašākais šai nozarē ir M.Rudzītes darbs "Latviešu dialektoloģija" (1964), izstrādāti arī vairāki atsevišķu izlokšņu apcerējumi, no kuriem īpaši pieminami ir K.Anciša monogrāfija "Aknīstes izlokšne" (1977), M.Putniņas "Sinoles izlokšnes apraksts" (1983), E.Putniņa "Svētciema izlokšnes apraksts" (1985), I.Indānes "Dignājas izlokšne" (1986) u.c. Sagatavota iespīešanai Latviešu valodas dialektu atlanta leksikas daļa, darbs pie atlanta turpinās.

Padomju valodniecībā ļoti aktuāla ir tieši literāro valodu izveidošanās un attīstības izpēte. Tā kļuvusi par centrālo izpētes objektu arī latviešu padomju valodniecībā. Literārās valodas attīstības izpētes pamatus lika A.Ozols mūsu gs. 50. gados,¹⁷ tagad šo problēmu risina ZA A.Upiša Valodas un literatūras institūtā, izveidojot mūsdienu sabiedrisko zinātņu pamatnostādņām atbilstošu latviešu literārās valodas cilmes koncepciju,¹⁸ sistēmiski izsekojot dažādu latviešu literārās valodas līmeņu attīstībai. Šai novadā publicētas monogrāfijas, piemēram, D.Nitiņas "Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā" (1978), A.Bergmanes un A.Blinkenas "Latviešu rakstības attīstība" (1986), un raksti, kā arī aizstāvētas disertācijas. Literārā valoda arvien veidojas un attīstās, tajā nāk klāt jauni elementi, atmirst vecie, tā cieši saistīta ar tautas vēsturi un visos posmos saglabā attīstības kontinuitāti.

¹⁷ Ozols A. Veclatviešu rakstu valoda. R., 1965. 626 lpp.

¹⁸ Sk.: Blinkena A. Latviešu literārās valodas cilmes un avotu problēma. - LPSR ZA Vēstis, 1986, Nr.1, 59.-65.lpp.

Valodniecībai kā vienai no zinātnēm, kas vistiešāk attiecas uz cilvēku, ir īpaši svarīgs uzdevums - panākt ikviena valodas lietotāja izkoptu runas kultūru. Turklāt daudznacionālā sabiedrībā nozīmi iegūst ne tikai dzimtās valodas kultūra, bet arī starpnacionālās saziņas valodas kultūra.

Kas tad ir valodas kultūra? Tā ietver runas un raksta veidošanas noteikumus - saturīgumu, precizumu, skaidrību, izklāsta loģiskumu, prasmi atrast ikvienai valodas situācijai piemērotus izteiksmes līdzekļus. Valodas kultūra neprobežojas tikai ar literārās valodas normu zināšanu, tā ir cieši saistīta ar domāšanas kultūru. Runas valodas kultūra saistīta ar cilvēka personību. Valodas kultūras problēmas mūsdienu padomju un aizrobežu zinātnē risina valodniecība, psiholoģija, filozofija, estētika, pedagoģija, valodas kultūrai jābūt vienai no svarīgākajām sastāvdaļām dzimtās valodas mācīšanā.

Mūsdienu latviešu literārajā valodā ir izveidojusies samērā stabila normu sistēma, īpaši attiecība uz gramatiskajām formām un konstrukcijām, nostabilizējusies arī latviskas cilmes vārdu pareizrakstība¹⁹ un pareizrūna; ir izveidotas pamatnormas citvalodu cilmes īpašvārdu izrunai un rakstībai,²⁰ kaut arī praksē šai jomā vēl joprojām ir svārstības un nereti tiek diskutēti arī teorētiskie principi.

Citvalodu cilmes īpašvārdu atveides, kā arī vārdu aizgūšanas un adaptācijas formas problēma vispār latviešu

¹⁹ Sk.: Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca. R., 1981. 358 lpp.

²⁰ Norādījumi par citvalodu īpašvārdu par izrakstību un pareizrūnu latviešu literārajā valodā. R., 1960-1984, 1.-15.laid.

literārajā valodā patlaban ir ļoti aktuāla. Mūsu dienās, kad tautām un valstīm raksturīgi plaši ekonomiskie un politiskie kontakti, saskaras arī valodas un cita no citas pārņem arī daudzus jaunus vārdus - lielākoties šie aizgūtie vārdi ienāk līdz ar pašām reālijām vai jēdzieniem, ko tie apzīmē citās valodās, taču nereti vārdu aizgūst arī nozīmju diferencēšanai. Ļoti daudz latviešu valodā patlaban ir v. klasisko valodu bāzes veidotu vārdu, t.s. internacionālistiski, no kuriem unākajā laikā daudzi ienāk ar krievu valodas starpniecību,²¹ bet nereti tiek darināti no jauna, izmantojot klasisko valodu elementus, piemēram, kriocermika (sal. kr. ледотермика), ludotēka (игротека), lunomobilis (луноход), undulogramma (волнограмма), fonāls (фоновый), grupāls (групповой) u. tml.

Arvien latviešu valodā piesug t.s. hibrīdvārdu skaits. Tie ir vārdi, kurus veido, izmantojot gan latviešu valodas, gan kādas klasiskās (retāk - mūsdienu) valodas elementus,²² piemēram, tāltermometrs, antivielā, degkamera, magnetodzinējspēks, izotelpa, termopretestība, ultraskaņa, fokusēšana, atmagnetizēšana u. tml.

Plašs leksikas slānis, īpaši pēdējos gadu desmitos, latviešu valodā izveidojies, aizgūstot vārdus (parasti terminus) no angļu valodas.²³ Lai gan angļu cilmes vārdi

²¹ Sk.: Skujīņa V. Internacionālistiski un internacionālie elementi latviešu valodas zinātniskajā terminoloģijā (sastatījumā ar krievu valodu). - Grām.: Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam. 1873-1973. R., 1972, 331.-346.lpp.

²² Sk.: Skujīņa V. Hibrīdtermini latviešu valodā. - LPSR ZA Vēstis, 1974, Nr.12, 116.-124.lpp.

²³ Baldunčiks J. Anglicismu funkcionālais raksturojums mūsdienu latviešu valodā. - LPSR ZA Vēstis, 1981, Nr.1, 67.-78.lpp.

latviešu valodā sastopami jau iepriekšējos gadsimtos (parks, vagonš, mītiņš, timotiņš, kokteilis, pudriņš u.c.), taču jaunākajā laikā līdz ar straujo zinātnes un tehnikas sasniegumu apmaiņu angļismu ieplūšana latviešu valodā (līdzīgi arī krievu valodā) strauji paplešinajusies, īpaši dažās jomās, kā sportā (kartings, vindsērfings, beisbols), tehnikā (radars, lāzers, tranzistors), arī mākslā, modē un sadzīvē (šovs, westerns, kārdigans, džinsi, džems, breiks, diskžokejs, videoklips, stress u.tml.).

Citu valodu ierosmē arī ar pašas latviešu valodas līdzekļiem tiek darināti jauni vārdi jaunu jēdzienu nosaukšanai. Te liela loma ir krievu valodai, ar kuras starpniecību galvenokārt saņemam informāciju par novitātēm zinātnē, tehnikā un arī sadzīvē un mākslas pasaulē, un, tā kā krievu valoda latviešiem ir labi pazīstama ("caurspīdīga" nozīmju ziņā), ir iespējams radīt latviešu valodā jaunus vārdus (vai vārdkopas), kas izsaka citās valodās nosaukto jēdzienu. Pirmām kārtām te varētu minēt kalkošanu kā pozitīvu valodas bagātināšanas līdzekli (ir bijuši arī pretēji uzskati) - bez tādiem daudzkārt minētiem piemēriem kā пятилетка - piecgade, ударник - trieciennieks var minēt vēl daudz vārdu, kas radušies kā kalķi pēc krievu valodas vai citu valodu parauga, piemēram, ģeogrāfijas terminoloģijā ledstāve (ледостав), vietiene (местность), ūdenīgums (водность), pārdzese (переохлаждение), krussīte (градобитие), lēntese (тиховод), vējšķirtne (ветропраздел), skāblietus (Acid rain), aizliedags (backbeach), dziļnovade (deep well disposal), nokailināšana (rip off), tāpat daudzi plaši lietojami vārdi un vārdkopas (iestrāde - зароботка, pretplāns - встречный план, pārums - избыток, pārdaudzums - избыточность, bezstrādes ienākumi - нетрудовые доходы) u.c.c.

Jaunu jēdzienu izteikšanai tiek atdzīvināti arī dia-

lektālās leksikas vārdi vai vārdkopas, kā, piemēram, hidroloģijas un ģeogrāfijas terminos krents (яр), pūca (плавни), vērgs (ряб). Bagātas iespējas latviešu valodā ir saikteņu veidošanā, un tās tiek plaši izmantotas jaunu terminu darināšanai - arī tādos gadījumos, kad citās valodās izlīdzas ar vārdkopu vai defiskopu, piemēram, internātskola (школа-интернат), lejupvējā (нисходящий ветер), ritvilnis (прогрессивная волна), sovhoztehnikums (техникум-совхоз), skāblietus (acid rain).

Pēdējos 30 gados latviešu valodā norisinājušies strauji pāmaiņu procesi ne tikai leksikas jomā. Valoda kļuvusi demokrātiskāka, elastīgāka kļuvusi arī stilu sistēma un valodas elementu stilistiskais vērtējums, valodā ienāk brīvāka izteiksme - arī tādas formas, vārdi un konstrukcijas, kas agrāk labā literārā valodā netika pieļautas.

Pirms 80 gadiem izdotajā A. Brača "Rakstniecības teorijā" lasām: "Palīga teikums ir tik[ai] virsteikuma locēklis, tādēļ tas par sevi nevar tapt lietots un nevar tapt atšķirts ar punktu no virsteikuma. Bet Fallijs raksta: "Putniņš viņu labprāt ieredzēja. Lai gan ne cienīja, nedz arī mīleja. - Viņam vienam tikai jānoklausās. Kā mēmam."²⁴

Kā zināms, teikumu redukcija un parcelācija ir bieži lietoti stilistiskie līdzekļi un tām atrasts savs gramatiskais un stilistiskais pamatojums.

Pieaug valodas ekspresivitāte un izteiksmīgums, taču ne visi jaunie izteiksmes līdzekļi bagātina valodu - tie jāvērtē, apsverot to atbilstību mūsu valodas iekšējām likumbām un sabiedrības prasībām.

Padomju Latvijā valodas kultūras izplatību un nostiprināšanos veicina valodas speciālistu darbība. Tās

²⁴ Bračs A. Rakstniecības teorija. R., 1906, 56., 57.lpp.

vadošais centrs ir LPSR ZA A. Upīša Valodas un literatūras institūts (kopā 1977. gada tur darbojas Terminoloģijas un valodas kultūras grupa). Valodnieka izglītība ir ne vien daudziem izdevniecību un preses izdevumu, radio un televīzijas redakciju darbiniekiem; filologi strādā arī lielākajās iestādēs, piemēram, LPSR Ministru Padomē ir valodnieku grupa, tāpat valodu speciālisti ir LPSR Augstākās Padomes Prezidijā, LPSR Tautas saimniecības sasniegumu izstādē u.c. 1928. g. A. Augstkalns rakstīja, ka buržuāziskajā Latvijā nav valodnieku Saeimā un valdības iestādēs, nav likumdošanā un kodifikācijā.²⁵ Tagad pie republikas Augstākās Padomes Prezidija darbojas Ikuvadošanas aktu redakcijas padome, kurā piedalās kvalificēti valodnieki un rūpīgi veido un vērtē likumu un likumdošanas aktu valodu.

Arī kvalificētie redaktori izdevniecībās un preses izdevumu redakcijās palīdz nodrošināt valodas atbilstību literārās valodas kultūras prasībām.

Un - jāatzīst, ka redaktoriem un valodniekiem darba netrūkst, turklāt viņu uzdevums ir sarežģītāks nekā jebkad agrāk. No vienas puses, strauji pieaug un arī mainās valodas izteiksmes līdzekļi, no otras puses, strauji aug sabiedrības prasības pret valodu un sabiedrības līdzdalība valodas līdzekļu vērtēšanā. Literārā valoda kļuvusi par visu sabiedrības locekļu - ne tikai inteliģences - īpašumu, valodas zināšanu un valodas kultūras pamatus apguvuši itin visi mūsu sabiedrības locekļi (obligātā vidējā izglītība), bet šīs zināšanas un to izmantošanas prasme tomēr ir visai atšķirīgas. Dažkārt šo atšķirību pamatā ir atšķirības zināšanu pilnīguma pakāpē, dažreiz arī gaumes un pieradumu atšķirības (izloksnes ietekme, audzināšana, labas literatūras lasītība utt.), nereti pārisma tendences.

²⁵ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1928, Nr. 10.

Nozīmīgs faktors, kas ietekmē latviešu valodas funkcionēšanu un attīstību, ir aktīvā latviešu-krievu divvalodība.²⁶ Aktīvas valodu saskares rezultātā neapšaubāmi notiek valodu savstarpēja mijiedarbe - abas valodas viena otru gan bagātina, gan arī var ienest otrā tai nevēlamus elementus, ja abas valodas runātājs nepārvalda pietiekami labi, ja runātājam nav optimālas valodas izjūtas. Tādos gadījumos mēdz runāt par interferenci (otras valodas nevēlamu ietekmi uz dzimto valodu) vai transferenci (dzimtās valodas ietekmi uz otro valodu). Latviešu valodā parādās krievu valodas interferences paradības,²⁷ bet tās lielākoties paliek sarunvalodas līmenī, kaut arī ir diemžēl visai izplatītas (piemēram, palīgteikuma pakārtojums ar "par cik .."). Iespējams arī, ka dažas krievu valodas ietekmē ieviesušās formas vai nozīmes, kas šobrīd vēl šķiet nepieņemamas, ar laiku valodā tomēr nostiprināsies (salīdzinājumam der, piemēram, valodnieku ilggadējā nesekmīgā cīņa ar debeszils, sniegbalts tipa salikteņiem).

Lai popularizētu zināšanas par valodu un celtu latviešu valodas kultūras līmeni, republikā kopš 1965. gada iznāk ikgadēji ZA Valodas un literatūras institūta un LPSR Žurnālistu savienības sagatavoti krājumi "Latviešu valodas kultūras jautājumi"; laikrakstā "Padomju Jaunatne" ilguš gadus regulāri publicē nelielus rakstipus par aktuāliem valodas prakses jautājumiem, ZA Valodas un literatūras institūta valodnieki lasa lekcijas gan izdevniecību un redakciju darbiniekiem, gan žurnālistiem un skolu jaunatnei, ik gadus tiek rīkotas plašas konferences "Valodas prakses diena", kas no 1986. gada pāraugušas

²⁶ Sk.: Blinkena A. Valodas situācija un valodas kultūra. - LPSR ZA Vēstis, 1975, Nr.8, 102.-109.lpp.

²⁷ Blinkena A. Interference un norme. - Latviešu valodas kultūras jautājumi. R., 1978, 14.laid., 27.-39.lpp.

Valodas nedēļā, kad ik dienas norisa kāds valodai veltīts pasākums - skolās, augstskolās un visplašākajām auditorijām domāts. Šais pasākumos bija jūtama liela sabiedrības interese un līdzdalība; tie saasināja uzmanību uz valodu, tās daudzveidību un lietošanas iespējām. Savukārt pasākumu dalībnieki deva vērtīgus ierosinājumus valodniekiem, parādīja dažu labu turpmākā darba uzdevumu.²⁸

Ja tautā ir tik dzīva interese par savu valodu, tās lietojumu un likteni kā patlaban, ja latviešu valodā ir radīti un vēl joprojām top lieliski daiļliteratūras sacerējumi, no kuriem daudzi jau aizskanējuši pasaulē un pilnā spēkā rāda mūsu valodas izteiksmes līdzekļu bagātību, ja par latviešu valodu kā vienu no seniskākajām indoeiropiešu valodām pieaug interese pasaules valodniecībā un to mācās arī daudzi citu nacionalitāšu pārstāvji, ja mūsu rīcībā ir visas iespējas veikt un izvērst valodas zinātniskās pētniecības un kopšanas darbu - varam būt arī pārliecināti, ka latviešu valoda arī turpmāk augs spēkā un kuplumā.

²⁸ Sk.: Baltiņa M. Pirmā Valodas nedēļa. - Dzimtenes Balss, 1986, 6.nov.

V. Podnieks

DAŽI LAUKU RAJONU IEDZĪVOTĀJU STARPREPUBLIKĀNISKO KULTŪRAS SAKARU ASPEKTI

Kopš seniem laikiem Baltijas reģionā pastāvējuši intensīvi saimnieciskie un arī kultūras sakari starp Rietumeiropas un Austrumeiropas zemēm. Latvijas teritorijā tos izpaudies galvenokārt baltu, slāvu, ķermāņu un somugru cilšu, tautību un nāciju sadarbībā.

Pēc Latvijas iekļaušanās PSRS sastāvā sadarbība attīstījās kvalitatīvi jaunā pakāpē. Plaši saimnieciskie un kultūras sakari izveidojās ar visām savienotajām republikām un pat daudzām ārvalstīm. Visumā saimnieciskās un garīgās dzīves internacionalizācijas procesi sākās Rīgā un citās republikāniskās pakļautības pilsētās, pēc tam šie procesi streuji turpinājās jau visās pilsētas tipa apdzīvotajās vietās, un mūsdienās tie aptver arī lauku rajonus. Lauki arvien ciešāk un daudzpusīgāk iekļaujas mūsu zemes vienotajā tautsaimniecības kompleksā, veidojot materiālo pamatu un priekšnoteikumus kultūras sakaru attīstībai. Arī partijas Programmā izvirzīts uzdevums "pilnīgāk izmantot mazo un vidējo pilsētu un strādnieku ciematu iespējas, izvietojot tajos speciālas ražotnes, kas izgatavo produkciju, kooperējoties ar lieliem uzņēmumiem, pārstrādā leuksaimnieciskās un vietējās izejvielas un apkalpo iedzīvotājus"¹.

Tomēr jāatzīmē, ka līdz pat 60. gadiem Padomju Latvijas lauku rajonu iedzīvotāju kultūras sakari ar citām republikām vēl nebija ieguvuši masveidīgu un noturīgu

¹ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Jaunā redakcija. R., 1986, 25.-26.lpp.

raksturu. Šiem sakariem daļēji bija gēdījuma raksturs, nereti tie tika realizēti kompāņveidīgi, kā, piemēram, atsevišķu lauku rajonu pašdarbnieku piedalīšanās Vissavienības skatēs vai latviešu literatūras un mākslas dekadē Maskavā. Mūsdienās sakari ar citām republikām pārvērtušies par lauku rajonu iedzīvotāju kultūras dzīves neatņemamu sastāvdaļu, par stabiliu tradīciju.

Šajā rakstā, ierobežojot kultūras sakaru formu izpēti ar lauku rajoniem, par būtiskāko pamatprincipu izvirzīts pieņēmums, ka laukos kultūras sakari notiek neprofesionālo mākslinieku sadarbības līmenī; pagaidām lauku rajonos profesionālo kultūras un mākslas darbinieku īpatsvars, kaut arī tas nemitīgi pieaug, salīdzinājumā ar galvaspilsētu ir samērā niecīgs. Lauku rajonu iedzīvotāju sakari profesionālās kultūras un mākslas sfērā galvenokārt noris neklātienēs veidā ar masu komunikācijas un informācijas līdzekļu - kino, radio, televīzijas, preses, literatūras u.c. - starpniecību un izpaužas galvenokārt kā citu tautu profesionālo mākslinieku sasniegumu apgūšanas, patērēšanas un daļēji arī mijiedarbības process.

Pēc izplatības veida kultūras sakaru formas var iedalīt kolektīvajās (republiku, ministriju, resoru, rajonu, pilsētu, uzņēmumu, iestāžu, sabiedrisko organizāciju, saimniecību un visu minēto sociālo organismu strukturālo apakšvienību savstarpējie sakari) un individuālajās (atsevišķu personu kontakti). Savukārt pēc emocionālā iedarbīguma, virzības un norises veida kultūras sakaru formas var dalīt aktīvajās un pasīvajās. Sakaru formas var grupēt arī pēc administratīvi teritoriālā iedalījuma, piemēram, sakari "pa horizontāli" jeb lauki - lauki, pilsēta - pilsēta un sakari "pa vertikāli" jeb pilsēta - lauki. Kultūras sakaru formas var grupēt arī pēc lauku rajonu iedzīvotāju laika budžeta struktūras kritērijiem: ar darbu vai sabiedrisko darbību un ar brīvā laika izmanto-

šanu saistītās kultūras sakaru formas.

Republikas lauku rajonu iedzīvotāju kultūras sakaru formu klasifikācijas pamatā var būt arī dalījums pēc sakaru veida - atkarībā no tā, vai pētāmajā kultūras dzīves jomā notiek vai nenotiek dažādu brālīgo republiku pārstāvju tieša tikšanās, sadarbība. Pēc šī principa LPSR lauku rajonu iedzīvotāju starprepublikānisko sakaru formas var dalīt divās grupās: 1) netiešie jeb neklātienas sakari, 2) tiešie jeb klātienas sakari. To tālākam dalījumam var izmantot arī iepriekš minēto klasifikācijas principu atsevišķus elementus.

Masveidīgākās netiešo kultūras sakaru formas ir šādas:

- iepazīšanās ar citu nāciju daiļliteratūru, periodiku, ģeogrāfiskajiem un ceļojumu aprakstiem,

- neklātienas ceļojumi, lasītāju konferences u.c. pasākumi dzīves un darba vietu bibliotēkās un kultūras namos,

- iepazīšanās ar brālīgo republiku kinofilmām, it īpaši dokumentālajām,

- Vissavienības radio un televīzijas programmu, kā arī Igaunijas, Lietuvas un Baltkrievijas PSR televīzijas un radio programmu regulāra klausīšanās un skatīšanās (republikas pierobežas rajonos),

- citu tautu dziesmu, deju, literatūras sacerējumu apgūšana un iestudēšana mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos,

- citu tautu mākslinieku izstāžu apmeklēšana,

- kolektīvu (visbiežāk mācību iestāžu vai to atsevišķu kursu, grupu, klašu sudzēkņu) sarakstīšanās ar citu republiku pārstāvjiem,

- kultūras un mākslas priekšmetu apmaiņa ar pasta starpniecību.

Svarīgākās ar darbu vai sabiedrisko darbību saistī-

tās tiešās kultūras sakaru formas ir šādas:

- oficiālu delegāciju apmaiņa valsts, profesiju svētku, kolektīvu jubileju u.c. gadījumos,

- komandējumi, darba pieredzes apmaiņas braucieni, profesionālās meistarības sacensības, konkursi, salidojumi, semināri, konferences,

- pagaidu darbs citu republiku celtniecības un ražošanas objektos,

- mācības brālīgo republiku izglītības iestādēs,

- lauku rajonu teātru sadarbība, uzvedumu režijas vadīšana kaimiņu republiku teātros, apmaiņa ar lugu, viesizrādēm.

Nozīmīgākās ar brīvā laika izmantošanu saistītās tiešās kultūras sakaru formas ir šādas:

- citu republiku profesionālo mākslinieku un pašdarbnieku koncertu, sarīkojumu, teātru izrāžu apmeklēšana,

- mākslinieciskās pašdarbības koncerti, izrādes, dažādas izstādes brālīgajās republikās,

- ekskursijas un tūrisma braucieni, revolucionāro cīņu, Pilsotņu kara, Lielā Tēvijas kara kauju piemīņas vietu un darba slavas vietu apmeklēšana,

- sporta sacensības,

- piedalīšanās citu tautu ģimenes u.c. sadzīves tradīciju un svētku norisēs,

- darba kolektīvu, mācību iestāžu, pilsētu draudzības svētki, sadraudzības dienas, rajonu kultūras nedēļas, rajonu dziesmu svētki u.c. masu pasākumi.

Raksta ierobežotā apjoma dēļ no visām klasifikācijā izdalītajām kultūras sakaru formām apskatīsim tikai pēdējo, jo tajā lielā mērā integrējas pārējās sakaru formas. Izvēlēta sakaru forma galvenokārt tiek skatīta kontekstā, ar konkrēto lauku rajonu uzņēmumu, iestāžu, skolu, saimniecību vai to strukturālo apakšvienību starprepublikā-

niskās sociālistiskās sacensības formām. Šāda sacensība, kas parasti sākas kā ekonomiska, saimnieciska vai tehniska rakstura sadarbība, nereti pāriet arī uz brīvā laika sfēru, uz kultūras sakariem, vispildotāk/atpoguļojoties tieši darba kolektīvu, mācību iestāžu, pilsētu draudzības svētkos, rajonu kultūras nedēļās u.c. masu pasākumos. Tādējādi sociālistiskā sacensība, formāli neiekļaudamās dotajā klasifikācijā, uzskatāma (pagaidām vēl parasti kā potenciāla iespēja) arī par integrējošu sadarbības organizācijas formu. Tas attiecas arī uz starprepublikāniska rakstura kultūras sakariem, lai gan pašreizējos oficiālajos sociālistiskās sacensības līgumos izvērtāti galvenokārt saimnieciska rakstura sadarbības aspekti.

Jau 80. gadu sākumā mūsu republikā visintensīvākā rajonu līmeņa starprepublikāniskā sociālistiskā sacensība bija izveidojucies ar Krievijas Federāciju (28 rajoni), Igauniju (14), Lietuvu (12), Baltkrieviju (6), kā arī ar Ukrainu un Gruziju (pa vienam rajonam).² Pamatos šīs partnerattiecības saglabājušās arī 80. gadu otrajā pusē, lielā mērā pilnveidojoties kvalitatīvā ziņā.

Starprepublikāniskie kultūras sakari masu pasākumu ietvaros lauku rajonos aizsākās jau drīz pēc Lielā Tēvijas kara. Viens no pirmajiem šādiem masu pasākumiem bija toreizējo apriņķu dziesmu svētki, kas balstījās uz senān latviešu un arī igauņu kora dziedāšanas tradīcijām. Tā, piemēram, kā atceras Siguldas 1946. gada Dziesmu svētku dalībniece E. Jaunzeme, tur vīlsojās G. Erneseksa koris un dejotāji no Igaunijas PSR.³ Savukārt Jēkabpils apriņķa

² Podnieks V. Padomju Latvijas lauku rajonu un brālīgo republiku iedzīvotāju kultūras sakaru veidošanās priekšnoteikumi (1971-1985). - LPSR ZA Vestis, 1986, Nr.3, 22.lpp.

³ Neiburga A. Dzintane, pacelies mūžīgā dziesmā! - Darba Balss, 1986, 24.jūn.

Dziesmu svētkos Staburagā 1948. gadā uzstājās igauņu dziedātāji no Vilandes un jēkabpīliešu kaimiņi - lietu-
viešu koristi un dejojotāji no Roķišķiem. Svētkus apmeklēja
ap 3000 cilvēku.⁴ Piedalījās kaimiņu dziesmu svētkos
kļuvusi par stabilu tradīciju, un tas ir tikai viens no
abu lauku rajonu - ilgstošu sociālistiskās sacensības
partneru - sadarbības aspektiem. Jāatzīmē, ka jēkabpīlie-
ši un roķišķieši bija arī vieni no abu republiku rajonu
kultūras nedēļu organizēšanas iniciatoriem 1972. gadā.

Vēlreiz pievērsoties Jēkabpils rajona pieredzei
dziesmu svētku organizēšanā, atzīmēsim, ka 60. gadu otra-
jā pusē šādi masu pasākumi vairākus gadus pēc kārtas no-
tika arī atsevišķās saimniecībās. Tā, piemēram, J. Sudrab-
kalna kolhoza Dziesmu svētkos kopā ar saimniecības paš-
darbniekiem regulāri piedalījās arī Līvānu pilsētas kul-
tūras nama koris, Dignājas kolhoza koris, kā arī jau pie-
minētā Roķišķu rajona kolhoza "Atdzelīnas" un Jodupes
vilnas audumu fabrikas "Ķemunas" pašdarbnieki.⁵ Atsevišķu
saimniecību dziesmu svētku organizēšanas praksei 70. gados
pilnveidoja arī mūsu ziemeļu kaimiņi igauņi. Tā, piemē-
ram, ļoti populāri ir Kingisepas rajona kolhoza "Kārļa"
Dziesmu svētki, ko parasti organizē augusta sākumā.⁶
Saimniecības modernajā brīvdebes estrādē bieži uzstājas
republikas pašdarbnieki un profesionālie mākslinieki. Pa-
tikami, ka gan rajona, gan kolhoza dziesmu svētkos regu-
lāri piedalās arī vairāku Padomju Latvijas rajonu paš-
darbnieki. Šajā sakarībā jāatzīmē jau minētā kolhoza
"Kārļa" un Ventspils rajona kolhoza "Blāzma" ļaužu ciešie
un daudzpusīgie kultūras sakari, kas pastāv kopš 1970.

⁴ Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas nodaļas
zinātniskā arhīva materiāli (turpmāk E), 43, 15.

⁵ Turpat, 43, 12.

⁶ Turpat, 53, 873.

gada un tālu pārsniedz sociālistiskās sacensības līgumā ietvertās saistības (Kingisepas rajona sociālistiskās sacensības oficiālais partneris Padomju Latvijā ir Talsu rajons).⁷ 1976. gadā blāzmicēšu pašdarbnieku viesošanās un uzstāšanās kolhoza "Kārļa" Dziesmu svētkos igauņu saimniecības kinoamatieri fiksēja īsfilmā.⁸

Kingisepas rajona Dziesmu un deju svētkos kopā ar jau pieminētajiem Ventspils rajona kolhoza "Blāzma" un Talsu rajona pašdarbniekiem 70. gados piedalījies arī Saldus rajona koris "Varavīksna" un Cēsu rajona koris "Vidzeme".⁹ Savukārt Kingisepas rajona pašdarbnieki ir regulāri Talsu un Ventspils rajona dziesmu un deju svētku dalībnieki. Jauktais koris "Lira" no Kingisepas ir piedalījies arī Cēsu rajona dziesmu un deju svētkos.¹⁰

Sākot ar 70. gadiem, kopā ar igauņu un lietuviešu pašdarbniekiem Padomju Latvijas lauku rajonu dziesmu un deju svētkos ervien regulārāk sāk piedalīties pārstāvji no Krievijas Federācijas, Baltkrievijas, kā arī no Ukrainas un Gruzijas. Piemēram, Gulbenes rajona Dziesmu svētkos 70. gadu otrajā pusē ieradās Baltkrievijas PSR Brestas apgabala Pīnškas pilsētas Poļesjes tautas dziesmu un deju ansamblis.¹¹ Jēkabpils rajona Dziesmu un deju svētkus kuplināja arī jēkabpiliešu jaunākā sociālistiskās sacensības partnera - Maskavas apgabala Nerofominskas rajona - pašdarbnieki. Savukārt Bauskas rajonā uz analogiem

⁷ E, 53, 873.

⁸ Turpat.

⁹ Turpat, 53, 879.

¹⁰ Spertāle D. Cēsīm koša dziesmu joeta. - Padomju Jaunatne, 1985, 4.jūl.

¹¹ Homčenko S. Kultūras dzīves pilnveidei. - Dzirkstele, 1977, 6.dec.; Saiva P. Tautas radīta, tai adresēta. - Dzirkstele, 1980, 5.jūl.

svētkiem 1978. gadā bija ieradies Ukrainas PSR Ļvovas apgabala Skolotāju nama Tautas koris.¹² Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 60. gadadienai veltītajos Tukuma rajona Dziesmu un deju svētkos bez ierastajiem Lietuvas PSR Flupģes rajona pašdarbniekiem piedalījās arī Baltkrievijas PSR Grodņas apgabala Koreliču rajona un Ukrainas PSR Čerkasu apgabala Mapkovas rajona pašdarbnieki. Lai viesus iepazīstinātu ar latviešu tautas mākslu, Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejā tika atklāta rajonu tautas daiļamata meistarū un lietišķās mākslas entuziastu darbu izstāde.¹³ 80. gados Tukuma rajona dziesmu un deju svētkos sāk piedalīties arī Maskavas apgabala Krasnogorskas rajona pašdarbnieki.¹⁴ 1984. gada jūnijā Kuldīgas zonas Dziesmu svētkos, kur Žūrijas komisijas priekšsēdētājs un viens no svētku virsdiriģentiem bija LPSR Tautas skatuves mākslinieks Gruzijas PSR Nopelniem bagātais mākslas darbinieks Latvijas PSR Valsts prēmijas laureāts profesors J. Dūniņš, ieradās pavisam tāli ciemiņi - Gruzijas PSR Mchetas rajona kultūras nama folkloras ansamblis.¹⁵ Svētku programmā bija ietverts arī gruziņu ciemiņu koncerts Kuldīgas koncertzālē - Katrīnas baznīcā.¹⁶

Parasta parādība šādos svētkos ir vairāku republiku viesu piedalīšanās. Tā, piemēram, Talsos 1980. gadā piecu nacionalitāšu, piecu republiku sociālistiskās sacensības

¹² Ziemeļe D. Kur darbs un daile tiekās. - Komunisma Ceļš, 1978, 13. jūn.

¹³ Pētersons R. Mūs draudzībā vieno dziesma un darbs. - Komunisma Rīts, 1977, 11. jūn.

¹⁴ Papendika M. Mūs vieno kopīgi mērķi. - Cīņa, 1982, 11. jūl.

¹⁵ Eriņa I. Dziesmu pilna vasara. - Padomju Dzimtene, 1984, 23. jūn.

¹⁶ Mūžu mūžos būs dziesma. - Padomju Venta, 1984, 16. jūn.

partneru pārstāvji - igauņi, griezini, baltkrievi, krievi un latvieti - devās augšup pa Sauleskalna estrādes tribiņu kāpnēm, lai ar plecām lēpām aizdegtu Dziesmu un deju svētku uguni. Tā gaiši uzplandīja pār vairāk nekā tūkstoš dalībniekiem, pār tūkstošiem skatītāju.¹⁷ (Talsinieku sadraudzības partneri ir Igaunijas PSR Kingisepos rajona, Gruzijas PSR Abašas rajona, Baltkrievijas PSR Grodņas apgabala Ostrovecas rajona un Krievijas Federācijas Maskavas apgabala Ščolkovas rajona darbaļaudis.)

Republikas lauku rajonu dziesmu un deju svētki 80. gados sāk iegūt pat starptautisku skanējumu. Tā, piemēram, 1980. gadā Ogres rajona Dziesmu un deju svētkos bez tradicionālajiem sociālistiskās sacensības partneriem un svētku dalībniekiem no Maskavas apgabala Noginskas rajona, Ļeningradas apgabala Lomonosova rajona un Igaunijas PSR Pilvas rajona skatītāju vidū bija arī vairākas ārzemju delegācijas, to skaitā arī Bulgārijas Tautas Republikas delegācija, kuru vadīja BKP CK locekle Bulgārijas TR Mākslas un kultūras komitejas priekšsēdētāja L. Živkova. Vērtējot pasākumu, viņa atzīmēja: "Katrā zemē, kurā esmu pabijusi, mani ļoti interesējusi tautas folklorā. Ja neesmu saskārusies un tuvinājusies tai, uzskatu, ka neesmu iepazīsusi tautas dvēseli, neesmu bijusi tajā zemē. Tautastērgi, dejas, kas slīpējušās gadu tūkstošos un saglabājušās līdz mūsu dienām, man sniedza patiesu baudījumu. Esmu uzrakstījusi grāmatu "Pēc skaistuma likumiem". Vadot Bulgārijas Tautas Republikas kultūras dzīvi, cenšos panākt, lai visi dzīvotu pēc šiem likumiem. Vērtējot jūsu Dziesmu un deju svētkus, gribas teikt, ka visi, kas piedalījās, - gan mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu dalībnieki, gan skatītāji - šajā dienā dzīvoja pēc skaistu-

¹⁷ Blumberga G. Aiju manu skaņu balsi... - Padomju Kairo, 1980, 24.jūn.

ma likuma."¹⁸ Šajos tautu draudzības svētkos piedalījās vairāk nekā 2000 dziedātāju un dejotāju, kuru sniegumu vērtēja tūkstošiem skatītāju. Arī Maskavas apgabala Nogliņskas rajona delegācijas vadītāja N. Sokolova atzīmēja: "Manuprāt, lai noorganizētu šādus svētkus, vajadzīgs milzīgs ikdienas darbs, partijas rajona komitejas, rajona izpildkomitejas, visu saimniecību, uzņēmumu un organizāciju vadītāju milzīga ieinteresētība mākslinieciskās pašdarbības attīstībā."¹⁹

Savukārt Jelgavas zonas Dziesmu svētkos 1984. gada vasarā ap 3000 dalībnieku sniegumu klausījās arī viesu grupa no Vjetnamas Sociālistiskās Republikas - kultūras namu direktori, kas bija uzaicināti papildināt savas zināšanas Vissavienības Kultūras darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtā. Pēc mūsu republikas apmeklēšanas cieņīgi pateicās par viņiem doto iespēju apmeklēt Salaspils kultūras iestādes, noskatīties brīvdabas izrādi, iepazīt Ā. Alunāna Jelgavas Teātra darbu. Visi grupas dalībnieki bijuši ļoti priecīgi, ka varējuši būt klāt tik skaistos Dziesmu svētkos.²⁰

80. gados republikā turpinās radoši meklējumi lauku rajonu dziesmu un deju svētku saturā un formā bagātināšanas virzienā. Šie meklējumi, vadoties no konkrētā masu pasākuma funkcionālās ievirzes un akcentējamiem uzdevumiem, atspoguļojas jau pašos svētku nosaukumos: Dziesmu un deju svētki, Dziesmu svētki, Deju svētki, Darba svētki, Darba, dziesmu un deju svētki, Dziesmu un darba svētki, Dziesmu, deju un sporta svētki u. tml. un nereti at-

¹⁸ Dziedot dzimu, dziedot augu, dziedot mūžu nodzīvoju. - Padomju Ceļš, 1980, 5. jūl.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Krūmiņš G. Dziesma skan vētrām un gadsimtiem pāri. - Darba Uzvara, 1984, 19. jūn.

tistās tieši starprepublikāniska rakstura kultūras kontaktu pilnveidošanas aspektā. Tā, piemēram, republikas ceļu darbinieki ik pēc trim gadiem kādā no lauku reģioniem rīko Dziesmu dienas. 1982. gada jūnijā šāds pasākums - pēc skaita otrais - notika Talsos. Svētkos bez apmēram 500 ciemiņiem no Jēkabpils, Bauskas, Tukuma, Kuldīgas u.c. reģioniem bija uzaicināti arī 18. ceļu remonta un būvniecības pārvaldes sociālistiskās sacensības partneri - Igaunijas PSR Kingisepas un Paides reģiona ceļu darbinieki, kā arī 3. ceļu būvniecības reģiona sociālistiskās sacensības partneri no Igaunijas PSR Rakveres reģiona. Svētkus bagātināja svinīgs gājieni, ceļu darbinieku tehnikas parāde un fotoizstāde Talsu kultūras namā, kurā tika atspoguļoti iepriekš jāš Dziesmu dienas interesantākie momenti.²¹

Savukārt Cēsīs 1980. gada jūnijā notika plaši Darba, dziesmu un deju svētki, kuru programma bija iecerēta kā Maskavas olimpiādes ieskaņa. Svētkos piedalījās arī Valmieras reģiona Tautas deju kolektīvs "Gauja" - vēlāk Olimpisko spēļu atklāšanas koncerta dalībnieks. Reģiona avīze samērā plaši informēja par gaidāmo pasākumu. Vairāk nekā 1300 cilvēku lielo deju kontingentu veidoja 56 deju kolektīvi, kas pārstāvēja piecas pašvaldības. Deju kontingents ievadīja visus svētkus. Svētku dalībnieku pulkā bija arī Igaunijas PSR Vilandes reģiona Patērētāju biedrības puķu orķestris. Reģiona Darba, dziesmu un deju svētku pasākumu ietvaros tika sarīkotas arī izstādes. Cēsu vēstures un mākslas muzejā bija skatāma reģiona lietišķās mākslas pulcīpu dalībnieku darbu izstāde, kā arī lietišķās mākslas izstrādājumu tirdzniecības izstāde muzeja dārzā. Turpat gan viesiem, gan arī dalībniekiem bija ie-

²¹ Blumberga G. Ceļinieku dziesmu diena. - Padomju Ka-
rogs, 1982, 10. jūn.

spēja noklausīties etnogrāfisko ansamblu priekšnesumus. Arī Cēsu rajona jaunākais Tautas kolektīvs - remonta un celtniecības pārvaldes fotostudija bija iekārtojusi tematisku izstādi "Mūsu sievietes", kurā ar darbiem reprezentējās arī citu republikas fotostudiju dalībnieki.²²

Interesantu akcentu republikas lauku rejonu dziesmu un deju svētku saturā un formās bagātināšanā - saistot tos ar Apsējību svētku funkciju - 1982. gada vasaras sākumā iezīmēja Limbažu rajona kultūras darbinieki. Dalījies svētku priekā ar limbažniekiem bija atbraukuši sociālistiskās sacensības partneri no Lietuvas PSR Papevėžas rajona un draugi no Ukrainas PSR Rovnas apgabala - Dubnas kultūras un izglītības darbinieku tehnikuma deju kolektīvs "Svitanok". Ukrainu delegācijas sastāvā pieredzes apmaiņas nolūkos bija ieradušies arī Dubnas rajona un pilsētas kultūras nodaļu vadītāji. Masu pasākums sākās ar svētku gājieni, ko simboliski ievadīja Saimes māte un Saimes tēvs izgreznotā pajūgā un četri jātnieki. Tad soļoja karognesēju kolonna ar visu savienoto republiku karogiem, tā apliecinādama visu padomju tautu ciešo vienotību. Goda vietā tūdaļ aiz svētku organizācijas komitejas un goda viesiem gāja rajona darba pirmrindnieki - tie, kuriem bija veltīti šie svētki. Viņu darbu simbolizēja vīri ar sētuvām rokās un bērni ar sprigulišiem pār pleciem. Tad sekoja plašā pašdarbnieku soļme, vispirms, protams, viesi - dubnieši, rīdzinieki un valmierieši.²³

Pēc analoga scenārija norisēja tradicionālie Daugav-

²² Brengmane R. Aicina darba, dziesmu un deju svētki. - Padomju Druva, 1980, 3.jūn.; Mežvāvers V., Brengmane R. Svētki darbam, dziesmai un dejai. - Padomju Druva, 1980, 10.jūn.

²³ Daina I. Lai ražena vasariņa! - Progress, 1982, 12.jūn.

pils rajona Dziesmu, deju un sporta svētki Višķu sovhoztehnikuma estrādē 1983. gada jūnijā. Jauns akcents tajos bija sporta pasākumu iesaistīšana svētku programmā. Daļēnīki un viesi noskatījās izpletplūkšanas paraugdemonstrācijas, riteņbraukšanas, paukošanas un jāšanas sacīkstes, sacensību "Tētis, māmiņa, es - sportiska ģimene" rajona finālu. Notika sacensības, kurās skolēni rādīja savu prasmi traktora vadīšanā un mehanizētajā slaukšanā. Uz svētkiem bija ieradušās arī viesu delegācijas no Maskavas apgabala Ramenskajas rajona, Baltkrievijas PSR Gomeļas apgabala Gomeļas rajona, Daugavpils pilsētas un Krāslavas rajona. Svētku koncertu kuplināja Daugavpils Augstākās aviācijas inženieru skolas pūtēju orķestra priekšnesumi un Gomeļas rajonā. Uricka kolhoza Tautas kora uzstāšanās. Gomeļiešu viesošanās bija atbildes vizīte uz Tautas kora "Latgale" vieskoncertiem Gomeļā 1983. gada martā.²⁴

Republikas lauku rajonu dziesmu un deju svētku pilnveidošanas mēģinājumi notiek arī žanru šaurākas specializācijas virzienā. Tā, piemēram, jau daudzus gadus pēc kārtas Rēzeknes rajona Viļānu Lakstīgalas salas estrādē jūnijā notiek rajona dziesmu un deju svētki, bet 1983. gadā latviešu tautandziesma "Ziedi, ziedi, rudzu vārpa" Viļānu pilsētas sieviešu kora izpildījumā kļuva par pavašera lauku darbu noslēgumam veltīto rajona Deju svētku devīzi. Koncertā piedalījās 11 Rēzeknes rajona deju kolektīvi, kā arī Lietuvas PSR Kapsukas sovhoztehnikuma pūtēju orķestris, Daugavpils un Līvānu tautas deju kolektīvi.²⁵ 1985. gada jūnijā šādi deju svētki notika jau pie-

²⁴ Ancāns I. Svētki mieram un darbam. - Avangards, 1983, 9. jūn.

²⁵ Straume A. Ziedi, ziedi, rudzu vārpa! Rajona deju svētki. - Znamja Truda, 1983, 11. jūn.

cos republikas rajonos - Cēsis, Valka, Valmierā, Gulbenē un Liepājā.²⁶

Starprepublikānisko kultūras sakaru kvalitatīvas izaugsmes piemērs ir dziesmu svētku norise Bauskas rajonā. 1983. gada jūnijā baušķenieki uz savu gadskārtējo dziesmu svētku bāzes pirmo reizi sarīkoja kopīgus Lietuvas un Latvijas divu lauku rajonu (Bauskas un Pasvales rajona) Dziesmu un deju svētkus. Rajona avīzē par gaidāmo pasākumu tika publicēta informācija. Svētkos piedalījās visi Bauskas rajona jauktie un vīru kori, jauniešu, vidējās un vecākās paaudzes deju kolektīvi un pūtēju orķestri. Lietuviešus svētkos pārstāvēja Pasvales rajona kultūras noma, Vašķu zonālā kultūras noma, Jonišķeļu eksperimentālās saimniecības un Pasvales meliorācijas pārvaldes mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi.²⁷ Kopīgajos svētkos Bauskā piedalījās vairāk nekā divi simti lietuviešu. Savukārt nākošajā gadā Bauskas rajona pašdarbnieki devās uz kopīgajiem Pasvales un Bauskas rajona Dziesmu un deju svētkiem pasvaliešu meža parka estrādē.²⁸ Kopīgajā sadarbībā lietuvieši apgūst latviešu kora dziedāšanas kultūru, bet latvieši - lietuviešu izkopto lauku kapelu muzicēšanas mākslu.

Lauku rajonu dziesmu un deju svētki, joprojām saglabādami centrālo vietu lauku mākslinieciskās pašdarbības un visas kultūras dzīves konsolidēšanā un aktivizēšanā kā klasiska un noturīga latviešu tautas mūzikas dzīves tradīcija, arvien izteiktāk pārvēršas par nozīmīgu starprepublikānisku kultūras sakaru formu. Lielā mērā kaimiņu

26 Geibaks M. Pāri visai republikai. - Literatūra un Māksla, 1985, 28.jūn., 3.lpp.

27 Komunisma Ceļš, 1983, 16.jūn.

28. Ziemeļle D. Jūnijs. Pasaule. Draudzība. - Komunisma Ceļš, 1984, 7.jūl.

kultūru tavinātājas funkcijas saglabā pat republikāniskie Dziesmu un deju svētki. Vairums to dalībnieku nāk no lauku rajoniem, tādējādi viņiem pat uz lielās Mežaparka estrādes Rīgā var veidoties un arī veidojas jaunas draudzības saites ar citu republiku pašdarbniekiem, kuri piedalās svētkos.

1978. gada martā pieņemtais PSKP CK lēmums "Par pasākumiem mākslinieciskās pašdarbības tālākai attīstīšanai" paredz regulāri rīkot dažādus masu pasākumus, šo formu uzskaiti sākot tieši ar dziesmu un deju svētkiem.²⁹ Būtībā tas ir norādījums arī citās savienotajās republikās pārņemt Igaunijas, Latvijas un Lietuvas bagātīgo pieredzi šādu masu pasākumu rīkošanā. Tieši šis minētā lēmuma aspekts lielā mērā noteica PSRS Komponistu savienības 1983. gada plēnuma "Padomju daudznacionālā kora māksla" darba pamatvirzienu.³⁰ Zīmīgi, ka šis plēnuma notika Tallinā šeit notiekošā Padomju mūzikas festivāla laikā. Augsti vērtējot Baltijas republiku devumu, PSRS Komponistu savienības valdes priekšsēdētājs T. Hreppikova aicināja komponistus plaši attīstīt kora dziedāšanas kustību visā zemē un atzīmēja, ka "mūsu priekšā ir ista teutas kustība. Mūsu svēts pienākums ir uzņemties tās vadību, godam risināt repertuāra problēmas, visiem spēkiem - gan ar radošo darbību, gan mūziķa pieredzi palīdzēt mūsu pašdarbības koriem."³¹ Atzīstot kormūzikas žan-

²⁹ Постановление ЦК КПСС "О мерах по дальнейшему развитию самостоятельного художественного творчества". - Правда, 1978, 2 апр.

³⁰ Дамичева А. Исток и вершина. Заметки о фестивале советской музыки в Эстонии. - Советская культура, 1983, 15 марта, с.2.

³¹ Hreppikova T. Runa PSRS KS plēnumā. - Literatūra un Maksla, 1983, 13. maijā, 2.lpp.

ru par daudzu mūsu zemes tautu nacionālās mūzikas pamatu, T.Hreppikovs analizēja un izdalīja tā attīstības labākās organizatoriskās formas, šo uzskaitījumu noslēdzot tieši ar dziesmu svētku fenomenu kā integrējošo: "Uz kora studiju pamata ir radušās kvalitatīvi jaunas formas - kora skolas, kora biedrības, bērnu folkloras kora studijas, kora vasaras nometnes. Par svarīgu iniciatīvu ir kļuvuši astoņdesmito gadu sākumā notikušie bērnu mūzikas svētki Novosibirskā, dziesmu svētki Dubnā, pirmie bērnu dziesmu svētki Maskavā."³² Jaunu stimulu kordziedāšanas žanra un tālāk arī dziesmu un deju svētku attīstībā mūsu zemē nepāšaubāmi dos 1986. gada oktobrī nodibinātā Vissavienības Mūzikas biedrība, kā arī uz tās bāzes izveidoto republikānisko mūzikas biedrību darbība. Īpaši nozīmīgi, ka šīs organizācijas pārziņā ir arī pašdarbības koru kustības attīstība un dziesmu un deju svētku tradīciju kopšana, kā arī kontaktu uzlabošana starp savienotajām republikām.³³

Nobeidzot ieskatu Padomju Latvijas lauku rajonu dziesmu un deju svētku atsevišķās konkrētajās izpausmēs kontekstā ar starprepublikāniskajiem kultūras sakariem, var izdarīt zināmus secinājumus. Pirmkārt, šajos jaunos masu svētkos (draudzības festivāli, pilsētu jubilejas, rajonu kultūras nedēļas u.c.) tradicionāli saglabājas dziesmu un deju svētku kā latviešu tautas kultūras nacionāli specifiskas tradīcijas pamatkomponenti - koru un deju kolektīvu uzstāšanās. Otrkārt, republikas lauku rajonu dziesmu un deju svētkos arvien regulārāk piedalās citu republiku pašdarbnieki, iepazīstinot svētku dalībniekus un apmeklētājus ar savas tautas nacionālajām kultūras vērtībām.

³² Hreppikovs T. Runa PSRS KS plēnumā. - Literatūra un Maksla, 1983, 13. maijā, 2.lpp.

³³ Mūzika laika garā. - Cīpa, 1986, 21.dec.

Raksta nobeigumā aplūkosim arī dažus jauno starprepublikānisko masu pasākumu piemērus. Vairāku simtu internacionālo draudzības klubu (IDK) darbība izpaužas daudzās mācību iestādēs rīkotajos draudzības svētkos un festivālos ar plašu un daudzpusīgu kultūras pasākumu programmu. Regulāri šādus draudzības svētkus kopā ar vairāku brālīgo republiku skolēniem organizē Valmieras rajona Kocēnu astoņgadīgā skola,³⁴ Valmieras Viestura 3. vidusskola,³⁵ Rūjienas vidusskola,³⁶ Liepājas rajona Grobiņas vidusskola,³⁷ Priekules 1. vidusskola,³⁸ Jēkabpils 1. vidusskola³⁹ u.c. Kopā 1966. gada republikas lauksaimniecības tehnikai ik pēc trim gadiem rīko draudzības festivālus ar citu republiku audzēkņu piedalīšanos.⁴⁰ Šādos svētkos parasti piedalās 1500-1700 audzēkņu un pansiondzēju.

Spilgti draudzības svētki ar plašu kultūras pasākumu programmu ir sociālistiskās sacensības partnerpilsētu jubilejas. Tā, piemēram, 1979. gada jūnijā Ventpils Tautas koris "Zitars" un Tautas deju kolektīvs "Ritenītis" kopā ar lietuviešu un ukraiņu pārstāvjiem piedalījās trīs dienas ilgās svinībās sakarā ar Hāpsalu pilsētas 700. gadadienu.⁴¹

1983. gadā ļoti plaša dažādu kultūras pasākumu kompleksa ietvaros notika savstarpēji saistītas Valmieras un Vilandes 700 gadu jubilejas svinības, kas sākās 23. sep-

34 E, 40, 287; 289; 355-358.

35 Turpat, 301.

36 Turpat, 302.

37 Turpat, 54, 132^a-134.

38 Turpat, 145.

39 Turpat, 56, 462-465.

40 Turpat, 55, 482-491.

41 Krasts U. Atmiņas par Hāpsalu. - Padomju Venta, 1979, 3., 4.jūl.

tembri. Valmierā šajā dienā notika pilsētas Tautas deputātu padomes jubilejas sērija, kurā piedalījās arī Valmieras viesi - pilsētas atbrīvošanas cīņu dalībnieki, pārstāvji no Cēsim, Jēkabpils, Tartu, Iugas un Vilandes - pilsētām, ar kurām valmieriešus vieno ilggedēja draudzība un socialistiskā sacensība.⁴² Tiesa, oficiāls līgums starp valmieriešiem un vilandiešiem tika parakstīts tikai 1982. gada decembrī, bet sadarbība, piemēram, starp Valmieras un Vilandes drāmas teātriem, pastāv kopš 50. gadu beigām.⁴³ Jauno futbolistu turnīrā, kas bija veltīts Valmieras 700. gadadienai, piedalījās arī Tbilisi 76. vidusskolas futbola komanda.⁴⁴ Savukārt valmierieši 1983. gada nogalē ar veselu kultūras programmu ieradās Vilandē, kur notika Valmieras dienas.⁴⁵ Jāatzīmē, ka pirms tam Vilandē jau bija notikušas Cēsu dienas (Cēsu rajons ir sens vilandiešu socialistiskās sacensības partneris).

1984. gada vasarā tika aizsāktas Valkes un Valgas 400 gadu jubilejas svinības. Par godu šim notikumam tika sarīkoti kopīgi abu rajonu Dziesmu un deju svētki.⁴⁶ Sakarā ar jubileju un panākumiem ražošanā un kultūras jomā, kā arī darbaļaužu internacionālistiskajā audzināšanā pilsētas tika apbalvotas ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu.⁴⁷

⁴² Hercbergs H. Astotajā gadu simtā. - Cīņa, 1983, 27.sept.

⁴³ Mežaka M. Ziemeļos. Draugos. Vilandē. - Liesma, 1983, 24.dec.

⁴⁴ "Шевардени" - призер Валмиеры. - Заря Востока, 1984, 24 фев.

⁴⁵ E, 43, 299; E, 43, 353; Mežaka M. Ziemeļos. Draugos. Vilandē. - Liesma, 1983, 24.dec.

⁴⁶ Nagone H. Mieram un draudzībai. - Darba Karogs, 1984, 2.jūn.

⁴⁷ Padomju Jaunatne, 1984, 19.sept.

Savukārt krāslaviešu pašdarbnieku delegācija 1985. gada rudenī aktīvi piedalījās rajona sociālistiskās sacensības partnera - Volokolamskas pilsētas - 850 gadu jubilejā.⁴⁸

Visu klasifikācijā izdalīto kultūras sakaru formu vidū visizteiktāk uz starprepublikāniska rakstura kontaktiem neapšaubāmi centrētas sociālistiskās sacensības partnerrajonu kultūras nedēļas. Kopš 70. gadiem šādi pasākumi, kurcs mākslinieciakās pašdarbības dalībnieku skaits vien sasniedz vairākus simtus, jau organizēti Saldu un Mažeikū, Jēkabpils un Rožīškū, Jelgavas un Akmeņes, Stučkas un Kupiškū rajonā.⁴⁹ 1986. gada nogalē uz Ukrainas PSR Vippicas apgabala Kazatines rajonu devās 140 ošinieki (galvenokārt ašdarbnieki), lai reprezentētos masu pasākumā - Cēsu dienās Kazatinā. Zīmīgi, ka lēmums par Cēsu dienu rīkošanu tika pieņemts pēc kazatiniešu delegācijas piedalīšanās Cēsu rajona Dziesmu svētkos 1986. gada vasarā.⁵⁰ Draudzības dienu centrālo daļu veidoja plašas ošinieku Tautas kolektīvu - kora "Vidzeme" un deju kolektīva "Raitais solis" - koncertprogrammas. Parakstot sociālistiskās sacensības līgumu 1987. gadam, kazatinieši dalījās iecerē sarīkot dziesmu svētkus arī savā rajonā.⁵¹

Nobeigumā atzinēsim, ka rajonu dziesmu un deju svētki - šis pēc formas nacionālais, bet būtībā internacionālais sociālais fenomens slēpj lielas potenciālas iespējas starprepublikānisko kultūras sakaru attīstības virzienā.

⁴⁸ Gončarova A. Pilsēta - cīnītāja, darba darītāja, mūsu draugu pilsēta. - Komunisma Ausma, 1985, 2. nov.

⁴⁹ Sīkāk sk.: Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās. R., 1985, 151.-153. lpp.

⁵⁰ Rudzītis V. Cēsu dienas Kazatinā. 22.-26. oktobris. - Padomju Druva, 1986, 7. nov.

⁵¹ Turpat.

P. Eglite, I. Merkeusa

VAIRĀKUMTAUTĪBU* DEMOGRĀFISKĀ UZVEDĪBA
LATVIJAS PSR 70.-80. CADU MIJĀ

Latvijas PSR izceļas starp citām padomju republikām ar viszemāko dzimstību un līdz ar to - ar vismazāko iedzīvotāju dabisko pieaugumu. Septiņdesmito gadu beigās dzimstības samazināšanās sasniedza tādu līmeni, ka turpmākajās paaudzās gaidāma darbaspējīgo iedzīvotāju un to starpā fertīlā (auglīgā) vecuma sievietņu skaita samazināšanās un pensijas vecuma ļaužu īpatsvara strauja palielināšanās. Šādas vecumstruktūras un iedzīvotāju skaita izmaiņas atzīstamas arī nevēlamām no dažādiem viedokļiem, tādēļ sašaurinātas iedzīvotāju skaitliskās ataudzes cēloņi un to veicinošie apstākļi tiek aktīvi pētīti Latvijas PSR zinātniskajās iestādēs un augstskolās, lai pamatotu pasākumus nevēlamo attīstības tendenču novēršanai.

Zemie dzimstības un dabiskā pieauguma rādītāji (ekonomiskajā un sociālajā statistikā visbiežāk izmanto attiecīnājumu uz 1000 iedzīvotājiem) mūsu republikā daļēji izskaidrojami ar lielāku veco ļaužu īpatsvaru iedzīvotāju vecumstruktūrā nekā citās savienotajās republikās, bet tas savukārt - ar jau ilgstoši vērojamo niecīgo bērnu skaitu katrā ģimenē vai caurmērā uz vienu sievieti visā viņas mūžā (1.tab.). Relatīvi zemāks dzimstības līmenis bijušās Krievijas impērijas Baltijas guberņās bija rak-

* Ar šo terminu apzīmēti Latvijā dzīvojošo nāciju - latviešu (pamatnācija) un krievu - iedzīvotāji, kuri kopumā veido vairāk nekā 86% no republikas iedzīvotāju kopskaita.

Galveno dzimstības rādītāju dinamika dažās
PSRS republikās 1960.-1980. gadā

Republika	Dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem*			Summārais dzimstības koeficients		
	1960	1970	1980	1958- 1959	1969- 1970	1979- 1980
PSRS kopā	24,9	17,4	18,3	2,81	2,39	2,26
KPFSR	23,2	14,6	15,9	2,63	1,97	1,89
Ukreinas PSR	20,5	15,2	14,8	2,30	2,04	1,96
Baltkrievijas PSR	24,4	16,2	16,0	2,80	2,30	2,04
Lietuvas PSR	22,5	17,6	15,1	2,63	2,35	2,01
Latvijas PSR	16,7	14,5	14,0	1,94	1,93	1,88
Igaunijas PSR	16,6	15,8	15,0	1,95	2,14	2,01

* Народное хозяйство СССР в 1983 году. М., 1984, с.32, 33.

** Zvidriņš P. Demogrāfija. R., 1983, 233.lpp.

stūrīgs jau pagājušajā gadsimtā.¹ Sakarā ar to Rietumu zinātniskajā literatūrā ir izteikta doma, ka Latvijas un Igaunijas iedzīvotāju psiholoģijā ir vēsturiski izveidojies noturīgs mazas ģimenes stereotips, kas arī nosaka gausos dabiskā pieauguma tempus, bet tie savukārt sekmē pamatattiecības ipatsvara samazināšanos republikas iedzīvo-

¹ Mežgailis B., Zvidriņš P. Padomju Latvijas iedzīvotāji. R., 1973, 23.-24.lpp.

tāju sastāvā, neraugoties uz to absolūtā skaita pieaugumu² (2.tab.).

2. tabula

Latvijas PSR iedzīvotāju
nacionālā sastāva izmaiņas 1959.-1979. gadā*

Tautība	Iedzīvotāju skaits					
	tūkstošos			% no iedzīvotāju kopskaite		
	1959	1970	1979	1959	1970	1979
Visi iedzīvotāji	2093,5	2364,1	2502,8	100,0	100,0	100,0
latvieši	1297,9	1341,8	1344,1	62,0	56,8	53,7
krievi	556,5	704,6	821,5	26,6	29,8	32,8
baltkrievi	61,6	94,9	111,5	2,9	4,0	4,5
poļi	59,8	63,0	62,7	2,9	2,7	2,5
ukraiņi	29,4	53,5	66,7	1,4	2,3	2,7
lietuvieši	32,4	40,6	37,8	1,5	1,7	1,5
ebreji	36,6	36,7	28,3	1,8	1,6	1,1
pārējās tautības	19,3	29,0	30,2	0,9	1,1	1,2

* Zvidriņš P. Demogrāfija, 192.lpp.

Likumsakarīgi rodas jautājums, kā nacionālā sastāva izmaiņas var ietekmēt Latvijas PSR iedzīvotāju ataudzes tempus un cik efektīvi var būt Padomju valsts demogrāfiskās politikas pasākumi, ja mazās ģimenes stereotips tie-

² Baltijas reakcionārā emigrācija šodien. R., 1982, 126.lpp.

šiem būtu kļuvis par latviešu psiņoloģijas raksturīgu iezīmi.

Uz pirmo jautājumu atbilde rodama pēdējo gadu demogrāfisko pētījumu rezultātos. 1979. gada Vissavienības tautskaitē fiksēts, ka latvietēm dzimuši mazāk bērnu (1495 uz 1000 sievietēm 15 un vairāk gadu vecumā) nekā jebkuras citas republikas pamattautības pārstāvēm (krievietēm - 1773, igauņietēm - 1599, vidēji PSRS - 1963).³ Taču šīs atšķirības saistās galvenokārt ar dažādu republiku sieviešu vecumstruktūras īpatnībām fertīlā vecuma robežās, kā arī ar atšķirīgu dzimstības līmeni dažādu tautību pārstāvēm vecākajās paaudzēs. Pēdējos gadu desmitos dzimstības līmeņa atšķirības starp PSRS Eiropas daļas savienoto republiku pamattautību pārstāvēm ir ievērojami mazinājušās (3.tab.). Pēc plaša Latvijas PSR 1967. gadā veikta pētījuma datiem, arī mūsu republikas ietvaros latviešiem un krieviem, kas kopā aptver gandrīz 9/10 republikas iedzīvotāju, bērnu skaits pilsētņieku ģimenēs bija praktiski vienāds.⁴ Līdzīgi rezultāti iegūti 70. gadu beigās citos kolektīvos veiktajos pētījumos. Vidēji par 3% lielāks bērnu skaits latviešu ģimenēs caurmērā republikā izskaidrojams ar latviešu lielāku īpatsvaru lauku iedzīvotāju vidū, kur ģimenes vienmēr ir bijušas lielākas. Tātad, pastāvot pašreizējam dzimstības līmenim, nacionālais sastāvs republikas iedzīvotāju steudzes līmeni neietekmē.

Lai novērtētu dzimstības pieauguma varbūtību turpmākajā periodā un tā iespējamo atkarību no nacionālā sastāva, nepieciešami detalizētāki pētījumi par ģimenes skaitliskā sastāva faktoriem un ģeneratīvās rīcības motivāciju

³ Численность и состав населения СССР. М., 1984, с.358.

⁴ Шлиндман Ш., Звидриньш П. Изучение рождаемости. М., 1973, с.83.

3. tabula

Vidējais dzimušo un gaidāmo bērnu skaits dažādu gadu laulību kohortās
dažu PSRS sevienoto republiku pamatattautību sievietēm 1978. gadā*

Tautība	Laulību noslēgšanas gads									
	1940- 1944	1940- 1949	1945- 1954	1950- 1959	1955- 1964	1960- 1969	1965- 1974	1975- 1978		
Krievietes	2,60	2,47	2,19	2,06	1,92	1,85	1,82	1,76		
Latvietes	2,48**	2,19	1,91	2,04	2,12	1,95	1,94	1,93		
Ukrainietes	2,55	2,33	2,12	2,13	2,08	2,02	1,92	1,90		
Izaunietes	2,73**	2,16	2,06	2,12	2,13	2,19	2,18	2,20		
Lietuvietes	3,14	2,35	2,49	2,22	2,15	2,01	2,05	2,00		
Baltkrievietes	2,99	2,69	2,42	2,37	2,31	2,09	1,93	1,93		

* Воспроизводство населения СССР. М., 1983, с.118.

** 20-49 novērojumi.

dažādu tautību pārstāvju vidū. Tas arī nosaka šī raksta mērķi - izziņāt, vai pastāv ģimenes veidošanas subjektīvo ieviržu jeb psiholoģisko faktoru atšķirības dažādu tautību Latvijas PSR iedzīvotājiem un cik lielas tās ir. Šai nolūkā izmantoti dati no Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta 1978.-1979. gadā veiktās iedzīvotāju izlases veide aptaujas par republikas iedzīvotāju demogrāfisko uzvedību un tās faktoriem.⁵

Aptauja aptvēra vairāk nekā 4000 visu vecumu un abu dzimumu pārstāvju, kas nodarbināti sabiedriskajā ražošanā atbilstoši Rīgas un mazpilsētu nozaru struktūrai. Aptaujas programmā starp 43 jautājumiem par personas pazīmi, ģimenes sastāvu un sadzīves apstākļiem, rīcības raksturojumu un tās motivāciju bija arī jautājumi par dzimto un ģimenē lietojamo valodu. Tas deva iespēju diferencēt visas pārējās atbildes pēc šīs pazīmes, kas uzskatāma par tautībai visraksturīgāko.

Kā zināms, katra cilvēka iespējamo un faktisko bērnu skaitu visbūtiskāk ietekmē viņa vecums un ģimenes stāvoklis, kā arī statistikā un izlases veida aptaujās retāk izmantotie faktori - laulībā nodzīvoto gadu skaits un vecums, kādā cilvēks stājas laulībā.

Vairums sieviešu uzsāk ģimenes dzīvi pēc mācību iestādes pabeigšanas vai arī pārtrauc mācības pēc bērna piedzimšanas. Tādēļ jaunākajās vecuma grupās sieviešu laulātības līmenis un dzimušo bērnu skaits jūtami atšķiras sievietēm ar dažādu izglītības līmeni. Tas pats vērojams arī kopējos dzimstības rādītājos atkarībā no sieviešu izglītības līmeņa bez vecuma diferenciacijas.⁶ Tādējā-

⁵ Pētījuma metodika un galvenie rezultāti detalizēti atspoguļoti grāmatā: Факторы и мотивы демографического поведения. Рига, 1984, с.291.

⁶ Sīkāk sk.: Лаудам Л. Взаимосвязь образовательного уров-

di izglītības līmenis netieši atspoguļo arī vecumu, kādā sievietes stājas laulībā. Līdz ar to līdztekus vecumam un ģimenes stāvoklim tas uzskatāms par vienu no tām indivīda pastāvīgajām un visos novērojumos fiksētajām pazīmēm, ar ko jārēķinās, vērtējot bērnu skaita atšķirības pēc citiem indivīdu raksturojumiem vai dzīves apstākļiem. Arī tautības iespējamā ietekme uz dzimstību un tās motivāciju nosakāma tikai pēc citām pazīmēm viendabīgas grupas ietvaros. Praktiski gan nav iespējams no ierobežotiem aptaujas datiem izveidot pēc trim četrām būtiskām pazīmēm izdalītas viendabīgas grupas, kas atšķirtos tikai ar mūs interesējošo raksturojumu. Tādēļ izmantojama šeitīga analīze pēc divām trim savstarpēji kombinētām pazīmēm.

Kā liecina minētās aptaujas dati, sabiedriskajā ražošanā nodarbināto pilsoņu vidū, t.i., galvenokārt vecumā no 18 līdz 60 gadiem, kad noris arī svarīgākie ģimenes dzīves procesi, gandrīz 85% vīriešu un 79% sieviešu dzīvo vai ir dzīvojuši laulībā (4.tab.)^{*}. Abu vairākumtautību laulātības līmenis gandrīz pilnībā sakrīt. Nedaudz lielāks neprecēto īpatsvars krieviem saistīts ar viņu vecumsastāva īpatnībām – lielāku jauniešu īpatsvaru migrantu vidū.

Kā latviešu, tā krievu ģimēnā zemo laulātības līmeni nosaka ne tik daudz republikas tautas saimniecībā nodarbināto jauniešu īpatsvars, cik grūtības atrast piemērotu partneri (21,6% neprecēto vīriešu un 30,3% sieviešu), vēlētās vīspirms tikt pie sava dzīvokļa (18,3% vīriešu, 10,4% sieviešu) un materiālās patstāvības (13,8% vīriešu un 7% sieviešu), agrāk piedzīvota vilšanās (11,7% vīriešu

ня женщин с рядом факторов воспроизводства населения.

Изв. АН ЛатвССР, 1984, № 4, с. 66-69.

* Šī un turpmākās tabulas sastādītas pēc minētās aptaujas datiem.

Vairākumtautību pārstāvju sadalījums pēc
ģimenes stāvokļa Latvijas PSR pilsētās (%)

Dzimums, tautība	Ģimenes stāvoklis				
	neprecēti	precēti	dzīvo neregulārā trīcībā	šķirties	atraitņi
Virieši	15,4	74,6	4,2	5,5	0,3
latvieši	14,8	74,7	5,3	5,0	0,2
krievi	16,8	74,0	2,2	6,6	0,4
Sievietes	21,7	60,3	3,6	11,1	3,8
latvietes	19,9	61,4	4,1	10,8	3,8
krievietes	23,7	57,9	2,6	12,2	3,6

un 18,2% sievietes) u. tml. Ceturtajā vietā abu dzimumu pārstāvjiem ir atzinums, ka "precēties vēl par agru".

Atsevišķo motīvu nozīmīgums abu vairākumtautību pārstāvjiem atšķiras mazāk nekā viriešu un sieviešu starpā. Abu dzimumu latvieši nedaudz biežāk par krieviem minējuši agrāk piedzīvotu vilšanos, bet krievi - vēlēšanos vispirms tikt pie sava dzīvokļa, kaut arī šis atšķirības nav tik lielas, lai izpaustos minētajā lomeslu secībā pēc nozīmīguma. Kā liecina aptaujas dati, zināmai iedzīvotāju daļai ir pamats atlikt ģimenes dibināšanu dzīvokļa apstākļu dēļ, kas neprecētajiem caurmērā ir sliktāki nekā ģimenes cilvēkiem. Kopmītņēs dzīvojošo īpatsvars neprecēto viriešu vidū latviešiem ir 1,5 reizes, krieviem - 3 reizes lielāks nekā vidēji starp visiem strādājošiem pilsētniekiem, neprecēto sieviešu vidū - attiecīgi 1,2 un 4 reizes lielāks. No tā izriet, ka, īstenojot ielānoto

dzīvokļu celtniecību, pieeugs arī republikas iedzīvotāju laulātības līmenis kā lielākas dzimstības priekšnosacījums.

Abu vairākumtautību iedzīvotāju sastāvā pēc ģimenes stāvokļa iezīmējas samērā lielāks neregistrēto laulību īpatsvers latviešiem, bet lielāks šķirušos īpatsvers - krieviem. Pirmā no minētajām parādībām, cik zināms, Latvijā vispār nav pētīta, tādēļ minētās atšķirības pagaidām grūti izskaidrot. Toties šķiršanās biežuma atšķirību faktoros var vismaz aptuveni vērtēt pēc šķiršanās iemeslu subjektīvā vērtējuma, kas bija iekļauts analīzei izmantotajās aptaujas programmā. No 18 aptaujā piedāvātajiem šķiršanās iemesliem abu tautību šķirtie vīri visbiežāk minējuši vecāku iejaukšanos ģimenes dzīvē (latviešiem 23,9% atbilžu,⁷ krieviem - 28,4%), otrajā vietā ir dzīvesbiedra neuzticība (attiecīgi 22,5% un 17,9%), trešajā vietā latvieši minējuši bērnu trūkumu (10,6%), krievi - dzīvesbiedra ilgstošu prombūtni (13%), ceturtajā vietā latviešiem ir interešu atšķirības (9,9%), krieviem - cieņas un uzmanības nepietiekamība (9%). Rēķinoties ar izplatītāko iemeslu sakrītību, ar grūtībām viennozīmīgi novērtēt savstarpējās attiecības, kā arī ar samērā nelielo novērojumu skaitu, būtiskas atšķirības šķiršanās iemeslu struktūrā latviešu un krievu tautības vīriešiem nav konstatējamas.

Kā zināms no agrāk veiktiem speciāliem pētījumiem,⁸

⁷ Katrs aptaujātais varēja minēt 1-3 šķiršanās iemeslus.

⁸ Sk.: Звидриныш П. Некоторые результаты исследования дифференциации разводимости и причин расторжения браков в Латвийской ССР. - В кн.: Социально-демографические исследования семьи в республиках Советской Прибалтики. Рига, 1980, с.118; kā arī citus šī autora darbus.

sievietes divreiz biežāk par vīriešiem ierosina laulības šķiršanu, tādēļ viņu izvirzītie iemesli var izrādīties raksturīgāki. Latvietēm šķiršanās iemeslu vidū izteikti dominē dzīvesbiedra neuzticība (34,8%), krievietēm tā minēta vienādi bieži ar vecāku iejaukšanos ģimenes lietās (19,8%). Nākamā vietā abu tautību sievietes min dzīvesbiedra pārāk lielo tieksmi pēc alkohola (latvietēm 12,1% atbilst, krievietēm - 17,2%). Latvietēm tikai trešajā vietā parādās vecāku iejaukšanās ģimenes lietās, krievietēm 4.-5. vietā vienlīdz nozīmīgas šķiet interešu atšķirības un dzīvesbiedra ilgstoša prombūtne (8,6%). Jāsecina, ka abu tautību sieviešu šķiršanās motīvu struktūrā ir lielākas atšķirības nekā vīriešiem, taču kā dominējošās tomēr tiek nosauktas tās pašas parādības, tikai ar dažādu biežumu. Jāatzīmē arī, ka, pēc P. Zvidriņa datiem, jaukto laulību noturība visumā nav mazāka kā etniski viendabīgām laulībām. Vienīgi abu dzimumu latvieši un ebreji biežāk šķir jauktas nekā homogēnas laulības.⁹

Pēc šķiršanās iemeslu subjektīvā vērtējuma nevar droši spriest, vai minētie motīvi liecina par pašu parādību lielāku izplatību vienas vai otras tautas pārstāvju vidū vai arī par atbildētāju lielāku neiecietību pret to. Izmantojamās aptaujas dati ļauj vienīgi salīdzināt alkoholisko dzērienu lietošanas biežumu neatkarīgi no dzīvesbiedra un citu epkārtējo iecietības pakāpes. Aptaujas dalībniekiem piedāvājām atzīmēt, vai dažādās dzīves situācijās tie lieto vīnu vai kādu stiprāku alkoholisko dzērienu - vienmēr, reizēm vai nekad. Izdzertā daudzums nebija jānorāda, jo sīkāka šīs parādības izpēte nebija aptaujas uzdevums. Piedāvātās biežuma gradācijas, ko plaši

⁹ Звидриный П. Некоторые результаты исследования дифференциации расводимости и причин расторжения браков в Латвийской ССР, с.114.

lieto socioloģijā, lai salīdzinātu alkoholisko dzērienu lietošanas biežumu dažādās iedzīvotāju grupās, šajā gadījumā, mūsdiā, tomēr nav pietiekami viennozīmīgi uzskatāmas. Varām vienīgi izvērtēt dažādu situāciju kā iedzēšanas iemesla popularitāti šo grupu pārstāvju vidū.

Kā liecina atbildes, kāzās, dzimšanas un vārda dienās kā latvieši, tā krievi alkoholiskos dzērienus lieto vienādi bieži - caurmērā 90% vīriešu. Bērēs un pirms deģēm tas šķiet vairāk nepieciešams latviešiem nekā krieviem (attiecīgi 89% un 69%, 18% un 12%). Savukārt krieviem šai ziņā iecienītāki nekā latviešiem ir valsts svētki (82% un 62%) un algas dienas (42% un 39%). Kopumā atšķirības nav lielas. Vienīgi, ņemot vērā, ka valsts svētki un algas dienas cilvēka dzīvē atkārtojas biežāk nekā bērēs un pieaugušajiem deju apmeklējumi, varētu uzīt, ka krievietēm ir zināms pamats biežāk minēt biežu iedzēšanu par šķiršanās iemeslu.

Starp precētajiem latviešiem 91% vīriešu un 89% sievieti dzīvesbiedrs ir tās pašas tautības pārstāvis; krieviem, dzīvojot citas tautas vidū, etniski viendabīgu laulību īpatsvars ir nedaudz zemāks - vīriešiem 81,2%, sievietēm 72,7%. Sekarā ar pamattautības pārsvaru republikas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā latviešu un krievu jaukto laulību īpatsvars attiecīgajā uz pamattautību ir mazāks (vīriešiem - 6,7% laulību, sievietēm - 8,4%) nekā attiecīgajā uz krieviem (vīriešiem - 8,9% laulību, sievietēm - 11,3%). Vairāk nekā 85% katra dzimuma jaukto laulību pārstāvju uz jautājumu par ģimenē ikdienā lietoto valodu par galveno nosaukuši savu dzimto valodu. Tas neprotami liecina par šādās laulībās dominējošo divvalodību - ja ne laulāto starpā, tad vismaz sarunās ar bērniem, un tas katram no dzīvesbiedriem dod pamatu apgalvot, ka tiek lietota tieši viņa dzimtā valoda.

Kā latviešu, tā krievu demogrāfiskās uzvedības rak-

stūrīgās iezīmes sakarā ar etniski viendabīgo laulību izteikto dominantu var aplūkot neatkarīgi no laulību partnera etniskās piederības.

Demogrāfiskās uzvedības sabiedriski nozīmīgākais rādītājs un rezultāts ir pēcnācēju skaits ģimenē. Kā liecina 5. tabulas dati, aptaujas laikā, t.i., gados ar viszemāko dzimstības līmeni, bērnu skaits salīdzināmo vecuma grupu jeb paaudžu robežās Latvijas PSR vairākumtautību pārstāvjiem praktiski neatšķiras. Tas pilnībā atbilst iepriekšminētajiem citu pētījumu datiem. Nelielas atšķirības konstatējamās vienīgi saistībā ar izglītības līmeni; latvietēm tas neietekmē precēto sieviešu bērnu skaitu, bet krievietēm, izglītības līmenim pieaugot, vidējais bērnu skaits apmēram par 10% samazinās. Šis samazināšanās faktori noskaidrojami tālākajā analīzes gaitā. Tā kā izglītības līmenis visās fertīlā vecuma grupās kā latvietēm, tā krievietēm praktiski neatšķiras, samērā izglītotāko krieviešu nedaudz mazāka ģeneratīvā aktivitāte acīmredzot ir par cēloni niecīgajai bērnu skaita atšķirībai 25-29 g.v. grupā ar augstāku izglītības līmeni nekā pārējās paaudzēs un vidējās rādītājos ebu tautību sievietēm (sk. 5.tab.).

Aplūkojamā periodā kā latviešiem, tā krieviem vidējais bērnu skaits uz vienu sievieti pat līdz auglīgā vecuma beigām (nosacīti 49 gadi) un tātad arī uz vienu līmeni nesasniedza vēlema līmeni, kas nodrošinātu iedzīvotāju skaita atjaunošanos paaudžu maiņas gaitā, t.i., vidēji 2,6-2,7 bērni ģimenē jeb 2,1-2,2 bērni vidēji vienai sievietei. Tādēļ jāpievēršas faktoriem, kas noseka ierobežoto bērnu skaitu, un to iespējamām atšķirībām etniskajās grupās.

Būtiskākais jautājums, kas risināms demogrāfiskās politikas pasākumu izvēlē un tās iespējamā iedarbīguma prognozēšanā, ir šāds: vai cilvēki savās ģimenēs nevēlas

5. tabula

Iabvēlīgos apstākļos savā ģimenē vēlamais
un faktiskais bērnu skaits vairākumtautību
pārstāvjiem Latvijas PSR pilsētās 1978.-1979. gadā

Tautība, vecums	Vēlamais bērnu skaits*		Faktiskais bērnu skaits		Starpība	
	vīrie- šiem	sievie- tām	vīrie- šiem	sievie- tām	vīrie- šiem	sievie- tām
Vidēji	2,5	2,4	1,2	1,1	-1,3	-1,3
latvieši	2,5	2,4	1,2	1,1	-1,3	-1,3
krievi	2,4	2,2	1,2	1,0	-1,2	-1,3
20-24 g.v.	2,5	2,3	0,4	0,3	-2,1	-2,0
latvieši	2,5	2,4	0,3	0,3	-2,2	-2,1
krievi	2,4	2,1	0,4	0,3	-2,0	-1,8
25-29 g.v.	2,5	2,4	0,9	1,0	-1,6	-1,4
latvieši	2,6	2,4	0,9	1,0	-1,7	-1,4
krievi	2,2	2,1	0,8	0,9	-1,4	-1,3
30-39 g.v.	2,6	2,4	1,4	1,4	-1,2	-1,0
latvieši	2,7	2,5	1,4	1,4	-1,3	-1,1
krievi	2,4	2,2	1,4	1,4	-1,0	-0,8
40-49 g.v.	2,6	2,4	1,5	1,4	-1,1	-1,0
latvieši	2,6	2,4	1,5	1,4	-1,1	-1,0
krievi	2,5	2,4	1,5	1,5	-1,0	-0,9
50-59 g.v.	2,6	2,4	1,6	1,3	-1,0	-1,1
latvieši	2,6	2,4	1,5	1,2	-1,1	-1,2
krievi	2,5	2,5	1,7	1,4	-0,8	-1,1

* Vidējais skaits aprēķināts, neietverot tos aptaujātos,
kas par šo jautājumu nebija domājuši.

vairāk bērnu, vai arī kādi apstākļi traucē viņiem tuvināt faktisko bērnu skaitu vēlamajam. Tādēļ minētajā aptaujā lūdzām atbildēt uz jautājumu, cik bērnu katrs vēlētos savā ģimenē, ja būtu nodrošināti visi, pēc aptaujāto domām, nepieciešamie apstākļi. Izrādījās, ka abu vairākumtautību pārstāvjiem vēlamais bērnu skaits būtu pietiekams paaudzju skaitliskajai staudzei (sk. 5.tab.). Kā zināms, daļai cilvēku neizdodas īstenot savu vēlēšanos pēc bērniem ģimenes dibināšanas sarežģījumu vai veselības traucējumu dēļ. Tādēļ jāapsver iespējas vidējo vēlamo bērnu skaitu tuvināt augstākajam attiecīgajā grupā novērojamam līmenim. Aptaujas dati uzrāda zināmu t. s. ģeneratīvās ievirzes diferenciāciju.

Visās aplūkojamās vecuma un dzimuma grupās, izņemot 40 g. un vecākas sievietes, latvieši vēlas par 4-10% vairāk bērnu nekā krievi, turklāt sievietēm šī starpība ir izteiktāka nekā vīriešiem. Līdz ar to arī visos līdzīgos pētījumos konstatētā abu dzimumu pārstāvjiem vēlamā bērnu skaita starpība¹⁰ latviešiem ir mazāk izteikta nekā krieviem (sk. 5.tab.). Raksturīgi, ka krievietēm visās paaudzēs izteiktāka ir divbērnu ģimenes kā vēlamās dominante (vidēji vairāk nekā 51% atbilžu), nepilni 20% uzskata par vēlamu trīs bērnu ģimeni, bet latvietēm mazliet retāko divbērnu ģimenes izvēli (vidēji 42% atbilžu) papildina relatīvi biežāka trīs bērnu ģimenes atzišana par vēlamo (vidēji 29% atbilžu). Šī starpība viskrasāk izpaužas sievietēm ar augstāko izglītību: šai grupā latvietes trīs bērnu ģimeni atzīst par vēlamāku gandrīz tikpat bieži kā

¹⁰ Шлиндман Ш., Звидриныш П. Изучение рождаемости, с. 120-121; Баршис В.И. О репродуктивных установках мужей и жен. - В кн.: Современная семья. М., 1982, с. 50-56; Белова В.А., Дарский Л.Е. Статистика материнский в изучении рождаемости. М., 1972, с. 102-103.

divbērnu ģimeni (36,3% un 38,4%), bet krievietes - trīs reizes retāk nekā divbērnu ģimeni (13,7% un 59,7%). Jāatzīmē, ka abu vairākumtautību pārstāvēm novērota tendence līdz ar izglītības līmeņa paaugstināšanos retāk atzīt par vēlamu bezbērnu vai vienbērnu ģimeni, taču latvietēm šo mazo ģimeņu izvēle ir vēl retāka nekā krievietēm (attiecīgi 2,7% un 7,5%).

Vēlamsais bērnu skaits būtībā ir piesavināta sociāla norma, kas veidojas saistībā ar personības vērtīborientāciju un visā cilvēka dzīves laikā var vairāk vai mazāk mainīties atbilstoši dzīves apstākļiem. Pēdējie vienas republikas robežās nevar būt par cēloni atšķirībām, vienīgi varētu būt izrādījušies iedarbīga pēdējo gadu demogrāfiskā propaganda latviešu presē, radio un televīzijā. Lai pārbaudītu šī pieņēmuma pareizību un novērtētu, kādas ir iespējas ietekmēt vēlamo bērnu skaitu ar audzināšanas un propagandas palīdzību, jānoskaidro, vai abu tautību iedzīvotāju ģimenes lieluma ideāli nesakrītojas viņu vērtīborientācijā. Minētās aptaujas programmā lūdzām atbildēt uz jautājumu, kas katram šķiet vissvarīgākais, lai viņš justos apmierināts ar dzīvi. No 12 piedāvātajām dzīves vērtībām aptaujātajiem bija jāatzīmē piecas galvenās, numurējot tās pēc nozīmīguma. Ņemot vērā izglītības ietekmi uz personības veidošanos, arī vērtību struktūra tika aplūkota grupās ar vienādu izglītības līmeni.

Kā liecina 6. tabulas dati, abu vairākumtautību pārstāvēm vērtējumam piedāvāto dzīves vērtību secība pēc nozīmīguma ir stipri līdzīga. Tomēr, salīdzinot izvēlētos vērtīborientācijas rādītājus no iespējamās ģeneratīvās aktivitātes viedokļa, jāatzīmē, ka visumā latvietēm neatkarīgi no izglītības līmeņa ģimenes laime un bērni izteikti dominē pār citām dzīves vērtībām. Krievietēm ar augstāko izglītību šis pārsvars ir mazāk izteikts, bet grupā ar vidējo izglītību, kas ir skaitliski lielākā ģi-

6. tabule

Vairākumtautību sieviešu vērtīborientācija Latvijā PSR pilsētās
(izvēles biežums % no visām atbildēm grupā)

Dzīves vērtības (pēcnozīmīguma vidēji no visām atbildēm)	Pa grupām pēc izglītības līmeņa								
	Vidēji			ar augstāko un nesabīgtu augstāko izglītību			ar nepilnu vidējo izglītību		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ģimenes laime, bērni	17,7	17,9	17,5	16,5	17,8	16,8	17,7	20,5	
Materiālā labklājība, komforts	16,7	18,6	13,7	15,6	17,4	18,3	17,2	20,6	
Interessants, radošs darbs	12,5	7,2	15,6	11,5	11,9	6,1	10,6	6,2	
Celojumi, tūrisms, iespēja iepažīt pasauli	13,0	10,5	12,9	10,7	13,0	11,0	13,3	9,6	

6. tabulas turpinājums

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Panākumi darbē		7,8	9,6	6,7	8,9	7,3	9,5	9,4	10,6
Patikeme sabiedrībā		8,8	11,2	8,5	10,4	9,1	11,7	8,9	11,0
Informētība par zinātnes, tehnikas, kultūras jaunumiem		4,0	5,3	6,2	7,3	3,7	5,3	3,0	4,0
Mākslas un mūzikas baudīšana		10,4	10,3	10,0	10,1	10,8	11,5	10,1	8,1
Notikumiem bagāta dzīve		4,4	3,7	3,6	4,9	4,6	4,2	4,8	2,4
Vingrs ķermenī, fiziskā kultūrē		2,5	2,3	2,9	0,7	2,3	2,5	2,7	2,9
Aktīve sabiedriskā darbība		1,4	1,5	1,7	2,4	1,4	1,4	1,2	1,3
Parākums pār citiem		0,4	1,1	0,3	0,6	0,4	1,2	0,7	1,6
Pārējās vērtības		0,5	0,8	0,3	0,3	0,5	0,6	0,4	1,2

menes pieaugumeam piemērotajā vecumā, līmenes laime un bērni ir otrajā vietā aiz materiālās labklājības un dzīves komforta. Vismaz daļēji šī īpatnība izskaidrojama ar subjektīvi pārspīlētu to vērtību nozīmīgumu, kuras saistās ar nepilnīgi apmierinātām vajadzībām. Vairumā gadījumu neseno migrantu materiālā labklājība un dzīvokļa apstākļi nesasniedz to līmeni, kāds visumā ir pastāvīgajiem iedzīvotājiem, bet pēdējo starp aptaujātajām latvietēm bija vairāk nekā starp krievietēm - attiecīgi 28% un 19%. Tātad minētās vērtīborientācijas īpatnības uzskatāmas ne tik daudz par etniskās piederības, cik iedzīvotāju mobilitātes specifisku iezīmi. Pakāpeniski pieaugot iedzīvotāju labklājības līmenim un mezinoties migrācijas intensitātei, gaidāma arī tālāka vairākumtautību pārstāvju vērtīborientāciju tuvināšanās, kas savukārt sekmētu vēlāmā bērnu skaita starpības pilnīgu izzušanu.

Pagaidām novērojamās vērtīborientācijas un vēlāmā bērnu skaita atšķirības abu Latvijas PSR vairākumtautību starpā gan maz ietekmējušas viņu līdzšinējo ģeneratīvo aktivitāti. Kā jau minēts, faktiskais bērnu skaits aptaujas laikā abu vairākumtautību pārstāvjiem bija gandrīz vienāds, turklāt vēlāmā un esošā bērnu skaita starpība visās izdalītajās grupās vairākkārt pārsniedz vēlāmā bērnu skaita starpību krieviem un latviešiem. Tādēļ iedzīvotāju ataudzes aktivizēšanas nolūkā aktuālākais uzdevums ir veicināt faktiskā bērnu skaita palielināšanu līdz pašu ģimeņu vēlamejam.

Lai noskaidrotu šī uzdevuma risināšanas ceļus, aptaujā tika ietverts jautājums par bērnu skaita ierobežošanas iemesliem. Katrs atbildētājs varēja atzīmēt 1-3 motīvus. Šo subjektīvo rīcības faktoru vērtējumu, protams, ietekmē individuālais, daudzos gadījumos pārspīlētais prasību līmenis, kas izpaužas, piemēram, tādā motīvā kā esošo bērnu aprūpe un izglītošana. Visumā dažādu subjek-

tīvo motīvu struktūra tomēr atspoguļo objektīvos bērnu skaita ierobežošanas cēloņus.¹¹ Arī latviešu biežāka atsaukšanās uz motīvu "esmu jau par vecu" izskaidrojama ar jau minētajām atšķirībām republikā dzīvojošo krievu un latviešu vecumstruktūrā.

Kā redzams no 7. tabulas, mazu ģimeņu izplatību veicina galvenokārt sadzīves un materiālie apstākļi, kurus praktiski vienādi bieži nosaukuši abu vairākumtautību pārstāvji, kā vīrieši, tā sievietes. No tā var secināt, ka plānojamā dzīvokļu celtniecība un bērnu iestāžu tīkla paplašināšana veicinās faktiskā bērnu skaita tuvināšanu vēlamejam neatkarīgi no etniskās piederības.

Zināmas atšķirības vērojamas sociāli psiholoģisko motīvu izvēles biežumā: latvietes gan ar vienu, gan diviem bērniem biežāk par krievietēm izteiktu gatavību papildināt ģimeni neatkarīgi no jebkādiem nosacījumiem, bet krievietes nedaudz biežāk uzrādījušas vienkārši nevēlēšanos audzināt vairāk bērnu, kā arī ierobežot savu brīvo laiku. Skaitliski atšķirības nav lielas, taču tās pilnībā atbilst jau aplūkotojām vēlamā bērnu skaita un vērtīborientācijas īpatnībām. No tās izrietošās vairākumtautību ģeneratīvās uzvedības atšķirības sāka izpausties jau 80. gadu sākumā. 1982.-1985. gadā, pētelcoties visas PSRS mērogā veiktajiem papildu pasākumiem valsts palīdzībā ģimenēm ar bērniem, palielinājās ne tikai vidējā dzimstība (te liela loma bija šai periodā lielākam jauno sieviešu īpatsvaram), bet pieauga arī otro un trešo bērnu skaits un vidēji vienai sievietei dzimušo bērnu skaits. Turklāt izrādījās, ka latvietes uzlabojumus uzņēmušas atsaucīgāk.

¹¹ Sīks J. Materiālo un dzīvokļa apstākļu subjektīvais vērtējums kā bērnu skaita ģimenē ierobežošanas faktors. - LPSR ZA Vēstis, 1982, Nr.4, 35.-45.lpp.

7. tabule

Bērnu skaits ierobežošanas motīvi
 vairākumtautību sievietēm Latvijā PSR pilsētās 1978.-1979. gadā
 (atbilstoši biežums % no cilvēku skaita grupā)

Motīvi	Iatvietā							Krievietā						
	1		2		3		4		5		6		7	
	videji	er 1 bērnu	videji	er 1 bērnu	videji	er 1 bērnu	videji	er 2 bērniem	videji	er 2 bērniem	videji	er 1 bērnu	videji	er 2 bērniem
"Vēl iespējams"		5,6		8,2		3,3		1,7		1,6		1,9		1,9
Sociāli psiholoģiskie motīvi		65,4		50,0		80,3		76,6		66,2		89,6		89,6
"Vairāk negribu"		15,2		7,8		22,6		17,2		12,2		23,1		23,1
"Mākslētājs nav piemērots liels bērnu skaits"		2,6		2,2		2,9		2,5		3,2		1,9		1,9
"Traucētu pabeigt mācības"		1,0		1,7		0,4		1,5		2,2		0,5		0,5
"Traucētu darbu savā profesijā"		3,1		3,2		3,3		2,1		1,8		2,8		2,8
"Atbalītu no dzīves"		3,8		3,0		4,8		3,8		4,0		3,8		3,8
"Nemaz neatliktu brīvā laika"		5,6		4,5		6,8		8,9		7,9		9,9		9,9
"Jau tā liels mājas darbu slodze"		10,2		5,8		15,5		9,6		6,5		13,7		13,7
"Esotie bērni jāaprūpē un jāizglīto"		10,4		5,3		14,3		16,8		10,8		22,6		22,6

7. tabulas turpinājums

	1	2	3	4	5	6	7
Ģimenes nesaskapas		7,3	10,2	5,0	8,6	11,9	5,7
Drīvesbiedrē pārērīgi lieto alkoholu		5,6	6,5	4,8	5,6	5,8	5,7
Sadzīves un materiālie apstākļi		87,6	92,4	87,2	90,0	96,8	84,4
Slikti dzīvokļa apstākļi		21,9	25,1	20,9	31,0	35,2	28,8
Nāv kam atstāt bērnu darbāliktā		18,1	22,9	15,1	17,2	18,7	17,4
Grūti dabūt vietas mazbērnu novietnēs un dārziņos		24,9	26,0	24,8	16,0	17,6	13,7
Materiālās grūtības		22,6	18,4	26,3	25,8	25,2	24,5
Sociāli bioloģiskie apstākļi		51,8	59,6	47,4	46,4	54,3	37,3
"Esmu jau per vecu"		27,9	26,6	27,7	18,1	16,6	18,9
"Pasliktinājies veselības stāvoklis"		10,2	12,4	8,5	13,7	18,0	8,5
Esošc bērnu slāktē veselība		2,2	2,0	2,7	2,7	3,2	2,4
Nāv dzīvesbiedra		11,5	16,5	6,8	12,0	15,5	6,6
Citi motīvi		1,7	2,0	1,7	1,2	1,1	0,9

Pēc Vissavienības 1985. gada izlases veida sociāli demogrāfiskā apsekojuma datiem, precētām latvietēm 18-44 gadu vecumā vidējais esošo un gaidāmo bērnu skaits ir par 5% lielāks nekā vidēji republikā.¹² Tā kā vidējā rādītāja ieskaitītas arī latvietes, tad vidējais bērnu skaits latvietēm atšķiras no bērnu skaita cittautietēm vairāk nekā no vidējā rādītāja gandrīz par 10 procentiem. Šī starpība ir lielāka par to, ko izraisa jau minētais latviešu pārsvars starp lauku iedzīvotājiem.

Aprakstītās pēdējos gados vērojamās atšķirības republikā dzīvojošo krievu un latviešu demogrāfiskajā uzvedībā ir novērojamas, aktivizējot ģimeniskuma un vairāk bērnu ģimenes propagandu krievu vidū. Nav šaubu, ka šādas propagandas iedarbīgumu veicinās turpmākā tautas labklājības celšanās un arvien pieaugošā valsts palīdzība ģimenēm ar bērniem.

¹² Вестник статистики, 1986, № 9, с. 77-78.

I. Neilande

PADOMJU LATVIJAS SABIEDRISKI POLITISKIE SAKARI
AR SOCIĀLISTISKĀS SADRAUDZĪBAS VALSTĪM

Sociālistiskās sistēmas rašanās, kā zināms, ir pagrieziena punkts jaunu starptautisku attiecību izveidošanā starp valstīm. Pirmo reizi cilvēces vēsturē praksē tiek apliecinātas tādas starptautiskas attiecības, kas balstās uz vienlīdzību, cieņu, savatarpēju interešu ievērošanu, brālīgu palīdzību, uz kopēju mērķu izpratni. Līdz ar to nozīmīgi kļūst šī procesa visai daudzveidīgie aspekti, to čūstā gri sabiedriski politiskajā jomā, kur vistiešākajā veidā izpaužas proletāriskā un sociālistiskā internacionālisma principu realizēšanās plašās darbaļaužu masās.

Padomju Savienības vispusīgajos kontaktos ar sociālistiskās sadraudzības valstīm aktīvi piedalās Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika. Paralēli izvērstajiem ekonomiskajiem, zinātnes un kultūras sakariem, reizēm tos caurvijot un papildinot, attīstās un pilnveidojas arī republikas sabiedriski politiskie sakari ar sociālistiskām zemēm.

Politiskajā referātā XXVII kongresam teikts: "Arvien lielāku nozīmi PSKP piešķir dzīvai, plašai sociālistisko valstu pilsoņu, dažādu profesiju, dažādu paaudžu pārstāvju saskarsmei. Tas ir savstarpējas garīgas bagātināšanās avots, domu, ideju, sociālistiskās celtniecības pieredzes apmaiņas kanāls."¹ PSKP Programma orientē uz visu demokrātijas formu visefektīvāko izmantošanu un tautas masu tiešu piedalīšanos valsts lēmumu izstrādāšanā, pieņemšanā

¹ PSKP XXVII kongresa materiāli. R., 1986, 86.lpp.

un izpildē. Tas akcentēts XXVII kongresa materiālos, kur uzsvērtā arī nepieciešamība palielināt sabiedrisko organizāciju lomu mūsu valsts politikas īstenošanā, darba kolektīvu iesaistīšanu draudzības un sadarbības kontaktos ar sociālisma zemēm.

Sociālistiskā internacionālisma jūtu veidošanu ietekmē praktiski visi starptautiskie kontakti sabiedriski politiskajā jomā, taču īpaša nozīme ir tiem, kuri izceļas ar savu masveidību, aktivizējot draudzībai un visāda veida sadarbībai plašus iedzīvotāju slāņus.

Vismasveidīgāk visu mūsu zemes tautu un arī Padomju Latvijas darbaļaužu līdzdalība valsts sabiedriski politiskajos kontaktos izpaudusies, atbalstot PSRS un citu sociālistisko valstu miera centienus. Padomju Savienības miera politika vienmēr bijusi konsekventa, taču līdz ar kodolkara draudu īpašo saasināšanos 80. gados tās un pārējo sociālistiskās sadraudzības valstu aktivitāte kļuvis īpaši vienota. To vēireiz nodemonstrēja Politiskās konsultatīvās komitejas apspriede Sofijā 1985. gadā.

Tieši ar miera un solidaritātes pasākumiem 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā aizsākās un vēlāk turpinājās republikas iedzīvotāju starptautiskā sabiedriski politiskā aktivitāte. Viņi piedalījās gan starptautiskajos pasākumos, kuru mērķis bija miera aizstāvēšana un demokrātisko pārētoju veicināšana Eiropā (PSRS delegāciju sastāvā),² gan parakstu vākšanā zem Vispasaules Miera padomes uzsaukumiem un aicinājumiem, no kuriem kā pirmais jā-

² Starptautiskās Demokrātiskās Sieviešu Federācijas (SDSF), Vispasaules Demokrātiskās Jaunatnes Federācijas (VDJF) un Vispasaules Arodbiedrību Federācijas (VAF) dibināšanas un vairākos turpmākajos kongresos, kā arī Vispasaules Miera kustības noformēšanās un Vispasaules Miera padomes (VMP) pasākumos, citos starptautiskos forumos.

min Vispasaules Miera padomes t. s. Stokholmas uzsaukums 1950. gadā, ko parakstīja 115 miljoni padomju pilsoņu.

Atzīmējot dokumenta lielo nozīmi un aktualitāti, pēc 25 gadiem (1975) Vispasaules Miera padome pieņēma lēmumu par jaunu parakstu vākšanu zem Stokholmas aicinājuma. Šo lēmumu masveidīgi atbalstīja Latvijas PSR darbaļaudis. Republikā plaši tika atbalstīts arī Vispasaules Miera padomes 1. sesijā Berlīnē 1951. gada februārī pieņemtais lēmums vākt parakstus zem aicinājuma par Miera pakta noslēgšanu starp piecām lielvalstīm. Latvijas PSR šo aicinājumu parakstīja 1239 418 cilvēki, kā vieni no pirmajiem - J. Peive, J. Zutis, A. Upits, V. Lācis, A. Sakse, A. Balodis, J. Venags, J. Sudrabkalns, Ž. Grīva, M. Ķempe, A. Lapīšs, L. Bērziņa, E. Smiļģis. Arī 1955., 1957. un 1982. gadā Padomju Latvijas darbaļaudis masveidīgi parakstījās zem aicinājumiem novērst atomkara draudus.

Padomju Latvijas darbaļaudis savu internacionālistisko solidaritāti demonstrēja arī masu mītiņos un demonstrācijās, savos darba kolektīvos protestējot pret ASV agresiju Dienvidkorejā, Vjetnamā, Laosā, Hondurasā, Nikaragvā, pret fašistiskās huntas diktatūru Čīlē, Dienvidāfrikas resistiem u. c.

Miera un solidaritātes kustība Padomju Savienībā pēc Lielā Tēvijas kara un vēlāk, aukstā kara apstākļos, bija pirmā masveidīgā politiskās audzināšanas un internacionālās solidaritātes skola, kas prasīja katram noskaidrot savu attieksmi pret pasaules turpmākajiem likteņiem. Ilggadējā miera kustības aktiviste PSRS Tautas skatuves māksliniece L. Bērziņa Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas (IMK) 25. gadadienas svinībās, raksturojot šos gadus, atzīmēja: "Tajā laikā bija nepieciešams katram cilvēkam apzināties savu vietu un izteikt savu pārlicību, kur tu stāvi. Bez šaubām, tas nebija viegli."³ Lielu nozīmi sa-

³ Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas arhīvs.

biedriskās domas veidošanā ieguva ievērojamu republikas zinātnes un kultūras darbinieku uzstāšanās un publikācijas presē. Miera kustībai tik nozīmīgajā laikposmā ar rakstiem un runām plaši uzstājās Latvijas dzejnieki un rakstnieki, sabiedriskie darbinieki un zinātnieki. Sakarā ar Vispasaules miera konferenci A.Upīts, akcentējot katra cilvēka iespējas piedalīties miera nostiprināšanā, rakstīja: "Lielais spēks sakrājas no mazām vienībām, kur pašai tai sīkākai sava loma un nozīme. Lielā pārskata bilance ir jārada tūkstošu un miljonu darbiniekiem neatlaidīgā, enerģiskā, allaž kāpināmā ikdienas un ikstundas piepūlē, katrā laikā, vietā un apstākļos."⁴ Aktuāli šis aicinājums skan arī šodien. Visas centrālās avīzes un žurnāli "Zvaigzne", "Padomju Latvijas Sieviete", "Horizonts", "Liesma" un "Karogs", kā arī gandrīz visi pārējie Padomju Latvijas periodiskie izdevumi atsaukušies uz pasaules miera problēmām, republikas darbaļaužu ieguldījumu to risināšanā.

Miera cīņai veltītas trīs dzejas antoloģijas: "Miera sardze" (1951), "Šalko laimei, dzintarjūra" (1959) un "Sudraba sētuve" (1981), tai veltīti daudzi dzejotāji, arī republikas Valsts prēmijas laureāta E.Vēvera krājums "Iedēstiet rozes zemē nolādēta..." (1977). Pretkara tēma risinājuši gan Lielā Tēvijas kara dalībnieki (V.Luksas, F.Rokpelnis, J.Vanags, Ž.Grīva - ilggadējs LMK priekšsēdētājs, Spānijas internacionālo brigāžu dalībnieks), gan bijušie Salaspils nāves nometnes ieslodzītie M.Birze un E.Vēveris, gan Tautas dzejnieki J.Sudrabkalns, M.Ķempe, O.Vācietis, I.Ziedonis, gan A.Balodis, A.Vējāns (tagad LMK priekšsēdētājs), J.Peters, V.Ļudēns, M.Čaklais u.c. Viņi savos daiļdarbos mudina būt modriem, būt internacionālistiem. Savu ieguldījumu miera ideju apliecināšanā devuši

⁴ Upīts A. Miera varenā sardze - Cīņa, 1950, 28.okt.

arī tēlotājmākslas pārstāvji. Vairākkārt izrādes miera tēmai veltījuši arī teātru aktieri un režisori, koncertus snieguši atskapotājmākslinieki.

Baltijas republikās miera kustība cieši saistīta ar Baltijas jūras valstu miera plekritoju kustību, kas no 50. gadu beigām ieguva nozīmi arī Viseiropas miera jautājumu risināšanā, miera un draudzības atmosfēras veidošanā un uzturēšanā. Šeit plecu pie pleca darbojās Padomju Latvijas, VDR, Polijas un pārējo Baltijas jūras baseina valstu miera plekritāji. Par regulāriem pasākumiem kļuva Baltijas un Ziemeļeiropas valstu Miera dienas un Baltijas miera nedēļas Rostokā, kur piedalās arī ievērojami sabiedriskie, kultūras, zinātnes un ražošanas darbinieki no Latvijas.

Baltijas Miera dienas ir pasākums ar visai lietišķu ievirzi.⁵ Tajās dalībnieki pulcējas, lai izteiktu savu attieksmi pret norisēm pasaulē miera aizsargāšanas jomā, īpaši Eiropā, tās centrālajā un ziemeļu daļā, un lai risinātu konkrētus ar to saistītus jautājumus. Ne vienreiz vien dienas kārtībā bijuši jautājumi par Baltijas jūras tīrību un dabas resursu aizsardzību, par draudzības un sadarbības problēmām u.c.

Padomju Latvijas sabiedriski politiskajā dzīvē ievērojams notikums bija Baltijas Miera dienas Rīgā 1969. gada 23.-26. maijā. Tajās piedalījās sabiedrības pārstāvji no VDR, PTR, VFR, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas, Somi-

⁵ Pirmo reizi tās tika organizētas 1967. gadā Tallinā, pēc tam ik gadus Alandu salās, Rīgā, Gdapskā, Kopenhāgenā, Ķīlē, Oslo, Ļeņingradā, Stokholmā, Helsinkos, Malmē. PSRS delegāciju sastāvē vienmēr piedalījušies arī Padomju Latvijas pārstāvji, bet 1970. gadā Gdapskā PSRS delegāciju vadīja toreizējais IKP CK sekretārs akadēmiķis A. Drizulis.

jas un PSRS. Padomju miera kustību pārstāvēja Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Maskavas, Ļeņingradas un Kaļiņingradas delegācijas. Šajās dienās Rīgā ieradās Baltijas jūras miera stafete, kas devās no Somijas caur Ļeņingradu, Tallinu, Viļņu un Varšavu uz Berlīni, kur bija paredzēta Vispasaules miera asambleja. Miera dienas Rīgā guva lielu atsaucību Padomju Latvijas un tās galvaspilsētas iedzīvotāju, sabiedrisko un mākslas darbinieku vidū. Miera piekritēji iepazinās ar republikas saimniecisko un kultūras dzīvi. Daudziem tā bija pirmā plašākā iepazīšanās ar Latviju.

Baltijas jūras baseina valstu miera gribas, sadarbības un draudzības apliecināšanai tika organizētas tradicionālās Baltijas Miera nedēļas VDR "jūras galvaspilsētā" Rostokā. Tajās piedalās viesi no PSRS un sociālisma zemēm, kā arī citām Baltijas jūras valstīm. Jau kopš 1958. gada (bet sevišķi aktīvi kopš 60. gadu otrās puses) tajās piedalās arī Padomju Latvijas pārstāvji gan oficiālo PSRS delegāciju sastāvā, gan kā sadraudzības pilsētas viesi, kuplinot svētkus ar daudzveidīgiem kultūras pasākumiem. Miera nedēļas programmā savu solidaritāti ar vācu biedriem demonstrējuši daudzi Padomju Latvijas profesionālie mākslinieki un pašdarbības kolektīvi.

Miera nedēļu dalībnieki aktīvi pievienojuši savas balsis prasībai atzīt VDR un Eiropas robežu likumīgu, pārvērst Baltijas jūras piekrasti kodolbrīvā zonā, aizliegt atomieročus. Viesu skaits Baltijas Miera nedēļās skaitāms tūkstošos (1971. gadā - 20 000). To ietvaros rīkoti dažādi pasākumi - konferences, semināri, tautu draudzības mītiņi, gājieni, atpūtas vakari, sporta sacensības. Daudzveidīgi un plaši mūsu republika bija pārstāvēta Baltijas Miera nedēļas norisēs 1969. un 1971. gadā. 1971. gadā Miera nedēļas laikā (VDR) notika arī nacionālo organizāciju darbinieku konference un Ziemeļeiropas Baltijas

jūras baseina valstu parlamentāriešu un citu sabiedrisko darbinieku tikšanās. Visai plaši republika bija pārstāvēta arī 1975. gada Rostokas Miera nedēļā.

Viena no miera kustības aktivistu sadarbības formām ir delegāciju un viesu uzņemšana un pašu braucieni internacionālās pieredzes apmaiņas nolūkā. Mūsu republikā vairākkārt pabijuši daudzu zemju miera un jaunatnes solidaritātes kustības aktivisti, arī Vispasaules Miera padomes vadītāji, to skaitā arī VEP priekšsēdētāja Rūmens Čandra (1982). Gan atsevišķu valstu, gan jauktas delegācijas apmeklēja mūsu republiku ceļā no vispasaules forumiem, kā arī speciālos iepazīšanās braucienos pa Padomju Savienību.

80. gadi Padomju Latvijas miera piekritēju kustībā iezīmē jaunus vaibstus. Reaģējot uz saspilējuma pieaugumu starptautiskajās attiecībās, daudzi republikas darbaļaudis kā savu internacionālo pienākumu izjūt vajadzību aktīvi demonstrēt savu miera nostāju plašos mītiņos, manifestācijās, gājienos, tiek vākti paraksti, sūtītas vēstules. Tā, piemēram, 1982. gadā notika plašs miera cīņtāju mītiņš kolhozā "Ādaži", 1983. gadā notika mītiņi Rīgā Sporta pili, LVU aulā, Kultūras un atpūtas parkā (piedalījās ap 20 000 republikas jauniešu un viesu). Starptautiskajā rīcības nedēļā pret ASV raķešu izvietošana Eiropā Padomju Latvijā notika vairāk nekā 3000 pretkara mītiņu ar 950 000 dalībniekiem, 1984. gadā notika mītiņš uz būrkuģa "Vasilijs Sedovs". 1985. un 1986. gadā Sporta pili notika mieram veltīti masu pasākumi. Latvijas darbaļaudis nosūtīja 2000 vēstulu ANO ģenerālās asamblejas III speciālajai atbrūpošanās sesijai ar prasību veikt pasākumus, lai apturētu drudžaino brūpošanos.

Miera cīņai tiek veltīti koncerti, sporta pasākumi un dziesnu festivāli, laikraksts "Padomju Jaunatne" rīkoja aptauju "Es balsoju par mieru" utt.

Kopīgajā miera cīņā iegūtais Padomju Latvijas miera

piekritēju kustības rādījums spilgti sevi apliecināja arī ļoti nozīmīgajās PSRS un ASV sabiedrības pārstāvju tikšanās dienās Jūrmalā 1986. g. 15.-19. septembrī. Tajās piedalījās 250 amerikāņu tūristi un 30 ASV oficiālās delegācijas locekļi.

Šīs tikšanās tieši liecinieki bija sabiedrības pārstāvji, kas arī aktīvi piedalījās diskusijās. Konferencē bija paredzēts izskaidrot plašāki, daudzveidīgi autoritātai auditorijai PSRS un ASV valdību oficiālo nostāju pret kara un miera problēmām. Ar Padomju Savienības un Varšavas līguma valstu nostāju svarīgākajos pasaules politikas jautājumos dalībniekus iepazīstināja PSRS Ārlietu ministra vietnieks V. Petrovskis, uzsverot, ka pašreizējā situācijā nedrīkst balstīties uz vecajiem kritērijiem, ka domāšanā un, galvenais, rīcībā nepieciešama jauna pieeja, kas atbilstu kodolenerģijas izmantošanas un kosmosa iekarošanas laikmeta realitātēm; savukārt no amerikāņu puses viens no augstākajiem Reigana administrācijas ierēdņiem Dž. Metloks skaidri apliecināja, ka ASV valdība pagaidām nav gatava atteikties no vecajiem domāšanas stereotipiem.

Jūrmalas tikšanās parādīja, cik liela loma sabiedriskās domas veidošanā ir masu informācijas līdzekļiem. Tikšanās laikā republikas prese publicēja padomju un ASV tautu draudzību apliecināšus piemērus (to skaidrā par to, ka Padomju Savienības Varonim Idelajā Tēvijas krā J. Vilhelmam ASV piešķirts augstais apbalvojums "Zelta krusts un zobens"). Katru dienu avīzes atspoguļoja tikšanās gaitu, un ar Latvijas televīzijas palīdzību unikālajam dialogam varēja sekot republikas iedzīvotāji, salīdzinot dažkārt diametrāli pretējos viedokļus par attiecību perspektīvām, par kodolbrunošanās sacensības izbeigšanas ceļiem. Eizenhauera Pasaules problēmu institūta (Čatokvā) prezidents D. Bretons paziņoja dažus ASV sabiedriskās domas aptaujas rezultātus: 44% amerikāņu nezina, ka

PSRS un ASV bijušās sabiedrotās cīņā pret fašismu, apmēram 30% aptaujāto Savienotajās Valstīs patiesi tic, ka Amerika otrā pasaules kara gados cīnījies pret Padomju Savienību.

Jūrmalas tikšanās galvenais rezultāts ir visu dialoga dalībnieku vienprātīgs spriedums: ASV un Padomju Savienība nedrīkst karot viena pret otru! Nekādos apstākļos! Tikšanās dalībnieki atstāja Jūrmalu ar stingru parliegību, ka šādi kontakti ir ļoti vajadzīgi.⁶

Visu minēto pasākumu organizēšanā aktīvi piedalās republikas sabiedriskais aktīvs, apvienojoties vairākām sabiedriskajām organizācijām, taču galvenā loma te ir Padomju Latvijas miera cīnītāju organizatoriskajam centram - Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai, kas izveidojās kā Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas locekle 1951. gada 18. septembrī. Tās aktīvākie biedri ir ievērojami sabiedriskie, zinātnes un kultūras darbinieki, darba pirmrindnieki, bet tās vadītāji dažādos laikos bijuši J. Peive, Ž. Grīva, tagad - A. Vējāns.

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas materiālo bāzi veido Padomju miera fonds, kas darbību sāka 1958. gadā, bet savu pašreizējo organizatorisko noformējumu ieguva 1961. gadā, kad arī Latvijā tika izveidota Padomju miera fonda republikāniskā veicināšanas komisija. Fonda izveidošanā piedalījās Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja, Padomju un Ārzemju draudzības biedrību savienība, Padomju sieviešu komiteja, PSRS jaunatnes organizāciju komiteja, Sarkanā Krusta un Sarkanā Pusmēness biedrības Savienības izpildkomiteja u.c. organizācijas. (PMP republikānisko komiteju

⁶ Neilande N. Atklāts dialogs. - Padomju Latvijas Komunisti, 1986, Nr. 11, 74.-79. lpp.

ilgus gadus vadījusi V. Pihele - Jielā Tēvijas kara veterāne.) Kopš savas pastāvēšanas sākumiem Padomju miera fonds vāc līdzekļus palīdzības sniegšanai starptautiskā imperiālisma agresijas upuriem - var atzīmēt palīdzības kampaņas gan Vjetnamas kara upuriem un Čīles patriotiem, gan Kampučijas trūkumcietējiem un daudzos citos gadījumos, kad to prasa starptautiskās miera un solidaritātes intereses.

Kā kolektīvo, tā arī individuālo naudas līdzekļu ieguldīšana fondā un tātad imperiālisma, karu un reakcijas upuru, kā arī progresīvās miera un solidaritātes kustības materiālā atbalstīšana ir viena no galvenajām padomju cilvēku internacionālās solidaritātes izpausmes formām.

Gan Padomju miera fonda republikāniskā veicināšanas komisija, gan tās rajonu centru sabiedrisko aktīvu tiešais uzdevums ir organizēt brīvprātīgās iemaksas. Miera fondu aktīvi un regulāri atbalsta republikas lielākie rūpniecības uzņēmumi, kolhozi, kultūras un mākslas iestādes, atsevišķi cilvēki. Vairākkārt Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas Miera fonda balvas un godareksti pasniegti VEF un RVR, Zinātņu akadēmijai, galvaspilsētas teātriem, zvejnieku kolhozam "9. maijs", RPI u.c. iestādēm un kolektīviem, kā arī atsevišķiem aktivistiem - kolhozniekiem, strādniekiem, intelligences pārstāvjiem u.c.

Daļa lauku aktīvo attieksmi pret miera cīņu reljefi demonstrē kolhoza "Ādaži" piemērs. Pēc strādājošo pašu ierosmes tur izveidota Miera aizstāvēšanas komisija. Kolhoza priekšsēdētājs A. Kauls raksta: "Tā bija vajadzīga, lai mēs paši kļūtu ziņoāki, informētāki par to, kas notiek pasaulē un mūsu valstī miera cīņas ietvaros. Tā vēl nebija nodibinājusies, kad mūsu kolhoznieki jau sāka izteikt savus priekšlikumus, kā to pedarīt par iedarbīgu un efektīvu organizatoriskā un propagandas darba līdzekli [...] Kā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezī-

dija loceklis un saimniecības vadītājiem man iznāk saskar- ties ar daudzu zemju pārstāvjiem. Uzskatu par savu pienā- kumu katru tikšanos izmantot, lai propagandētu mūsu valsts miera lozungus, padarot tos par internacionālu ie- guvumu."⁷

Sabiedriskās domas rosināšanā, aktīvā cīņā pret atomkara draudiem, internacionālās solidaritātes apzīpas veidošanā svarīgu nozīmi iegūst visāda veida draudzības un solidaritātes masu pasākumi, no kuriem starptautisku popularitāti ieguvuši Vispasaules jaunatnes un studentu draudzības festivāli. Festivālus sāka rīkot pēc otrā pa- saules kara, kad izveidojās Vispasaules demokrātiskās jaunatnes federācija un Starptautiskā studentu savienība, kuras savās rindās apvienoja pasaules aktīvo, progresīvo, mieru mīlošo jaunatnes daļu. Pašreiz notikuši 12 šādi festivāli.⁸

Reksturīgi, ka šajos festivālos visaktīvāk un mas- veidīgāk piedalās tieši sociālistisko valstu jaunatne - no divpadsmit festivāliem desmit notikuši sociālisma ze- mēs. Tajās, kā zināms, jaunatnes internacionālistiskā au- dzināšana, miera, solidaritātes un tautu draudzības ideju propaganda pacelta valstiskā līmenī un ir sociālistisko valstu ideoloģijas stūrakmens. Latvijas PSR pārstāvji ar savu piedalīšanos kuplinājuši gandrīz visu festivālu pro- grammu (izņemot 1947. gadā Prāgā), aktīvi piedalījušies padomju delegāciju darbā, vairākkārt kļuvuši par festivā- la laureātiem, saņēmuši godalgas.

Sākot ar 60. gadiem, līdz ar pasaules politiskā kli-

⁷ Šo zemi, šīs debesis nosargāt. R., 1986, 128., 131.lpp.

⁸ Prāgā 1947.g., Budapeštā 1949.g., Berlīnē 1951.g., Bu- karestē 1953.g., Varšavā 1955.g., Maskavā 1956.g., Vi- nē 1959.g., Helsinkos 1962.g., Sofijā 1968.g., Berlīnē 1973.g., Kubā 1978.g., Maskavā 1985.g.

meta izmēpēm arī pasaules jaunatnes miera un solidaritātes kustībā parādījās jaunas iezīmes. Savus pārstāvjus uz jaunatnes festivāliem sūtīja arvien vairāk dažādu Āzijas, Āfrikas, Latīņamerikas tautu. Masveidīgāk un nopietnāk norisēja delegātu izvirzīšana sociālistiska zemēs un PSRS republikās. Arī Latvijas PSR jaunieši un komjaunieši aktīvāk un rūpīgāk piedalījās sacensībās, skatēs, konkursos par tiesībām braukt uz IX jaunatnes draudzības festivālu Sofijā 1968. g. vasarā.

Par republikas jaunatnes politiskās aktivitātes pieaugumu liecināja arī gatavošanās X Jaunatnes un studentu festivālam Berlīnē. Vairāki tūkstoši jauniešu iekļāvās sacensībā par tiesībām piedalīties šajā festivālā. Ap 30 000 cilvēku iesaistījās jauno strādnieku profesionālajās sacensībās, kas notika par godu PSRS dibināšanas 50. gadadienai un Berlīnes festivālam. Šī tradīcija - izcīnīt iespēju piedalīties festivālā - turpinājās, gatavojoties Kubas un Maskavas festivāliem.

1973. gadā Rostokas apgabala, Ščecinas vojevodistē un Rusē sāka rīkot komunistiskās jaunatnes pārstāvju seminārus par darba formām un metodēm, kas veicinātu jauniešu politisko un darba aktivitāti. 70. gados aizsākta tradīcija rīkot PSRS un kādas sociālistiskās sadraudzības valsts jaunatnes draudzības festivālus, kas turpinās arī 80. gados. Jau vairāki šādi festivāli notikuši gan Padomju Savienībā, gan sociālistiskajās valstīs, un tajos piedalījušies arī Padomju Latvijas sūtni.

Sešdesmito gadu beigās un 70. gados jaunatnes kustībā visā pasaulē arvien plašāk ienāk politiskā dziesma. Sākumā tai pievērsās tikai daži izpildītāji, bet vēlāk jau daudzi jauniešu dziesmu ansambļi, kuru repertuārā ar īpašu skaidrumu tika risināta Latīņamerikas tautu brīvības un cilvēktiesību tēma. Arī Padomju Savienībā jaunieši masveidīgi sāka pievērsties politiskajai dziesmai - tika

organizēti vairāki starptautiski politiskās dziesmas festivāli Maskavā, Sočos, Erevānā. Kapitālisma pasaulē politiskās dziesmas uzmanības centrā ir brīvības cīņa, cilvēktiesības, sociālie jautājumi, cīņa pret komerciālo masu kultūru, bet sociālistisko zemju politiskā dziesma pauž revolucionāro tradīciju, miera un solidaritātes idejas, kā arī aktīvu pilsonisku attieksmi pret skaužamām parādībām sabiedrībā un cilvēkos. No 1976. gada šādi festivāli tika organizēti arī Rīgā. (Pēdējais festivāls notika 1982. gadā un bija veltīts PERS 60. gadadienai. Tā iniciatori bija P. Stučkas LVU studenti un pasniedzēji, kuri bija izveidojuši politiskās dziesmas klubu "Prometejs".)

Mūsu valsts draudzības kontaktos aktīvi līdzdarbojas arī republikas augstskolas - Latvijas un Ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības locekles. Padomju Latvijas studentiem izveidojušies cieši kontakti ar gandrīz visu sociālistisko zemju augstākajām mācību iestādēm, sevišķi sadraudzības pilsētās. Pie mums notikuši vairāki kopīgi pasākumi, starp tiem jau pieminētais starptautiskais jaunatnes seminārs. 1978. gadā šāds seminārs notika arī Jūrmalas pilsētā. Tas bija veltīts tēmai "Jaunatnes savienību loma jaunās pasaules internacionālajā audzināšanā". 1977. gadā seminārs par jaunatnes internacionālistiskās audzināšanas u.c. jautājumiem notika Rostokā. 1969. gadā Rīgā notika IV starptautiskie studentu vasaras kursi, kas bija veltīti tēmai "V. I. Lēpins, zinātne, izglītība un sabiedriskais progress".

1967. gadā Rīgas medicīnas institūta studenti noorganizēja starptautisku studentu mediķu festivālu, kurā piedalījās ap 500 viesu, to skaitā viesi no Bulgārijas, Polijas, Čehoslovākijas, Ungārijas, Vjetnamas u.c.

Ar sociālistisku valstu studējošo jaunatni draudzējas daudzu mūsu zemes augstskolu kolektīvi un atsevišķas gru-

pas, draudzība saista mūsu republikas jauno strādnieku maipu, kas profesionāli tehnisko skolu ietvaros uztur sakarus ar VDR, Polijas un Bulgārijas radniecīga profila skolām.

Internacionālisma jūtas republikas skolēniem un studentiem palīdz izkopt daudzie internacionālās draudzības klubi skolās, augstskolās un Pionieru pili. 1983. gadā visās republikas skolās rakatīja speciālu sacerējumu par tēmu "Es par mieru", no 1983. gada 1. septembra visās skolās tiek noturēta Miera stunda. Sociālistisko valstu jaunatnes sakari pilnveidojas un attīstās ne tikai atsevišķu kolektīvu sadarbībā, ne arī tikai festivālos un citos svinīgos pasākumos, bet arī nopietnā pieredzes apmaiņā un sacensībā. Šādam nolūkam tiek organizētas jauno arāju, mehānizatoru, frizieru, celtnieku u.c. sacensības. Tādas sacensības notikušas VDR, Polijā, Čehoslovākijā, PSRS, arī Latvijas PSR. Vairāki mūsu republikas pārstāvji tajās izcīnījuši godalgotas vietas.

Spilgta un masveidīga ir bērnu iesaistišana republikas Mākslas dienu ietvaros organizētajos zīmējumu konkursos, kuri noris ar Miera devīzi. Šeit jau ar pirmajiem emocionālajiem iespaidiem veidojas internacionālistiskā apziņa, līdzdalības sajūta visas pasaules bērniem vissvarīgākajā jautājumā.

Ipašu vietu tiešā internacionālā sadarbībā ieņem republiku pilsētu un apgabalu sakari ar partneriem sociālistiskās sadraudzības zemēs. Tajos aktīvi iesaistījušies arī Padomju Latvija. Kā pirms veidojās kontakti starp LKP CK un Vācijas Sociālistiskās vienības partijas Rostokas apgabala komiteju.

Nozīmīga loma šo kontaktu attīstībā ir PSKP CK lēmumam par tiešu draudzības kontaktu izveidošanu ar sociālistiskās sadraudzības zemju konkrētām republikām un apgabaliem, kurš pieņemts 1960. g. 1. februārī. Pirmie 60.

gadu sākumā partnerattiecībās stājās LKP CK un VSVP Rostokas apgabala komiteja.

Latvijas Komunistiskās partijas draudzīgās attiecības ar VDR VSVP sāka veidoties jau 1958. gadā pēc A. Pelšes un citu republikas pārstāvju viesošanās Rostokā Baltijas miera nedēļas laikā,⁹ tomēr regulārus kontaktus LKP ar Rostokas apgabala VSVP komiteju un Rīgas partijas komiteja ar Rostokas VSVP pilsētas komiteju sāka veidot 60. gadu pirmajā pusē, galvenokārt ar Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības starpniecību.¹⁰

60. gadu otrajā pusē sāka veidoties draudzības attiecības ar Polijas Apvienotās strādnieku partijas Ščecinas vojevodistes un pilsētas komitejān, bet nedaudz vēlāk - ar Bulgārijas Komunistiskās partijas Ruses komiteju.¹¹ Jau no pašiem sākumiem brālīgo partiju delegāciju sastāvā bija vadoši padomju un sabiedriskie darbinieki, uzņēmumu vadītāji, darbaļaužu pārstāvji. Bez draudzības veidošanas un savstarpējas informācijas apmaiņas uzmanības centrā atradās arī pieredzes apmaiņa par galveno sociāliema problēmu risināšanas ceļiem.

Draudzveidīgi kontakti starp LKP CK un VSVP Rostokas apgabala komiteju pastāv ilgāk nekā ar citu pilsētu parti-

⁹ Latvijas PSR delegācijas sastāvā bija toreizējais izglītības ministrs Padomju Savienības Varonis akadēmiķis V. Samsons un laikraksta "Cīņa" atbildīgais redaktors J. Pizāns.

¹⁰ 1961. gadā, kad notika LKP CK un VSVP Rostokas apgabala delegāciju apmaiņa, kā viena no pirmajām pēc LDB ierosinājuma tika izveidota arī Padomju draudzības biedrības ar VDR republikāniskā nodaļa.

¹¹ 1967. gadā LKP CK pieņēma draudzības sakaru plānu 1968. gadam, ko turpmāk atjaunoja ik gadus (sakarim ar Rostokas apgabalu, Rīgai ar Ščecinu un Rusi).

jas organizācijām, līdz ar to šī draudzība ir sazarotāka, ar stabilākām tradīcijām. Par tās briedumu liecina arī 1974. gada oktobrī noalēģtais pirmais draudzības līgums par vispusīgu sakaru attīstīšanu un padziļināšanu, par apmaiņu ar delegācijām un pieredzi 1975. gadā un arī turpmāk. Sverīgs punkts šajā līgumā bija pašiem sagraves 30. gadadienai veltīto Latvijas PSR draudzības dienu organizēšana Rostokas apgabalā 1975. gada maijā.

Šādas draudzības dienas notiek kā kompleksi pasākumi svētku formā, tās aptver plašas masas, un tajās apvienoti sabiedriski politiskie un kultūras pasākumi. Draudzības dienas tiek organizētas ar sadraudzības pilsētām un apgabaliem. Tās mobilizē aktīvākām draudzības izpausmēm visdažādākos iedzīvotāju slāņus, ļauj aizsākties konkrētiem sadarbības kontaktiem, atkalredzēties ar jau iegūtiem draugiem. Rostokas mērs H.Kohs, raksturojot šādu draudzības dienu nozīmi, atzīmēja: "Rostokas dienas Rīgā patiesība ir to brālīgo attiecību sastāvdaļa, kuras pastāvīgi padziļinās starp Vācijas Demokrātisko Republiku un Padomju Savienības tautu. Rīgas dienas pie mums Rostokā un Rostokas kultūras dienas šogad Rīgā kļuva par formu, kā padziļināt attiecības starp mūsu tautām. Mēs esam ieradušies pie jums, lai veicinātu mūsu brālīgo attiecību tālāku attīstību."¹² Šos vārdus var attiecināt uz visu sadraudzības pilsētu draudzības dienām.

Pirmās draudzības dienas ar sadraudzības pilsētām tika sarīkotas 1965. gadā, kad Rostokā notika Latvijas un Igaunijas kultūras nedēļa un šķēcinā Rīgas dienas. Turpmāk gandrīz ik gadus rīdzinieki vai nu uzņēma viesus no kādas brālīgās pilsētas, vai paši devās uz svētkiem. Tā,

¹² LPSR Ministru Padomes televīzijas un radioraidījumu Valsts komitejas arhīvs, 1969. gads.

piemēram, 1970., 1971., 1974., 1977. un 1982. gadā Rīgā notika Šēcinas dienas, kuras svinētas reizē ar Polijas Atdzimšanas gadadienu un padomju varas atjaunošanas latvijā gadadienu; 1971., 1974. un 1979. gadā mūsu republikas pārstāvji viesojās Šēcinas vojevodistē Rīgas dienās. Arī ar Rusi drīz vien pēc draudzības nodibināšanas notika savstarpēja delegāciju apmaiņa: Rīgas dienas Rusē 1970., 1973., 1977. un 1981. gadā un Ruses dienas Rīgā 1972., 1976., 1980. un 1984. gadā.

Daudzpusīgi republika bijusi pārstāvēta Latvijas PSR dienās Rostokas apgabalā, kas parasti gan savijušās ar Rīgas dienām. Rostokā mēs esam viesojušies 1972., 1975., 1979. un 1983. gadā, bet Rostokas dienas mūsu republika notikušas 1973., 1977., 1981. un 1985. gadā.

Šos pasākumus, kā jau minēts, veido kompleksi. Uz tiem ierodas partijas, padomju un kultūras darbinieki, strādnieku un kolhoznieku, kā arī jaunatnes pārstāvju delegācijas. Uz VDR brauc profesionālās mākslas, kā arī mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi un atsevišķi mākslinieki, nosūta foto, lietišķās un tēlotājas mākslas izstādes, demonstrē kinofilmas, TV un radio raidījumus, draudzības dienu norisei uzmanību pievērš žurnāli un avīzes. Visai bieži uz draudzības dienām ierodas arī tūristu grupas un tiek organizēti draudzības vilcieni. Notiek masu pasākumi, draudzības serikojumi, mītiņi, tikšanās ar darbaļaužu kolektīviem, kas parasti ir arī attiecīgās draudzības biedrības nodaļas kolektīvie biedri.

Lieli un nozīmīgi pasākumi ar plašām programām, plašu masu piedalīšanos ir arī PSRS draudzības mēneši socialistiskās sadraudzības valstīs un šo valstu draudzības mēneši mūsu zemē. Vairākkārt tajos bijusi pārstāvēta arī kāda no Padomju Latvijas mākslas jomām. Savukārt Rīgā visai bieži notikuši pasākumi šī notikuma ietvaros (ar VDR, Polijas, Čehoslovākijas viesu piedalīšanos).

Veidojot draudzīgas attiecības ar partnerapgabaliem un pilsētām VDR, Polijā un Bulgārijā, blekus brālīgo partiju vadošajam ieguldījumam būtisku organizatorisku darbu veic Latvijas un ārzemju draudzības un kultūres sekaru biedrība. Tieši tā iesaistīja savstarpējos iepazīšanās un draudzības sakaros arī citas mūsu republikas iestādes un darba kolektīvus: 60. gadu sākumā kolektīvo biedru skaits biedrībā bija daži desmiti, bet 1986. gadā to bija vairāk nekā 350.

Sadarbība ar sadraudzības pilsētu iedzīvotājiem ikdienā izpaudās atsevišķu radniecīgu rūpniecības uzņēmumu, kolhozu, mācību, kultūras un mākslas iestāžu un citu organizāciju kontaktos. Partnerkolektīvu sadarbība izpaudās visdažādākajās formās - sākot ar visvienkāršākajām, kā sarakste, izstādes, kā arī piedalīšanās attiecīgos sviniņos pasākumos, tūrisma braucienos, un līdz pat tādiem radošiem kontaktiem kā pieredzes apmaiņas komandējumi, apmaiņa ar pirmrindas darbiniekiem un pat brigādēm, ar zinātniski tehnisko informāciju, sociālistiskās sacensības nolīgumi, kā arī ilgtermiņa draudzības līgumi, ko varētu uzskatīt par sadarbības stabilitātes un kvalitatīvā līmeņa rādītājiem.

Vienkāršākie draudzīgo kolektīvu sekari raksturo galvenārt abpusējās iepazīšanās posmu, un tos izmantojuši gandrīz visi tiešajos sakaros iesaistītie kolektīvie LDB biedri. Taču līdz aktīviem daudzpusīgiem kontaktiem nonāca samērā ierobežots kolektīvu skaits, no kuriem dažus raksturīgākos aplūkosim tuvāk.

Radoša un zināmā mērā pat unikāla kļuva padomju un VDR ostu jauniešu sacensība priekšzīmīgā, ātrā kuģu apkalpošanā, kas ieguvusi nosaukumu "Draudzības tilts" un aizsākusies 1974. gada jūlijā. Bez ridziniekiem un rostokiešiem "Draudzības tiltā" iesaistījās Štrālzundes, Klaipeņas un Murmanskas ostu jauniešu brigādes. Šis pasākums

palīdzēja izvērst sociālistisko sacensību starp Rīgas un Rostokas ostām, padrinot kuģu apriti, izveidot jauniešu kontroli pār kuģu apkalpošanas darba kvalitāti. Ostu darbinieku kolektīvi apmainījās brigādēm, noorganizējuši dokeru mehанизatoru sacensības "Draudzības tilta" ietvaros.

Raksturīgi, ka tejos uzņēmumos un iestādēs, kur notika aktīva pieredzes un informācijas apmaiņa, uzlabojās ražošana.

Starp tiem darbaļaužu kolektīviem, kas stājušies divpusējos radošos draudzības un sadarbības kontaktos, jāmin Rīgas piena kombināts un piensaimniecības kombināts Rostokā. Abu kolektīvu kontakti savu briedumu splicināja sevstarpējās sociālistiskās sacensības izvēršanā.¹³ Divreiz gadā tika salīdzināti rezultāti, regulāri notika sociālistiskās sacensības uzvarētāju godalgošana. Abu kolektīvu sabiedrisko organizāciju vadītāji rūpīgi studēja draugu pieredzi sabiedriskajā un ražošanas darbā, kā arī strādnieku internacionālistiskajā audzināšanā un labāko no tās centās pārņemt savā ikdienas darbā. Rostokas piensaimniecības kombināta partijas komitejas sekretārs šai sakarā atzīmēja: "Mēs uzskatām šo apmaiņu par vēl vienu no sadarbības formām. Abu kombinātu strādnieki pieliek daudz pūļu, lai ar jaunām idejām un papēmieniem sacensību attīstītu jaunā, augstākā pakāpē. Sociālistiskā sacensība, pieredzes apmaiņa un draudzības braucieni starp abiem kombinātiem, abu partijas organizāciju kopēja darbs nav vienīgi ekonomisko attiecību izpausme starp abām zemēm - tās tajā pašā laikā ir praktisks pierādījums mūsu valstu un tautu tuvināšanās procesa turpinājumam."¹⁴

¹³ Šīs sacensības līgums tika noslēgts 1967. gadā.

¹⁴ Brödner R. Die Freundschaft zwischen den Milchenkombinaten Rostock und Riga. Rostock, 1977, S. 29-31.

Labs piemērs socialistiskās integrācijas īstenošanas praksē bija Rīgas citronskābes rūpnīcas tehnoloģijas un izejvielu nodošana Ruses citronskābes fabrikai. Savukārt LPSR ZA Eksperimentālā bioķīmisko preparātu rūpnīca palīdzēja kolēģiem Rusē apgūt sarežģīto citronskābes ieguves procesu.¹⁵ Darbā aizsāktie draudzīgie kontakti turpinās un paplašinās.

Draudzības kuplināšana starp kolektīviem reizēm izpaužas arī citos veidos. Tā, piemēram, ar līgumu savu draudzību fiksēja viena Rostokas pasažieru kuģa epkalpe ar Rīgas 71. vidusskolas skolēniem. Draugi apņēmies apmainīties arī ar abu valstu jaunatnes savienību vēstures materiāliem. Jūrnieki palīdzēja saviem draugiem atrast partnerus Rostokā. Draudzējas arī atsevišķas skolas, piemēram, draudzības motīvs par galveno kļuvis Rīgas K. Bartela 39. vidusskolas un Rostokas F. Stučkas 35. vidusskolas kontaktos. Draudzējas arī profesionāli tehniskās skolas un tehnikumi, piemēram, Rīgas 19. celtnieku profesionāli tehniskā skola un Rostokas Vilhelma Pika celtniecības kombināts profesionāli tehniskā skola.

Draudzības un sadarbības saītēm saistījušies Rīgas celtnieki. Auglīgi bijuši divu Rīgas un Rostokas celtniecības brigāžu kontakti, īpaši darba braucieni, pārmaiņus iesaistoties draugu brigādes darbā. Pēc šādas viesošanās Rostokā rīdzinieku brigādiēris J. Ģintauts atzīmēja: "Mēs diendienā jutām, ka šāda sadarbība ir ļoti vērtīga. Mēs uzinājam daudz jauna. Aplūkojam lielos sasniegumus dzīves augšupejā. Taču par visu svarīgāka ir mūsu iegūtā patiesi sirsnīgā draudzība."¹⁶ Rostokas jauniešu brigādiēris H. Calle piemetināja: "Ja mēs tā turpināsim, ja nepatērēsim iegūto pieredzi tikai sev vien, bet dalīsimies

¹⁵ Rīgas Balss, 1978, 7. sept.

¹⁶ Padomju Jaunatne, 1978, 19. martā.

tejā, ja atkal tiksimies, strādāsim kopā, mūsu attiecības kļūs vēl sirsniģākas, vēl cieģākas. Mūsu draudzība kļūs par aktīvu, konkrētu īstenību."¹⁷

Daudzpusīgi un visai cieģi kontakti saista Rīgas, Rostokas un Ģģecinas dokerus, Rīgas un Rostokas kuģu remonta rūpnīcas, Rīgas zeģu fabriku "Aurora" ar Ruses "Fazan", Rīgas raģošanas apvienību "Rīgas audums" ar Ruses "Dunaiska Koprina", tāpat arī Rīgas lauksaimniecības maģīnu rūpnīcu ar analoģu rūpnīcu Rusģ.¹⁸ Novģrtģjot sadarbību, Bulgģrijas Komunistiskģs partijas Ruses pilsģtas komitejas pirmais sekretģrs S.Sabotīnova konstatģja, ka "vģrtīģas raģošanas pieredzes apmaiņa ar ģi slavenģ Rīgas kolektīva strģdniekiem un speciģlistiem ļģvusi veiksmīgi atrīsinģt vairģkus tehniskģ progresa jautģjumus Ruses rūpnīcģ"¹⁹.

Baltijas jģras ceģu pģrvalde, kas sadarboģģs ar Ģģecinas ostīniekiem, piedalīģģs Ģģecinas-Svinoustģes ostas izbģvģ. Rīgas un Ģģecinas sporta dzīves rosību labvģlīgi ietekmģja LPSR Fiziskģs kultģras un sporta komitejas draudzīģā sadarbība ar Ģģecinas voģvodistes Fiziskģs kultģras komiteģu. Augģlīgi kontakti saistģja Baltijas Zivsaimniecības zinģtniskģs pģtniecības institģtu ar Rostokas Tģljģras zveģas un zģvģu apstrģdes institģtu, kģ arī Latvijas Zģvģu rūpniecības raģošanas pģrvaldģ ar Zivsaimniecības apvienību Ģģecinģ. Cieģģm saģtģm saģstģti "Latvijas stikls" ar radniecģģu uzpģmumu Morģvijģ (ģehoslovakijģ).

Draudzģģos savstarpģģos sakaros iesaģstģģģs arī vairģki lauksaimnieciskģs raģošanas kolektģvi. Kopģ 1974. gada vispusģģā sadarbība saista zinģtniski pģtnieciskģs

¹⁷ Cīpa, 1976, 7.okt.

¹⁸ IĀDKSB arhīvs, 1970.-1978.g.

¹⁹ Cīpa, 1977, 8.jģl.

paraugsaimniecības "Krimulda" un "Oberhof", kuras ne tikai savstarpēji pārņem pieredzi, bet arī kopīgi risina lopu šķirņu, lopbarības bāzes organizēšanas un tehnoloģijas, kā arī citas problēmas.

80. gadu vidū vairāk nekā jebkad priekšplānā izvirzās sociālistisko sadraudzības valstu paātrinātas sociālekonomiskās attīstības problēmas. Šajos apstākļos ievērojami pieaug zinātniski tehniskās sadarbības loma. Veiksmīgi šo problēmu risina viena no labākajām republikas saimniecībām - agrofirma "Ādaži". Šī saimniecība tradicionāli sadarbojas ar vairākiem lauksaimniecības kooperatīviem Čehoslovākijā, Ungārijā, Bulgārijā un Polijā. Tā, piemēram, kopīgi ar čehoslovaku draugiem no agrokombināta "Slušovice" kopīgi tiek risinātas ganāmpulka produktivitātes problēmas, govju izslaukuma pacelšana līdz 6000 un vairāk kg gadā. Ar ungāru zemniekiem no kooperatīva "Vereš Čilok" notiek aktīva pieredzes apmaiņa sociālo un darba organizācijas jautājumu risināšanā. "Ādažu" speciālisti rūpīgi seko VDR ražotajai jaunajai lauksaimniecības tehnikai. Jaun iepirkti 10 spēcīgi labības novākšanas kombaini. Tos augsti novērtējuši saimniecības mehanizatori. Draudzības saites tradicionāli saista "Ādažu" kolektīvu ar PTR Vitkovas apgabala lauksaimniecības kooperatīvu "Jednošč". Ilggadējie kontakti praktiski pārtrūka 80. gadu sākumā Polijas TR smagajā periodā, bet ar 80. gadu vidu tie atjaunojās.

Piecdesmito gadu vidū un 60. gadu sākumā veidojās brālīgo partiju savstarpējo sakaru formas, kas aptvēra visus sadarbības līmeņus, tās turpināja ar jaunu spēku izvērsties un padziļināties 70. un 80. gados, iesaistoties atsevišķām republiku, apgabalu un pilsētu partijas organizācijām. Tādējādi republikas darbaļaudis kopsoli ar visas Padomju Savienības darba cilvēkiem aktīvi iekļāvies miera stiprināšanas kustībā, līdz ar to ceļot savu politiskās kultūras līmeni.

Saturs

Brickvārds.....	3
Apine I. PSKP nacionālās politikas teorētiskie pamati un principi.....	5
Pudele B. Nacionālo attiecību atspoguļojums Padomju Latvijas sabiedrisko zinātņu speciālistu darbos (1861-1985).....	33
Brolis J. Padomju Latvijas tautas internacionālistis- kais briedums.....	58
Millers V. Baltijas republiku iestāšanās PSRS sastāvā..	83
Gulāns P. Tautas saimniecības internacionalizācija - ražotājspēku izaugsmes nosacījums.....	98
Rozenbaums E. Latvijas PSR ekonomiskā un zinātniski tehniskā sadarbība ar citām savienotajām republi- kām (1961-1970).....	133
Ašmane M. Iedzīvotāju sociālās struktūras veidošanās ipatnības Latvijas PSR (1940-1985).....	160
Muceniece A. Mākslinieciskās kultūras attīstība Padomju Latvijā.....	178
Blinkena A. Latviešu literārās valodas attīstības ceļi un perspektīvas.....	201
Podnieks V. Daži lauku rajonu iedzīvotāju starp- republikānisko kultūras sakaru aspekti.....	220
Eglīte P., Markausa I. Vairākumtautību demogrāfiskā uzvedība Latvijas PSR 70.-80. gadu mijā.....	239
Neilande I. Padomju Latvijas sabiedriski politiskie sakari ar sociālistiskās sadraudzības valstīm.....	261

Социальные процессы и национальные отношения
в Советской Латвии

(Академия наук ЛатвССР. Институт истории)

Издательство "Зинātne"

Рига 1987

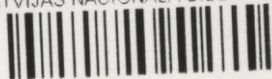
На латышском языке

Составитель Бригита Яновна Пуделс

Sociālie procesi un nacionālās attiecības
Padomju Latvijā

Redaktors G. Dīžlers. Maksliniece M. Avota. Makslinie-
ciskā redaktore I. Jāgere. Tehniskā redaktore L. Demidova.
Korektore B. Vārpa. Parakstīta iespiešanai 11.08.87.
JT 06147. Formāts 60x84/16. Ofseta papīrs. Ofsetsplēdums.
17, 75 fiz. iespiedl.; 16, 51 uzsk. iespiedl.; 16,86 uzsk.
krāsu nov.; 12,23 izdevn. l. Matiens 500 eks. Pasūt. Nr.
284. Maksa 85 k. Pasūtījumaizdevums. Izdevniecība "Zi-
nātne", 226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiests iz-
devniecības "Zinātne" operatīvās poligrāfijas cehā 226050
Rīgā, Meistaru ielā 10.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308055617

85 k.